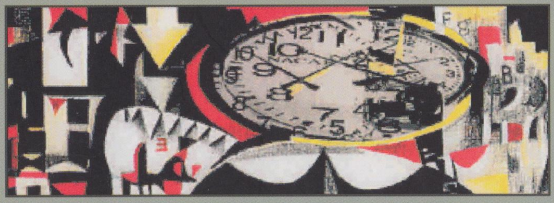
Zorunlu Eğitime Hayır!

Catherine Baker

Fransızca'dan Çeviren: Ayşegül Sönmezay

AYRINTI

4. BASIM

CATHERINE BAKER

ZORUNLU EĞİTİME HAYIR!

Ayrıntı: 36
İnceleme Dizisi: 21

Zorunlu Eğitime Hayır
Catherine Baker

Kitabın Özgün Adı
Insoumission à l'école Obligatoire

Fransızca'dan Çeviren
Ayşegül Sönmezay

Son Okuma
Mehmet Celep

© Catherine Baker

Bernard Barroult/1985
basımından çevrilmiştir.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyonu
Asuman Ercan

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244 Topkapı/Istanbul
Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *1991*
İkinci Basım *1995*
Üçüncü Basım *2006*
Dördüncü Basım *2013*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-002-4
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Catherine Baker

Zorunlu Eğitime Hayır!

İNCELEME DİZİSİ

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* ◂ İMKÂNSIZIN POLİTİKASI/*J.M. Besnier* ◂ GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* ◂ EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* ◂ İDEOLOJİ/*T. Eagleton* ◂ DÜZEN VE KALKINMA KISKACINDA TÜRKİYE/*A. Insel* ◂ AMERİKA/*J. Baudrillard* ◂ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M Featherstone* ◂ ERKEK AKIL/*G. Lloyd* ◂ BARBARLIK/*M Henry* ◂ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* ◂ POPÜLER KÜLTÜRLER/*D Rowe* ◂ BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R. Jacoby* ◂ GÜLME/*H. Bergson* ◂ ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. O. Brown* ◂ SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* ◂ AHLAK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* ◂ TÜKETİM TOPLUMU/*J Baudrillard* ◂ EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* ◂ ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/*S. Kierkegaard* ◂ ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* ◂ VAKİT ÖLDÜRMEK/*P Feyerabend* ◂ VATAN AŞKI/*M. Viroli* ◂ KIMLIK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* ◂ DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* ◂ KIŞISEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* ◂ KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* ◂ DOKUNMA/*G. Josipovici* ◂ İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* ◂ FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* ◂ FELSEFEYİ YAŞAMAK/*R. Billington* ◂ POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* ◂ CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* ◂ POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D Kellner* ◂ MARKSİZM VE AHLÂK/*S. Lukes* ◂ VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* ◂ SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* ◂ POSTMODERN ETİK/*Z. Bauman* ◂ TOPLUMSAL CİNSİYETVE İKTİDAR/*R.W Connell* ◂ ÇOKKÜLTÜRLÜYURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* ◂ KARŞIDEVRİM VE İSYAN/*H. Marcuse* ◂ KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* ◂ TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI/*G. Ritzer* ◂ KUSURSUZ NİHİLİST/*K.A. Pearson* ◂ HOŞGÖRÜ ÜZERİNE/*M. Walzer* ◂ 21.YÜZYIL ANARŞİZMİ/*Der.: J. Purkis & J. Bowen* ◂ MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* ◂ MEDYA VE GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR/*Der.: A. Belsey & R. Chadwick* ◂ HAYATIN DEĞERİ/*J. Harris* ◂ POSTMODERNİZMİN YANILSAMALARI/*T. Eagleton* ◂ DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Löwy* ◂ ÖKÜZÜN A'SI/*B. Sanders* ◂ TAHAYYÜL GÜCÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK/*Der: G. Robinson & J. Rundell* ◂ TUTKULU SOSYOLOJİ/*A. Game & A. Metcalfe* ◂ EDEPSİZLİK, ANARŞİVE GERÇEKLİK/*G. Sartwell* ◂ KENTSİZ KENTLEŞME/*M. Bookchin* ◂ YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* ◂ HAKIKAT OYUNLARI/*J. Forester* ◂ TOPLUMLAR NASIL ANIMSAR?/*P. Connerton* ◂ ÖLME HAKKI/*S. İnceoğlu* ◂ ANARŞİZMİN BUGÜNÜ/*Der.: Hans-Jürgen Degen* ◂ MELANKOLİ KADINDIR/*D. Binkert* ◂ SİYAH 'AN'LAR I-II/*J. Baudrillard* ◂ MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*S. Benhabib* ◂ KÜLTÜREL EMPERYALİZM/*J. Tomlinson* ◂ GÖZÜN VİCDANI/*R. Sennett* ◂ KÜRESELLEŞME/*Z. Bauman* ◂ ETİĞE GİRİŞ/*A. Pieper* ◂ DUYGÜTESİ TOPLUM/*S. Mestrovic* ◂ EDEBİYAT OLARAK HAYAT/*A. Nehamas* ◂ İMAJ/*K. Robins* ◂ MEKÂNLARI TÜKETMEK/*J. Urry* ◂ YAŞAMA SANATI/*G. Sartwell* ◂ ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* ◂ KOLONYALİZM POSTKOLONYALİZM/*A. Loomba* ◂ KREŞTEKİ YABANİ/*A. Phillips* ◂ ZAMAN ÜZERİNE/*N. Elias* ◂ TARİHİN YAPISÖKÜMÜ/*A. Munslow* ◂ FREUD SAVAŞLARI/*J. Forrester* ◂ ÖTEYE ADIM/*M Blanchot* ◂ POSTYAPISALCI ANARŞİZMİN SİYASET FELSEFESİ/*T. May* ◂ ATEİZM/*R. Le Poidevin* ◂ AŞK İLİŞKİLERİ/*O.F. Kernberg* ◂ POSTMODERNLİK VE HOŞNUTSUZLUKLARI/*Z. Bauman* ◂ ÖLÜMLÜLÜK, ÖLÜMSÜZLÜK VE DİĞER HAYAT STRATEJİLERİ/*Z. Bauman* ◂ TOPLUM VE BİLİNÇDIŞI/*K. Keledakis* ◂ BÜYÜSÜ BOZULMUŞ DÜNYAYI BÜYÜLEMEK/*G. Ritzer* ◂ KAHKAHANIN ZAFERİ/*B. Sanders* ◂ EDEBİYATIN YARATILIŞI/*F. Dupont* ◂ PARÇALANMIŞ HAYAT/*Z. Bauman* ◂ KÜLTÜREL BELLEK/*J. Assmann* ◂ MARKSİZM VE DİL FELSEFESİ/*V. N Vološinov* ◂ MARX'IN HAYALETLERİ/*J. Derrida* ◂ ERDEM PEŞİNDE/*A. MacIntyre* ◂ DEVLETİ YENİDEN ÜRETİMİ/*J. Stevens* ◂ ÇAĞIDAŞ SOSYAL BİLİMLER FELSEFESİ/*B. Fay* ◂ KARNAVALDAN ROMANA/*M Bakhtin* ◂ PİYASA/*J. O'Neill* ◂ ANNE: MELEK Mİ, YOSMA Mı?/*E. Welldon* ◂ KUTSAL İNSAN/*G. Agamben* ◂ BİLİNÇALTININDA DEVLET/*R. Lounaı* ◂ YAŞADIĞIMIZ SEFALET/*A. Gorz* ◂ YAŞAMA SANATI FELSEFESİ/*A. Nehamas* ◂ KORKU KÜLTÜRÜ/*F. Furedi* ◂ EĞİTİMDE ETİK/*F. Haynes* ◂ DUYGUSAL YAŞANTI/*D. Lupton* ◂ ELEŞTİREL TEORİ/*R. Geuss* ◂ AKTİVİSTİN EL KİTABI/*R. Shaw* ◂ KARAKTER AŞINMASI/*R. Sennett* ◂ MODERNLİK VE MÜPHEMLİK/*Z. Bauman* ◂ NIETZSCHE: BİR AHLÂK KARŞITININ ETİĞİ/*P. Berkowitz* ◂ KÜLTÜR, KİMLİK VE SİYASET/*Nafiz Tok* ◂ AYDINLANMIŞ ANARŞİ/*M. Kaufmann* ◂ MODA VE GÜNDEMLERİ/*D. Crane* ◂ BİLİM ETİĞİ/*D. Resnik* ◂ CEHENNEMİN TARİHİ/*A.K. Turner* ◂ ÖZGÜRLÜKLE KALKINMA/*A. Sen* ◂ KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR/*J Tomlinson* ◂ SİYASAL İKTİSADIN ABC'Sİ/*R. Halmel* ◂ ERKEN ÇÖKEN KARANLIK/*K.R. Jamison* ◂ MARX VE MAHİDUMLARI/*J. Derrida* ◂ ADALET TUTKUSU/*R.C. Solomon* ◂ HACKER ETİĞİ/*P. Himanen* ◂ KÜLTÜR YORUMLARI/*Terry Eagleton* ◂ HAYVAN ÖZGÜRLEŞMESİ/*P. Singer* ◂ MODERNLİĞİN SOSYOLOJİSİ/*P Wagner* ◂ DOĞRUYU SÖYLEMEK/*M. Foucault* ◂ SAYGI/*R. Sennett* ◂ KURBANSAL SUNU/*M. Başaran* ◂ FOUCAULT'NUN ÖZGÜRLÜK SERÜVENİ/*J. W Bernauer* ◂ DELEUZE & GUATTARI/*P. Goodchild* ◂ İKTİDARIN PSIŞIK YAŞAMI/*J. Butler* ◂ ÇİKOLATANIN GERÇEK TARİHİ/*S D. Coe & M.D. Coe* ◂ DEVRİMİN ZAMANI/*A. Negri* ◂ GEZEGENGESEL ÜTOPYA TARİHİ/*A. Matteları* ◂ GÖÇ, KÜLTÜR, KİMLİK/*I. Chambers* ◂ ATEŞ VE SÖZ/*G.M. Ramirez* ◂ MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK/*E.J. Hobsbaum* ◂ HOMO LUDENS/*J. Huizinga* ◂ MODERN DÜŞÜNCEDE KÖTÜLÜK/*S. Neiman* ◂ ÖLÜM VE ZAMAN/*E. Lévinas* ◂ GÖRÜNÜR DÜNYANIN EŞİĞİ/*K. Silverman* ◂ BAKUNIN'DEN LACAN'A/*S. Newman* ◂ ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER/*J. Le Goff* ◂ HAYAL KIRIKLIĞI/*Ian Craib* ◂ HAKİKAT VE HAKİKATLİLİK/*B. Williams* ◂ RUHUN YENİ HASTALIKLARI/*J. Kristeva* ◂ ŞİRKET/*J. Bakan* ◂ ALTKÜLTÜR/*C. Jenks* ◂ BİR AİLE CİNAYETİ/*M. Foucault* ◂ YENİ KAPİTALİZMİN KÜLTÜRÜ/*Richard Sennett* ◂ DİNİN GELECEĞİ/*Santiago Zabala* ◂ ZANAATKÂR/*Richard Sennett* ◂ MELEZLİĞE ÖVGÜ/*Michel Bourse* ◂ SERMAYE VE DİL/*Christian Marazzi* ◂ SAVAŞ OYUNLARI/*Roger Stahl* ◂ BİR İDEA OLARAK KOMÜNİZM/*Alain Badiou & Slavoj Žižek* ◂ NİHİLİZM/*Bulent Diken* ◂ MADDESİZ/André Gorz ◂ BİLGİNİN ARKEOLOJİSİ/M. Foucault ◂ TÜKETİM TOPLUMU, NEVROTİK KÜLTÜR ve DÖVÜŞ KULÜBÜ/H. Övünç Ongur ◂ ANTİKAPİTALİZM/*Jeremy Gilbert* ◂ ÇALIŞMAK SAĞLIĞA ZARARLIDIR/*Annie Thébaud-Mony* ◂ BERABER/*Richard Sennett* ◂ HAYATIN ANLAMI/*Terry Eagleton* ◂ DUYURU/*Michael Hardt-Antonio Negri* ◂ KÜRESELLEŞMENİN SONU MU?/*Arif Dirlik* ◂ İSYAN PAZARLANIYOR/ *Joseph Heath&Andrew Potter* ◂ VAMPİRİN KÜLTÜR TARİHİ/ *Gülay Er Pasin* ◂ TUHAF ALAN / *Burcu Canar* ◂ ÜTOPYA / *Nihan Tandaçgüneş* ◂ AKIL HASTALIĞI VE PSİKOLOJİ / *Michel Foucault*

Kızım Marie'ye;
ben ona tek bir dünya verdim,
o ise bana yüzlercesini.

İçindekiler

Biyografim mi?..... 9
Türkçe Basıma Önsöz 11
— Giriş 17
1. Zorunlu Olan Her Şeye Hayır!.....31
2. Düşünce Modellerine Hayır!.....56
3. Adaletsizliğe Hayır!.....75
4. Korkuya Hayır! 91
5. Yetişkinlerin Çocuklar Üstünde Kurdukları Baskıya Hayır!....106
6. Öğretmenlere Hayır! 135
7. Öğrenmek, Bilmek, Tanımak Arasındaki Kargaşaya Hayır! 162

8. Çocuklara Uygulanan Cinsel Baskılara Hayır! 191
9. Yaşama Sevincini Çalanlara Hayır! 220
10. Standartlaşmaya Hayır! 243
11. Çünkü Seni Seviyorum ve Yitirecek Bir Şeyimiz Yok! 258
— Dizin 271

Biyografim mi?..

Hayatın bilançosunun çıkarıldığı yaşlara ulaşmış olsam da, kendi biyografimde nelere yer vermem gerektiğini hâlâ bilmiyorum. En önemli olan şeyler neler? Otuz yıldan beri, beni seven birini seviyor olmam mı? Marie'nin annesi, Lola ve Lili'nin büyükanneleri olmam mı? Her ay on beş gün boyunca yazmak için kapanmam ve diğer iki haftayı da okumalarla, buluşmalarla, araştırmalarla geçirmem mi?

Benim hayatım son derece düz, mutlu ve sakin...

1947'nin Temmuz'unda doğdum, klasik öğrenim gördüm (Latince, Yunanca). Fransızca öğretmeni olma düşüncesiyle dehşete kapıldığım için yüzümü gazeteciliğe döndüm. 68 Mayıs'ında 20 yaşında, Gazetecilik Yüksekokulu'nun ikinci sını-

findaydım. Bir yıl sonra *Combat* gazetesine girdim ve orada aç kalmanın ne demek olduğunu öğrendim! Sonra başka gazetelerde çalıştım fakat hiçbirinde uzun süre barınamadım: Ya kovuluyordum ya da kapıyı çarpıp çıkıyordum (*Le Nouvel Observateur, Politique Hebdo, Libération, Autrement*). Hiç kuşkusuz yeterince esnek değildim o günlerde. Sözün özü, gazetecilik mesleğinden vazgeçtiğimde büyük bir tiksinti duyuyordum bu işten.

Kendi kişisel çalışmalarıma yönelme kararını o günlerde aldım:

Les Contemplatives, 1979, Stock Yayınları; *Balade dans les solitudes ordinaires*, 1982, Stock Yayınları; *Insoumission à l'école obligatoire*, 1985, Bernard Barrault Yayınları; *Les cahiers au feu*. 1988, Bernard Barrault Yayınları; bir senaryo (*Jalousie*, 1994), iki roman (*L'Amoureuse*, 1997, *La Collection*, 2004), bir deneme (*Des gens très humains...*, 1999); bunlarla ilgilenen yayımcı çıkmadı. Aradığım mutluluğu birazcık tiyatroda buldum; yazdığım üç oyundan biri sahnelendi (*Inès de Castro* ya da *Votre Souveraine Présence*).

Kısacası yıllardır, kitaplarımın yayımlanmış halini göreceğim düşüncesinden vazgeçerek yazıp duruyorum; en sonunda, 2003'te, sevimli ve coşkulu küçük bir yayınevi, hiç kimsenin ilgisini çekmeyen bir denemeyi yayımlamak istediğini söyledi: Ceza Hukuku'nun kaldırılmasını savunan *Pourquoi faudrait-il punir?* (Tahin Party Yayınları).

Başka ne söyleyebilirim? Belki France-Culture için yaptığım birkaç diziyi (zihin özürlüler, Fransa'nın akıldışı yazım kurallarıyla köşeye sıkışmışlığı, psikiyatri hastanelerinin giderek dış dünyaya kapatılması, hapishaneler vb).

Soru sormayı çok seviyorum; kendi düşüncelerini toparlamak isteyenlere, çekinerek de olsa yardım etmeyi de.

Şu sıralar üçüncü romana başladım. Diğerleri gibi bunu da yayımcıların masasına koymayacağım. Yazıyorum çünkü yalnızlık kadar sözü paylaşmayı da seviyorum. Ancak yazmamın asıl sebebi, zekâmın çok yavaş çalışması: Düşünmek için zamana ihtiyacım oluyor, zamanım ne kadar az olsa da...

Türkçe Basıma Önsöz

Zorunlu Eğitime Hayır!, Fransa'da gayet ağırbaşlı büyük bir sessizlikle karşılandı. "Okul" başlıklı sayfalardan sorumlu gazeteciler, kendilerini... hedef aldığımı düşündüler. Ne sağdan ne soldan ne de aşırı soldan (eğitim alanında uzmanlaşmış pek çok derginin başında Troçkistler vardı) tek bir gazeteci çıkmadı kitabın yayımlandığını duyuran.

Sonrasını tahmin etmeniz zor olmayacak; kitapçılar yayınevine sipariş vermedi. Kulaktan kulağa oyunu nasıl sürdürüldü peki? Hâlâ esrarını koruyan bir soru. Birkaç anarşist gruba davet edildim. Zorunlu eğitim gibi halkın en asil kazanımlarından birini suçlamaya cüret ettiğim için, özgürlükçü militanların öfkesinden nasibimi aldım.

Kitap az satıyordu. Örtmeceyle söylemek gerekirse...

Beş yıl sonra –doğum günüm olduğu için tarihi bile hatırlıyorum; 16 Temmuz'da– küçük bir paket aldım. Doğum günü hediyesi olabilir mi? Bir kitap, yabancı dilde?! Adımı gördüğümde donup kaldım.

Herhalde kitabı çıkaran Fransız yayınevi Türkiye'yle bağlantı kurmuş ama beni bu konuda hiç haberdar etmemişti.

Hepsinden ötesi, kitabımı çeviren kişiye karşı büyük bir minnet duydum. İnsan, her zaman ideal okuyucu için yazar: En önemsiz gibi görünen cümleyi bile anlayacak okuyucu için. Gördüm ki her deyimin, her noktalama işaretinin, her sözcük oyununun üstünde durulmuş. Düşünceleri, sorgulamaları bir dilden ötekine "aktarmak" için verilen onca emeği hayal etmeye çalıştım... Allak bullak olmuştum. Kitabın Türkçe olduğunu, duyduklarımın çok ötesinde bir dile çevirildiğini çok sonra anlayabildim. Türkiye'nin güzelliğiyle ilgili pek çok şey duyduğum için oraya gitmeyi hayal ettiğim olmuştu; ancak yazı yazmayı seçmekle büyük bir yoksulluk içinde yaşamayı seçmiştim. Hiç kuşkusuz ben de pek çok kez otostop yaptım ama "albayların Yunanistan'ı"ndan geçmek istememiştim; o dönemde Bulgaristan'dan geçmek de yasaktı. Türkiye hakkında tek bildiğim iki üç şairden, son derece duyarlı birkaç filmden ibaretti. Yakınlık duysam da benim için uzak, bilinmez bir yer olarak kaldı.

Yıllar geçti, yayınevlerinin yönetmenlerine sunduğum metinler, giderek daha seyrek yayımlanmaya başladı. En sonunda el yazmalarımı yayın yönetmenlerine göndermemeye karar verdim; Biri hariç; *Pourquoi faudrait-il punir?,* arkadaşlarım sayesinde kuralı bozdum ve 2003'te yayımlandı.

Kendimi yazının sessizliğine kaptırmış, oldukça münzevi bir hayat sürdürüyordum; en azından, yayınevlerinin epeyce uzağında olduğumu söyleyebilirim. 2005 Kasım'ında, on beş gün içinde, aynı kitapla ilgili şaşırtıcı iki haber aldım: Yayımlanmasından yirmi yıl sonra, bir yayınevi *Insoumission à l'école obligatoire*'ı burada yeniden basmak istediğini söylüyordu; çevir-

meni de bana telefon edip aynı çalışmanın Türkiye'de de yapıldığını söylüyordu. Her zaman olduğu gibi, karşılıklı görüşmek gene mümkün değil.

Yazdığım kitaplar içinde, tarihsel bakımdan "modası geçmiş" sayılanlardan ikisi, hiç kuşkusuz *Zorunlu Eğitime Hayır!* ve *Les cahiers au feu* (okula gönderilmemiş çocuklar üstünde yapılan sosyolojik bir araştırmayı ve kuramsal bir bölümü kapsıyor). Bu kitapları yazarken çok özel bir dönemden geçtiğimizin bilincindeydim. "68 Mayıs'ı" Fransa'da on yıl sürdü; iktidarlara yönelik itirazlara öncelik veriyorduk. 1981'de "sol" iktidara geldi ve farklı bir toplum yaratmakla ilgili bütün hayallerimizi silip süpürdü: En nihayet, her şey düzene giriyordu. Korkunç uzun sürdü düzene girmek.

Özgür ve dayanışma içerisinde bireyler olarak yaşantımızı sürdürmek istiyorduk ve sayımız çok azdı; okuldan uzaklaşma ya da okulsuzlaşma tehlikesini göze alan ailelerin sayısı kırkı geçmiyordu. Bizler... tarihin aktığı yönde değildik. Hiçbir parti, hiçbir hareket bize destek olma tehlikesine girmiyordu! Tam tersine, "sol"un iktidarda olması hemen hemen bütün öğretmenler için intikam alma anlamı taşıyordu. Ümidimizi kaybetmemeliydik; *Les cahiers au feu* yayımlandıktan hemen sonra iyi niyetli pek çok öğretmen bağırıp çağırmaya başladı: Şu dönemde hiçbir gerekçeyle, çocuklar okula göndermemezlik edilemezdi. Bunun için izin alınabilen ender durumlarda ise, kendi yaşındaki çocukların takip ettiği programlara ayak uydurmak zorunda olmalıydılar. Kabul ettirdikleri bu yeni düzenlemeyle, okulun yerine, en az onun kadar dayanılmaz ev-okulları koyuyorlardı.

Kısa bir süre sonra, okulsuzlaşmayı "hayata geçirmek" imkânsız hale geldi. Sayıları pek az da olsa, direnişi sürdürenler yeraltına çekildi. Böylelikle, bir sayfa daha kapanmıştı ve aynı nedenle *Zorunlu Eğitime Hayır!*'ın sayfaları da.

Yirmi yıl sonra, bütün bu olup bitenlerin bilançosunu çıkarmak oldukça zor. Çocuk yetiştirmeyi bilmek, ötekini merhametle dinlemek ya da çömlekçi olmak gibi bana başarı olarak

görünen şeyler, sinemacı olarak tanınmaya değer verenlerin gözünde hiç de ilginç değil. Okula gönderilmemiş çocuklar içinde hasbelkader karşılaşmış olduklarımın, şimdi mutlu olup olmadıklarını da bilemeyeceğim.

Les cahiers au feu'de, okulsuzlaştırılmış çocukların o günkü durumu üstüne bir araştırma yapmıştım. Üçte ikisi lise bitirme sınavlarında başarılı olmuştu (çoğu, sınava açıktan girmişti); ESSEU (üniversiteye giriş sınavı) için başarı oranı aynıydı. Anne babalar, okul programının içeriğini öğrenmek için iki ya da üç yıl çalışmaları gerektiğini söylemişti çocuklara. Tek bir çocuk iki yıl sonra sınavı verdi, geri kalanların tümü bir yıl sonra başarı kazandı. Buradan yola çıkılarak, üniversiteye girmek üzere gerekli düzeyi yakalamak için görece az bilginin gerekli olduğu sonucuna varılabilir! Geriye kalan üçte bir ise, başta müzik ve tiyatro olmak üzere sanatla ilgili meslekleri seçtiler; çömlekçiliği ve grafik sanatları seçenler de var.

Bazılarıyla ilişkim hâlâ sürüyor. Belirtmem gerekir ki ortak noktaları, toplum karşısında eleştirel olmak. Kültür bakımından, kendi yaşlarındaki insanlardan üstün durumdalar; herhalde, bazıları çok kitap okuduğu, bazıları da çok yolculuk ettiği için. Yine de... Yine de bu tablodaki kara delikle yüzleşmekten alıkoyamam kendimi.

Pek çoğu otuzlu yaşlarında; pek çoğu tuhaf bir aşağılık duygusunun acısını çekiyor: Kendini yetiştirmiş olan bütün insanlar, başka vesilelerle tanıdığım bütün kendini yetiştirmiş insanlar gibi "eksiklikler"inden korkuyorlar. Bu korkunun bana her zaman tuhaf geldiğini itiraf etmeliyim; örneğin benim, oldukça uzun süren klasik öğrenimim sırasında Shakespeare'den ya da Schiller'den tek bir satır okumam gerekmedi. Utanç duyarak itiraf etmeliyim ki Türk, Çinli ya da Brezilyalı birkaç yazarın adını saymaktan acizim. Kendime o kadar da haksızlık etmeyeyim: Daha sonraları bu ülkelerin yazarlarından epey kitap okudum ancak erken yaşta onlarla ilgilenmediğim için adlarını aklımda tutmakta zorlanıyorum.

Bütün bu inanılmaz eksiklerden okul sisteminin sorumlu olduğunu bildiğim için, okula gönderilmemiş insanların, eksik olduğunu varsaydıkları bu kültür diliminden bahsederken hayal kırıklığı hissetmelerini pek anlayamıyorum. Liseye gitmiş olanlar ve olmayanlar gibi iki farklı kastı sürdürmek isteyen, son derece güçlü, bir o kadar da zararlı bir toplumsal söylemi benimsemelerini yadırgıyorum. Okula hiç gitmemiş olanlar, lise bitirme sınavında başarılı olduktan sonra bile, kendilerini diğerlerinden biraz ayırıyorlar. Günümüzde, hiç kuşkusuz bütün ülkelerde, şu korkunç rolü hâlâ oynuyor okul: Bazılarını "iyi" bazılarını "kötü", bazılarını zeki bazılarını ahmak olarak sınıflandıran o; daha da önemlisi, "zengin olmayı hak edenler" ile fakir olmayı "hak edenler" arasındaki ayıklamayı o yapıyor. Hiç kuşkusuz, gezegenimizin zenginler ve yoksullar olarak ikiye bölünmüş olması büyük rezalet; ama bundan daha büyük rezalet, bu iğrenç adaletsizliğin *hak ediş* temelinde kurulmuş olması değil mi?

İtiraf etmeliyim ki eğitimini okul dışında almış olanlardan çoğunun, okulun dışında kalanların güneşten payını almayı hak etmedikleri gibi sabit bir düşünceye kapıldıklarını görmek beni hem sarsıyor hem de hayal kırıklığına uğratıyor.

Bereket versin, okulsuzlaştırılmış olanlar arasında özgünlüğünü korumuş bir azınlık var; daha sonra üniversite öğrenimi görmüş olsun olmasınlar, "herkesten farklı yaşamış olma"nın ne büyük bir ayrıcalık olduğunun bilincindeler hâlâ. Tam da globalleşirken, tek tipleşmeye direnen dayanıklı bireylerin hâlâ var olduğunu bilmek insanı rahatlatıyor.

Yirmi yıl boyunca gözlemlediğim başka bir şey de, çocukların okula karşı duydukları nefretin giderek büyümesi ve öğretmenlerin, mesleklerinin dayanılmazlığı ve öğrenciler karşısında duydukları tiksintiyi, kısmen de olsa itiraf etmeleri. Fransa'da, okuma yazma yüzdesi hiç bu kadar gerilememişti. Bu akşam, bu satırları yazarken ise, en yoksul banliyölerde yaşayan gençler okullara ve karakollara molotofkokteyli atıyorlar. Bütün bunların bedeli pahalıya ödettirilecek onlara. Tek bir solcu, onları

destekleyecek tek bir söz söylemeyecek... Onlar da art arda gelen başarısızlıklarının ve zorunlu eğitim aracılığıyla beyinlerine nüfuz eden kültür sefaletinin acısını çekiyorlar kuşkusuz. Daha önemlisi, şunu biliyorlar ki onları küçük gören öğretmenleri iktidara saygı göstermeyi beyinlerine çakmaya çalıştı. Kız ya da erkek, düşünmeleri gereken, öğretmenlerinden nefret etmeyi her zaman başarabilecekler mi? Kız ya da erkek hepsi. Daha da önemlisi, duydukları öfke hedefini bulabilecek mi her zaman?

Aralık 2005

Giriş

Yedi yaşına bastığın günün sabahı, uyanır uyanmaz bana şöyle demiştin: "Bugün yeni bir ufka uçacağım, değil mi anneciğim?"

Canım yavrum, sanıyorum bugüne değin seninle ilgili konularda, "özgürlük", "bağımsızlık" ve hatta "özerklik" sözcüklerini hiç kullanmadım. Bu arada kuşkusuz, kazanmamız gerektiğini düşündüğüm özelliklerin başında açık görüşlülük ve günden güne bizi cömertliğe biraz daha yaklaştıran vericilik geliyor. Çünkü Marie, yaşam bizlerden öylesine büyük ve derin ki...

Şimdi on dört yaşındasın ve ben, seni okula *göndermeme* sorumluluğunu üstlendim. Yaklaşık üç yıldan beri vesayet göre-

vimin sona erdiğini ve sana hesap vermem gerektiğini düşünüyorum. Sana söylemek istediklerimin hepsi işte bu kitapta.

Seni kreşe göndermek istemedim, anaokuluna da, hatta ilkokula da. Çünkü eğitim, yasaya karşın neredeyse zorunlu tutuluyor. İşte bu da benim için yeterli bir neden.

Ayrıca yararsız.

Nihayet zararlı.

Kitabı yazmaktaki amacım bu yargıları tanıtlamak değil; nasıl olsa bunu gerektiği gibi yapabilen pek çok eğitimci var. Ben bir kuramcı değilim ve sabahları istediğimiz saatte uyanmak gibi aşırı gelebilecek haklar istiyorum; işte, "sorumsuz anne" olarak nitelenmeme yol açan bir sürü istekten yalnızca biri. Neden başkaldırdığıma gelince; bunu açıklamak zorunda olduğum biri varsa o da yalnız sensin. Evet, sana her şeyi açıklamak zorundayım; ancak bu zorunluluk, bu görevi yerine getirme isteğinden değil, bana kazandırdıkların karşısında sana duyduğum minnetten doğuyor.

1971: Karnım burnumda Secours Rouge'un ve yeni kurulmuş olan M.L.F.'nin[1] toplantılarını izliyor, *Tout*'yu okuyordum. Vietnam Savaşı'nın, bir bakıma üçüncü bir dünya savaşı olduğuna inanıyordum; çünkü bu savaş yüzünden dünyanın bütün ülkeleri iki düşman kesime ayrılmıştı. İnsanlara bir şeyler öğretmeyi amaçlayan diğer bütün araçlara karşı çıktığım gibi gazeteciliğe de karşı çıkıyordum. İsyan mı? Evet, o günlerde korkunç kalabalıklar isyan ediyordu. (Torino'daki Fiat fabrikalarında devamsızlık oranı, Ocak 1972'de yüzde 29'a ulaşmıştı!) Kısacası, kendini esen rüzgârlara bırakmış genç bir kadındım.

İşte böyle küçüğüm, bütün bunlar gelip geçti ve inatçılığım, sağda olduğu kadar solda da şaşkınlık yaratıyor. Oysa sen beni tanıyorsun, akıllı uslu sayılabilecek bir kadınım; bekâr bir anneyim ama babanı çok seviyorum, bir kadına âşığım ama iyi bir anneyim, işsizim ama birçok kitap yazdım, düzenli bir gelirim yok ama hiç olmazsa iki üç yılda bir, vergi ödeyecek kadar

1. Mouvement de Libération des Femmes: 1968'de kurulan, kadınların iktisadi, siyasal, cinsel ve kültürel bağımsızlığı için mücadele eden bir hareket.

para kazanabiliyorum. Umulmadık bir anda elimize para geçince turuncu kart bile kullanabiliyoruz. Hiç de öyle toplumdışı yaşayanlardan sayılmayız, değil mi küçüğüm.

Küçük bir kışkırtmayla başlamak istiyorum söze: Burada söyleyeceklerimin hiçbiri özgün değil. Biraz kitap karıştırdım; kitaplardan da çok şey öğrendim, yaşamdan da. Kısacası, sana bütün öğrendiklerimin bir raporunu sunacağım. Gerçi benden önce okula ve devlete karşı çıkan bir yığın ciddi insan (!) var (evet, onlar ciddi insanlar çünkü yazıp çizdikleri, okullarda ders kitabı olarak okutuluyor). Onların elinden ekmeklerini alacak değiliz. Bizim yaptığımız işe, kibar çevreler "harekete geçme" diyorlar. Ben de sana bundan söz etmek istiyorum.

Pedagogların ne menem şeyler olduklarını (öyle gülüp durma, adamlara gerçekten böyle deniyor) ve beni alaya alacaklarını biliyorum. Açığımı yakalamaya çalışıyorlar: Tek yakalayabilecekleri kocaman açılan ağzım olacak: Hepsinin canı cehenneme. Zaten mazoşist davranışları kafamı bozuyor. Beni eğlendirdiği sürece oyunu kurallarına göre oynayacağım. Sonra da bildiğimi okuyacağım.

Bana diyeceksin ki; ana babalar kendilerini eğitimci olarak görseler de bir türlü kendilerine "pedagog" unvanını yakıştıramazlar. Aslına bakarsan onların hoşgörüsüne de ihtiyacım yok. Bunca yılım kavgayla geçti... Hiç kimse enayi değil: Okulu savunmuyorlarmış ama çocukları okulda eğitilmeliymiş; kendilerini temize çıkarmaya çalışıyorlar. Bunlarla uğraşmaya hiç mi hiç niyetim yok. Ne onlara söylev verme hevesindeyim ne de kendime taraftar bulma. Niye savaş naraları attıklarını bir türlü anlayamıyorum. Yetişkinler, ne pahasına olursa olsun çocuklarını okula göndermek istiyorlar. Niçin? Niçin ana babalar okul karşısında bu denli *gerçek* bir sıkıntı duyuyorlar? Sanıyorum, toplu bir nevroz olayıyla karşı karşıyayız. Bir sarsıntı yaşanıyor ve bunun nedenlerinin araştırılması gerekiyor. Büyük bir olasılıkla kökenleri okul dönemlerine uzanan bir sarsıntı...

Eski dost Freud'un akıl verdiği endişeli annelerden ne farkımız var: "Telaşlanmayın lütfen sevgili bayan, ne yaparsanız

yapın sonu kötü olacak." Evet, sonu kötü olacak... Ama gel biz bugün yaşadıklarımıza bakalım. Bugünü ele alalım.

Öğretim hizmetini reddetmenin bana verdiği en büyük mutluluklardan biri, hatta en büyüğü, yandaşlarımızın zekâsıyla onurlandırılmaktı. Pek az insan bizi destekledi. İşin özünü anlamayan bazı insanlar da "her şeye karşın" bize omuz verdiler ve korku duymakla birlikte asla bize ihanet etmediler.

Olayı kaba hatlarıyla ortaya koyabilmek için "genel" üstünde duracağım; böylece, daha özel sayılabilecek düşüncelerin netleşeceğine inanıyorum. Tanınmış ve tanınmamış bütün dostlarımız bu satırlarda yer alacaklar.

Senin, ele alınmasında yarar görmediğini bilsem de bazı noktalara değinmeden geçemeyeceğim; işe başlamadan önce bazı sözcükler üstünde anlaşmak zorundayız. Yanlış anlaşılmaları, hiç olmazsa sınırlamak istiyorum. Çünkü seninle yaptığımız konuşma, toplum önünde geçiyor. Olabilecek en büyük bencillikle; yani kendimizi ama yalnızca kendimizi düşünerek seni okula gitmekten alıkoyarken, bu davranışımın toplumla olan ilişkilerimde başıma ne dertler açacağını çok iyi biliyordum. Onun için de yılanın deliğine gözü kapalı girmekte hiçbir sakınca görmüyorum.

Nisan 1975'te, *Libération*'dan ayrılan bir grup liseli, bir bildiri yayımladı. Bu bildiriyi ne büyük bir zevkle okudum ve ilk sayfada yazılanlar beni ne kadar mutlu etti bilemezsin; Santé Hapishanesi "dışlanan bir topluluğun simgesi" olarak görülüyor ve buraya saldırmak üzere çağrı yapılıyordu. Senin okula kapatılmaman için verdiğim mücadeleyle, yasalara mutlak anlamda karşı çıkarken verdiğim mücadelenin aynı amaca hizmet ettiğini biliyorsun; hapishanelere de karşı çıkıyorum, bir insanın başka herhangi bir insanı cezalandırmasına da. Yargılamalar ve diplomalar adaletin yadsınmasından başka nedir ki? İnsanoğlu ne duvarların arasına kapatılabilir ne de düşüncelerin. (Jacques Bertin'in şimdi aklıma gelen bir şarkısı, dilerim kulağına o güzelim sözcüğü mırıldanır: "[...] şu özgürlük sözcüğü [...] söyle onu yeniden, bir kez daha söyle ama çok yavaş sesle söyle

ve acıyı duy yüreğinde, rüzgârdan sakındığın bir kibrit gibi, yitirdiğin o biricik kardeşinden söz eder gibi, yalnızca kendi kendinle konuşmak ister gibi, söyle, belli belirsiz ve ancak yüreğinde duyar gibi, sonra sokakta söyle, bir yasın şaşkınlığını yaşayacaksın, tertemiz ve güçlü.")

Okul, yerleşik bütün güçler tarafından koruma altına alınmış bir kurumdur. Elbette o da zamanla değişiyor. Bağlı olduğu devletin biçimleri değiştikçe... Bugün bizi yönetenler (ya da bugün bizi yöneten) katı olmamızı isterler (ya da ister); zayıf olan ne varsa hepsinin ayıklanması gerekir; sonra da güçlüler içinde, kendi özelliklerini korumaya çalışanların belini kırmaya gelir sıra çünkü insancıl özellikler taşımayan insanlara gerek duyulmaktadır.

Bilinen bir şeyi yinelemek zorundayım: Okulda öğretilen itaat etmektir (öğretmenler, gözcü öğretmenler, rehber öğretmenler, müfettişler, müdürler; işte bütün bu insanların en önemli işlevi disiplin ve düzeni korumaktır). Bazı sınıflarda, ikiye kadar saymayı bilen yöneticiler yetiştirilmeye çalışılıyor; böylece ekip çalışmasının hayata geçirilmesi, katılım simülakrı mümkün olabilecek. Ne var ki bütün bu çabalar göstermelik olmaktan öteye geçemiyor. Çünkü her yaklaşımın temelinde disiplini sağlama düşüncesi yatıyor ve başka türlü de olamaz zaten. İşte bunun için de devlet, Milli Eğitim'i birinci derecede önemli kamu bütçesi olarak kabul ediyor. Ayrıca Kültür Bakanlığı'na ayrılan bütçeyle Milli Eğitim'e ayrılan bütçe karşılaştırıldığında, kültür çalışmalarına önem verildiğini söylemenin ne kadar zor olduğu daha iyi anlaşılıyor. Her yıl seksen bin Fransız, doğru dürüst okuma yazma öğrenmeden okuldan ayrılıyor; okuma yazma bilmeyen iki milyon Fransızın arasına katılmaları için de dört beş yılın geçmesi yetiyor. Verdiğim rakamların[2] son derece iyimser olduğunu da söylemeliyim. Yaşamımızı yönetenlerin bazı bilgilerin aktarılması konusunda düşmanca bir yaklaşım içinde olmadıkları doğru; ancak onlar, ulusal eğitimde çok başka şeylere öncelik veriyorlar. Sorun şu

2. 24 Nisan 1982 tarihinde yayımlanan toplumsal içerikli haftalık dergiler.

ki seninle benim, eğitimden beklediğimiz yarar ile onların beklentileri aynı değil. İşte zaten sorun burada düğümleniyor.

Önümüzde iki çözüm yolu var: Ya sistemi baltalayacağız ya da onu tanımayacağız. Ben ikinci yolu seçtim; çünkü birincisini uygulamak için sinirleri son derece sağlam bir gerilla olmak gerekiyor. Eğer senin ilgini çeken bu yolsa, lise öğrencilerinin çıkardığı ve oldukça eğlenceli bulduğum, *La Truie Qui Doute* gazetesinin birkaç sayısını okumanı tavsiye ederim. Gazetenin Aralık '81 sayısında, her sınıfta elli öğrenci olması gerektiği öne sürülüyor ve gerekçe olarak da şunlar gösteriliyor: 1) Böylece öğrenciler daha özgür olabilirler; öğretmen tek tek her biriyle ilgilenemeyeceği için; öğrenmek istedikleri şeyi istedikleri zamanda öğrenebilirler; 2) Daha sıcak bir ortam yaratılabilir, gürültü yapılabilir, "böylece gençliğin toplumsallaşması daha kısa sürede tamamlanabilir"; 3) Bir süre sonra öğretmen hastalanır. İzne ayrılır. Yerine bir başkası işe alınır. Sonuç: Hasta sayısı artar, böylece Milli Eğitim'in Yardımlaşma Sandığı'na bağlı klinikler para kazanmış olur, işsiz sayısı azalır.

Bu keyifli sabotaj eylemlerinden mahrum kaldık ama yine de güdümlü eğitimin (her eğitim güdümlü değil midir zaten) Maginot Hattı üstünden kuşlar gibi uçup geçmeyi başardık.

Seni okula göndermemekle yüklendiğim, şu çokça sözü edilen sorumluluğa daha sonra geleceğim ve bu konunun üstünde uzun boylu duracağım. Çünkü yetkilerimi kötüye kullandığım iddia ediliyor. O halde bu sayfalarda yetkiden, yetişkinlerden ve çocuklardan bol bol söz edileceği ortada.

Garip olan ne biliyor musun canım, ben çocuk sözcüğünün ne anlama geldiğini bilmiyorum. Ancak şunu söyleyebilirim ki yetişkin diye adlandırılan şey ile çocuk arasındaki en büyük fark, birincisinin, olasılık hesaplarına göre ölüme daha yakın olmasıdır.

Bu değerlendirmeye bağlı olarak şunu da belirtmeliyim; yalnızca okula değil, eğitime de karşı çıkıyorum (ve elbette her tür pedagojiye); ancak birlikte ve eşit koşullarda yaşayan insanlar arasındaki karşılıklı eğitimi kabul edebilirim; bunun adı da eğitim olmaz herhalde, öyle değil mi?

İnsanlar eğitimden söz ederken lafa hep çocuklarla başlıyorlar. İşte sorun da burada düğümleniyor.

Oysa ben "yetişkin" ve "çocuk" sözcüklerini, yalnızca doğumundan çok ya da az uzaklaşmış insanları belirtmek için kullanacağım (Bu insanlar da çevrelerinden edindikleri toplumsal-kültürel özelliklerle donanmış olacaklar.)

Henüz on iki yaşındaydın ve çocuk sözcüğünün yalnızca "geleceğin yetişkini"ni belirtmek için kullanıldığını anlamıştın: Çocuğun bugünkü yaşamı, geleceğe yönelen boyutu dışında hiçbir şey ifade etmez. Yaklaşım bu olunca da bir insanı, günde sekiz saat (geleceğe umutla bakıyorsanız günde yedi buçuk saat), haftada beş gün, yılda on bir ay ve ömrünün kırk yılı boyunca kölelik etmeye *zorla* hazırlamak gerektiğini, uzun boylu düşünmeden kabul ediverirsiniz. Yalın bir hakikat elbette; çeşitli biçimlerde defalarca söylendi: Barınabilmek, beslenebilmek, ısınabilmek, eğlenebilmek vb için bir şeyler yaratmak ve üretmek gerekir. Oysa toplumun bugünkü yapısıyla bile, günde iki saat çalışmanın yeterli olacağı ortada. Ancak görüyorsun ki gerçekler tanıtlanarak değil, uygulanarak kabul ettirilebiliyor.

Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim; yetişkinler çocukları açıkça küçümsüyorlar çünkü çocuklar maddi bakımdan tümüyle kendilerine bağımlı ve mali bağımsızlıklarını elde etmeleri olanaksız; yetişkin sayılmaları için üretken olmaları gerekiyor.

Bununla birlikte, söz konusu geçiş sürecini iyi değerlendirmek, onlara öğretim (askerlik, okul, din) ve öğretimi bir gölge gibi izleyen eğitim olanakları vermek gerekiyor. Bu konuda, *L'Enfant et la Vie Familiale Sous l'Ancien Régime* adlı kitabın önsözünü oldukça aydınlatıcı buluyor ve bu yapıtın çocuk-yetişkin ayrımının yapay yanını açıkça ortaya koyduğunu düşünüyorum. "17. yüzyıl sonlarında eğitim aracı olarak, çıraklığın yerini okullar almaya başladı. Bu da çocuğun yetişkinlerle birlikte olmasını ve yaşamı dolaysız yoldan ve onlarla kurduğu ilişki sırasında öğrenmesini engelledi. Öğrenme sürecinin uzamasına ve onda yaratılan çekingenlik duygularına karşın çocuk, yetişkinlerden tümüyle ayrı tutuldu ve bir tür karan-

tinayla toplumdan uzaklaştırıldıktan sonra dünyaya salıverildi. Bu karantina da okul oldu. Okulların ortaya çıkmasıyla birlikte çocukların dört duvar arasına kapatıldıkları (deliler, yoksullar, fahişeler gibi) bir süreç başladı ve günümüze dek ulaştı; biz buna eğitim diyoruz!"[3]

Çocuklarımızı neden kapatıyoruz? Suçluları neden kapatıyorsak, o yüzden. Çünkü kapalı kaldıkları sürece "yaramazlık yapamıyorlar". Birkaç yetişkine sor, göreceksin. Onda dokuzu (yine de iyi niyetliyim), "işi olmayan" gençlerin canının sıkılacağını söyleyecek. Tabii ki canı sıkılan bir yumurcak olsa olsa zavallı dünyanın canına okur. İşte biz de bu yüzden, bir ülkeyi nasıl işgal ediyorsak çocuklarla da öyle meşgul oluyoruz.

Bugünlerde, yaşamın bu ve diğer tüm alanlarında utanmazlık moda olsa da çocukların dışlanmasından rahatsız olan insanlar var. Önce Godard'ın önünde saygı ve sevgiyle eğilmek istiyorum: O, *France, Tour, Détour, Deux Enfants*'la, çocuklar için değil ama çocuklarla birlikte harika bir yapıt ortaya koydu. Zekâ filme alınabilir mi? Ya da sıkıntı? Seni temin ederim, o bunu başardı.

Bir okulda yaşananlar, bu filmde olduğundan daha iyi anlatılamaz; yabancılaşma ve acının nerede başladığı daha iyi gösterilemez ve tanıtlanamaz. Sınıf sahnesindeki gerilim dayanılmaz boyutlarda. Oysa her gün yaşanan olaylardan farklı bir şey yansıtılmıyor bu sahnede. Öğretmen çok nazik. Son derece nazik. Ancak o nazik sesin yumuşaklığı bir süre sonra dayanılmaz bir hal alıyor. Çocuklardan biri, bir paragrafı on kez yazmak zorunda, "bu o kadar da kötü bir şey değil" ancak o sırada tanklar gelip geçiyor ve savaş sahneleri birbirini izliyor; saldırının küçüğü büyüğü olmayacağını işte o zaman anlıyoruz. Sonra yine kara tahta önünde duran çocuk planına geçiyoruz. Sessizlik. Godard'ın sesi: "yalnızlık duygusu". Film boyunca harika bir *maieutike* örneği izliyoruz (anlamı şu: Birine, kendi sözünü doğurtma sanatı; söylemek istediğini söylettirme). Çocuklar ken-

3. Philippe Aries, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* Seuil, 1973 (Önsöz).

dilerinden isteneni inanılmaz bir duyarlıkla veriyorlar; teneffüs sahnesi –bahçeye çıkarken çocuklar neden hep bağrışır?– ve eğitimde "etkin" yöntemleri (çünkü bu okul moderndir, liberaldir, vesaire, vesaire) konu alan "katılım" sahnesi; çarpıcı ve acımasız eleştiriler.

Bak gördün mü, hoşlandığım bir şeyi sevdiklerime anlatmadan duramıyorum. Onların, "bilgi aktarımı" dedikleri şey de bu olsa gerek!

Ben çocuklar için değil, kendim için mücadele ediyorum ve bir hayvan kendi yuvasını nasıl savunuyorsa, ben de düşüncelerimi işte öyle savunuyorum.

Hukuktan anlasaydım, insan hakları adına zorunlu eğitime karşı çıkardım. Evet, kesinlikle karşı çıkardım. (Bu noktaya daha sonra geleceğiz). Çünkü ister çocuk olalım ister yetişkin, bizim seçmediğimiz bir insanı, bizden sürekli dikkatli olmamızı bekleyen bir öğretmeni dinlemek zorunda kalmamız haksızlıktan başka bir şey değil. Evet, dikkatli olmamızı istiyorlar! Oysa, bizim dikkatimiz son derece değerli; yaşamsal önemi olan binlerce şey için ona gerek duyuyoruz ve kim olursa olsun, hiç kimsenin dikkatimizi dağıtmasına izin vermemeliyiz. Ancak onların kafamıza sokmak istedikleri düşünceler arasında seçim yapmak zorunda olduğumuzu da asla unutmamalıyız: Televizyon reklamları kadar, okulda verilen bilgiler de eleştirilebilmelidir; kimsenin Ksenophon'u, Charlemagne'ı, Marx'ı ya da Watt'ı, Banga'yı, Lévitan'ı ya da Paic Citron'u bana zorla öğretmeye hakkı yok.

Çocuklarını okula göndermek istemeyenlerin önünde en az iki seçenek vardı: Ya tek başlarına hareket edeceklerdi ya da güçlerini birleştirecek ve çocuklarıyla hep birlikte ilgileneceklerdi. İşte bu noktada "vahşi okullar" başka bir değişle "koşut-okullar" doğdu. Bu konuda, farklı düşündüğüm birkaç noktaya değinmek istiyorum (ne yazık ki birçokları küçük ayrıntılarla uğraşmıyor ve bu yüzden ilginç olabilecek tartışmalar açılamıyor...).

"Koşut-okul" adı gazetecilerin buluşu; daha kötüsünü bulamazlardı. Çocukların, sorumluluğu ortaklaşa üstlenmeleri sonucu alternatif bir okul yaratıldığını vurgulamak istiyorlardı. Onlara pek yardımcı olunmadı, bunu kabul etmek zorundayız; bu işe ilk soyunanlar bir maceraya atılmışlardı ve kendilerini konu alan yazılarla alay ediyorlardı. Bu yüzden, çok farklı yapıda başka bir kuruluşun, sırf devlet tarafından tanınmadı diye "koşut-okul" olarak adlandırılmasına şaşmamak gerekir; bu okulda bilgisayar ve manyetoskop vardı ancak bir öğrencinin yıllık harcamaları için okula yirmi bin frank ödenmesi gerekiyordu.

Bilinçli olarak okula gönderilmeyen çocuklara yönelik bir anket çalışmasında tanık olduğum olayları başka bir kitapta aktaracağım; ancak herkes tarafından bilinen bir gerçeği hemen şimdi ortaya koymak istiyorum; Fransa'da eğitim sistemini reddeden yalnızca küçük bir azınlıktır. Aslında bu olay, kurumlaşmış ilişkilerin tümüne karşı çıkmayı kapsar ve aile ya da ücret gibi başka sorunların, yeniden tartışma konusu yapılmasına yol açacaktır.

Eğitim sisteminin "bugünkü halini" eleştirmekle yetinenler ve daha öteye gitmek istemeyenler bilsinler ki yeni bir okullaşma süreci başlatıyorlar ve bugün kurdukları koşut-okullar, yarın "yeni okullar"a dönüşecek.

Evet, bazıları okula karşı çıkmanın yeterli olacağına inanıyorlar; ancak Milli Eğitim, bu tür girişimlerden yararlanarak, bugün artık hiçbir öğretmenin savunamayacağı kadar gülünç derslerin yerini alabilecek daha modern dersleri ve yöntemleri deniyor (böylece modernleşme çalışması da çok ucuza mal oluyor). Eleştiriyi yeterli görenlerle Milli Eğitim arasındaki bu işbirliği sanki ortada bir şey yokmuş gibi sürüp gidiyor; nitekim 1982 Mayıs'ında, laik ve özel okul tartışmaları insanları birbirine düşürmüştü. Ne kadar ilginç bir tartışma konusu değil mi?

Ne senin ne de benim bu konularla uğraşmaya zamanımız var. Ancak yine de bütün bunların bizi ilgilendirmediğini açık bir dille ifade etmek zorundayız çünkü ne zaman bir alterna-

tif eğitimden söz etsek onlar önümüze bu özel okul sorununu getiriyorlar.

Hâlâ göremiyorlar mı? Kilise'nin başına gelenler okulun da başına gelecek. Kilise'yle ilgili tartışmaların üstünden birkaç yıl geçti geçmedi; bu kurum iskambil kâğıdından bir şato gibi yıkılıp gitti. Yıkıntıları hâlâ ortada olabilir, kıyıda köşede birkaç inançlı da bulunabilir ancak Hıristiyanlık dininin bundan yirmi yıl önce Fransız toplumunu nasıl derinden etkilediğini unuttuk bile.

Bugün herkes kurtuluşu okulda görüyor. Sana acıyorlar canım yavrum, seni uygarlığımızın dışına atılmış biri olarak görüyorlar. Birkaç yıl sonra onların önüne geçtiğinin farkına bile varamayacaklar. Aslına bakarsan "tarihin akışına" ayak uydurduğumuzu bilmek hiç de umurumda değil ama yine de bu noktaya, sırf bizimle iddialaşanları kışkırtmak için değineceğim. Milli Eğitim'in iflasına az kaldı. Son demlerini yaşıyor. Mayıs-Haziran 1981'de sürdürdükleri şu ünlü reklam kampanyasını gördüğümde katıla katıla gülmüştüm: Afişler, gri kenar şeritleriyle davetiyeyi andırıyordu ve taşlaşmış kafaların mükemmel bir ürünüydü. Altı ayrı insanın yüzünü kapsayan bir dizi hazırlanmıştı (elbette hepsi erkek yüzü) ve her bir afişte bunlardan ikisini görüyorduk; afişin bir yanında kravatlı olan, yani entel biri, öbür yanında da balıkçı yakalı ya da yakası bağrı açık biri, bu da hiç öğrenim görmemiş olan zavallı bir serseri. Birincisi diyor ki: "Diploma olmadan hiçbir şey yapılamaz"; karşısındaki de: "Günümüzde, diploma ne işi yarıyor ki?"; diğer afiş: "Okulda ne öğretiyorlar, gerçekten bilmek isterdim"; karşısındaki kişi: "Yeni programlar uygulanmaya başladıktan sonra büyük oğlumun gelişimini izleyemez oldum"; bir de: "Ekonomi öğreniyorlar ama tarih bilgileri sıfır" ve bilgiç olanı: "Tarih ezberleterek çocuklarımızı yaşama hazırlayamayız". Anlaşılacağı gibi pek çok konuda bu tür çeşitlemeler yapılıyor. Bütün bu afişlerin altında da Milli Eğitim Bakanı'nın imzasını taşıyan şu akıl almaz cümleler var:

"Dikkat! Katı değerlendirmelerden kaçınalım. Biz yetişkinlerin okulla ilgili görüşleri çoğunlukla doğru.

Ancak bu görüşleri uluorta söyleyince çocuklarımızın kafası karışıyor. Onlardan, bizim karaladığımız bir kurumu benimsemelerini istiyoruz, işte bunu bazen anlayamıyorlar. Onların okulu bizim savaş alanımız olmamalı. Bu tehlikeden kaçınmak mümkün. Çocuklar ancak öğretmenler ile veliler arasında diyalog kurulduğu zaman okulla bütünleşmeyi kabul ediyorlar. Öğretmenler, profesyonel kişilerdir. Onlar, uzmanı oldukları işi yapıyor ve sorumluluklarını yerine getiriyorlar.

Velilerin görevi ise, eğitimin uyum içinde gerçekleşmesini sağlamaktır; çocuklarının okul yaşantısıyla ilgilenmek, bu alanda hizmet veren bir dernekte ya da belli bir kuruma, okula, sınıfa bağlı bir kurulda görev almaktır.

Veliler ve öğretmenler, sık sık bir araya gelmeyi alışkanlık haline getirmeliler."

Milli Eğitim'i desteklemeyen halkın güvenini yeniden kazanmak için aptalca yöntemlere başvuran ve basında, sayfalar tutan reklam kampanyalarına sıkışıp kalan bir Milli Eğitim sistemi, daha kaç yıl yaşayabilir ki?

"Güçlü olanın gerekçeleri, haklı değildir..."[4]

EK
Zorunlu Eğitim

11 Ağustos 1936 ve 22 Mayıs 1946 tarihli yasalara ve 6 Ocak 1959 tarihli yasa kuvvetinde kararnameyle değişikliğe uğrayan 28 Mart 1882 tarihli yasaya göre, altı ile on altı yaşları arasındaki çocuklar için eğitim zorunludur. (1. ve 3. maddeler, birinci derece eğitimde, dinsel konularda yansızlığı ele alır.)

Madde 4 (9 Ağustos 1936 tarihli yasayla değişik). —*İlköğrenim*, kız ya da erkek, altı ile on dört yaşları arasındaki, Fransız ve yabancı çocuklar için zorunludur; bu eğitim, ilk ya da ortaöğretim kurumları, devlet okulları ya da özel okullarda, *aile içinde* çocuğun babası ya da *onun seçeceği herhangi biri* tarafından verilebilir.

4. *Commune Mesure*, sayı 6'dan alıntı. Jean-Huges Molineau'nun orta 2. sınıflardan derlediği özdeyişler.

Madde 7 (22 Mayıs 1946 tarihli yasayla değişik). —Bir çocuğun altı yaşına bastığı yıl yarılanınca, sorumlu kişiler, okullar açılmadan en az on beş gün önce çocuğu bir devlet okuluna ya da bir özel okula kaydettirmek ya da *eğitimin aile içinde verileceğini, belediye başkanıyla Bölge Eğitim Müdürü'ne bildirmek zorundadırlar.*

Madde 16 (11 Ağustos 1936 tarihli yasayla değişik). —Aileleri tarafından eğitilen çocuklar sekiz, on ve on iki yaşlarında, belediye başkanlığına bağlı yetkililerce kısa bir soruşturmaya tabi tutulurlar; bu soruşturmanın tek amacı, çocuktan sorumlu kişilerin gerekçelerini, bu kişilerin yeterli ölçüde eğitim görüp görmediklerini, sağlık durumlarını ve aile yaşantısının koşullarını belirlemektir. Bu soruşturmanın sonucu eğitim müdürlüğüne bildirilir.

İl Eğitim Müdürü, Bölge Eğitim Müdürü'nden, çocuğun fiziksel ve ruhsal durumunu anlayabilecek kişileri görevlendirmesini isteyebilir. Bu kişiler, çocuğun, *okuma yazmanın ve aritmetiğin temel kavramlarını* bilip bilmediğini araştırırlar ve çocuk *okuma yazma bilmiyorsa*, alınmasında yarar gördükleri önlemleri ilgili merciye önerirler.

Yukarıda anlatılan biçimde saptanacak görüşler, çocuktan sorumlu kişilere de bildirilecek, ayrıca durumla ilgili açıklamaları yapmaları ya da durumu düzeltmeleri için verilen süre, aksi takdirde ilgili yasa gereği kendilerine uygulanacak yaptırımlar belirtilecektir.

18 Şubat 1966 tarihli kararnamenin 9. maddesi:

Zorunlu eğitime tabi bir çocukla ilgili yardımı alabilmek için ailenin aşağıdaki belgelerden birini sunması gerekir: Çocuğun bir devlet ya da özel eğitim kurumuna kaydedildiğini gösteren belge; Bölge Eğitim Müdürü'nden ya da onun vekilinden alınan ve çocuğun aile içinde eğitildiğini gösteren belge; çocuğun, sağlık durumu nedeniyle hiçbir eğitim kurumuna devam edemeyeceğini gösteren ve bir sağlık kurumundan alınan belge.

Aile yardımından yararlanabilmek için, yukarıdaki bentte öngörülen belgelerden birinin ilgili merciye verilmesi zorun-

ludur. Bununla birlikte yardımı alacak kişi, söz konusu belgeyi kendi iradesi dışında kalan nedenlerle geciktirdiğini kanıtlarsa, belge, kendisine tanınan sürenin bitiminden sonra da kabul edilebilir [...].

1
Zorunlu Olan Her Şeye Hayır!

Canım yavrum, görüşlerimi sana aktarmadan önce bir noktaya dikkatini çekmek istiyorum; eğitim bir görev değil, bir haktır. Ne yazık ki akıl hocalarımız olaya bu gözle bakmıyorlar. Üstelik Fransa'da okul zorunlu değil, kaldı ki zorunlu olması benim haklılığıma gölge düşüremez. Eğitim zorunlu. İşte ben de bu yüzden sana, kesinlikle hiçbir eğitim vermedim. Aslına bakarsan, Fransa'da yürürlükte olan yasalar beni pek ilgilendirmiyor; küçüklerin beynini sömüren bütün bir dünya değil mi? Her yerde, "insanlığın iyiliği için" ama gerekirse zor kullanarak çocuklara bir şeyler öğretiliyor. Her yerde, dünyanın bütün enlem ve boylamlarında okullar aynı kuralları uygu-

luyorlar: Önce seni yaşıtlarınla birlikte bir sürüye sokuyorlar, sonra da birisini dinlemek zorunda bırakıyorlar oysa bu insanı sen seçmiyorsun, o da seni seçme hakkına sahip değil; bu insana, çeşitli yollarla senin kafana bir şeyler sokması için para veriliyor; senin kafana nelerin sokulacağına da devletler karar veriyor, aynı devlet diplomalara bakarak sana toplum içinde vereceği yeri saptıyor. Üstelik seni zaman ve mekân bakımından sınırlıyorlar; örneğin, yaşantını okul çağına gelmemiş diğer çocuklarla hiçbir biçimde paylaşamıyorsun.

Christiane Rochefort 1976'da şu çağrıyı yapmıştı: "Önce çocuklar!" Tehlikedeyiz; Illich bu tehlikeye çevrebilim bağlamında yaklaşırken son derece haklıydı: "[...] çevre kirliliğinin çok farklı biçimleri var ve artık bu gerçeği anlamanın zamanı geldi. Toplumsal yaşam ve bireyin varlığı, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık kurumlarının yan ürünleri tarafından zehirlenmektedir; bu kurumların verdikleri hizmetler de tüketimi zorunlu olan ve rekabete dayanan ürünler sayılmaktadır. Eğitim ürünlerinin tüketimindeki bu "artış" silahlanmada görülen artış kadar tehlikelidir ve ne yazık ki bizler bu tehlikenin henüz farkına varmış değiliz."[1] Usta Illich "silahlanma kadar tehlikelidir" derken son derece haklıydı; ona "modası geçmiş adamın teki" derken zekice bir laf ettiklerini sananlara dilimi çıkarmaktan korkunç bir keyif alıyorum. Her kim ki okulun bir zorunluluk olduğuna inanır, günün birinde diğer kurumların yemi olmaktan kurtaramaz kendini.

24 Haziran 1793 Anayasası'nda yer alan bir madde çok hoşuma gidiyor: "Yasa, halkın ve bireyin özgürlüğünü yönetenlerin baskısından korumalıdır." (Madde 9).

Yasalardan işime geldiği gibi yararlanıyorum. Örneğin hiç kimseye, özgürlüğün benim için ne anlama geldiğini söyleme hakkını vermiyorum: "Özgürlük başkası için zararlı olmayanı yapabilmektir [...]" 26 Ağustos 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 4. maddesi. Oldukça kısa bir tanım, öyle değil mi? Ama ben, bu kitabı zararlı bulanlara zarar verme öz-

1. *Okulsuz Toplum,* Ivan Illich, Çev. Mehmet Özay, Şule Yayınları, 1998.

gürlüğünden yararlanmak niyetindeyim. İşte bu yüzden, ikiyüzlülük de sayılsa aşağıdaki maddeyi işime geldiği gibi yorumlama zevkinden kendimi mahrum bırakmayacağım: "Yasa yalnızca topluma zarar verecek eylemleri yasaklayabilir. Yasalarca yasaklanmayan hiçbir şey engellenemez ve hiç kimse, yasanın emretmediğini yapmaya zorlanamaz." (Madde 5.)

Savcıların şimdiden haberi olsun; günün birinde mahkemeye çağrılırsam şu maddeden yararlanmayı düşünüyorum: "Öncelikleri gereği ana babalar, çocuklarına verecekleri eğitim türünü seçme hakkına sahiptirler." (1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.)

Gerçeği söylemek gerekirse, onlardan korkmuyorum ve çocuklarını çocuk-obur devletten korumak isteyebilecek sorumsuz kişileri aydınlatmak da bana büyük bir mutluluk veriyor.

28 Mart 1882 tarihli yasada, çocuğun eğitimini üstlenen ana babanın ya da "onun seçeceği kişinin" unvan ya da diploma sahibi olması istenmiyor. O halde sözü edilen bu zorunlu öğrenim neyi kapsıyor: On iki yaşında okuma yazma, hesap yapma ve "genel kültürün öğeleri"ni bilmek. Oysa on iki yaşında bir şeyleri bilmek olanaksızdır, olsa olsa bir şeyler öğreniliyordur. İyi ki "genel kültürün öğeleri" belirlenmemiş yoksa çocuklarımız –çok ender görülen– müfettiş ziyaretlerinde "kendi" genel kültür öğelerini sunmaktan başka ne yapabilirlerdi?

Yeri gelmişken Kamikazeleri selamlamak istiyorum; çünkü içimizde pek çok kişi, yasanın gereklerine uyarak kendilerini "temize çıkarmaya" çalıştı. Olayı başka türlü yorumlamak olanaksız. Okullar açılmadan önceki bir ay içinde, belediye başkanına ve İl Eğitim Müdürü'ne çocuğun evde eğitileceğini bildirmek gerekiyor. Bazıları gerekçelerini de bildirdiler (bunlar uydurulabilir de); bana gelince, hiçbir gerekçe göstermedim. Müfettiş bu tür başvuruları kabul etti ve ana babalara bir belge gönderdi. Onlar da bu belgeyle aile yardımını düzenli olarak aldılar; çünkü zorunlu eğitimle ilgili yasaya harfiyen "uyulmuştu".

Endişelenme yavrucuğum; zorunlu askerlik hizmetine karşı çıkanlar lehine önerilen şu yasayı desteklemiş olmam kullanılmayacaktır. O olayın bu işle hiçbir ilgisi yok: Fransa'da beş yaşından küçük çocukların yüzde 99'u, dört yaşından küçük çocukların yüzde 95'i, üç yaşından küçük çocukların da yüzde 85'i[2] zorunlu olmadığı halde okula gidiyorlar!

Ah şu anaokulları! Çocukların halka olup dans ettikleri, eğlendikleri, şarkı söyledikleri şu tertemiz ve neşeli yerler... Küçücük çocuklarımızın yüzde 85'i ile yüzde 99'u kavalın sesine kanıp felakete sürüklenen bir fare sürüsü gibi.

Milli Eğitim Bakanı, 7 Aralık 1982'de yayımladığı bir genelgeyle, ilgisini miniklerden esirgemediğini gösterdi. İşte o kepaze cümle "[...] Böylece anaokulu, temel eğitim olma; yani *çocuğun* okuldaki ve o*kul dışındaki yaşantısının düzenlenmesinde temeli oluşturma işlevini* yerine getirebilir [...]." (Altını ben çizdim.)

Biz okulda mutlu olamadık diye çocuklarımızı okuldan kurtarmaya çalışmıyoruz, hayır nedeni bu değil. Okula karşı çıkmamızın nedeni, gençliğimizden yararlanıldığının; çıkar sağlamak ve toplumun verimliliğini artırmak için yararlanıldığının bilincine varmış olmamızdır. Şu lafları dinlemekten bıkıp usandık: "Ama biliyor musunuz, artık okullar bizim zamanımızdaki gibi değil! O kadar güzel ve hoş ki!" Sorun bu değil.

Sevgili Marie, yıllarca şu sözlere katlanmak bana ne kadar zor geldi bilemezsin: "Çocuklar okulda mutlu oluyor". Evet, ben bu mutluluğu çok iyi bilirim! En iyi örneklerinden biriyim! Eğitimde özgürlüğü seçenleri ziyaret etmek için yaptığımız küçük bir yolculuk, daha önce Kayık'ta[3] gözlemlediğim bir gerçeği doğruladı; ana babalara okul durumlarını sorduğumda iki farklı yanıt aldım: Bir bölümü okulu çok sevmiş ve parlak

2. "Les rôles des femmes en Europe dans les années 70", Évelyne Sullerot, *Le Fait féminin*, Fayard, 1978.

3. Kayık (La Barque), 1973-77 yılları arasında Paris'te varlığını sürdüren ve okula gönderilmeyen çocukların gidip geldiği bir yerdi. Marie'yle birlikte oraya gidiyorduk.

bir öğrencilik dönemi yaşamıştı, tembeller azınlıktaydı; bunlar her zaman okulda tedirginlik duymuşlar ve o ortama karşı çıkmışlardı. İlk sözünü ettiklerim, o dönemde yaşadıkları yabancılaşmanın bilincine çok sonraları varmışlardı; diğerleri ise daha o yıllarda, okulun verdiği "doyum" yüzünden gerçekleri göremediklerini biliyorlardı. O halde... O halde bugün, "çocuklarını okula göndermeyen ana babalar kesiti" içinde, zaten sayıları pek az olan "ortalama öğrenciler"den çok okulda aldatıldıklarına inanan geçmişin "okumayı seven" parlak öğrencileri.

"Gelişmiş" sayılan ülkelerde (İskandinav ülkeleri gibi) zorunlu eğitim sorunu tartışılmaya ve buna bağlı olarak ders saatleri azaltılmaya başlandı. Bana gönderilen mektuplarda, İzlanda ve Danimarka'da yayımlanan kitle iletişim araçlarının bu konuyu ele alma cesaretini gösterebildikleri belirtiliyor.

Geçmişte de küçümsenmeyecek sayıda insan okula karşı çıktı. Bunların başında William Blake ve özellikle Charles Dickens geliyor; ancak her ikisinin de düşünceleri, zavallı yavrularımızı çalıştırırsak ne hallere düşeceklerini kanıtlamak uğruna kötüye kullanıldı. Oysa Dickens, *hem* zorunlu çalışmaya karşı çıktı *hem de* zorunlu eğitime. Daha yakın tarihlerde Krishnamurti, çocuklarını seven insanlara, ısrarla, onları okula göndermemelerini, onları okul dışında, başka herhangi bir yerde, sokakta ya da kendi evlerinde[4] "eğitmelerini" istedi. 1882 yasası onaylandıktan sonra, Fransa'da okula karşı sessiz bir muhalefet gelişti; koşut ya da dikey okulların kurulması da epey öncelere dayanıyor.

Zorunlu eğitime ilk karşı çıkış hareketleri 1967'de ABD'de görüldü, daha sonraları İtalya'da yayımlanan "Il Manifesto" bütün ülkeyi ciddi biçimde sarstı. Ne yazık ki bu sıralar, Fransız sendikalar kıvır zıvır işlerle uğraşıyordu.

Ya Kaf Dağı'nın ardındaki sol ne düşünüyordu bizim için; yoksa bizimle aynı görüşleri paylaşmıyor muydu? Evet, bozuk bir plak gibi söylenen şu şarkıyı iyi biliyorum: *Her ne kadar okul,*

4. *De l'éducation*, Krishnamurti, Delachaux et Niestlé, 1980. Ayrıca bkz. *Réponses sur l'éducation*, Stock, 1982.

toplumu sınıflara ayıran sistemin yeniden üretildiği bir ortam olsa da, çeşitli toplumsal katmanların, kapitalist sisteme karşı siyasal birlikteliği sürecinde, demokratikleştirilme koşuluyla yararlı olabilir. Hatta küçük militan yoldaşlarım bana, çocuklarını devlet okullarına gönderenlerin işçi sınıfını onurlandırdıklarını bile söylemişti! 1977'de, Jules Chancel'le birlikte yaptığımız "Okula Hayır!" anketine, Sosyalist Parti yönetim kurulu üyesi Jacques Guyard şu yanıtı veriyordu: "Bütün kitlesel kurumlar gibi okul da çelişkili kuvvetlerin bir arada bulunduğu bir alandır; burada burjuvazi, daha çekirdek halde bulunan her tür eleştirel düşünceyi yok etmek ister; bununla birlikte burada, eğitimcilerle ana babaların ve entelektüel mekanizmalardaki gelişmenin etkisiyle, özerk bir çözümleme ve bir karşı çıkma anlayışı doğar.

"Emekçilerin, tek amacı kendilerini yok etmek olan bir kurum için son yüzyıl boyunca savaştıklarını varsaymak, onları küçümsemekten başka ne anlama gelebilir..." Pek nükteli bir yanıt öyle değil mi?

Okulların çocuklarımızı baskı altında tutan yerler haline gelmesi, hiçbir biçimde, bizi yöneten kişilerin kötü emellerine bağlanamaz. Eğer gerçekten karşı karşıya kaldığımız tehlikenin kaynağı, insanların zekâ ve enerjilerini sömürmek için tasarlanmış bu denli dâhice bir komplo, bu denli incelikle hazırlanmış bir tuzak olsaydı, ben de böylesi bir ustalık karşısında hayranlık duymaktan ve şapka çıkarmaktan başka bir şey yapamazdım. Kazın ayağı hiç de öyle değil! Okul denilen kurum pek çok dinamiğin bileşkesidir. John Holt'un şu düşüncesine tümüyle katılıyorum: "Okul, parçalarının toplamından çok daha kötüdür."[5] Bu yüzden de öğretmenlik yapan bir dostum bana: "Yani sana göre ben öğrencilerime iyi davranmıyor muyum?" diye sorduğunda, ondan aptal rolü oynamamasını rica etmiştim. Ne yazık ki Milli Eğitim sisteminde iyi niyetli kişilerin yer alması insan kıyımının sürmesini engelleyemiyor. Bir yığın

5. *Çocukluktan Kaçış*, John Holt, Beyaz Yayınları, 2000.

insan susmayı, zil sesiyle birlikte düşünmeyi, kendisinin aptal olduğuna inanmayı okulda öğreniyor. Onlar bu koşullanmadan asla kurtulamayacaklar. Çünkü onlar da daha önceki kuşaklar gibi çocuklarını okula gönderirken kendi kendilerine hiçbir soru sormayacak biçimde kalıba döküldüler; yara görünmüyor ama izleri ortada.

Bir eğitimcinin içten sesine kulak verelim: "Sık sık bir yalnızlık duygusuna kapılırım; bu duygunun kaynağı da okul düşüncesinin ta kendisi. Her yetişkin gibi ben de içimdeki okulu bir kenara atarım, sırf okul olduğu için; herkes gibi ben de tatili işe tercih ettiğim için!"[6] Onun bunları söyleyebilmesini takdir ediyorum ancak kitabı yazarken çizmeyi aşmamak için gösterdiği saflık özür olarak kabul edilemez. Daha sonra bu kitabı yeniden ele alacağım.

Bir an için eğitimde zorunluluğun kaldırıldığını ve ana babaların bu konuda çocuklarına hiçbir biçimde baskı yapamadıklarını düşün, kendi arkadaşlarını ele al; kaçta kaçı okula giderdi, devamsızlık oranı ne olurdu? Bir rakam söyle...

Çocuklar sırf, birileri onları zorladığı için okula gidiyorlar. İşte önce bu gerçeği görmek zorundayız.

Ama bundan da kötüsü, birilerinin biz yetişkinleri okula gitmemek zorunda bırakması! Belki zorunlu olmasaydı her birimiz, yaşantımızın herhangi bir anında okulla tanışmak isteyecektik. Peki, sözünü ettiğim bu okul nasıl olmalıydı? Bundan sonrası, onu tasarlamaya kalıyor.

Kimse bana eğitimde süreklilikten söz etmesin! Eğlencevi, öğrenimi ve işi birbirinden ayrı tutmaya devam ediyoruz ve yaşantımız parçalara ayrıldığı sürece asla kendimizle bütünleşemeyeceğiz. Eğitimde sürekliliğin yavaş yavaş zorunlu hale getirildiğini ve "kişilik oluşumu"ndan çok daha başka amaçlara hizmet ettiğini öne sürenler hiç de haksız sayılmaz. Cuernavaca Manifestosu'nu[7] imzalayanlar, bizi bekleyenin ne olduğunu açıkça gördüler; onlar, bilgi düzeyi devlet tarafından "belgele-

6. *Ecoute, maîtresse*, Suzanne Ropert, Stock, 1980.
7. Bkz. *L'École à perpétuité*, H. Dauber, E. Verne, Seuil, 1977.

nip" mühürlenmiş olanların gücünü sonsuza dek artırmaktan başka bir işe yaramayacak sinsi bir eğitim sistemine başkaldırdılar. Onlar, herkesin "eğitimde eşit zamandan, eşit mali olanaklardan ve eşit özgürlükten" yararlanmasını öneriyorlar çünkü "herkes, her tür bilgiye ulaşabilmelidir".

Bunun için de ivedilikle diplomalar geçersiz sayılmalıdır. Cuernavaca Manifestosu'nu imzalayanlar ve Illich bu konuda oldukça ısrarlı. Gerçekten de okuldaki başarı düzeyine dayanan her tür ayrıma son verilmesi gerekiyor. Bir insanı yıllar önceki okul durumuna göre yargılamak –yargının sonucu ister iyi olsun, ister kötü– saçmalıktan ve haksızlıktan başka bir şey değil. Küçük bir çocuğa herhangi bir bilgi aktarılıyor ve ondan bu bilgiyi tekrarlaması isteniyor; başarıyor ya da başaramıyor; daha sonraki yıllarda birileri, başka bir insana, yukarıda sözü edilen insanın çocukken ne ölçüde başarılı olduğunu soruyor; diplomada somutlaşan bütün bu çabaların başka ne anlamı olabilir?

Diplomalar da adli sicil gibi ve *aynı nedenlerle* yürürlükten kaldırılmalıdır.

İsteyen herkes fakültelere ve –sırası gelmişken belirteyim– fakültelerin yerini alması gereken eğitim kurumlarına girebilmelidir. Herkesin buralara hücum etmesinden mi korkuluyor? Bahse girerim ki diplomalar kaldırıldığında yükseköğrenim kapıları önünde hiçbir itişme olmayacaktır...

Belli bir iş için aranan özellikler ile diplomalar arasında uzak yakın bir bağlantı kurulamayacağını herkes bilir. Şu ya da bu beceriyi gerektiren bir iş için, başarma isteği ve belli bir deneme süresi, okul sicilinden çok daha ciddi güvenceler değil midir? Hepimiz, severek yaptıkları işi çevresindekilere öğretmekten büyük bir mutluluk duyacak pek çok insan tanıyoruz.

Ne yazık ki bugün bunu gerçekleştirmek olanaksız; olanaksız çünkü öğrenme sürecini okulda ve yalnızca okulda yaşamak zorunda bırakılıyoruz.

Bu noktada şunu bir kez daha yinelemek istiyorum; seni okuldan korumakla hem kendimi oynamak zorunda bırakıl-

dığım rolden kurtarmış, hem de büyük küçük bize bir şeyler öğretmek isteyen tüm insanlara bu özgürlüğü tanımış oldum.

Zorunlu eğitim sistemi öğrenmeyi değil okulda öğrenmeyi zorunlu tutuyor. Neden bu zorunluluk altı ile on altı yaş arasındaki insanlara getiriliyor? Peki neden bu mekân, sınıflara ve bir bahçeye bölünüyor?

Zamanın seçimiyle ilgili gerçek çok açık ve kimse bunu saklamıyor zaten; çünkü altı ile on altı yaşları arasındaki "bir çocuğun zekâsı istendiği gibi yoğrulabilir"; yani şu "ağaç yaşken eğilir" ya da mührün hemen iz bırakabileceği yumuşacık mum düşüncesi. Diplomaları da alınca, mühürlenmiş kafalar bir mektuba dönüşecek ve hemen işverenine postalanacak.

Mekânın seçimine gelince... "Sınıfta yaşayan bir insan, zorunlu olarak *ortak bir mekânda* yaşar."[8] Edmond Gilliard başka gerçeklikleri de ortaya koyuyor ve bu ortak mekânda bayağılaşmanın sağlandığını ve bir denetim aygıtının işletildiğini belirtiyor. Michel Foucault da bu mekânı etkili bir biçimde betimliyor. Bu o kadar ilginç bir ortam ki düşünceden önce beden biçimlendirilmeye çalışılıyor burada: Uygun görülen saatlerde oturuluyor, kalkılıyor, yemek yeniyor, kaka ve çiş yapılıyor, uyunuyor.

İki yıl önce bir felsefe öğretmeni görevden alındı. Okul müdürü yetkililere gönderdiği raporda aynen şöyle yazıyordu: "Öğrencileri sınıflarda, kulüplerde, koridorlarda, kentte tam bir hareket özgürlüğü içinde davranmaya kışkırtmış, böylece öğrencilerin güvenliğini, mekânın ve araç-gerecin korunmasını hiçe saymıştır."[9] Herkesin senin gösterdiğin tepkiyi göstermesini ve raporda geçen bu cümleler karşısında tiksinti duymasını beklerdim... Sen böyle şeylere "alışık" değilsin. Bana gelince, sürekli olarak buna benzer kötü olaylar yaşamaya alışmıştım ve bu alışkanlığımdan kurtulmak için çok uzun bir süre kendimle uğraşmam gerekti; hâlâ da uğraşıyorum. Gilliard'ın şu cümlesi-

8. *L'école contre la vie*, Edmond Gilliard, Delachaux et Niestlé, 1970, altını yazar çizmiş.

9. Bkz. *Chronique des flagrants délires*, Jean-Pierre Blache, Alternative, 1981.

ni de çok seviyorum: "Kurulu düzen, şiddetin alışkanlık haline getirilmiş bir biçiminden başka bir şey değildir. Hiçbir haksızlık, sövgü, ahlaksızlık, alçaklık, kabalık, barbarlık yoktur ki ahlaki yapımız tarafından kanıksandıkları için, zamanla görgü kurallarına uygun, kibar, ince, nazik bir görünüm kazanmamış olsun [...]."[10]

Âdet yerini bulsun diye herkes çocuğunu okula gönderiyor. "Gelenekler, ihanetlerimizi örtbas eder."[11] Beni asıl şaşırtan şu: Kabullenme alışkanlığı bir kez kazanıldığında yalnızca geçmişin ağırlığıyla benimsenenler değil, her şey kabulleniliyor. Böylece bir yığın "psikolojik" şiddet aracı çevremizi kuşatıyor ve herkes bu durumu son derece normal buluyor!

Anaokuluna giden çocukların insan resimleri çizmesine hiç kimse şaşırmıyor. Oysa, aynı yaşta olup da okula gitmeyen ve "yorumlama" paranoyasına kapılmamış bir ortamda yetişen çocukların, hemen hemen hiçbir zaman bu tür resimler yapmadıklarını iddia ediyorum (bu iddia düzinelerce örnek değerlendirildikten sonra doğrulanmıştır!). "Bütün psikologlar, okumayı öğrenmek için en uygun yaşın altı olduğunda birleşirler" dendiğinde, hiç kimse buna itiraz etmiyor. Bu konuda uzmanların benim safça sorularıma verebildikleri tek yanıt şu oldu: "Bilimsel olarak kanıtlandı." Oysa İsveç'te çocukların yedi, sekiz, hatta dokuz yaşlarında okumaya başlatıldığında, öğrenme sürecinde karşı karşıya kalınan zorluklardan büyük bir bölümünün aşıldığı gözlemlenmiştir.[12] Kendi bilgileriyle çelişse de ortaya konan gerçeklerle ilgilenebilecek kadar açıkgörüşlü –ve ancak nesli tükenmek üzere olan– uzmanlara bu gözlem aktarıldığında hayretler içinde kaldıklarına tanık olduk.

Ne zaman "bilimsel olarak tanıtlanmış" bir olaydan söz edilse o olaya kuşkuyla yaklaşıyor, *tanıtlamada* hangi ölçekten yararlanıldığını, bunun *kesin* değerini, bu ölçeği kimin saptadığını, kimlerin ve hangi amaçlarla bundan yararlandığını bilmek istiyorum.

10. *L'école contre la vie*, a.g.y.
11. a.y.
12. Bkz. *La Fatigue à l'école*, Dr. Guy Vermeil, Éditions sociales de France.

Lafi dolaştırmadan şuraya geleceğim; dört bin tane soru formu bastırılarak Paris'teki devlet okullarında okuyan öğrencilerin ana babalarına gönderildi; bu tür yöntemler kullanılarak insanların bilgi vermek zorunda bırakılmalarını son derece yanlış buluyorum.

Soru formu, Milli Eğitim Bakanlığı başlığı altında dört yapraktan oluşuyor. Başlık: Aileler için soru formu. Giriş bölümünü okuyunca her şeyi bütün çıplaklığıyla anlıyorsunuz: "Çocuğunuzun gelişimini yönlendirmek için onu yakından tanımanın ne kadar önemli olduğunu siz de çok iyi bilirsiniz. Sizin vereceğiniz bilgiler yalnızca çocuğunuzun iyiliği için kullanılacaktır. Bu bilgilerle güçlerimizi birleştirmiş ve onun eğitimdeki başarısına katkıda bulunmuş olacağız. Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederiz."

Medeni durumla ilgili bildik soruların ardından, "Neyle oynuyor?" gibi masum sorular geliyor. Sonra da şu: "Çocuğunuzun en belirgin özelliği şunlardan hangisi: Sakin ya da canlı, uysal ya da dik başlı, içe kapanık ya da duygularını açığa vuran, ağırkanlı ya da hareketli, azarlama karşısında duyarlı ya da vurdumduymaz?"[13]

Ama asıl ilginç olan şu soru: "Onu 'terbiye etme'nin en iyi yolu nedir?" Belki de kitabımın adı bu olmalıydı.

Soru formu şöyle bitiyor: "[...] Gecikmeden yanıtlayınız, okul sizin katkılarınıza (*ben olsam işbirliği derdim*) gereksinim duyuyor. Yanıtınız gizli tutulacaktır.[14] Verdiğiniz bilgiler yalnızca çocuğunuzu daha iyi tanımak ve böylece ona daha iyi bir eğitim vermek için kullanılacaktır."

Psikologların çocuklara duydukları ilgi, günümüzden epey öncelere dayanıyor. Stanley Hall, Binet, daha sonraları da Piaget zekâ çözümlemesi üstüne ayrıntılı araştırmalar yaptılar; ancak çocuğun yavaş yavaş kişilik bilinci kazanmasına ve hangi etkiden yararlanılarak "kendisi olma" aşamasına *getirilebileceğine* ilişkin araştırmalar çok daha yeni.

13. "Size en uygun gelen sözcüklerin altını çiziniz."

14. "Gizli!" Sanırım, yanıtları yayımlamayacaklarını ve metro istasyonlarına asmayacaklarını söylemek istiyorlar.

Mediko-psikolojik araştırma ise ürkütücü bir silah. Bir çocuğun "yaramaz" olduğu sonucuna varılabilir ve bu yargıdan zamanla vazgeçilebilir ancak günün birinde, herhangi biri kalkıp da aynı çocuğun psikotik olduğunu iddia ederse, bu yargının bırakacağı izler asla silinemez ve hiç kimse bu çocuğun tümüyle masum olduğunu kanıtlayamaz; bu tür yargıların en korkunç yanı da bu. Her önüne gelen, çocuğumu gereğinden çok sevdiğimi ya da yeteri kadar sevmediğimi, bir çocuğun iyi ya da kötü yürekli olduğunu öne sürebilir. Bu mutlak güç karşısında kendimizi savunmanın tek yolu ancak mutlak kuşkuculuk olabilir. Yeter ki bu güç, sınırları aşıp bizi çatışmaya zorlamasın. Dalga geçme huyu olmayan Illich'in anlattığı bir olayı düşünüyorum: "Bay Nixon, Cumhuriyetçi Parti'den başkan adayı olmadan önce Hutshnecker adında bir psikanaliste gidip geliyordu; bir gün doktoru ona önem verdiği bir proje sundu. Bu projede, altı ile sekiz yaşları arasındaki bütün çocukların psikiyatri uzmanları tarafından incelenerek saldırganlık eğilimlerinin saptanması ve tedavilerinin zorunlu tutulması öneriliyordu. Gerekli görülürse bu çocuklar uzman kurumlar tarafından yeniden eğitilmeliydi. M. Bay Nixon başkan olunca, kendisini tedavi eden hekimin tezini Sağlık, Eğitim ve Sosyal İşler Bakanlığı'na vererek incelemelerini istedi. Daha sonra neler oldu bilmiyorum ancak şunu kabul etmeliyiz ki soruna böyle yaklaştığımızda, olası suçluların, önlem olarak toplama kamplarına kapatılması, eğitim sisteminin sorunlarını mantıklı bir çözüme kavuşturmuş olacaktır..."[15]

Tarama yöntemi Fransa'da, G.A.M.I.N. (çocuk hekimliğinde otomatik yönetim) sisteminden yararlanılarak ve 1975 tarihli yönlendirme yasasına dayanılarak pek güzel uygulanıyor. Zaten 15 Temmuz 1970 tarihinde ilgili yasanın onaylanmasıyla birlikte, bütün çocukların sağlık denetiminden geçmesi zorunlu tutulmuştu; bu çalışmalar sırasında elde edilen ve sağlık ile yönetim konularını kapsayan bilgiler, 1974'ten başlayarak bilgisayarlara yüklendi ve *yönetildi*. "Riskli" sayılan çocuklar sosyal hizmet uzmanlarının gözetimi altına alındı.

15. *Okulsuz Toplum*, a.g.y.

1975'te özürlü insanlar yararına çıkarılan yönlendirme yasasında, 1956'da kabul edilen "çocuklarda uyumsuzluk" teriminden vazgeçildi ve bunun yerine "zekâ özrü" terimi benimsendi.

Bu yasayla, *okuldaki eğitime ayak uyduramayan çocuğun* zekâ özürlü sayılması, yasanın beni en çok rahatsız eden yanlarından biri. Çocuk öğretmenine sorun çıkarmayagörsün ("hiçbir şey anlamıyor" ya da "sürekli kıpırdanıyor" ya da "diğer çocuklarla anlaşamıyor"); bayrak yarışındaymış gibi, öğretmen elindeki bayrak-çocuğu derhal psikoloğa veriyor ve koşu sürüyor... Yani "normal" bir çocuk olabilmek için eğitim sistemine uyum göstermek gerekiyor. (Aslında bu uygulamanın temeli çok eskiye dayanıyor: 1880 ile 1890 yılları arasında, zorunlu eğitimin benimsendiği sıralarda psikiyatri birdenbire *başıboş çocuklar* ve "yozlaşmış ve sinirli çocuklar"la ilgilenmeye başlamıştı.)

Söz yine Illich'in: "Kişisel gelişmelerini değerlendirmek için başkalarının saptadığı ölçülere kendilerini mahkûm eden insanlar, bir süre sonra bu ölçülerin altında kalıp ezilmekten kurtulamazlar." O, sınavlardan söz ediyordu; ben, onun bu formülünün *her tür* sınava uygulanabileceğini düşünüyorum. "Psi"yle başlayan sözcüklerin okula girmesiyle birlikte okulun yargılama ve cezalandırma işlevlerini de üstlendiği ortada. Hukuk ile eğitim iç içe girdi; kolay kolay da ayrılacağa benzemiyorlar. Philippe Meyer'in yazdığı kitabın içeriği, adından anlaşılıyor: *L'Enfant et la raison d'État.*[16] Yazar bu kitapta okuldan değil okulla aynı standartlaşma sürecinin ürünü olan toplumsal denetimden söz ediyor. Kışın "nöbetçi öğretmenler"in yaptığı işi "tatiller"de polis üstlenmiyor mu?

Meyer, "Denetim altında tutulamayan her hareketin kuşkulu sayılması, sistemin doğal bir sonucudur" diyor ve öne sürdüğü savı şu örnekle açıklıyor: Toplum bilimlerinin hukuk pratiğinde ele alınması alanında öncülerden biri sayılan yargıç Chazal, 1960 yazında gözlemlediği ve kendisini endişelendiren bir olguyu şöyle anlatır: "On dört ile on sekiz yaşları arasında olan ve kentlerde yaşayan üç milyon genç, tatillerinin

16. *L'Enfant et la raison d'État*, Philippe Meyer, Seuil, 1977.

1.074.000 ayını ailelerinin ve sosyal kuruluşların fiili denetimi altında, 4.349.000 ayını da gerek ailelerinin gerekse toplumun denetiminden tümüyle uzak kalarak geçirmektedirler."[17]

Meyer, biraz daha ileride de olayı aktarıyor; aynı dönemde, Eylem Ekipleri'nin başkanı Jean Scelles, otomobil sürücülerinin otostopçulara karşı nasıl bir tutum takınmaları gerektiğini anlatan küçük bir elkitabını *Rééduction* dergisine veriyor. Kitapçığın bir bölümünde şunlar yazıyor: "Basınımız aracılığıyla, küçük çocukların özel arabalara ve kamyonlara hangi koşullarda alınabileceği konusunda uyarıda bulunulmalıdır çünkü otomobillerin kullanımı daha yaygındır ve küçük çocuklar (oğlan ya da kız), ailelerinden ve kendileri gibi sorunlu çocuklar için açılmış okullardan kaçarken sık sık bu yola başvurmaktadırlar. Küçük bir otostopçu (oğlan ya da kız) arabaya alındığında ondan kimliği sorulmalı (hatta nüfus cüzdanını göstermesi istenmeli) ve bu bilgiler jandarmaya iletilmelidir. Çünkü herkesin, kayıp çocukların ailelerine yardımcı olması gerekir."[18]

Ailelerin "katkı"sından yola çıktık, ihbarcılığa ulaştık; işte devlet denetiminin benimsememizi istediği mantık silsilesi.

Tutuklu arkadaşlarımdan bazılarının söylediği şu sözler beni derinden etkilemişti: "Bize karşı davranışları, okulda karşılaştığımız davranışlardan da kötü!" Her iki ortamda da yapılmak istenen, insanları standartlaştırmak ve hizaya sokmak. Çocuk da, suçlu da "yaramazlık yaptılar" her ikisi de "sürekli gözetim altında tutulmalı" onları "dizginlemek" gerekiyor çünkü "istedikleri her şeyi yapabileceklerini sanıyorlar" ve bu yüzden "ne yaptıklarının farkında bile değiller".

Gözetim altında tutmanın kırk bin çeşidi yok; disipline gelince, bazı cezaevlerinin okullardan çok daha gevşek olduğunu biliyorum.

Disiplinin ne olduğu üstünde uzun boylu durmayacağım. Michel Foucault'nun *Surveiller et punir* adlı yapıtı, bu sorunu bütün yönleriyle ele alan yetkin bir inceleme. Bu kitapta Fou-

17. *Rééducation* dergisi, 1960'ın 1. üç aylığı, no. 117-118, *L'Enfant et la raison d'État*'da bu dergiden alıntı yapılmış.
18. a.y.

cault, 18. yüzyılda ortaya çıkan *Norme*'un gücünü ayrıntılı olarak anlatmaktadır: "Normal, eğitimin zorlayıcı ilkesi olarak bu alana yerleşti; onunla birlikte eğitim sistemi de belli standartlara bağlandı ve öğretmen okulları açıldı. [...]. Statülerin, ayrıcalıkların, aidiyetlerin göstergesi olan payelerin yerini, bütün düzeyleri kapsayan bir dizi standart derecesi aldı ya da en azından bu dereceler eskiden kullanılan payelere eklendi; dereceler homojen bir topluluğa ait olunduğunun göstergeleri olmakla birlikte mevkilerin sınıflanması, aşamalandırılması ve dağıtılması işlevini de tek başlarına görebiliyorlardı. Standartlaştırmanın gücü, bir yönüyle homojenlikle çelişmektedir; ancak bu güç çeşitli konumlar arasındaki uzaklıkların ölçülmesine, düzeylerin belirlenmesine, özelliklerin saptanmasına ve farkları birbirine denkleştirerek, bunların gerekli hale getirilmesine yaradığı için bireyselleştirici olma özelliği de taşır. Standartın gücünün, eşitliğin biçimsel anlamda geçerli olduğu bir sistemi nasıl kolayca etkileyebildiği ortada; bu güç bir bireyi diğeriyle karşılaştırır ve bir homojenliğin bünyesine saptadığı bütün farkları ekler; bunu da yarar getirecek bir zorunlulukmuş, bir ölçümün sonucuymuş gibi sunar."[19]

Disipline dayanan gücün nelere kadir olduğunu hepimiz görüyoruz; ne kadar "liberal" olduğu söylenirse söylensin okulların, çocukları "terbiye etmek" için hangi yöntemleri kullandığını bütün ana babalar biliyor. Bununla birlikte kurallara dayanan disiplinin, kendi çocuklarıyla komşununkini hiç de öyle özdeşleştirmediğini öne sürerek (kanıt: Kendi çocukları disko müziğini seviyor, diğeri ise Reggea'yi tercih ediyor) yaşadıkları körleşmeye bir özür bulduklarını sanıyorlar. İşte tuzak: "Disipline dayanan güç elinin altında olanları hep aynı biçimde ve topluca katlamak yerine onları ayırır, çözümler, farklılaştırır, ayrıştırma işlemlerini gerekli ve yeterli ölçüde tekillikler elde edinceye değin sürdürür [...]." Disiplin "birey üretir; bir gücün özgül tekniğidir ve bu güç, uygulamalarının hem nesnesi hem de aracı olacak bireyleri kendisi yaratır."[20]

19. Michel FOUCAULT, Gallimard, 1975.
20. a.y.

Sanıyorum şu noktayı iyice kavradın; okul bir topluluk oluşturmakla kalsaydı, seri üretim karşısında hiç olmazsa savunma refleksleri gösterirdik. Ne var ki durum bundan çok daha kötü; her birimiz ayrı ayrı gözetleniyoruz, yoğruluyoruz, "yönlendiriliyoruz" ve nihayet diğerlerinden yalıtılıyoruz. Okulda hiç kimse asla yalnız değil ancak her birey, her zaman diğerlerinden yalıtılmış olarak yaşamaya mahkûm. Bir sınav ya da yarışma salonunu gözünün önüne getir. Her bir insan istenen ölçülere ne kadar uygun olduğunu kanıtlamak üzere tek başına bırakılıvermiştir. Bir kez daha Foucault'yu anmadan geçemeyeceğim –sevdiğim insanları kitap okumaya teşvik etmek, benim için her zaman mutluluk kaynağı olmuştur–: "Sınav, insanları gözetim altında tutmayı sağlayan hiyerarşiyle onları standartlaştırmaya yarayan ceza tekniklerini bir araya getirir. O, standartlaştıran bir bakış, kişileri nitelemekte, sınıflamakta ve cezalandırmakta kullanılan bir gözetim biçimidir. Sınav, bireyleri öylesine bir süreçten geçirir ki sonuçta onları ya farklılaştırır ya da cezalandırır. İşte bu yüzden, öteden beri bütün disiplin aygıtları içinde en sık başvurulanı sınav olmuştur. Onun varlığında, gücün yüceliğiyle deneyimin biçimi ve kuvvet gösterisiyle gerçeğin ortaya konması bir araya gelir. Disiplin yöntemlerinin can damarı olan sınav, birbiriyle bağıntılı iki gerçeği açığa çıkarır: Nesne olarak görülenlerin köleleşmesi ve köle haline getirilenlerin nesneleşmesi."[21] Kendi değerini sınavla belirlemek "derebeyine teslim olma"yı itiraf etmekten başka bir anlam taşımaz.

Bizler devletin malıyız. Hepimiz. Bu olgu karşısında dehşete kapılmıyoruz çünkü bu tür bir köleliği kabul edecek biçimde yetiştirildik. 4. yüzyılda yaşamış olan Konstantinos ve Theodosius'tan sonra, yaklaşık bin üç yüz yıl boyunca Kilise, devletin ruhu olarak kaldı. Kilise'nin gücü kırılmaya başlar başlamaz, devletin ivedilikle, beyinlere hükmetmenin, hem de Kilise kadar etkili bir kurum aracılığıyla hükmetmenin yolunu

21. a.y.

bulması gerekti. İşi oldukça zordu. Devlet kurumlarının gerekli olduğu düşüncesi karşısında insanların boyun eğmesini sağlamak için ne yapılmalıydı? Boş inançlar yaratmaktan başka yapılabilecek bir şey yoktu.

İşte o zaman da, devletin "hizmetkârları/memurları" ile "komileri/küçük memurları" eğitimi zorunlu hale getirdiler ve bütün vatandaşların aynı "program"a (daha doğrusu saptanan aynı programa) uymasını şart koştular. Bundan böyle herkes efendiler gibi düşünmeli ve itaat etmeliydi.

5 Mart 1880'de Jules Ferry, Senato'da şu açıklamayı yapıyordu: "Görevi, *eğitmek ve gözetim altında tutmak* olan devlet, iki kurum karşısında kayıtsız kalamaz: Ahlak ve siyaset; çünkü gerek siyaset gerekse ahlak, devletin varlığını sürdürdüğü ortamdır, kendi alanıdır ve –buna bağlı olarak– yerine getirmesi gereken bir sorumluluktur."[22]

Bunun hemen ardından pedagoglara, çok açık bir dille işlevlerinin ne olduğu anlatıldı. Buisson, *Dictionnaire de pédagogie* adlı kitabında, eğitimcilerin mükemmel bir biçimde uyguladıkları şu saçmalıkları savundu: "[...] Eğitimin, her şeyden önce kolektif bir işlevi olduğuna göre ve eğitim çocuğu, içinde yaşayacağı toplumsal ortama hazırlamayı amaçladığına göre, toplumun böyle bir çaba karşısında ilgisiz kalması düşünülemez [...]. Farklı görüşlere karşın, bundan böyle uygarlığımızın temelini oluşturacağı kesin olan belli bazı ilkeler vardır; açıkça belirtilsin ya da belirtilmesin bu ilkeler hepimiz için geçerlidir ve pek az insan bunlara karşı çıkma cesaretini gösterebilmektedir: Demokrasi ahlakının temelini oluşturan akıl, bilim, duygu ve düşüncelerdir. Devletin görevi de işte bu temel ilkeleri yaymak, okullarda öğretmek, ülkenin hiçbir yerinde bu ilkelerden habersiz tek bir çocuğun bile kalmaması için çalışmak ve bu ilkelerin her yerde layık oldukları saygıyı görmelerini sağlamak [...]."

Devletin hakları var. Devletin bizim üstümüzde hakları var. O, adalet ve kuvvet tekelini elinde tutuyor. Benimle ilgili pek

22. Paul Nizan'ın, *Les Chiens de garde* adlı yapıtından alıntı, Petite collection Maspero, 1982.

çok somut karar alabiliyor: Reşit olup olmadığıma, hangi koşullarda kendi ülkemin sınırları dışına çıkabileceğime, hangi konularda bana yardım edileceğine (çocuk, öğrenim, toplantı), intihar etme hakkım olup olmadığına, kendi yaşamına son vermek isteyen birine yardım edip edemeyeceğime vb. Kendini "küçük çocukların kurtarıcısı" olarak gören Jules Ferry, –özgüvenin sarhoşluğuyla– şunları söylüyor: Devletin eğitimle ilgilenmesi gerekiyor, "çünkü varlığını koruyabilmek için belli bir devlet ahlakını ve bazı devlet öğretilerini ayakta tutmak zorunda."[23]

Batı ülkelerinde düşünce özgürlüğü, sanıldığından çok daha sıkı bir biçimde gözetim altında tutulmaktadır. Devlet, kendisi için uygun ve yararlı gördüğü liberallik ölçüsünde, hiç de hoşuna gitmeyen bir kitabın yayımlanmasına izin verebilir. Cumhuriyet rejiminin geçerli olduğu demokratik bir ülkeyi ele alalım; bu ülkede basın, devlet başkanının davranışlarını denetleme hakkına sahip olsun; örneğin burası ABD olabilir. Bu ülke tarihinin belli bir anına dönelim: Dürüstlük, alçak bir devlet başkanı karşısında büyük zafer kazanıyor ve Amerikalılar, özgürlüklerine ne kadar bağlı olduklarını bütün dünyaya açıklamaktan gurur duyuyorlar. Evet, Watergate olayından söz ediyorum; kamuoyu bu olayla çalkalanırken devlet, kendi hükümetlerinin yaptığı bir hata yüzünden tehdit altında kalmak istemiyor ve derhal tepki gösteriyor. Büyük bir olasılıkla istihbarat servisleri tarafından bir rapor[24] hazırlanıyor ve bu taşkınlığa (elbette başkanın değil, basının taşkınlığı) kimin ve neyin neden olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılıyor. Sonuç: Demokrasinin sorunu, *fazla demokrasidir*. Bir alıntı yapmak istiyorum (altını ben çizdim): "Bir sistem ne ölçüde demokratikse o kadar büyük tehlikelerle karşı karşıya demektir; bu tehlikeleri yaratan da kendinden başkası değildir [...]. Son yıllarda demokrasinin işleyişi, kaçınılmaz bir biçimde, *geleneksel toplumsal denetim araç-*

23. *Les Chiens de garde*'da yer alan bir alıntı, a.g.y.

24. Demokrasi Bunalımını İnceleyen Üçlü Komisyon'un 8 sayılı raporu, 1975, *Sauve qui peut les libertés* adlı yapıtta yer alan bir alıntı, Baskıyla Mücadele Kurulu, Éditions Que faire?, Cenevre, 1982.

larının yok olmasına, siyasal otoriteyle diğer otorite biçimlerinin meşruluğunu yitirmesine yol açmıştır [...]."

Raporun yazarları, başlangıcından bugüne demokrasinin tatmin edici ölçüde işlediğini ileri sürüyor ve zaten bu sistemin herkesin gereksinimini karşılayacak biçimde öngörülmediğini belirtiyorlar; rapordan bir bölüm daha aktaracağım ve göreceksin ki böyle bir utanmazlık karşısında şaşırıp kalmamak elde değil: "Demokratik siyasal sistemin fiilen işlemesi genellikle beraberinde, birkaç bireyin ya da grubun bu işleyişe *katılmamasını ve bunun karşısında duyumsamaz davranmasını da getirir*. Geçmişte de her demokratik toplumda bu tür marjinal bir kesim vardı; sayıca az ya da çok olan bu insanlar, hiçbir zaman siyasal yaşama etkin olarak katılmazlar. Bazı grupların bu biçimde marjinalleşmesi demokrasiye aykırı gibi görünmekle birlikte, demokrasinin tam anlamıyla işlemesini sağlayan etkenlerden biridir. Toplum içinde marjinal kalan gruplar, örneğin siyahlar, bugün siyasal sistem içinde yer almaktadır. Günümüzde siyasal sistemimizin yaşadığı en büyük tehlike isteklerin aşırı ölçüde artmış olmasıdır; bu yüzden sistemin görev alanı genişlemekte ve otoritesi kırılmaktadır."

Daha sonra, çok açık bir dille, düşünce ve eleştiri özgürlüğünün devletin varlığını tehlikeye düşürdüğü ve hatta kimilerinin, oya sunulan yasaları bile tartıştıkları belirtiliyor: "Bu durumda, yasalara uyma ahlakı yasanın içeriğine göre belirlenmekte, yasanın onaylanması sürecinin usulüne uygun gelişip gelişmediği ise tümüyle göz ardı edilmektedir."

Nihayet suçlular açıklanıyor: Düşünenler. En başta da (olay Fransa'da geçmediğine göre) gazeteciler; söz konusu raporda basının, "eski toplumsal denetim biçimlerinin parçalanmasına neden olan en büyük etken" olduğu öne sürülüyor.

Yazık ki *demokrasi fazlalığı* için bulunan çarelerle ilgili bölümü ele geçiremedik. Oysa bu çareler bizi yakından ilgilendiriyordu.

Devletle mücadele ediyorum; çünkü her şeyden önce bana baskı uyguluyor (onun adaleti ahlaktır ve kuvveti de yapısı gereği şiddete dayanıyor) oysa ben eksiksiz bir özgürlüğe gereksinim duyuyorum; daha geniş bir özgürlüğe ulaşmak amacıyla kendime getireceğim geçici sınırlamaları sağlıklı bir biçimde saptayabilmek için tam anlamıyla özgür olmam gerek. Mücadele ediyorum; çünkü düşüncelerim, devletle ilgili tanımların bireydeki ve toplumdaki yansımalarını reddediyor. Kendi kuyruğunu ısıran, vurduğu darbelerle kendi kuvvetini meşrulaştıran (bir hükümet darbesi, başka ne olabilir?) bu yılanın tek bir var olma nedeni var, o da kendisi. İşte ben bu kurumun kanımı emmesini istemiyorum. Bütün gücümle yaşamak ve ölmek istiyorum. Bununla da kalmıyor. Başkalarını sevebilmek için onların enerjisine de gereksinim duyuyorum çünkü onları egemen oldukları ölçüde sevebilirim.

Sevgili yavrum, belki de ileride bir gün "devlete hizmet etmek" isteyeceksin, buna karışamam; ama seni henüz altı yaşındayken zorla kendi denetimi altına almasına da izin veremezdim. Erkek olsaydın ya da askerlik hizmeti kızlar için de zorunlu tutulsaydı, emin ol ki askere gitmemen için sana yardımcı olur, *elimden geleni* yapardım. Oğulları askerlik hizmetine başkaldırırken, pek az ana baba jandarmaya tüfekle karşı koyma cesareti gösterebiliyor. Neden? Jandarma da, güvenlikten sorumlu diğer bütün kurum ve kişiler de şunu iyi bilsinler: Devlet seni, senin isteğin dışında bir şey yapmaya zorlarsa savunma konumundan vazgeçip saldırıya geçerim. Bu savaşı tek başıma mı veririm, başkaları da bana katılır mı, orası hiç önemli değil.

Ama yalnız değilim, Christine ve diğerleri var. Okul ve askerlik dahil her tür devlet hizmetini yadsıyoruz; öncelikle zorunlu olduğu, sonra da zararlı olduğu için. Foucault, modern devletimizin, askerlerin ve hukukçuların eseri olan Napolyon rejiminin belirgin özelliklerini koruduğuna dikkat çekiyor. Nitekim, orduların ileri karakolu da okullar değil mi? Abartıyor muyum? 11 Temmuz 1981'de Savunma Bakanı Charles Hernu, *Le Monde*'a şu açıklamayı yaptı: "İnsanlarımız orduya

yetişmiş olarak gelmeli; okulda, yani lisede ve üniversitede iyi bir eğitim görmeliler. Bakanlık olarak Milli Eğitim'le çok yakın bir ilişki kurmak zorundayız." Milli Eğitim Bakanı onun söylediklerine karşı mı çıktı? Elbette ki hayır; 23 Eylül 1982'de kendi bakanlığıyla Savunma Bakanlığı arasında düzenlenen bir anlaşma protokolünü imzaladı. Ayrıca şu açıklamayı yaptı: "Okul da ordu gibi, bir toplumun aynasıdır; toplum ondan, toplumsal yaşamın gelişimine uyum göstermesini ve uluslararası ilişkilerde, ülkemize sağlam bir yer kazandırmasını bekler [...]. Okulların açılması, aynı zamanda savunmanın sorunlarına ve gerçeklerine açılmalıdır [...]. Askerlik hizmeti sırasında, Milli Eğitim'de yer alan öğretmenler ve diğer personel, tüm zenginlikleriyle birlikte, savunma görevinde layık oldukları yeri alırlar."

Anlaşma protokolüne gelince: "[...] Milli Eğitim'in görevi, sorumluluk duyan, ülkenin gelişmesine ve kalkınmasına katkıda bulunabilecek vatandaşları, öğretmenlerin yardımıyla yetiştirmektir.

[...] Sorumluluk duyan vatandaşlar yetiştirme arzusu, Milli Eğitim ve Savunma bakanları arasında, bir işbirliği yapılmasını gerektirmiştir; bu işbirliği görev alanlarının kesiştiği konuları içermekte ve yukarıda sözü edilen arzuya hizmet etmektedir."

Ayrıca şunu öğrenmekten kıvanç duyuyoruz: "Öğrencilerin eğitim etkinlikleri çerçevesinde bütün birimlerde, ordularla ilgili bilgi edinmelerini ya da geçici ve muvazzaf personelle ilişkiye geçmelerini sağlamak üzere çalışmalar yapılacaktır." (II, 2, 3).

Daha önce Philippe Meyer'in, çocuğun toplumsal denetim karşısındaki durumunu ele alan o eşsiz yapıtına[25] değinmiştim. İşte gördüğün gibi ordu, polis ve okul "gençliği çembere"; öğrencileri de sorumluluğu altına alıyor. (Buna karşılık, bakanlığa bağlı Kültür Müsteşarlığı'nın çocukların eğitimiyle ilgilenmediğine de dikkatini çekmek isterim; yani Milli Eğitim Bakanlığı "kültür" olayını dert etmiyor!).

25. *L'Enfant et la raison d'État*, a.g.y.

Sözünü ettiğim bu çembere alma harekâtında, sahnenin arka perdesine, yine onların saptadığı bazı aile biçimleri yansıyor. Barère, Konvansiyon'da* konuşurken, herkesin aklından geçenleri şöyle dile getirmişti: "Ana babalar şu ilkeleri asla göz ardı etmemeliler: Çocuklar, önce genel ailelerinin, sonra özel ailelerinin malıdır. Bu ilke benimsenmedikçe milli eğitim yaşama geçirilemez." Meyer ise, ana baba otoritesinin "devlet tarafından verilen, istendiğinde yine devlet tarafından geri alınabilecek bir araç" olduğunu öne sürmüştü.

Ana babalar, bazı kurallara uydukları sürece para yardımı alıyorlar (koşut-okullarda okuyan öğrencilerin ana babaları da bu şantajdan en az diğerleri kadar etkileniyor). Böylelikle ailelerin suskunluğu satın alınıyor; aileler çocuklarının fişlenmesine, onlara olur olmaz bilgiler öğretilmesine, onların bir araya getirilip sonra da tecrit edilmelerine, korkutulmalarına, kandırılmalarına, cezalandırılmalarına göz yumuyorlar.

Geleneksel sol, çocuklara yönelen ayırımcı tavırları görmezden gelemediği için okula bağırıp çağırıyor (daha ne yapsın!) ancak devletin ayrıcalıkları söz konusu olduğunda lafı evirip çeviriyor. Komünist Parti, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde geçen bir bölümü unutalı epey oluyor; bu bölümde Marx, "sömürülenin çocuğunun, sömürenin ilgisine bırakılma çılgınlığı"na veryansın ediyordu. Sosyalist partilere gelince, onlara göre devlet eğitimin içeriğini değil olsa olsa mali yanını üstlenebilir. Aslında bu, koşut-okul türü ortamlar yaratmaya çalışan ana babaların tavrından hiç farklı değil; onlar da kendi okullarının devlet tarafından tanınmasını istiyorlar, sırf sübvansiyonlardan yararlanmak, "aile yardımı gibi bir hakkı yitirmemek" için.[26] Bu sırada, inayeti tükenmeyen koruyucu rolü oynayan devlet, müşterilerine hizmet satan ve bu satışlardan iyi kâr eden tüccar devlete dönüşüyor; elbette satın aldığı herhangi bir koşut-okulu da yastığının içinde saklamıyor. Şunu iyi belleyelim:

* 1792-95 Fransa'sında kurucu meclis. (ç.n.)

26. Bunun, yasalara karşı kötümser duygular beslenmesi sonucu işlenen bir hata olduğu anlaşılmıştır.

Devletle iş yapılmaz; devletin, sözümona bir "görev"ini yerine getirirken (örneğin, "eğitim") bunun karşılığında belli bağımlılıklar istemediği nerede görülmüş?

Kısacası, bu "çocuk evleri"nin, olumlu ya da olumsuz anlamda sivri birer örneğe dönüşmesi kaçınılmaz. Ya daha etkili eğitim yöntemleri uygulayarak devlete hizmet edecekler ve örnek okullara dönüşüp alternatif olma özelliğini yitirecekler (zaten alternatif değiller ya!) ya da tecrit edilecek ve yok oluncaya değin denetim altında tutulacaklar.

At sizin olmasa da dizginler her zaman sizin elinizde olmalı. Reform yaparak düzeltmek işime geliyorsa, ben de reformist olurum. Okul ortadan kaldırılıncaya değin onun devletten ayrılmasını savunuyorum. Ya özel okullar? Özel okulların tümü kaldırılmalı. Paralı eğitim yasaklanmalı; gerek özgür okullara yapılan nakdi ödemelere, gerekse laik okullara yapılan ayni ödemelere son verilmeli.

Ne kadar Fransızsam o kadar da anarşistim; bir anneyim ve bir eşcinsel. Etiketler her zaman küçük olur zaten, hatta fazlaca küçük olurlar. Asla seni, bir şeylere karşı çıkmak üzere yetiştirmedim. Bunlar öğretilemez zaten. Kaldı ki La Ruche gibi gerçek anarşistler bile, kendi okullarında "anarşist üretme" düşüncesine her zaman karşı çıktılar.

Kendim için bir şey diyemem ama dostlarımızın asi insanlar olduğunu söyleyebilirim; hani Jean Sulivan'ın sözünü ettiği şu asilerden: "Bence 'asi' insan, belli bir sağlık durumu nedeniyle toplumun, onun benliğinde ürettiği düşünceleri ve otomatik davranışları göreli hale getirmeye yönelen insandır [...]. Onun görevi olmayanı belirlemektir. Hayır, görevi değil.

Bu onun yapısıdır."[27]

Bizimki gibi değerleri öldürüp sonra da yeniden diriltmeye çalışan toplumlarda, insanın kendini bir bozguncu sayması için düş gücünün inanılmaz ölçüde gelişmiş olması gerekiyor. Başkal-

27. Jean Sulivan, *Matinale* (Erkenci), Gallimard, 1979.

dıran kadın ve erkek dostlarım ve ben "toplumsal deneme" gibi sözcüklerden nefret ediyoruz. Sanıyorum bu sözcükler, hepsi de değişimi amaçlayan üç ayrı yöntemi anlatmak için kullanılıyor: Toplumsal yapıların değişime uğramamasını amaçlayan yöntem; toplumsal yapıları değiştirmeyi hedefleyen yöntem; toplumsal yapıları değiştirmeden, bu yapıların temellerine saldırmayı öneren yöntem (örneğin, yeni doğan çocukları nüfus müdürlüğüne bildirmeye karşı çıkan bir hareket düşünülebilir). "Toplumsal deneme" deyimi hem laboratuvar koşullarında bilimsel bir yöntemi uygulama düşüncesini, hem de topluma karşı sorumluluk üstlenme düşüncesini kapsıyor. Bütün bu seçkin düşünceler bizi ilgilendirmiyor; seni okula göndermeyişimin asıl nedeni kendi sezgilerimle bulduğum gerçekleri paylaşmak istememdi. Benim tutumumu etkileyen anlık ve içgüdüsel bir şeydi. "Yeni sol" çevrelerin tümü, varolan değerlere bağımlı kalmamak için izlenebilecek tek bir yol bulunduğunu, bütün bireylerin yaşattıkları değerleri siyasal güçlerin değerleriyle bütünleştirmeleri gerektiğini öne sürüyorlar; "bütünleştirmek" sözcüğü ise karşılıklı etkileşimi, karşılıklı bağımlılığı çağrıştırıyor. Bana göre değil bütün bunlar! Benim de tanınmış ya da tanınmamış birçok yandaşım var ve hepsi eşsiz insanlar. Aramızdaki bağlılık, uzlaşma temeline dayanmamakla birlikte derin ve sevgi dolu. Düzenden ve düzensizlikten söz edenler bu sözcüklerin anlamını bilmiyorlar. Her şeyde, onların göremediği başka bir *düzen* var ve ben işte bu düzene uymaya çalışıyorum.

Kimi okulları yakıyor, kimi de okula gitmeyi reddediyor... Paul Rozenberg, *Temps Modernes*'de[28] yayımlanan çok güzel bir makalesinde şöyle diyordu: "Ortada, okulun eyleme dönüşmüş bir eleştirisi var ve bu eleştiriyi küçümsememek gerekiyor." Bir şeylerin belirtisi sayılsın ya da sayılmasın önemli olaylar yaşıyoruz.

Bazı insanlar kaç kişi olduğumuzu soruyorlar, ne kadar gülünç değil mi? Tek başına ya da kalabalık olmak yalnızca kitle

28. "Yadsımanın standartlaşması ve biçimleri", Paul Rozenberg, *Les Temps Modernes*, Kasım 1974.

iletişim araçları için önemlidir ve birlikten kuvvet doğacağı düşüncesinin (bu özdeyişin doğruluğunu sınamak için herhangi bir örnek seç; ne kadar saçma olduğu hemen ortaya çıkacaktır) yinelenmesinden başka bir anlam taşımaz. Kendimiz için, niceliği temel alan bir değerlendirme yapamayız. Atölyede çalışırken birdenbire kollarını kavuşturan ve yüzüncü gömlek yakasını dikmeyi reddeden bir kadının oynadığı rolle, topluca makineleri durduran ve örneğin fabrikayı işgal edenlerin oynadığı rol aynı olamaz. Birincisinin eylemi ne daha önemlidir ne de daha önemsiz; belki diğerlerininkinden daha devrimci bir eylem olabilir (çünkü şu ya da bu durumda daha bilinçli, daha kararlı ve daha kişisel bir eylem yapmak gerekebilir) belki de değil; kısacası, ister tek bir kişi katılsın, ister on bini sonuç her zaman başarısızlık olabilir; makineleri durdurmak, insana ne daha çok mutluluk verir ne de zekâ. Oysa biz Marie, okulu boykot etmekle ne kazanacağımızı çok iyi biliyoruz.

2
Düşünce Modellerine Hayır!

Haydi çocuklar!..

*Büyüklerinizin bıraktığı yerden, siz sürdüreceksiniz yaşamı... İşte orada bulacaksınız onların tozlarını ve erdemli örnekleri. Ve erdemli örnekleri. Sağ kalmayı değil, onlar gibi ölmeyi yeğleyeceksiniz ve bir gün o soylu onura kavuşacaksınız**... *vb vb.*

Tozlar ve erdemler. Örnekler. İnsan türüne en yakın olan maymunlar; yani şempanzeler, goriller ve orangutanlar birlikte yaşadıkları canlıların davranış biçimlerini taklit ederler.

Aynını yapmak. İşte yasa bu. David Riesman, "Toplum, kendini oluşturan bireyler aracılığıyla, kendi içinde belli bir

* Fransa ulusal marşı *La Marseillaise*'den bir bölüm. (ç.n.)

benzeşim sağlar"[1] diyor ve bu amaçla kullanılan mekanizmaları derinlemesine inceliyor. Çünkü sana yukarıda da söylediğim gibi okulun ilk hedefi disiplin alışkanlığı kazandırmaktır, ikincisi de devletin kendisine emanet ettiği insan sermayesiyle bilinçli yatırımlar yapmaktır. Okulun yatırım yapma ve unvan verme konularında usta olduğunu kabul etmeliyiz. Bu işi o kadar iyi becerir ki verdiğinin kat kat fazlasını geri alır. Aşamalı ve yıllarca süren bir merasimle çocuk, kendisinden bekleneni verebilecek bir insana dönüştürülür. Daha açık bir deyişle, çocuğa bilinen tüm bilgiler aktarılır ve bu yolla, ileride hangi grup içinde yer alacağı saptanmaya çalışılır. İşte sosyolojinin abecesi! Durkheim şöyle diyor: "Eğitim, yetişkin kuşakların, toplumsal yaşama katılacak kadar olgunlaşmamış kuşaklar üstündeki etkisidir. Eğitimin amacı hem bütünüyle siyasal toplumun hem de ileride içinde yer almak üzere yetiştirildiği özel ortamın gerektirdiği belli sayıda fiziksel, düşünsel ve ahlaksal durumu çocukta yaratmak ve geliştirmektir."[2] Eğitimi Durkheim'dan daha iyi tanımlayan biri çıkmadı galiba.

Okul, yönetenlerin istekleri karşısında boyun eğmeyi de boyun eğdirmeyi de çok iyi becerir. Aristokrat mı yetiştirmek gerekiyor? Aristokrat yetiştirelim. Yurtsever mi istiyorsunuz? Kolları sıvayalım. Hümanist mi? İşte size hümanist. Komünist mi? Buyrun, hem de en âlâsından. Okul, siyasal iktidarı o an için elinde tutan toplumsal grubun isteğini karşılamak üzere bu hedeflerden birini benimser. Bu hedeflerin en önemli ortak yanı hepsinin *hedef* olmasıdır.

Bizler, çocuklarımızla birlikte başka bir yaşam biçimi sürmek istiyoruz ve sanıyorum bu tavrımızı hiç affetmeyecekler; biz, çocuklarımız adına herhangi bir hedef belirlemek istemiyoruz.

Bizleri seksen yıl önce de aşağılıyorlardı, bugün de aşağılıyorlar. Jakob Robert Schmid'i dinle; bize çok benzeyen "arkadaş-öğretmen"leri eleştiriyor. İki savaş arasında kurulan

1. *La Foule solitaire*, David Riesman, Arthaud, 1978.
2. Émile Durkheim, *Éducation et sociologie*.

özgürlükçü okul birliklerini anlatıyor (bu birliklerle ilgili görüşlerimi daha sonra aktaracağım): "Bir yığın şeyi bilmemeleri, belki de onları hiçbir zaman rahatsız etmeyecek; ancak belli bir amaca ulaşmak için ve görev gereği çalışmakta yetersiz olmaları büyük sorunlar yaratacaktır [...]. Okul eğitimini günümüz gereklerine uygun olarak yönlendirme ilkesi, yalnızca çocuklarımızın gereksinimleri bakımından değil, okulun işlevi bakımından da yanlıştır, kabul edilemez. Gerici olarak nitelendirmeyi göze alıyor ve okulun tek amacı çocuğun hizmetinde olmak değildir diyoruz! Okulu yaratan ve onun için pek çok özveriye katlanan toplum, okul üstünde hak iddia edebilmelidir [...]. Toplum okuldan birçok şey isteyebilmelidir: İnsanlıktan beklenen manevi görevin yerine getirilmesine katkıda bulunmak; toplumun, var olduğu sürece yaşatmaya çalıştığı dinsel, ahlaksal, estetik, bilimsel ve toplumsal değerleri gençliğe aktarmak; bu değerlere karşı saygılı olma konusunda gençliği eğitmek ve ona bu değerleri yaşatma isteği aşılamak. Bütün bunlar yalnızca toplumun hakları olarak değil, aynı zamanda okulun topluma karşı görevleri olarak ele alınmalıdır."[3]

Karanlığın imparatorları!.. Nasıl da başarıyorlar günümüze dek ulaşmayı! Aynı şeyler, gerçeğinden fazla ve bıktırıncaya kadar bana da söylendi. "Peki Marie ne yapacak? İleride bunları öğrenmek daha zor olmaz mı?" İleride de öğrenmeyeceğini söylüyordum onlara. Şaşkınlıktan donup kalıyorlardı.

Onlar düzenin insanlarıdır. İster şu sınıftan olsunlar, ister bu kesimden; neyin, ne zaman, nasıl yapılması gerektiğini hepsi çok iyi bilir.

Auchy-les-Mines'de bulunan bir anaokulu sınıfında, öğretmen çocuklara düzenli olmayı, temizliği, müdür içeri girdiğinde ayağa kalkmayı öğretiyor; Vésinet'de ise başka bir öğretmen aynı yaş grubundaki çocuklara ronda katılmamanın "terbiyesizlik" olduğunu ve "ağlamanın anneleri üzdüğünü" söylüyor. Demek ki doğru davranış sınıftan sınıfa değişebiliyor; yeter ki bunlar birer "davranış" ve birer "doğru" olsun.

3. *Le Maître-Camarade et la pédagogie libertaire*, Jakob Robert Schmid, François Maspero, 1979.

Milli Eğitim, vatandaş yetiştirmek için gerekli olan araçları elbette kendisi seçer. Vatandaşlar da işbaşında olan yönetimin gereksinimlerini en iyi biçimde karşılamak durumundadırlar. Demokratik ya da sözde-demokratik bir ülkede, insanların yaranmak durumunda kaldıkları felsefi ve siyasal görüşler, kuşkusuz çoğunluğun görüşleridir. Bize öğretilen "bilgi"lerin kesinlikle bilimle, sanatla, kültürle ve daha da kötüsü kişisel beğenilerimizle en ufak bir ilgisi yoktur. Birilerinin şu soruları yanıtlamasını istiyorum; neden bana tıp değil de trigonometri öğrettiler, neden Çin'deki bütün ırmakların adını ezberledim de kıyısında doğduğum akarsudan kimse söz etmedi bana, neden tahta heykel yapmayı değil de kırk çeşit örgü ilmeği atmayı öğretmek için –boşu boşuna– çabaladılar. Ama şimdi Çin'deki ırmakların adını bilmek isterdim, insanoğlunun kullandığı aletlerin adını da. Yok hayır, örgü örmeyi ya da resim yapmayı öğrenmenin yararsız olduğunu söylemiyorum. Söylemek istediğim şu: Okulda öğretilenler akla uygun hiçbir gereksinimi karşılamadığı gibi –daha da kötüsü– akla uygun olmayan ve ancak isteyerek seçilmiş herhangi bir amaca ulaşmayı da sağlayamıyor. İşte ortalama bir Fransızın kitaplığını "süsleyen" eşyalar: Elden düşme birkaç biblo ve okul kitapları.

Beni en çok eğlendiren de insanların, "Ama artık senin zamanındaki gibi değil" demeleri; çünkü kızlara çocuk zıbını dikmek yerine mekanik öğretiliyormuş, Yunanca'nın yerini de bilişim almış. Aman ne büyük ilerleme!

Oysa, değişmeden kalan ve büyük bir olasılıkla da asla değişmeyecek olan bir şey var; benim adıma yapılan seçimde, benim hoşuma giden yani benim için yararlı olan değil de toplum için yararlı olan göz önüne alındı. (Okul yapısı inanılmaz ölçüde ağır işlediği için okul programları da her zaman bir kuşak geridedir. Ne yazık ki bu durumun düzeltilmesi de sorunu çözmüyor.) Hatta bazı insanlar bizleri, "toplum" denen o makine için yararlı olan her şeyin birey için de yararlı olacağına inandırmaya çalıştı. Okulun kafalara sokmaya çalıştığı en tehlikeli düşünce de işte bu "toplumun iyiliği için" düşüncesidir ve bun-

dan etkilenen kimi insanlar "başkaları için özveride bulunma" uğruna kendi kabuklarına çekilmeyi bile göze alırlar!

"Toplum sizsiniz." İşte buna ben karar veririm. Topluma ister katılırım, ister katılmam.

Benim için iyi olan, onun ya da senin için iyi olmayabilir. Ayrıca, benim rahatımın yerinde olması, onun ya da senin yararınadır demek bana hiçbir şey kazandırmaz. Oysa her birimizin, kendi uyumu içinde kendisi olması, kendi benliği içinde tekil ve derin olması hepimizin yararınadır.

Eğitim kişisel bir olaydır, Marie. Bilmek istediğin şeyi öğrenmek senin için vazgeçilmez bir haktır. İşte ancak o zaman başkalarının ne kadar farklı ve şaşırtıcı şeyler bildiğini görebilirsin; ancak o zaman başkalarıyla birlikte olmak sana mutluluk verir. Bir insandan diğerine akıp giden bu nehri, bizi yaşayan ve yaşamayan insanlara bağlayan bu bilinmezliği savunma gereği duyuyorum.

Kimi insanlar eğitim sisteminin nelere mal olduğunu biliyor ve bana destek oluyorlar; bunların çoğu, yetersiz ya da kişiliği bozuk olduğu söylenen öğretmenler; bir de Paris bölgesindeki büyük bir hastanenin reanimasyon servisinde çalışan ve çocuk intiharları alanında "uzmanlaşmış" bir kadın var, acı gerçeğin yakın tanıklarından biri: Yedi ile on yaşları arasındaki yüzlerce çocuk, başarısız kompozisyonlar, "ana babalara imzalatılması istenen şikâyet mektupları" ve sadist öğretmenlerin gözetim altında tuttuğu arkadaşlıklar yüzünden, "o yaşın tipik davranışı"nı göstererek" kendilerini pencereden ya da köprüden aşağı atıyorlar; on üç yaşından sonra kendilerini büyümüş sayıyor ve büyükler gibi kendilerini asarak ya da fazla miktarda ilaç içerek intihar ediyorlar.[4] Bu tür "üzücü olaylar"ın önlenmesi için çalışmalar yapılmaktadır vb...

Çalıştıkları kurumlarda ya da karşıt-kurumlarda her gün bu katliamın örnekleriyle yüz yüze gelen insanlara dönmek istiyorum.

4. *Les Dossiers noirs du suicide* adlı kitapta yer alan ve okulun yol açtığı birkaç intihar örneği, Denis Langlois, Seuil, 1976.

Maud Mannoni, Bonneuil'de psikotik çocuklarla ilgileniyor. Kendisine okulla ilgili sorunları olan bir çocuk getirildiğinde diğerleri gibi fırsattan yararlanıp onu "normalleştirmeye" çalışmıyor: "Bu durumda, çocuğu tele-eğitime kaydediyor ve genellikle, henüz yirmi yaşına ulaşmamış bir gencin ona yardım etmesini sağlıyoruz; çünkü her şeyden önce ona ders programlarının ve okulda öğretilen bilgilerin saçmalığını eleştirebileceği bir ortam yaratmak gerektiğine inanıyoruz: Bu yöntem, bütün readaptasyon tekniklerinden daha yararlı; çünkü söz konusu teknikler yetişkin insanın bilgisini, yetişkin insanın karşı çıkılması gereken kitabi bilgisini doğrulamaktan başka bir işe yaramıyor."[5]

Gazeteciler şuna inanırlar (ben de bir zamanlar aynı şeye inanan o budalalardan biriydim): Kitle iletişim araçları, "olan bitenler" hakkında daha bilinçli düşünebilmeleri için insanlara yardımcı olur; böylece, kültür bakımdan bilgilendirilen insanlar yaşama eleştirel bir gözle bakabilirler. Bourdieu ve Passeron[6] yaptıkları bir araştırmada, okulun en etkili ideolojik baskı aracı olduğu sonucuna vardılar. Aynı araştırmada elde ettikleri kesin verilerle, bütün toplumsal kuralların okulda uygulanmaya ve benimsenmeye başlandığını kanıtladılar.

İçeriği ne olursa olsun, bugün verilen eğitim belirli gereksinimleri karşılayacak biçimde tasarlanmıştır; bununla birlikte eğitimin "çağımızla" da başka çağlarla da hiçbir ilgisi yoktur. Felsefe derslerini hemen ya da daha sonra kaldırmak hiçbir şey değiştirmez! Çünkü önemli olan, *herhangi bir* program aracılığıyla *neyin aktarıldığıdır*. Illich, dünyanın en iyi öğretmeninin bile öğrencilerini "gizli eğitim programları"ndan koruyamayacağını öne sürüyor. Okulda tartışılanlar, lise iki fiziğiyle lise son jimnastiği arasında ne gibi ortak yanlar olduğuyla sınırlıdır. Okul, dört belirgin özelliğiyle (eğitim zorunludur ve zamanın çoğunu alır; uzman öğretmenler tarafından verilir; yaşlara göre

5. *Temps Modernes*'in Kasım 1974 sayısı: "Okulun standartlaşması/toplumun okullaşması."

6. Bkz. *La Reproduction*, Éditions de Minuit, 1970 ve *Les Héritiers*, Éditions de Minuit, 1964, Pierre Bourdieu ve Jean-Claude Passeron.

sınıflanmıştır; belli bir programı izler), "muhafaza edilen" bir kültürü aktarır ve böylece yürürlükte olan toplumsal kuralları –ayıklama yöntemiyle– "muhafaza etme" görevini yerine getirmiş olur. Ne türden olursa olsun, bir bilginin kafalara sokulması, o kafaların terbiye edilmesini ve boyun eğmeye alıştırılmasını sağlar. Gizli program şu ya da bu niteliği kazandırmayı, eğer otoritesine boyun eğilecekse ve bireyi belli bir yönde toplumsallaştırma koşuluyla kabul eder (oysa, bu niteliği kazanmak için yaşamın kendisinden ve bunu yaşama geçiren insanlardan yararlanabilirdik): Okul, toplum adına bireyleri yontar; böyle oluşan bir toplum ise, ister istemez bireylere karşı güdümcü ve eşitsiz davranır. Okulun amacı, kuvantum kuramını ya da Géorgiques'i* öğretmek olmamalıydı; okulun amacı çocukları şu gerçeğe inandırmak olmalıydı: Dünyada bilginler ya da daha doğrusu BİLGİCİLER vardır; bu bilgiciler, diğer insanlardan farklı olarak daha az öldürücü işlerle uğraşırlar. Aslında, benden önce söylenenleri yinelemekten başka bir şey yapmıyorum galiba. Son derece aydın insanlar olan Stirner (1842'de) ve Nietzsche (1872'de), okulun konformist ve insan beynini çürüten bir kurum olduğunu anlamışlardı. Bakunin'in 1869'da yazdığı ve "bütünsel eğitim"i konu alan yazıları daha iyi bilinir. Bu yazılarda, bugüne dek yanlışlığı ortaya konamamış olan şu tanıtlama yer alır: Bilgiyi elinde tutanların iktidarı, başkalarının bilgisizliği üstüne kurulmuştur.[7]

Bu aktarım, yani bir "düşünce ve varolma biçimi"nin aktarımı, o gün için benimsenen ahlak biçiminin aktarımıdır. 1913 yılında kabul edilen ahlak, vatan düşüncesini temel alıyordu, bugün ise bu iki düşünce benzer olduğu kadar ölümcül.

Şimdiye dek belirtme gereği duymamıştım; egemen ideoloji (Marksist terminolojide kullanılan sözcüklerle ifade ediyorum), her zaman egemen sınıfın ideolojisi değildir. Mekanizmalar, sanıldığından daha karmaşıktır ve düzenin çarkları ancak ve ancak sınıflar arasında uzlaşma sağlandığı sürece döndürülebilir. Örneğin "hile yapmak" okulda kötü bir davranış olarak nite-

* Vergilius'un (İÖ 70-19) tarımı ve hayvancılığı konu alan didaktik şiiri. (ç.n.)

7. *L'Égalité* gazetesinin 1869 yazında yayımlanmış sayılarında yer alan makaleler.

lenirken, aynı eylem burjuvazi tarafından bir sanat olarak görülmekte, zekânın, hatta zarafetin belirtisi sayılmaktadır. Aynı biçimde iyilik ve cömertlik yüzyıllardır şarkı olup söylenmiştir ancak sınavlar ve özellikle yarışmalar, toplumun senden hangi "erdem"li davranış biçimleri beklediğini gerçekçi bir biçimde ortaya koyar. Bu uyumsuzluklar okulun, diğerlerine göre çok geç kurumlaşmasından kaynaklanmış olamaz ancak şurası açık ki bu uyumsuzluklar, bugün Hıristiyanlığın ya da Marksizmin değerlerine bağlı kalmış kimi küçük insanları yönetmeye yarıyor. Bir de zekâdan nasibini almamış olanları kandırmakta kullanılan anlamsız duygusallıklar var (şiirin, gülünç bir biçimde öğretilmesi gibi).

Çocuk yuvalarında ve okullarda verilen gerçek "nesnel" değerleri kısaca gözden geçirelim: Düşünce bedenden üstündür ve görev hazdan, yetişkin çocuktan, düzene uygunluk özgünlükten, itaat sorumluluktan, yineleme yaratıcılıktan önemlidir. Bütün bu değerler de bulanık sularda yüzer çünkü kuşkusuz, bir ahlak biçiminin katı olmasını sağlayan onu benimseyenlerin esnekliğidir. Seçkin öğrenciler (Bourdieu ile Passeron'un gözlemi) ödev hazırlarken, bunların "pek de okul havasında olmamasına" özen gösteriyorlar. Oysa, okul için önemli olan zorunlu şemalara uymaktır, birbirinin aynı olmak değil; yukarıda da belirtmiştim, okul parçalı bir toplum yaratmayı amaçlar. İktidarlar uzmanlaşmanın kaçınılmaz olduğunu savunurlar; hatta bu uzmanlaşma furyasını, karşılıklı ilişkilerde "zorunlu" olduğu gerekçesiyle "iletişim" adı altında bir sürü meslek yaratmaya kadar vardırdılar.[8]

Büyüdükçe, çocuğun hareket alanı daraltılır; çocuk bahçesinde görece "özerk"tir, okulda kesinlikle programa boyun eğer, nihayet –doruk!– hiç tanımadığı bir mümeyyizin insafına terk edilir.

Öğretmenin akıllı ya da aptal, sosyalist ya da nasyonal sosyalist, feminist ya da dar kafalı olması gelecceğin yetişkinlerinde

8. Jacques Piveteau, *Attention, écoles* adlı kitabında, Seuil, 1972, "bilimin birçok dalında eğitim veren üniversiteler" ifadesinin anlamsızlığına dikkat çekiyor.

uyandırılmaya çalışılan duyguları değiştiremez. Çocuklar çocuksu olmalı, yaşlılar bunak, kadınlar kadınsı olmalı,[9] düşünürler aydın. Bunların hepsi boş laflar, sevgili dostum. Bırakalım yetişkinler kendilerini yetiştirsin.

Herkesin diline pelesenk ettiği lafı sen de bilirsin: "Aile çocuğu, en az okul kadar konformist olmaya yönlendiriyor; ya!" Çevreme şöyle bir bakıyorum da ne olursa olsun insanlar ailelerinin etkisinden daha kolay kurtuluyorlar. Kuşkusuz, ana babadan sıyrılmak, biçimden biçime giren şu okulu bir kenara atmaktan daha kolay; çünkü okulda sizin gibi düşünen insanlarla, ister öğretmen olsun ister öğrenci, birliktesiniz. Kimilerinin sırf spor olsun diye yaptıkları şu eskrim gibi, hep birlikte birbirinizi aldatabilirsiniz.

İnsanların büyük bir saflıkla şu karşılığı vermelerine hâlâ alışamadım: "Ne demek istiyorsunuz yani? Okulun tek hedefi insanları bilgilendirmektir!"

Evet, gerçekten de insanlar bilgilendiriliyor ama pazar mantığına uygun olarak, kendilerini nasıl üretip satacaklarını... Nitekim modern öğretmenler "çocuğun özerkliği adına" "onun kendi ürettiği malı satabilmesini" sağlayacak bir pedagojide ısrar ediyorlar.[10]

Yalnız, bu arada dolandırıcılığın daha beşikte başladığını da belirtmek istiyorum. Çocuk yuvalarının "küçüklerin gelişimi" için kurulduğu söylenip duruyor oysa herkes yuvaların, kadın işgücünün "serbest" kalması amacıyla kurulduklarını çok iyi biliyor. Çocukların seri halde terbiye edilmesinin ekonomi dışında nedenleri olmamıştır, olmayacaktır da.

Bütün bir dünya ekonomisi fuhuş üstüne kurulmuş: Zekâmız ya da kaslarımız –dahası, dolaylı yoldan cinsiyetimiz–

9. Bu bölümün ekinde, aptallığın en muhteşem örneklerinden biri yer alıyor; eşdeğer bir küstahlığa bir tarih kitabında da rastlamak olasıdır belki. Ama eminim hiçbir aptallık bundan daha gülünç olamaz.

10. Buna, ilerici düşüncelere sahip olmak deniyor. Bir örnek: "Ne var ki takas döneminin o güzel günleri geride kaldı ve artık çağın gereklerini yaşamak zorundayız. Eğer "para" toplumumuzun bir parçası olduysa –tersini tanıtlayabilecek olan var mı?– onun ellerimizi, beynimizi ve hatta çocuklarımızı kirletmesinden korkmamalıyız." *Écoute, maîtresse*, a.g.y.

için, her ay kira ödüyorlar. Bizi, fahişelerin sahte aşk sattığına ve bunun da erdemli bir davranış olmadığına inandırmaya çalışıyorlar. Peki, öğretmenlerle araştırmacılar sahte düşünce satmıyorlar mı? Unutulmamalı ki zihinsel frengiler pek çok hastalıktan daha bulaşıcıdır.

Bilgiye ulaşmak... Bizim şu bacaksızlar, karşılarındaki insanın bilgi satmak üzere para aldığını çok çabuk kavradıkları gibi, bilgi fahişeliği yapmayı da hemen öğreniveriyorlar: En iyisini yaptığında yirmi papel, oldukça iyiyse on beş, fena değilse on bir buçuk, çok kötü olduğunda da yalnızca üç papel. Böylece çocuğa, yaptığı her ödevin *değeri*, daha doğrusu çocuğun kendi değeri gösterilmiş oluyor.

Michelet, var olmanın nasıl da yadsındığını anlamıştı; öğrencilere, öğrenmek zorunda bırakıldıkları şu sözde-kültürden sakınmalarını ve kendi yaşamlarından yola çıkarak bir karşıt-eğitim yaratmalarını öğütlüyordu. Sana, okulun varolmayı aşağılayıp sahip olmayı yücelttiğini söylemekle, onun yalnızca görünüme önem verdiğini de ortaya koymak istiyordum. Okulda "prezantabl" olmanın hem öğretmenler hem de öğrenciler için ne denli önemli olduğunu bilmeyen yoktur. İşte bu yüzden, özellikle kalabalık semtlerde bulunan giyim mağazaları eylül ayında dolup dolup boşalır.

Haksız da sayılmazlar! Üstü başı dökülen bir çocuktan kim hoşlanır ki; yani bu tür çocuklar başarılı olamazlar demek istiyorum.

Kimi öğretmenlerin kızgın seslerini duyar gibi oluyorum: "Hiç de öyle değil, efendim! Sınıfımda zavallı bir Arap var; öyle akıllı görünüyor ki kerata!"

Öyle mi dersiniz? Çocukların şu akıllı görünümlerinden söz edelim biraz! Amerikan *Psychology Today* dergisi, kedi olalı bir fare tuttu: Düzenlediği büyük bir anketle işe yarayacak, ilginç sonuçlar elde etmeyi başardı. Herhangi birinden, hiç tanımadığı insanların fotoğraflarına bakıp, bu insanların zeki ve sevimli olup olmadıkları konusunda değerlendirme yapması istendi. Sanıyorum elde edilen sonuçlar, araştırmacıların beklediğinden

çok farklı oldu: "Sevimli ve zeki" olarak değerlendirilenler, aslında "herkes tarafından kabul edilen" güzellik tanımına uygun olanlardı: Hatta yüzlere verilen "notlar" bile araştırmacıların "güzellik" ve "çirkinlik" değerlendirmesi için belirledikleri notları tutuyordu. Açıkyürekli olalım: Hiç kimse çirkin bir kız çocuğundan söz ederken, "zeki bir çocuk galiba" demez. Bu çocuğun "hayret, epey zeki" olduğu kabul edilir. Başka bir çocuk için "beğenilmeyecek gibi değil, hem zeki hem de güzel" değerlendirilmesi yapıldığında, aslında dünyanın en eski hakikati ifade edilmektedir; yani bu çocuk çekici olduğu için *ilgiye layıktır.*

Kurbanları bile eğitim kurumunu savunuyorlar. Okuldan güç alarak ilerleme düşüncesi bütün dünyada benimsendi: Yoksul ülkeler, iki kez kandırılmaya razı oldular: Daha önce onlara hiçbir şeyleri olmadığı öğretilmişti, şimdi de "hiçbir işe yaramadıkları" öğretiliyor. Okul bir kuluçka makinesidir, kimse bunun tersini savunamaz; Fransa'da hiç kimse, Bourdieu ve Passeron'un 1964'te yayımlanan şu ünlü anketinin[11] sonuçlarına karşı çıkmadı, 1970'de yayımlanana da;[12] kimileri, Christian Baudelot ve Roger Establet'nin *L'École capitaliste en France* adlı incelemesini[13] eleştirmekle birlikte bu kitapta yer alan verilere ses çıkaramadılar. Toplumsal üstünlükler, toplumsal üstünlükler kazanmaya yarar; bu toplumsal üstünlükler de başka toplumsal üstünlükler kazanmaya vb.

Komünist Parti'nin kuramlarıyla kafanı şişirmek istemiyorum. Bu kuramları en az benim kadar sen de biliyorsun; Clotilde'in din derslerine çoğu kez birlikte gidiyorduk; üretim araçları işçi sınıfının eline geçtiğinde proletarya diktatörlüğü –özür dilerim, yeni sözcüğü kullanmalıydım– proletaryanın iradesi ideolojik üstyapıları değiştirecektir. Evet, oldukça basit. Yapılacak tek şey ekonomik altyapıya saldırmak. Nasıl olsa artıdeğer bize gerekeni verir. Clotilde bir öğretmen. Ama yine de insan iyi yaşamalı, öyle değil mi?

11. *Les Héritiers*, a.g.y.
12. *La Reproduction*, a.g.y.
13. *L'École capitaliste en France*, Christian Baudelot ve Roger Establet, Maspero, 1971.

Kendilerinin ayrıcalıklı olduğuna inanan aydınlar, fırsat eşitliğine saygı gösteren bir okul düşlüyorlar: Herkes, zengin olsun, herkes eğitim görsün falan istiyorlar. İstemedikleri bir şey var: O da –kınadığımı sanmayın– pastanın küçük dilimini almak.[14] Bir çözüm yolu arıyorlar (olabilir). Elbette bu arada, çocuklarını *Dava*'ya kurban edecek değiller. Benim de çocuğumu kurban etmeme gerek yok (zaten "ben bir davaya başkoymuş da değilim").

Eğlendirici bulduğum başka bir yaklaşım: Okulda verilen eğitim gerçekten de biraz aptalca; ayrıca öğretmenlerin kültür düzeyi de çok düşük; okul, devletin ayakta durması için gerekli olan bütün inançları çocuklara aşılıyor ancak (soylu otoritelerine o denli güveniyorlar ki): "Bereket versin, ana babalar okul karşısında kendi ağırlıklarını koruyabiliyorlar!" Bak gördün mü Marie? Oysa ben, okulla boy ölçüşemeyeceğimi sanıyordum.

Gülüyorsun; tanıdığın şu "asi marjinalleri" düşünüyorsun; bebeciklerini okul denen aptallıktan koruyacak o "ortam"la gurur duyuyorlar. Şarkılarını duyar gibiyim: "Siegfried hattına çamaşır asacağız!.."

Oysa, ikiyüzlülüğe hevesli bütün şu sol görüşlü insanlar, hiçbir siyasal programın serbest eğitimi göze alamayacağını pek iyi biliyorlar çünkü gerek sol gerekse sağ, kendi hiyerarşisine uygun olan toplumsal katmanları yaratmak zorundadır. Her iki kesimin de kendine göre inançları vardır ve bu inançları başkalarına aktarmak durumundadır.

Kayık'ta bulunduğumuz sıralarda, bu ve başka nedenlerle "hareketin yayılması"nı istemiyordum. "Koşut-okullar"ın en güzel yıllarında Jules Chancel,[15] o her zamanki muzip gülümsemesiyle, devre dışı kalmış yirmi kadar çocuk için bası-

14. Örneğin ülkemiz aydınları, Everett Reimer'in *Mort de l'école* adlı yapıtına kayıtsız kaldı; Reimer bu kitapta, "bugünkü ayrıcalıkların kaldırılması"nı, kamu eğitim gelirlerini eşit bir biçimde paylaşmak üzere yasa önerileri hazırlanmasını ve bunların oya sunulmasını öneriyordu.

15. "Burada ne sarı saçlar var ne gülümseyen yüzler... burada varolan yalnızca siyaset", *Autrement*, 13. sayı.

nın nasıl gürültü kopardığını ve her şeyin bir anda nasıl büyük bir gösteriye dönüştüğünü anlatıyordu. Kayık'ta yaşanan olay büyütüldü çünkü hiç kimse okulsuz bir toplum olabileceğine inanmıyordu.

Bizim gibi başıbozuklar bile okulsuz bir toplum değil, *kendimiz için okulsuz bir yaşam* düşlemekten ileriye gidemiyoruz; yine de hiç yoktan iyidir.

"Düşünce birliği"nden bu denli kaçındığımıza göre bizi birleştiren ne? Sanıyorum yalnızca kaçınma zevki.

'68 dönemi bizleri bir araya getirmedi; 70'li yıllarda yaşanan o canlanış da... Oysa bazılarımız sınavları, hatta yarışmaları boykot etmiştik. Mayıs olaylarında okula açıkça ve akıllıca karşı çıkılıyor, iş ciddiye alınıyordu. Hem C.E.T'lerde* hem de Sorbonne'da, adeta bir düşünce bayramı kutlanıyordu. Öylesi bir bayram ki ölüm bile unutulmuştu. Evet, askerler ateş edemezdi ama biz böyle bir olasılığı aklımıza bile getirmiyorduk. Bizim için tek bir gerçek vardı: Sonuna kadar gitmek. Sana söylemem pek doğru değil ama şunu belirtmeden geçemeyeceğim; başkalarının bulduğu doğrular dışında kendilerine yeni doğrular bulmaya çalışan '68 ve '74 Mayıs'ı insanlarının sırtından geçinmek ne yazık ki alışkanlık haline getirildi. O günlerde başkaldıranların çoğu daha sonra düzenle uzlaştı. Kendilerini diri diri gömdükleri mezarlarında rahat uyusunlar.

Buna karşılık, inanılmaz bir cesaret gösterenler ve tutarlı bir yaşam sürenler de var. İşte Christine, işte A.P.L'den** Maurice: Onlar, yaşamı güzel kıldılar. Onlar, bir kâhin kadar ileri görüşlü insanlardı ve eşsiz olmanın yolunu bulmak için Mayıs'ı beklemediler elbette ama yaşasalardı, Mayıs'ın eşsiz olanı yakalamak için büyük bir fırsat olduğundan kuşku duymazlardı. Demek ki hep birlikte başkaldırabiliriz. Bu gerçeği anlamak bile çok güzel.

Bugün dikkatli olmak zorundayız. Varolan hiçbir şey yok olmuyor. Hatta "o yıllar"ın saflıkları bile. Ben çok değiştim ve

---

* *Collège d'enseignement technique*: Teknik Okul. (ç.n.)

** *Aide personalisée au logement*: Kişisel konut yardımı. (ç.n.)

arkadaşlarımın o dönemlerde savundukları bazı düşüncelere artık katılmıyorum; ancak o sıralar kazandığım deneyimler bana şunu gösterdi: Eleştiri saygı ve sevgi ortamında yaşatılabilir. Ayaklanmanın köşe taşlarından biri de eğitimin işçilerin denetimine verilmesi düşüncesiydi (bildiğim kadarıyla 70'li yıllarda, İtalya Birleşik Metalurji İşçileri Federasyonu, okulun ve çalışma örgütlenmesinin birlikte dönüştürülmesine ilişkin ayrıntılı bir strateji hazırlamıştı). Bazıları "okulların dışa açılması"yla birlikte, burada aktarılan düşüncelerin de denetim altına alınabileceğini sanıyorlardı. Bu olasılığı tümüyle dışlayamayız ancak değer yargılarının göreli olduğu gözden kaçırılmamalı. Öğretilerle mücadele etmenin aracı başka öğretiler olamaz. Çocuğa otoritenin, yıkıcı düşüncelerin ürünü olduğunu anlatmaya hiç gerek yok (o, bunu çok iyi biliyor), onun tek istediği daha az öğüt, daha az telkin.

Yargıların göreli olduğunu öğrenmek kişinin benliğinde endişe duygusunun doğmasına yol açıyormuş; kesinlikle katılmıyorum. Deliliğin nedeni kendine ulaşamamaktır. Aslında bizi mantıklı düşünceden uzaklaştıran, zorla kafamıza sokulan düşüncelerdir. Canım yavrum, delilikten söz ederken yüreğim burkuluyor: Bu felakete uğrayanların yaşadığı dehşeti tahmin edebiliyorum. En büyük dehşeti, "günlük yaşama" herkes gibi katılan ancak gerçekte akıl hastası olanlar yaşıyor. Kendi benliklerini yitirmiş ve kim olduklarını asla öğrenemeyecek olan bu insanlar için ne yapabiliriz? Almaları istenen biçimin bir görüntüsünden, bir gölgesinden ve bir yansımasından başka bir şey olmayan bu insanlar için ne yapılabilir?

Kendin ol! Çünkü birisi sana bir dünya, kendi dünyanı vermek istedi. Kendin ol! Sana vereceğim ilk ve son buyruk bu olacak.

Yaşam denen bu yalnızlığın kapılarını bütün sevgilere aç! Dostlarıma borçlu olduğumu biliyorum. Etkilenmekten korkmayalım; insanın kendi kendine seçeceği etkiler, şefkat gibi yumuşacıktır. Neden yaşamı bütün boyutlarıyla yaşamayalım? O, bu denli cömertken neden biz de cömert olmayalım?

Ben sıradan bir insanım ve pek ilginç özelliklerim olduğu söylenemez. Sen de bugüne dek öyle olağanüstü, şaşırtıcı ve görkemli düşüncelerin parıldadığı bir ortamda yaşamadın.

Benimle birlikte okula karşı çıkanlar da sıradan insanlar. Onlar yalnızca zorunlu eğitimi değil, zorunlu çalışmayı da yadsıyorlar. Diplomalarını bir kenara itiyor ve kendilerine daha çok zaman ayırabilmek için yarım günlük işlerde çalışıyorlar. Çoğu bir cehennem azabı yaşıyor; ama sana insanların yaşadığı bu sıkıntılardan söz etmek istemiyorum.

Düzene başkaldıran bu insanlar kendilerini marjinal bir grup olarak görmüyorlar; araba ve televizyon almıyorlar; "herkesten farklı davranmış olmak için" değil, paraları olmadığından... Kısacası onlar aklı başında insanlar. Onların yaptığı bu seçimin, bir bakıma seçim olmadığını kavramanı isterim. Kabul etmenin temelinde nasıl kendine özgü bir mantık varsa, yadsımanın da bir mantığı var. Her varlık bir tamsayıdır.

Savunduğumuz şey bizim kendi düzenimiz. Biz ölüme dek, yaşamla kurduğumuz bağlar kopmasın istiyoruz. Kendi beynimizle düşünmek istiyoruz. Yalnızca kendimize saygı duyduğumuz için değil, aynı zamanda sevgiye inandığımız için. Yalnızca eksilmemiş insanlar sevgiye layıktır. Beni benden çekip almak isteyenlerin arasında nasıl yaşarım? Kendinden bir şeyler vermek büyük mutluluk. Benim olanları çalarsanız, size ne verebilirim?

EK

Düşünce modelleri...

Bu "okuma" parçası, ilkokul ikinci sınıflar için yazılmış. May d'Alençon, *Les Temps Modernes*'de[16] çıkan "Okul dergilerinde cinsiyet ayırımcılığı" başlıklı yazısında bu parçayı örnek veriyor. D'Alençon yazısında ayrıca, Nathan'ın önsözünden alıntı yapıyor: "Bu parça, çocuklarda sağlıklı düşünce ve duygular yaratılmasını amaçlayan nitelikli metinlerin güzel örneklerinden biridir."[17]

16. Kasım 1974, a.g.y.

17. *Le Goût de lire*, İlkokul 2, Nathan.

Tatlı Piliç ve Vahşi Kedi

Tatlı Piliç'in evi ne kadar da güzeldi!.. Pembe tuğladan duvarlar, kırmızı kiremitten bir çatı, eşikte gülhatmiler ve bir pencereden diğerine uzanan mor salkımlı sarmaşıklar...

Pırıl pırıl cilalanmış mobilyaların üstünde tek bir toz taneciği bile göremezdiniz; camlar öylesine temizdi, dışarısı o kadar net görünüyordu ki herkes bu evin camının olmadığını sanıyordu.

Tatlı Piliç harika bir ev kadınıydı; ayrıca, çok da iyi bir aşçıydı. Yaptığı o güzel kahvelerin kokusu yedi mahalleden duyulurdu ve mutfak dolabının rafları nefis reçellerle doluydu: armut, elma, kiraz, çilek, ayva, dut ve daha niceleri.

Bütün gün yorulan Tatlı Piliç akşam olunca evinde, ocağın başında dinlenir, yüreği huzur dolu iç çeker, ne kadar mutlu bir ev kadını, hatta dünyanın en mutlu kadını olduğunu düşünürdü... Hele komşu ormandan gelen rüzgârın uğultusunu ya da yapraklara düşen yağmurun sesini ya da Tilki ile Vahşi Kedi'nin, karanlıkta ve soğukta av peşinde koştuklarını, bağrıştıklarını duydukça haline şükrederdi.

Ancak bazı geceler Tatlı Piliç'in canı sıkılırdı! Zaman geçmek bilmezdi; karşısında, ocağın öbür yanında biri otursun, kendisine eşlik etsin isterdi; ona kahve yapsa, reçellerinden ikram etse, birlikte sohbet etseler ne hoş olurdu.

Bir gece Tatlı Piliç yine böyle düşler kurarken bahçe çitinin arkasından sesler ve iniltiler geldiğini duydu. Çabucak kalktı, mantosunu giydi, sabolarını ayağına geçirdi ve dışarıya çıktı; el fenerini almayı da ihmal etmemişti çünkü dışarısı çok karanlıktı.

Bir de ne görsün? Vahşi Kedi otların üstünde boylu boyunca uzanmış yatmıyor mu? Üstelik de ağır yaralı: Bir patisi çıkmış, bir gözü kapanmış, o güzelim kürkü ise kirli ve sırılsıklam, üstelik de her tarafı yara bere içinde.

Tatlı Piliç zavallı hayvanın haline çok acıdı:

— Zavallı, ah zavallı Kedi, seni kim soktu bu hallere?.. Bu saatte ormanda işin ne?..

— Tilki ile Kokarca, diye açıkladı Kedi nefes nefese, kıyasıya dövüştüm onlarla... Onların av alanına girdiğimi öne sürdüler ve bana saldırdılar.

Yaralı Kedi daha fazla konuşamadı ve bayıldı. Tatlı Piliç, komşuların da yardımıyla onu evine taşıdı, kuştüyü yatağına yatırdı, yıkadı, yaralarına pansuman yaptı, çıkan ayağını sardı, çeşitli bitkileri kaynatıp suyunu içirdi ve iyileşinceye kadar gece gündüz başında bekledi.

Evet! Bütün bunları yaparken Tatlı Piliç evini de ihmal etmiyordu; günler boyu Vahşi Kedi'ye baktı; artık sıkılmaya fırsat kalmıyordu, akşamları bile.

Yaralı Kedi iyileşti ve şöminenin başında, onun karşısında oturabilecek kadar kuvvetlendi; Tatlı Piliç mutluluktan uçuyordu.

— Ne iyisiniz Piliç Hanım, diye miyavladı Kedi tatlı bir sesle, sizin evinizde kendimi çok rahat hissediyorum! Her şey güzel ve huzur verici... Beni böyle şımartmaya devam ederseniz iyice semireceğim!

Ancak Vahşi Kedi kuvvetlendikçe ormana bakan pencerenin önünden ayrılmaz oldu: Rüzgârda hışırdayan dallara, gökyüzünden geçen bulutlara bakıyor, ava çıkan hayvanların sesine kulak kabartıyordu... Zaman zaman da iç çekiyordu. Kendisine:

— Canın bir şey mi istiyor? diye soran Tatlı Piliç'e yanıt vermiyordu.

Güzel, yumuşacık, masmavi bir ilkbahar sabahı, henüz göçüp gelmiş kırlangıçların çığlıkları bütün gökyüzünü kapladı; Vahşi Kedi daha fazla dayanamadı; teşekkür etti ve üzgün Piliç'e: "Hoşça kal!" diyerek avlanmak üzere ormana gitti.

Piliç Hanım yine sıkılmaya başladı, fırtınalı bir gecede Vahşi Kedi geri dönünceye kadar; Kedi son derece yorgundu, ıslanmıştı, her tarafı kir pas içindeydi ve açtı çünkü bütün bir hafta boyunca ormanda, tek bir fare bile yakalayamadan dolaşıp durmuştu.

Öyle kötü bir haldeydi ki! Tüyleri birbirine karışmıştı ve çamur içindeydi, çizmeleri sırılsıklamdı ve yırtılmıştı, kuyruğunun üstünde tek bir tüy bile kalmamıştı.

Mutfaktan geçip de ateşin yanı başında duran koltuğa kendini bırakıncaya kadar, sanki fırtına da onun peşini bırakmadı: Adımını attığı yerlerde, ölü yapraklar, çalı çırpı, çamur parçaları ve su birikintileri vardı...

Tatlı Piliç bütün bunları görmezden geldi; Kedi'sinin geri dönmesinden o denli mutluydu ki evinin kirlenmesi umurunda bile değildi, hemen ateşi canlandırdı, kahve yaptı, reçel ve yağlı ekmek hazırladı, ortalığı sildi süpürdü.

Vahşi Kedi yaklaşık bir hafta kadar evde kaldı; Tatlı Piliç ona baktı, el üstünde tuttu onu ancak havalar düzelince Kedi Piliç Hanım'ı yine terk etti ve avlanmak üzere ormana yollandı.

Böyle on kez, yirmi kez Tatlı Piliç'e döndü, sonra yine ormana gitti. Piliççik bu duruma çok üzülüyor, Vahşi Kedi böyle pislik içinde, hasta ve yorgun eve döndüğünde, her zamankinden daha çok çalışması gerekiyordu; Kedi, Piliç Hanım'ı üzdüğünü biliyor ama başka türlü davranmak elinden gelmiyordu; o aydınlık evi ve o tatlı arkadaşını sevmeye seviyordu ancak ormanı, avlanmayı, tehlikeyi, vahşi yaşamı onlardan çok seviyordu.

Bununla birlikte her gelişinde Tatlı Piliç'in evinde daha uzun süre kalmaya başladı; Piliç Hanım onu o kadar şımartıyordu, çıtırdayan ateşin yanında birlikte oturmak o denli zevkliydi, kahve, yemekler ve reçeller o derece güzeldi ki...

Aylar birbirini kovaladı; Vahşi Kedi yorulmuş, yaşlanmıştı; günün birinde, bundan böyle ormana gitmemeye karar verdi.

Sanki dünyalar Tatlı Piliç'in oldu...

Vahşi Kedi, gün geçtikçe daha yumuşak, daha özenli ve daha sabırlı davranıyordu: Su bardaklarını yere devirmiyor, çizmelerine çamur sıçratmıyor, eve girerken ayaklarını paspasa siliyor, giysilerinin düğmelerini koparmıyor, çoraplarını yatağının altında unutmuyor, kapıları çarpmadan kapatıyordu.

Vahşi Kedi ve Tatlı Piliç iyice yaşlandılar; artık birbirlerinden hiç ayrılmıyorlardı; o kadar iyi anlaşıyorlardı ki ocağın yanında baş başa geçirdikleri akşamlar onlara hiç de uzun gelmiyordu.

Vahşi Kedi piposunu tüttürüyor, ona av öyküleri, Tilki ve Kokarca'yla yaptığı kavgaları anlatıyordu. Tatlı Piliç de bir yandan Kedi'yi dinliyor, bir yandan da ona kışın giyebileceği sıcacık çoraplar örüyordu. Ne Vahşi Kedi ne de Tatlı Piliç ormanda uğuldayan rüzgârı ve camlara vuran yağmuru duyuyordu artık...

3
Adaletsizliğe Hayır!

Sevgili Marie, *seni* bile bile harcadığımı bildirmekten onur duyarım! Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı bilgisayar ve istatistik çalışmalarına göre, gerçekten de hâlâ uzun süreli yükseköğrenim yapma olanağın var. Bir tür piyangoya benzeyen bu olayda tesadüflerin etkili olduğunu düşünmemek gerekir: Sen bir kız çocuğusun, başka kız kardeşin yok, Fransızsın ve annen yazarlık yapıyor, yani "serbest meslek" grubundan. Kazancım, pek seyrek olarak vergilendirilebilir kazançlar sınıfına girebiliyor, hatta yıllardır bir kez bile S.M.I.C. alamadım; ama bütün bunların ne önemi var, insanın "sınıf itibarı" olduktan sonra...

★ *Salaire minimum (interprofessionnel) de croissance*: Asgari ücret. (ç.n.)

Cebimizde metro parası olmasa da kimden ödünç kitap alabileceğimizi biliyoruz. Bunun, cebi para dolu olmaktan "hiç farkı yok" öyle değil mi?

Senin zeki bir çocuk olduğunu düşünen insanların homurdandıklarını duyar gibi oluyorum: "Eşek hoşaftan ne anlar."

Beni, bir sermaye doğurup da bunu bir yerlere yatıramamakla suçluyorlar. Çünkü bütün kadınlar işe yarar bir sermaye doğuramaz. Örneğin ben bir fabrikada çalışsaydım, sen de küçük bir servet olmaktan öteye gidemezdin; o zaman benden, günü gelince seni ekonomik yaşantının çarklarına sokmam istenirdi yalnızca. İşte yavrucuğum yaşam onlar için bu kadar değersiz.

Okul adaletsizliktir. Ancak seni okula göndermek istememiş olmamın nedeni bu değil (ben bu kadar özverili bir insan değilim, seni ne adalete kurban ederim ne de cumhuriyete; adalet ve cumhuriyet gibi katı laflar beni ürpertiyor); adaletsizliğin çevresinde, allanıp pullanmış dalaverelerin döndüğünü, iğrenç kokulardan yapılmış parfümlerin yutturulmaya çalışıldığını görmek zorundayız. Bütün bunlar midemi bulandırıyor; bu olaya karşı düzenlenecek tek bir gösteriye katılabilirdim: Sürekli oynanan bu iğrenç oyunun herhangi bir sahnesinde topluca *kusacağımız* bir gösteriye.

Seni de yanıma alıp bu çirkefe giremezdim; "okul herkesindir, okul halkındır, burada fırsat eşitliği vardır" teranelerine katlanamazdım; hele, sendikalı öğretmenlerin Milli Eğitim bünyesinde sürdürdükleri mücadelenin ne kadar da haklı olduğu tartışmasına hiç mi hiç katılamazdım çünkü onların o yalancı sofuluğu (zavallı yoksul küçük çocukları sevgiyle korumak gerekir) beni bir saniye olsun o yüce duyarsızlığımdan ayıramaz.

İki Fransızdan birinin ne öğrenim sertifikası var ne de başka bir diploması. İşçi aileler de bıkmadan usanmadan çocuklarının okuldan "iyi yetişmiş olarak" çıkacağını düşünüyorlar.

Oysa çocuklar oradan iyi yetişmiş olarak çıkamayacaklar! Kötü kader!

Bilgiçlik taslayanlar da şöyle diyorlar: "Evet, gerçekten de nitelikli ya da uzmanlaşmış bir işçinin çocuğu ancak yüzde ikilik bir şansla fakülteye girebilir oysa üst düzeyden birinin çocuğunun şansı yüzde ellidir;[1] olsun, şansımız çok az da olsa, bu işler pek kolay olmasa da öğrenim pahalı sayılmaz ve kazancımız büyük olabilir." (Ucuz mu değil mi, deneyip görmek gerek.) Alçakgönüllü bir yaşantı sürdüğü söylenen ve zaman zaman son derece mantıklı düşünebilen bu insanların, sorunu şu biçimde ele almamaları çok garip: "Okula girince, oradan 'çıkma' şansımız yüzde iki; ya hiç gitmeseydik şansımız yüzde kaç olurdu acaba?"

Çıkmak mı?.. Oraya hiç girmemek çok daha iyi değil mi?

Hiç öğrenim görmemiş olanlar ise müşterek üçlü bahis oynarken şanslarına nasıl güveniyorlarsa, okulda şanslarının yaver gideceğine de o kadar çok inanıyorlar; aslında bu garip kazanma umuduyla (kumarı kazanınca yüz kişiye mükellef bir ziyafet verecekler ya da kendilerine bir apartman dairesi satın alacaklar) "rüyaların gerçek" olabileceği umudu arasında hiç fark yok; çünkü işçi ailelerinin, H.L.M'ye* hak kazanmak için gerekli en alt gelir düzeyine ulaşamayan yüzde 59'luk bölüm içinde yer aldıkları gerçeği[2] hayal kurmaya izin vermeyecek kadar gerçek.

Oysa, gerçekçi olmak şu anlama geliyor: Hem okul denen kumarı oynayacaksın hem de çocuklarının kesinlikle yükseköğrenim yapamayacağını bileceksin. Üniversite zenginler içindir. Evet, bu biliniyor. O kadar ki okula gitmek "öğrenim görmek" değil de, herkesin tuttuğu yolu izlemek anlamına geliyor; belli mi olur? Ya günün birinde bir mucize gerçekleşirse?

"Okullarda bir yıllık ölüm oranı" diye ifade edilen rakamı, hem insanların okul karşısındaki akıldışı davranışları hem de

1. Bkz. *Les Héritiers*, a.g.y.

* *Habitation à loyer modéré*: Orta gelir grupları için devlet desteğiyle inşa edilen konutlar. (ç.n.)

2. 1975 rakamları; bugün durum çok daha kötü olsa gerek. (Kaynak: *Confédération syndicale du cadre de vie.*)

üretimin-acımasız-mantığı belirliyor. Şu olgu üstünde bir kez daha durma gereği duyuyorum; devletin iddia ettiği her hak yalnız ve yalnız bizim akılsızlığımızın ürünüdür; öğrencilerin yüzde 84'ünün yükseköğrenim aşamasına ulaşamadan elenmesi (Evet, durum bu kadar kötü! Ne sanıyordun yavrucuğum? Bugün, belli bir kuşağın yalnızca yüzde 28'i lise bitirme sınavlarını verebiliyor ve yüzde 16'sı yükseköğrenim görebiliyor),[3] devletin, ipnoz da dahil bütün yolları deneyerek bizlere kabul ettirdiği bir sonuçtur.

İstatistikçiler "nesnel şans, üniversiteye girme olasılığı" başlığı altında bazı rakamlar verdiklerinde, bu acı gerçekleri acımasız bir dille yansıtmak için birbirleriyle yarışacaklarından kuşkun olmasın: "Ücretli tarım işçisiyseniz, çocuğunuzun bir fakülteye girme şansı yüzde 0,7'dir; üst düzeyde görevliyseniz bu oran yüzde 58,5'e çıkar (geri kalan yüzde 41,5'i kimse dert etmiyor)." Ancak Bayan, inanınız ki eskiden beri köylü çocukları okumayı değil, doğayı tercih ediyorlar; tarlalarından kopmak istemiyorlar çünkü kitaplar onların ilgisini hiç mi hiç çekmiyor... Gerçek yaşamda... küçük kuşlar... başka nice güzellikler... var.

Yok yahu!

Milli Eğitim Bakanlığı 1981'de bir belge yayımladı:

"Anne ya da babaları üst düzeyde yönetici olan ve 1972, 1973, 1974 yıllarında ortaokula başlayan çocuklardan yüzde 95,1'i ortaöğretimin ilk aşamasını başarıyla tamamlamış, bunların yüzde 85,5'i uzun dönemli liseye devam etmiştir. Aynı oranlar işçi ailelerinde yüzde 53,4 ve yüzde 26,9, tarım kesiminde çalışan ailelerde ise yüzde 43,7 ve yüzde 18,7'dir."[4] Bu rakamları görünce insanın içinden "bu ne kepazelik" demek geliyor. Benim tavrımın nedeni, bu adaletsizliğe meydan okumak değildi ancak senin bu bataklıkta

3. Belge 21, 2 numaralı çalışma komisyonu, dokuzuncu plan çalışmaları, Milli Eğitim Bakanlığı.

4. "1972, 1973 ve 1974 yıllarında ortaokula başlayan öğrencilerin uzun dönemli liseye giriş durumu" bilgi-işlem ve istatistik araştırmaları merkezi, Milli Eğitim Bakanlığı, 1981.

çırpınıp durmana da göz yumamazdım. Bunu anlamak için anne olmak yeterli!

Neden herkes hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranıyor ve aptal numarası yapıyor, merak ediyorum doğrusu (gösterilerde "laik okul, halk okulu" diye bağırıp duruyorlar!?..). Çünkü hiç kuşku yok, herkes *elemenin* gerçek anlamını az çok biliyor: Eğitime yeni başlayanların belli bir mesleğe ulaşmasını elden geldiği ölçüde engelleme.

Ortaokula girme yaşını "geçti"ğimizde bize nasıl baktıklarını anımsıyor musun? Gerçi, onların gerçekleri bilmek için istatistiklerden haberdar olmalarına da gerek yok; sen, yukarıda verilen rakamlar içinde yer almadığın halde, o yıl herkesin, önceden hazırlanmış bir şemaya uygun olarak yerini aldığı gün gibi ortada. Önceden hazırlanmış bir şema diyorum çünkü ortaokul birinci sınıftan çok daha önce (bütün araştırmacılar hazırlık sınıflarında derslerin ağırlaştırılması gerektiğinde birleşiyorlar), sürü içinde işe yaramaz olanları elemek üzere tuzaklar kuruluyor.

Seni, oynadığın kumarı kazanabileceğini konusunda inandırmaya çalışıyorlar ancak bu kumarda her şey ama her şey bir aldatmaca. Kumarın kendisi, yani okul iğrenç bir alçaklıktan başka bir şey değil! Bütün bunlara karşın çevremizde bulunan insanlar telaşa kapıldılar: Kesinlikle, ortaokula girme yaşını kaçırmaman gerekiyordu.

Çünkü Baudelot ve Establet'in de belirttikleri gibi çocuğun ilkokul son sınıftaki yaşı, ortaokul birinci sınıfın hangi kategorisinde yer alabileceğini belirliyor. Onların döneminde klasik orta bir sınıfına 11 yaş 0 ay 3 haftalık olanlar, geçiş orta bir sınıfına 12 yaş 3 aylık olanlar girebiliyordu; ikisinin arasında kalanlar da modern orta bir sınıfına gidiyorlardı. (Bugün, ortaöğretimin ilk yılında tek bir sınıf olduğu söylense de okul yöneticileri, resmi emirleri bile hiçe sayıyor, "zayıf sınıf" "kuvvetli sınıf" vb kategoriler yaratıyorlar.)

Görüldüğü gibi ilkokul yıllarında sınıfta kalma çok önemli sonuçlara yol açıyor. Öylesine önemli ki aşağıda yer alan ra-

kamları okuyan yakınlarımız, on bir yaşına basar basmaz senin orta bire başlamanı istemişlerdi; geçiş orta bir sınıfı (yani okulun çöp sepetleri) için verilen rakamlar şöyle: "Orta bire on yaşında başlayan çocukların yüzde 0,2'si, on bir yaşında başlayanların yüzde 1,1'i, on iki yaşında başlayanların yüzde 23,2'si, *on üç yaşında başlayanların* yüzde 100'ü."[5]

Muzır aşırı uçların kötü niyetli kışkırtıcıları bu duruma şiddetle karşı çıktılar; bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı bir araştırma yaparak, o soğuk ve resmi sesiyle sonuçları açıkladı (epeyce sonraları, yani 1981'de sahnenin dekorunu değiştirmek zorunda kaldı): "Öğrencilerin yaşı ve önceki yıllarda, özellikle de ilköğrenim döneminde okulda gösterdikleri başarı genellikle daha sonraki aşamalarda gösterdikleri başarı üstünde etkili olmaktadır. İlkokulun sorunlu geçmesi, bir ya da daha çok sınıfta kalma, ortaokuldan sonraki dönemler için öğrencinin şansını büyük ölçüde azaltmaktadır. İlköğrenim döneminde karşı karşıya kalınan zorlukların, ortaöğrenim döneminde sınıfta kalmaktan çok daha önemli zararlara yol açtığı da anlaşılmıştır."[6]

Ya!.. işte böyle... Çocuğun ilkokulu bitirme yaşı onun yönlendirilmesinde belirleyici olabiliyor; demek ki ben, benimle aynı toplumsal sınıfta yer alan insanlar gibi yapmadığım, yani kendi kafama koşum takımı geçirmeyi kabul etmediğim için, şaha kalkıp dörtnala koşmayı asla öğrenemeyeceğim. Üstelik onlar kendileri ve çocukları üstüne bahse girmenin ve para sürmenin bilimsel yollarını bildikleri gibi, olasılık hesabından da anlıyorlar.

Benim, içinde yer aldığım iddia edilen toplumsal-mesleki kategori göz önüne alındığında (bir kez daha dikkatini çekmek istiyorum; bütün bu araştırmalarda hesaba katılan, senin durumun değil benim durumum), ortaokula başlasaydın başarı şansın epey yüksek olacaktı. Bize öğüt verenler şunu bir türlü anlayamadılar: Bizim sorunumuz kaçan treni şu ya da bu garda yakalamak değil; bizim sorunumuz başka bir yoldan gitmek.

5. *L'École capitaliste en France,* a.g.y., özgün metinde altı çizilmiş.
6. "Ortaokula 1972, 1973 ve 1974 yıllarında başlayan öğrencilerin uzun dönemli liseye girişi", a.g.y.

Gerçekte, bu zavallı insanların "kadere"(!) böylesine boyun eğmelerinin nedeni, eğitim makinesinin hiç değişmeyen bir yol izlemesidir. Onlar, bu kocaman buldozer karşısında öyle bir telaşa kapılıyorlar ki kenara çekilmek bile gelmiyor akıllarına. Artık onlara "bu gerekli" bile denmiyor, onlara yalnızca, "bu böyle" deniyor. Gerçekliğin ilkesi diye adlandırılan işte bu olmalı...

Hepsi de aynı amaca hizmet eden yüzlerce istatistik arasından (gerçekten de bu rakamlara *karşı çıkılamaz*; bunlardan yola çıkarak öylesine olağanüstü ve pratik sonuçlar elde ettim ki!) en yalın olanları seçtim; bu istatistikleri kendi çıplaklıkları, saflıkları içinde okumanı ve "okul herkes içindir" lafının ne kadar korkunç bir kandırmaca olduğunu görmeni isterdim. Çünkü seni okula göndermediğimi öğrenen on insandan dokuzu önce allak bullak oluyor sonra da kurnazlık taslayarak, senin ne *ayrıcalığın* olduğunu soruyor. Ardından da şunu söyleme cüretini gösteriyorlar: "Okul, yoksullar için gerçekten büyük bir olanak". Okulda adalet uygulanıyor mu uygulanmıyor mu, umurlarında değil (belki hâlâ bazıları anlayamamıştır, onun için yineleyeyim: Aslında okul umurumda değil); ancak ben, insanların körü körüne inandıkları şu yalanla her gün yüz yüze kalmaya da dayanamıyorum: Her öğrenciye "başarma" olanağı veren okul yalanı.

Üst düzey yöneticilerinin 1972, 1973 ve 1974 yıllarında ortaokula başlayan çocuklarından yüzde 50'si liseye devam ederken, işçi çocuklarından ancak yüzde 5,8'i, tarım işçilerinin çocuklarından da yalnızca yüzde 4,2'si bunu başarabildi.[7]

Evet, bu adeta bir açık artırma, zaman ilerledikçe rakamlar yükseliyor; orta sondan uzun dönemli liseye geçen çocukların oranı şöyle: Üst düzeyde yönetici olan ailelerden yüzde 89,9'un çocukları, işçi ailelerinden yüzde 50,5'in çocukları, tarım işçisi ailelerden 42,8'in çocukları. Aynı sıralamaya göre, liseye devam eden çocukların ortalama oranı da şöyle: Yüzde 52,8, yüzde 10,9 ve yüzde 9,6.

7. "Ortaokula 1972, 1973 ve 1974 yıllarında başlayan öğrencilerin uzun dönemli liseye girişi", a.g.y.

Lise! Yalnızca zeki çocuklar için öyle değil mi? Eh, parası olan da, zekâ fışkıran bir beyin satın alabilir kendine. Zenginlik, kalıtsal bir olgu olduğuna göre... Evet, kesinlikle öyle! Nitekim solcular bile eşitlikten söz edildiğinde bocalıyor (haksız da sayılmazlar! ancak bu soruna burada değinmeyeceğim), kadınlar, siyahlar ve yoksulların aptal olduğu "bazı bilim adamları tarafından kesin olarak kanıtlanmıştır" denince, ne söyleyeceklerini şaşırıyorlar. Sol ile sağ arasındaki en can alıcı farklılıklar bile çocuk konusu açıldığında uzlaşmaya dönüşüyor. Zaten, herkesin bildiği gibi çocuklar doğuştan aptaldır. Bir yetişkine "çocukluk etme" dendiğinde, aslında ona "aptallık etme" denmek isteniyordur. Bu deyimin kullanılması olağan karşılanır çünkü her çocuk küçük bir hayvandır; bu yüzden de herkes onları çok sevimli bulur.

Ama bir dakika, Milli Eğitim Bakanlığı'nın istatistikleri bütün bu gerçekleri açık bir dille ortaya koyuyor zaten: "Cinsiyete[8] ve toplumsal-mesleki kökene uygun olarak, yönelim evrelerinde kendini gösteren sosyokültürel davranış farklılıkları gruplar arasındaki mesafeyi artırıyor [...]. Ortaokulu tamamlayan yabancı öğrenciler, bağlı oldukları toplumsal gruba eşdeğer oranlarda uzun dönemli liseye başlıyorlar."

Kısacası, "yaşam koşulları daha elverişli toplumsal kategorilere bağlı olan çocuklar, genel olarak diğerlerinden çok daha başarılı oluyorlar" ayrıca bu çocukların beyaz, sarı, siyah ya da yeşil olmaları sonucu değiştirmiyor. Hiç olmazsa burası açık.

Acaba, öğrenim görme şansını yakalayamayanlar, doğdukları gün kötü bir yıldızın etkisinde mi kaldılar? Yoksa düzenli olarak yinelenen bir tesadüf, tesadüf değil de başka bir şey mi? Yok canım, neler de söylüyorsunuz?.. Belki de yoksulların tümü, eşeklik edip kafalarını kullanamamış insanlardır.

8. Evet, istatistiklere göre kızlar okulda, oğlanlardan daha "başarılı". Bu konuda ayrıntılı bir araştırma yapılıp yapılmadığını bilmiyorum. Ancak sanıyorum, istatistik sonuçları kimi araştırmacıları yeterince telaşlandırmaya yetmiştir.

Fırsatlardan yararlanıp akıllıca çalıp çırpsalardı, bugün yoksul olmazlardı. Hem sonra, herkesin kendilerini aldatmasına izin veriyorlar. Biz ne yapalım yani?

Zaten bu iş biraz da kalıtsal galiba; bizim gibi namuslu insanların yapacağı değerlendirme ancak bu kadar iyi niyetli olabilir hani!..

Tam olarak bu sözcüklerle ifade edilen sorun, gündemin en önemli maddelerinden biri. Yeni sağın kuramlarını benimseyip yayan yalnızca kapıcılar değil kuşkusuz; farklı görüşlerden gazeteciler bu konuyu işleyerek keselerini yeterince doldurdular. Saçmalık karşısında verilmesi gereken yanıt, alaycı bir gülümseme olmamalıdır. Onun için, bu bölümde yorulmayı baştan göze almıştım; galiba seni de epey yordum. Ama bunca aptallık karşısında, haklılığımızı kanıtlayan araç-gereci kuşanıp savaşmaya değer.

İlk aracımız, Michel Schiff'in çok ilginç bir anketi, "okuldaki başarısızlık, kromozomlarda kayıtlı değildir".[9] Çalışma sırasında şu varsayıma dayanılıyor: Üniversiteye giren çocuklar içinde ana babası işçi ve işçi başı olanların oranı yüzde 5, ana babası üst düzeyde görevli ve serbest meslek sahibi olanların oranı da yüzde 58; bu rakamlar arasındaki farkın çocukların zekâ düzeyi arasındaki farktan kaynaklandığı varsayılıyor; çocukların zekâ düzeyi de, tümüyle yapay bir yönteme dayanan (bu deneyle elde edilen sonuçların doğruluğunu kanıtlamak için bu yöntemin kullanılması gerekiyordu) ve gerçekte yalnızca verilen eğitimi izleyebilme yeteneğini ortaya koyan zekâ katsayısı (IQ) ile saptanıyor. Eğitim gören yüz bin çocuk ele alınıyor. Ana babası üst düzeyde görevli ve üniversitede okuyan yüzde 58'lik grubun IQ'su 108,8'in üstünde. Bu durumda işçi çocuklarıyla ilgili sonuç mantık kurallarına göre şöyle olmalıydı (eğitime uyum gösterme konusunda, çevre ve kalıtım koşullarıyla öğrenilmiş ya da doğuştan varolan varsayımlar ne olursa olsun): Bunlar içinde 108,8 sınırını aşanların, şu an üniversite sıralarında bulunmaları gerekirdi. Bunlardan yüzde 19'u

9. *Psychologie* dergisinin Aralık 1980 sayısında yer alıyor.

yukarıda belirtilen zekâ sınırını aşarken ancak yüzde 5'i üniversiteye girebiliyor (işçi başları, vb bir kenara bırakıldığında yalnızca nitelikli ve uzman işçiler göz önüne alındığında bu oran yüzde 2'ye düşüyor).

Başka bir deyişle, IQ ile ölçülebileceği iddia edilen zekâ, üniversitede öğrenim görebilmek için temel koşul olsaydı, üniversitede okuyan işçi çocuklarının sayısının dört kat fazla olması gerekirdi.

Şu ünlü IQ'muz gerçekten kalıtsal mı? Gelin bir de sorunun yanıtını arayalım. Michel Schiff'in bu soruya yanıt bulan başka bir deneyi var.[10] Schiff ve çalışma arkadaşları altı ile on dört yaşları arasındaki otuz çocukla bir örnek grup oluşturuyorlar; bu çocukların tümü, el emeğiyle geçinen aileleri tarafından doğar doğmaz terk edilmiş ve daha altı aylık olmadan, toplumun üst düzeyinde yer alan aileler tarafından evlat edinilmişler. Bu çocuklardan bazılarının kız ve erkek kardeşleri de var; ancak onlar doğdukları ortamdan hiç ayrılmamışlar. –Evet, bu bir mucize– evlat edinilmiş çocukların okuldaki başarı oranı, üst düzey ailelerden gelen çocukların başarı oranıyla aynı oysa halen yoksul bir yaşam süren kardeşlerinin okulda elde ettikleri sonuçlar oldukça kötü. Bugünlerde pek moda olan sağcı psikologlar, alıklarla yeteneklilerin "doğal" bir elemeden geçtiğini şiddetle savunuyor, kimilerinin fabrikalarda yapılan işler için daha uygun olduğunu, diğerlerinin de dolgun ücretli ve pek yorucu olmayan işler için yaratıldıklarını iddia ediyorlar. Sanıyorum bu kadarcık kanıtla yenildiklerini kabul etmeyecekler çünkü gerek sağ, gerek aşırı sağ, gerekse sol görüşlerin duyduğu tek bir ses var; o da imanın sesi. Mantığın sesine kulak veren yalnızca ütopyacılar kaldı.

"Demokratikleşme" denen şeye artık gülmüyorum bile; bu lafın tatsız bir şakadan hiç farkı yok.

10. M. Schiff, M. Duyme, A. Dumaret, S. Tomkiewicz, Üst düzey aileler tarafından evlat edinilen işçi çocukları, P.U.F. ile "I.N.E.D çalışmaları ve belgeleri", forma no. 93.

1959 yılında kabul edilen kanun gücünde bir kararnameyle eğitim sürecindeki ayrımların sayısı artırıldı; öyle ki Fouchet, 1963'te, sınıfların döküntülerini toplayan özel eğitim birimleri kurdu. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen ve öğrencilerin toplumsal kökenini konu alan istatistiklerden yararlanılarak, Milli Eğitim'in hedeflerini saptamaya yönelik beş yıllık planlar yapılıyor. Eh! Bu denli demokratik çalışmalar yapılırken demokratikleşmeden söz etmemek için hiçbir neden yok. 1975 yılında gerçekleştirilen Haby Reformu'ndan daha demokratik ne olabilir? Lise bire kadar öğrenciler arasında hiçbir ayrım yapılmıyor, ilkokulda sınıfta kalma tümüyle kaldırılıyor. 1978'den sonra ise uygulama şöyle: Orta birde sınıflar "farklılaştırılmıyor" ancak gerekirse, kimi öğrencilere "hafifletilmiş programlar" ya da bir "destek eğitim" uygulanıyor. Bir tavşanla bir atın önüne aynı yiyecekleri koymak zalimce bir haksızlık değil de nedir? Öğrencilerin okulda eşit olamayacağı gerçeğini yadsımak ne işe yarar? Herkesin duyduğu gereksinim aynı olamaz. Eşitsizliği gidermek için kurtarma sınıfları açılsa bile, başarısız çocuklar ister istemez yine başarısız kalacak ve asla başarılı olanlara ulaşamayacaklardır... Hayır yavrum, bu deli saçmasıyla başa çıkmak olanaksız; tek çare tümüyle ondan umudu kesmek.

Örneğin, bak, tek tip okul reformundan bu yana neler olup bitti:[11] Koşulları daha elverişli olan çocukların elinde, diğerlerinin önüne geçebilmek için en az iki olanak var. Yavaşlatılmış liseye geçmek (yükseköğrenime ulaşmanın tek yolu bu) Haby Reformu'ndan bu yana, etkili bir toplumsal eleme aracı işlevini yerine getiriyor. Çünkü her şeyden önce parası olanlar bilgiye de sahip olabiliyor. Örneğin bu insanlar, sana yukarıda da söylediğim gibi, öğrenimde yola erken çıkmanın öğrencilerin geleceğini belirleyen en önemli etken olduğunu çok iyi biliyorlar. Çocuklarını hazırlık sınıfına bir yıl önce sokmanın yollarını arayıp buluyorlar. Ya yönetmelikler? Hiç önemli değil, söylediğim gibi mutlaka bir yolunu buluyorlar. Onlara karşı

11.Bkz. " 'Demokratikleşme' ya da farklılaştırarak eleme", Françoise Œvrard, *Actes de la recherche en sciences sociales*, sayı 30, Kasım 1979.

çıkmak üç kuruşluk ilkokul müdürünün haddine mi düşmüş? Zaten yasalardaki istisnai hükümler de bu tür durumlar için öngörülmüş; hele tanıdık bir psikolog ya da bir hekim varsa işler iyiden iyiye kolaylaşıyor. Üstelik banka hesabın da yüklüyse çekinmenin ne âlemi var; önce küçük bir itiraz gelebilir ama sonra... sorun kesinlikle çözülecektir. İşte sonuç; yukarıda sana rakamları vermiştim: İlkokulda sınıfta kalma kaldırıldığı için ailesi zengin olanlar ortaöğrenim kurumlarına daha erken giriyor.

"Tek tip okul"da "en iyi" öğrenciler arasında yer almanın başka bir yolu daha var: Yabancı dil derslerinde ve özellikle dördüncü sınıfta başlayan seçmeli derslerde en "uygun" tercihi yapmak. Böylece "farklılaşmamış" olduğu öne sürülen bu sınıflarda öğrenciler, ikinci dil olarak Yunanca'yı mı, Arapça'yı mı, İspanyolca'yı mı, Almanca'yı mı seçtikleri göz önünde bulundurularak düzeyleri birbirinden oldukça farklı gruplarda bir araya getiriliyorlar. Yani orta birde Almanca'yı seçen bir öğrenci daha iyi bir sınıfta (ve toplumsal düzeyi daha yüksek bir sınıfta) eğitim görebiliyor. Bugüne dek toplumda ve okulda yapılan ayrımlar da herhangi bir zarara uğramadan varlığını sürdürüyor.

Çocukları farklılaştırmayı amaçlayan yöntemlerin listesi sonsuza dek uzatılabilir. Ancak bazıları oldukça eğlenceli: Ana babasının meteliği yoksa, sınıfta kalan bir çocuk okuma "fırsat"ını tümüyle kaçırmış demektir; oysa bir eczacı, oğlunun sınıfta kalmasını yeğleyecektir. Neden mi? Ya teknik sınıfa gönderilmesini önlemek için ya da iyi bir lise öğrenimi görmesi için. Ne kurnazlık ama!

"Bursların ya da öğrenim yardımlarının sistemli olarak verilmesi farklı toplumsal sınıflardan insanların okulda eşit oldukları izlenimini yaratır; bu durumda, alt ve orta sınıflardan çocukların elenmesini sağlayan mekanizmalar, önceki sistemde olduğu kadar etkilidir (ve bir önceki sistemden daha iyi gizlenebilmiştir): Bu koşullarda, öğrenimin çeşitli düzeylerinde, farklı toplumsal katmanların eşitsiz bir biçimde temsil edilmelerine gerekçe olarak, insanların aynı yetenekte olmadığını ya

da kültürel gereksinimlerinin farklı olduğunu göstermek hiç de zor olmaz."[12]

Haby Reformu'ndan on yıl önce, Bourdieu ve Passeron her tür "demokratikleşme" girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm olduğunu çünkü okulun bütünden soyutlanamayacağını öne sürmüşlerdi. Okuldaki kayıplar, Milli Eğitim sisteminin gözünden kaçan kuvvetlerin bileşkesidir. Yüksek gelir grubundan aileler tarafından evlat edinilen işçi çocukları, diğer tüm "mirasçılar/çocuklar" gibi içinde yaşadıkları ortamın kültüründen yararlanırlar, düşüncelerini kolayca ifade edebilirler, müzik konusunda ufukları geniştir, çeşitli konularda kitaplar okurlar, film seyrederler. İçinde bulunulan toplumsal ortamın düzeyi yükseldikçe bilgi genişler ve çeşitlenir. Kuşkusuz nitelikten değil, nicelikten söz ediyorum; kültürlü olduğu söylenen insanlardan büyük bir çoğunluğunun yüzeyselliği beni şaşkına çeviriyor. Ancak seçmecilik de bir yöntemdir; hatta bence seçmecilik, okulun "parlak" bir öğrencisi olmak istendiğinde uygulanacak en iyi yöntemdir; kimileri bir yandan okulda verilen eğitimin sığ olduğunu öne sürerek ona karşı çıkmakta, bir yandan da büyük başarılar peşinde koşmaktadırlar: İşte seçmeciliğin içine düştüğü apaçık bir çelişki. Onlar, hem karınlarını doyuran "Mc Donald's"ı eleştirir hem de başarıları için gerekli besini başka yerlerde ararlar (ve bulurlar). Yediklerini kustukça, öğrenmeye çalıştıkları bilgilere karşı çıktıkça kendilerini daha dinç, daha güçlü hissederler; kafalarına yeni bilgiler sokabilecek ve sınavlarda başarılı olabilecek kadar. Yaşamı, bomboş sürüp gider...

Sözde-demokratikleşme, yalnızca yararsız olmakla kalmıyor; onun zararlı olduğunu düşünmeseydim, inan ki zamanımızı boşa harcamazdım. Demokratikleşme çabalarından önce –evet, bunlar gerçek çabalar, kuşkun olmasın; çünkü ister sağcı olsun ister solcu, Milli Eğitim'in çarklarında dönen herkes babadan

12. *Les Héritiers*, a.g.y.

oğula demokrattır–, "halk çocuğu" olunduğu sıralarda, yenilgi kaçınılmaz olsa da dövüşmek gerektiğine inanılıyor, ağır sıkletle tüy sıkletin mücadelesinde kimin galip geleceği bilindiği halde ringde kalmaya çalışılıyordu; bir süre direnmeyi başaran dayanıklılığıyla gurur duyuyor, bunu simgeleyen belgeyi çerçeveleyip duvara asıyor ve dövüş başlar başlamaz yıkılmadığı için kendini mutlu sayıyordu. Bu halk çocukları içinde öğrenimini tamamlayanlar da oluyordu ancak sayıları oldukça azdı çünkü bu denli zorlu bir mücadeleyi göze alan pek çıkmazdı.

Tek tip okul sistemi uygulanmaya başladığından beri "herkes öğrenim görebiliyor" ve *artık başarısız olmak için hiçbir mazeret kalmadı*. Evet ama bence okul berbat bir yer; yalnızca, bütün bir gençlik döneminde insanların canını öldüresiye (sözcüğün tam anlamıyla öldüresiye) sıktığı için değil, aynı zamanda ister başarılı olsunlar ister başarısız, tüm insanların çürümesine neden olduğu için. "Çalışkan" (!) sınıflar iş hayatına atılmak istiyorlar ancak ellerine tutuşturulan diplomalar ya iş pazarında bir işe yaramıyor ya da bir iki yıl içinde değerini yitiriyor. Doğrusu bu olay eğitimin zorunlu tutulmasından da kötü. Ünlü demokratikleşme hareketinin başarısız olanlara anlatmak istediği şu: Aslında, onların başarılı olmaları için elden gelen her şey yapıldı; bütün bu çabalara karşın liseye geçmeyi başaramadılarsa, demek ki o küçücük beyinlerinden çekip çıkarılacak bir bilgi kırıntısı bile yok. Ortada bir suçlu varsa o da kendileri; başkası değil.

Bugünkü eğitim sistemi bireyin, okuldaki başarısızlığını içselleştirmesini istiyor. Gençlere, onların okula layık olmadıklarını söyleyip duruyorlar. Çocuklar kısacık bir ders saatinde ve yıllar boyunca öylesine aşağılanıyorlar ki!.. Hiç kimse, çocukların saldırgan yaratıklar olduklarını öne sürmeye kalkmasın.

Öğretmenler başkaldırıyor: "Onlarla uğraşmak zaman kaybetmekten başka bir işe yaramıyor!" (Ya onların kaybolan zamanı?) Çocuklarınız, öğretmenlerin umurunda bile değil... Eskiden çocuklar daha "yetenekliydi" hiç olmazsa daha terbiyeliydi. Cumhuriyetçiler sinirlenmeye başladı; demokratlar ise söylenip duruyorlar: Pişman olmuşlar, işin bu biçimde sonuç-

lanacağını öngörememişler, gelecek sefer daha iyisini yapacaklarmış.

İşçi sendikaları ise boş boş bakıyor. Bugüne kadar okula karşı hiç grev yapmamış olmaları bir yana Milli Eğitim'den şikâyet eden ailelere en küçük bir hizmet götürmeyi bile önermiyorlar. Oysa yapılması gereken şey oldukça basit: Tut ki bir işçi çocuğu cerrah olmak istiyordu ve on yedi yaşında kendini fabrikada buluverdi. Olur ya! Varsayalım ki bu çocuk, bu çocuğun annesi, bağlı olduğu belediye ya da sendika, bu başarısızlıktan *sorumlu olanlara karşı dava açtı*.. Bu yasal başvuruyla yönetimin neden olduğu zararların giderilmesi sağlanabilir. Danıştay, "aşırı zarar" ve "kamu yükümlülükleri karşısında eşitliğin bozulması" konusunda bireylerin giderim hakkı olduğunu kabul etmiştir. Bence, eğitimdeki adaletsizliği kanıtlamak gerekir ve bu adaletsizliğe uğrayan herhangi biri, yukarıda sözünü ettiğim yola başvurmalıdır.

Bana kalırsa, insanlar okula gitmeden önce konuşmayı öğrenebilirler. Bunu başarmak hiç de öyle zor değil: Biri bilmediğiniz bir sözcük kullandığında "söylediğinizi anlayamadım, açıklar mısınız?" demek yeterli. Herkes böyle yapsa ne kadar çok ve hızlı öğrenirdik! Örneğin ben, öğretimin demokratikleşmesini savunanlara demokrasinin anlamını sormak isterim (liberal demokrasi, halk demokrasisi vb; bu tamlamalarda kullanılan sıfatların da bir anlamı yok, adların da). Halkın kendini yönetmesi mi? Peki, halk ne demek? "Kitle" mi (Marksistler nedense bu sözcüğü kullanmak istemiyorlar)? "Kitle: Katı ya da kıvamlı bir maddenin, belli bir biçimi olmayan ya da biçimi belirlenemeyen görece büyük miktarı" (*Petit Robert*). Bu, kitle sözcüğünün yalnızca birinci anlamı ancak sözcüklerin kökeninin dikkate alınmasında büyük yarar görüyorum. Halk, Çin'de kraldır, ABD'de de; ama bu ülkelerde durum pek de öyle iç açıcı değil. Demokrasinin kolay tanımlanabilecek bir sözcük olduğunu sanmıyorum. Örneğin ben ancak herkesin dilediği gibi konuşabileceği, dinleyebileceği, anlayabileceği, tartışabileceği, davranabileceği bir dünyada mutlu olabilirim. Dilbilgisi

kuralı: Fiillere, -bilmek yardımcı fiili eklenince, bu fiiller yeni bir anlam kazanır.

Çünkü okuldaki adaletsizliği görmek ve buna çare bulunamayacağını bilmek beni huzursuz ediyor; soruna mantıklı bir çözüm bulmak amacıyla kafa yorduğumda, şu tavrın uygun olacağı sonucuna varıyorum: Çocukları Milli Eğitim cenderesine sokmamak için bireysel olarak, tek başına ya da topluca, elimizden geleni yapmalıyız. Bu bir düş mü? Bugün on dört yaşında ve hiç okula gitmemiş olman da mı bir düş? Lola'nın mutlu bir yaşam sürmesi de mi bir düş? Yıllardır karşılaştığımız onca çocuk, beynimizi yaralayan derslerden uzakta ve sakin bir ortamda büyüyen çocuklar, onlar da mı düş? Bu bir düş mü?

4
Korkuya Hayır!

Aslında Marie, ilk başlarda, seni okula göndermeme kararı aldığımda, bütün bu haklı gerekçelerden hiçbiri üstünde düşünmemiştim; o dönemlerde kendiliğinden, adeta içgüdüsel bir tavır aldım ve tek amacım, çocukluğunun korku içinde geçmesine engel olmaktı.

Evet, herkes okuldan korkar.

Ordudan, hastaneden, mahkemeden de... Çünkü bu kurumlar felaketlerin ve acıların habercisidir. Elbette bu tür olaylar karşısında her insan aynı yürekliliği gösteremez, bütün insanlar aynı ölçüde tehdit altında değildir zaten.

Anaokuluna götürüldüğü ilk gün, kendini yerlere atıp ağlayan çocuğun annesine hep şu sözler söylenmiştir: "Merak etmeyin, alışır." Evet doğru, gerçekten de alışır. İnsanların çoğu, o ilk gün ölesiye korktuklarını, sonra zamanla okula alıştıklarını unuturlar. Unuturlar ama bu korku bütün bir yaşam boyu sürer, nedenini de bir türlü çıkaramazlar. O gün duyulan acı, artık karanlıklara gömülmüştür; işin en korkunç yanı da bu.

Kuşkusuz, okuldan önce de çocuk baskı altındadır. Henüz oldukça zayıf olan kişiliği, yetişkinin kullandığı ya da yetişkinin izin verdiği şiddetle karşı karşıya kalır. Daha özgürlüğün bilincine varmadan, onsuz var olmayı ve ona bağlı başka şeylerden yoksun yaşamayı öğrenir. Ancak bizlerden üstün olan bir yanı vardır: O özgürlük *ister*. Çocuk için özgürlük gelecekle özdeşleşmiştir. Bu anlamda, kendine özgü istekleri olan bir canlıdır. Çocuk "Şunu yapamam, bunu yapabilirim" dediğinde hiç kimse onun, istek ile umudu bütünleştirip bütün çabasını bu noktada yoğunlaştırdığını göremez bir türlü.

Bağımlı olmaktan duyduğu tedirginlik, çocuğun dengesini bozmayabilir, elbette bu tedirginlik bir paniğe dönüşmediği sürece. Senin kişiliğini incitme, seni yaralama korkusunu üstümden atamayacağımı biliyordum; ama çocukluğun boyunca seni uzak tutabileceğim bir şey vardı: Yetişkinler ile çocuklar arasında korkuya dayalı bir ilişkinin kurumsallaştırılması aptallığı. Çünkü böyle bir ilişki hiç de gerekli değildi.

Asla senin bir Buda olmanı istemedim, ana babası tarafından her tür kötülükten korunan bir prenses de; ne senin kendi acılarını, ne başkalarınınkini, ne ölümü, ne insanların saldırganlığını, ne de zayıflıklarımızı gizlemeye çalıştım senden. Sırf şu herkesin alıştığı korkuyu öğrenesin diye; yani sırf seni korkutmak için korku duymana, korkuyu yaşamana nasıl izin verebilirdim?

"Bugün olmasa da yarın bunları yaşaması gerekecek" gibi bayağılıklarla, hem de son derece zararlı bayağılıklarla ne işimiz olabilir? Onların gerçekte söylemek istediği şu: "Çocukların burnunu sürtmek gerek". "Basit ve kaba ruhları dürüstlüğe

ulaştıran tek kuvvet, o ruhlarda yaşayan kinizmdir" (Nietzsche). Öylesine ki meydan okurcasına ve zafer kazanmışçasına bana şunu söyleyip duruyorlar: "Ne yapalım, böyle gelmiş böyle gider!"

Hayır. Böyle gitmeyecek. Çünkü ben, elimden geldiğince yanlış bulduğum her şeyi değiştirebilirim (bu zamanda benim gibi bir hayalcinin böyle parlak şeyler söylemesi ne ilginç değil mi?); çünkü ben, değiştirmeye gücümün yetmediği her şeyi reddedebilir ya da bunları kabul edenlerle ve bunlara boyun eğenlerle uzlaşmayabilirim (toplum öylesine uysal ki kaçınılmaz olanı reddetmek delilik olarak görülüyor; hayır demeyi bilmeyenler evetin gerçek anlamını da unuttular, kabul etmeyi bilmedikleri için kabulleniyorlar).

Dostlarımızdan Catherine, İngilizce öğretmenliği yapıyor; bir akşam bize şöyle demişti: "Ah şu teneffüsler... Teneffüs olunca çocuklar, domuz gibi böğürüp duruyor." Yaptığı benzetme o kadar yerindeydi ki beni kısa bir süre için geçmiş günlerin teneffüslerine götürdü, başka hiçbir yerde çocukların böylesine çığlıklar attıkları görülmemiştir. Ya tatil öncesi hepimizi saran o vahşi heyecan!.. Bazen, yaz tatilinde sıkılacağını söyleyen tek tük arkadaşlar çıkardı ama ya diğerleri? Okulda ister başarılı olalım ister başarısız, hepimiz yazı korkunç bir açlıkla beklerdik. Tatilden bir gün önce öğrenciler, "Yaşasın tatil! Kahrolsun cezalar! Defterler ateşe! Öğretmenler de!" diye bağırıp çağırırlar, çılgınlar gibi dans ederlerdi. Ama ben bütün bunlardan uzak durdum. Tam bir dalkavuktum ve sevdiğim, sevmek zorunda bırakıldığım öğretmenime ihanet etmek istemiyordum. (Oysa tatile çıkacağı için öğretmen de çok mutluydu ve hiç olmazsa ona bir göz kırpabilirdim...) Bu tavrımın çok daha ciddi bir nedeni vardı. Ateşten müthiş korkuyordum ve arkadaşlarımın, öğretmenin ateşte yanmasını gerçekten istediklerini sanıyordum; "ne de olsa" o benim öğretmenimdi ve onun bu kadar korkunç bir biçimde ölmesini isteyemezdim.

Belki bu şarkıya katılanlar, ağızlarından çıkan lafların bilincinde değillerdi ama bu azgın kalabalığın gerçek bir nefreti haykırdığına kuşku yok.

Çok korkuyordum.

Oysa, "mutluyduk". Öğretmenlerimden hiçbirini unutmadım: Matmazel Obez, Madam Lasser, Madam Lemaire, Matmazel Boidin, hepsi de iyi insanlar ve işinin ehli eğitimcilerdi. Sophie-Germain iyi bir okuldu ve müdiremiz Matmazel Goffaert burada "rahat" bir ortam yaratmayı başarmıştı. Okul yaşantımızda önemli sorunlarla karşılaşmıyorduk. Öğretmenler içinde sert olanları da vardı, yumuşak olanları da; ama pek öyle bağırıp çağırmazlardı. Bazen teneffüslerde güldüklerini görürdük. İşte bu bizi çok mutlu ederdi. Hemen yakınımızda başka okullar vardı; öğretmenlerin hepsi asık yüzlü, kaba saba insanlardı. Bizim öğretmenlerimiz onlar gibi olmadığı için kendimizi şanslı sayardık. Haliyle, biraz mesafeli dururlardı (ah! onlarla sıcak bir ilişki kuramadığım için ne kadar üzülürdüm) ama anlamadığımız her şeyi sorabilirdik, onlar da sinirlenmeden yanıt verirlerdi. Evet, öğretmenlerimizin hepsi iyiydi...

Onlara sitem etmek istemiyorum. Beni çok seviyorlardı (beni sevmeleri için elimden geleni yapıyordum!). Bunu söylerken hâlâ yüreğim sızlıyor.

Çocuklar okulu sevmez. Benim gibi okulu sevdiğini sananlar, gerçekte bir çekim sisteminin etkisine kapılmışlardır ve okulda baskıya uğrayıp başkaldıranlardan çok daha zor kurtulurlar bu çekimin etkisinden.

Ben okulumu "seviyordum" çünkü bu, annemi mutlu ediyordu. Öğretmenlerim de dikkatli, disiplinli ve uysal bir çocuk olduğumu söylüyorlardı.

Onları memnun etmek, kendimi onlara sevdirmek benim için çok önemliydi çünkü ancak bu yolla, "kötü öğrenciler"in çektiği o azaptan, aşağılanma azabından uzak kalabilirdim (evet, okulda "iyi" ve "kötü öğrenciler" vardır; bunlar, başarıyı belirtmek için kullanılan ahlaki kavramlardır). Aşağılanmaya asla katlanamayacağımı düşünürdüm; sürekli azar işitmek, biri-

nin bağırıp çağırması, hatta tokatlaması, ellerini başının üstüne koyup öylece durmak, bilmem kaç kez okul bahçesinde dolap beygiri gibi dönmek, köşeye gönderilmek ve tek ayak üzerinde durmak, velinin okula çağrılması. Çok korkuyordum, Sevgili Marie, şimdi bile korkuyorum; o günlerde duyduğum korkudan korkuyorum. Bu biçimde aşağılanmış ya da cezalandırılmış olsaydım buna "katlanabilir" ve kendime olan saygımı koruyabilir miydim? Altı ya da on iki yaşındayken küçük düşürülseydim, yıllarca hatta bugün bile kurtulamazdım bu duygudan.

Ama daha da kötüsü korkağın teki olduğumu çok iyi biliyordum ve "öğretmenin gözdesi" konumunda olmak istemiyordum; kendimi ne kadar zor bir duruma soktuğumu tahmin edebiliyor musun? Ama inan, kendini kör kuyulara atan benden başkaları da vardı. Okulun ilk iki yılı "gevezelik etmek" en büyük suçtu. Hazırlık sınıfında bize, her şeyden önce susmayı öğretiyorlardı ve günde birkaç kez, kollarımızı kavuşturup bir parmağımızı dudaklarımızın üstüne koymak, canlı bir sus işareti olarak öylece oturmak zorundaydık (aynı şeyin 1980'de, XII. bölgeye bağlı bir okulda yaptırıldığına tanık oldum). Buna o kadar iyi uyardım ki arkadaşlarım bana bir şeyler söylese bile asla onlara yanıt vermezdim! Ne berbat bir durumda olduğumu anlayabiliyor musun?

Altı ya da yedi yaşlarındaydım ve bunun büyük bir kabalık olduğunu çok iyi biliyordum. Arkadaşlarımın benim hakkımda kötü şeyler düşünmesini önlemek ve her şeye karşın onların yanında olduğumu göstermek için küçük sahtekârlıklara başvurur ve böylece öğretmeni suçlu duruma düşürmeye çalışırdım. Öğretmen büyük bir kızgınlıkla "Kim konuştu?" ya da "Kim güldü?" diye sorduğunda, masum olmama karşın parmağımı kaldırırdım. Önce bana ceza vermekte duraksar, cezalandırırken de benden özür dilermiş gibi bir tavır takınırdı; işte onun içine düştüğü bu durum beni son derece mutlu ederdi. Arkadaşlarımın, bu sahtekârlık karşısında bana kızabileceklerini düşündüğüm için onların gözüne girmeye çalışırdım; hasta olanların defterlerini tamamlar, önlüğünü kirletenlerin ve ayakkabı

bağını kaybedenlerin avukatlığını yapardım. Sonra eve gider ve küçük kız kardeşime eziyet ederdim.

Sekiz dokuz yaşlarında biraz yatıştım. Ya da belki, hem öğretmenlerim hem de arkadaşlarım tarafından dışlanma korkusunun bende açtığı yaralar daha az acı vermeye başladı. Kısacası artık normal bir çocuktum, hep gülümsüyordum, ödevlerimi aksatmıyor, arkadaşlarıma yardım ediyordum. Yani neşeli, yardımsever ve sorunsuz bir çocuktum.

İster anaokulu olsun ister lise, okul korkaklığı ve alçaklığı yüreklendirir. Bunun için kimseyi suçlayamayız. Sürü anlayışını yaratan okulun kendisidir. Örneğin "iyi öğretmenler"i ele alalım. Soru sormamıza izin verirlerdi. Bunu yapmak çok kolaymış gibi! Parmağını kaldırdığın an bütün başlar sana döner ve herkes, biraz kalın kafalı olduğunu anlayıverir; parmak kaldırmak yüreklilik ister. Anlayamadığını bir kez, iki kez itiraf edersin. Ya sonra? Üçüncüsünde herkes sıkılmaya başlar, dördüncüsünde de kızmaya. Öğretmen konuyu tekrar tekrar anlatırken daha önce konuyu anlamış olanlar zaman kaybederler. Oysa, iyi öğrenciler soru sorduğunda bu davranışları terbiyesizlik sayılmaz. Sen de öğretmeni onlarla baş başa bırakır, sıkıntıya katlanamayacağın için boşverirsin, anlamış gibi yaparsın, kopya çekersin, öğretmenin not defterini araklayıp notlarını düzeltirsin. Bütün bunlar kötü davranışlar mı?

Kötü sözcüğü bana bir olayı anımsatıyor. Lisedeydim. Çok terliyordum (hastalıklı olduğumu söylerlerdi), sırtımdan soğuk bir ter boşalır, sonra da ekşi ekşi kokmaya başlardım; beni böyle terleten korkunun ta kendisiydi. Liseden sonra, büyük panikler dışında böyle terlediğimi anımsamıyorum. Ancak o dönemlerde bu denli korkunç kaygılar yaşadığımın farkında değildim. Benim, sözlü sınavlarda çok çekingen olduğumu söylüyor ve sorunu geçiştiriyorlardı. Birkaç yetişkin de beni "anladıklarını" belirtmekle yetiniyorlardı: Evet, evet, onlar kendi yaşadıkları korkuyu çok iyi anımsıyorlardı; tahtaya kalkınca, aynı benim gibi onların da dizlerinin bağı çözülüyordu. Ah! Ne kadar da acıyorlardı bana. Evet, sinirli bir gençtim. İşte hepsi bu... Sı-

navlardan önce bana Valium veriyorlardı. Bu belirtileri gösteren tek örnek ben değildim; yatıştırıcılar benim durumumda olan insanlar için önerilmiyor muydu zaten? Üstelik yatıştırıcı kullananların sayısı günden güne artmıyor muydu?

Çekingen ya da duyarlı bir çocuk, hepsi birbirinden sinirli bu irili ufaklı insanlar arasında büyük acılar çekmeye mahkûmdur. İnsanlar, ister korkak olsunlar ister yürekli, her gün düzinelerle deneyden geçmek zorundadırlar.

"Monsieur, tuvalete gidebilir miyim? Çişim geldi.

— Teneffüsü bekle."

Beş dakika sonra:

"Monsieur, çok çişim geldi, tutamıyorum.

— O zaman altına yaparsın, bu da sana iyi bir ders olur."

Bütün sınıf kahkahayı basar. Her zaman bağışlayıcı olan öğretmen asla gülmez ve son derece ciddi bir ifadeyle çocuğa şöyle der:

"Pekâlâ, çık bakalım. Ama bu son olsun. Geldiğinde bana, çarpım cetvelinde yedileri ezbere okuyacaksın. Haydi çabuk!"

Öğretmen, bunları söylerken, beş altı çift gözün dehşet içinde kendisine baktığının farkında değildir. O gözler, çişi gelip sıkışmanın ne demek olduğunu çok iyi bilmektedirler ve onlar, sidik torbalarından beyinlerine kadar tir tir titreyerek şu gerçeği kavrarlar: *Efendileri/öğretmenleri* ne derse o olur; kendileri ise efendilerine kayıtsız şartsız itaat etmek zorunda olan küçük birer köpektir: Çarpım tablosunu ezbere okuyabilen köpekler. Başlarında duran ve onları eğiten yaratık da adı efendi/öğretmen olan köpektir. Ya "insanlık onuru"? Bereket versin ki onlar bu sözcükleri bilmiyorlar; buna karşın korkunç bir zulüm yüreklerini eziyor.

Başka bir örnek: Af Örgütü için çalışan solcu bir bayan öğretmen, öğrencilerine karşı her zaman iyi davranıyordu. Küçük bir kız çocuğu koşarak yanına geldi:

"Öğretmenim, Virginie saçımı çekiyor!

— Arkadaşını şikâyet etmek hoş bir davranış değil. Git başka yerde oyna."

Sarah, süklüm püklüm bir köşeye sığınıyor, Virginie onu arayıp buluyor ve yeniden rahatsız etmeye başlıyor. Olaya oğlanlar da karışıyor. Kavga çıkıyor. Ancak bütün öğretmenler modern görüşlü oldukları için müdahale etmiyorlar. Çünkü kavga edip etmeyeceklerine çocuklar kendileri karar vermeliler.

Af Örgütü... Af mı?..

İster yetişkin olsun ister çocuk, biri senin saçını çekse ya da ne bileyim işte boğmaya falan kalksa, kısacası herhangi bir saldırıya uğrasan hemen yardımına koşarım; yalnızca senin değil, sevdiğim bütün insanların; sizlerin de benzer bir durumda bana yardım etmenizi, beni korumanızı isterim. Kavga eden yumurcaklara karışmamak gerektiği gibi sersemce bir düşünceyi nasıl savunabiliyorlar? Ayrıca yumurcak diye bir şey yok. Yumurcak diye bir canlı yok dünyada. Yumurcaklar, bulanık kafaların yarattığı bir görüntüden başka bir şey değil. Bir kavga sırasında yardım isteniyorsa, cesaretim de varsa hemen yardıma koşarım. Ayrıca kavga edenlerin kaç yaşında olduğu da hiç önemli değil. Yardım istenmiyorsa ya da korkuyorsam uzakta dururum. Ama çocuk sürekli olarak saldırıya uğrarken "onun kişiliğine saygılı olma" gerekçesini öne sürüp korkumu gizlemeye çalışmam.

Çoğu insan çocukluk günlerini unutuyor. Öyle olmasa, çocuklara herhalde böyle aptalca eziyet etmezlerdi. Çocuklarla yetişkinler arasındaki bu korkunç uçurumun farkına varanlar Janus Korczak'ın küçük dev kitabını severek okuyorlar: *Yeniden çocuk olduğumda.*[1] Bence bu kitap doğruları dile getiren bir başyapıt; onu her elime aldığımda büyük bir heyecana kapılıyorum.

Tümüyle büyüklere bağımlı olan çocukların neler çektiğini anlamak bile istemiyorlar. Beklemek... Hep beklemek; efendinin gönlü olsun diye beklemek... Elde etmek istediğin ne olursa olsun alıp alamayacağını sormak, sürekli istemek, gerektiğinde cilve yapmak, uslu olacağına ve yalan söylemeyeceğine

1. *Le Droit de l'enfant au respect* adlı kitabın devamı, Janus Korczak, Robert Laffont, 1979.

söz vermek. Her an reddedilmeye hazır olmak. Yalvarmak insanı açgözlü yapar. Arabaya dokunan herkese ateş eden alarm düzenlerinin icat edilmesine şaşmamak gerek.

Çocuklukta yaşanan korkuların bir nedeni de, işte çocukların hep böyle dilenmek zorunda bırakılmaları; onlar mutlak bir güvensizlik, mutlak bir yoksunluk ve tümüyle bağımlı olmanın neden olduğu iğrenç bir tehdit altında yaşarlar. Çocuk, yarınıyla ilgili hiçbir şey bilmez. "Bunları daha sonra öğrenirsin" kadar ürkütücü bir yanıt olabilir mi? Kimi kez yetişkinler, bundan biraz daha iyi bir yanıt aldıklarında bile çılgına dönüyorlar. Çünkü her şeyi öğrenmek herkesin hakkıdır.

Çocuk, ailesiyle olan ilişkilerinde pek de belirgin olmayan bir tehdit altındadır; aile bu tehditleri şefkat perdesinin ardına gizlemeyi ne denli iyi başarırsa, bunların çocuk üstündeki etkileri o denli derin olur. Okulda ise, onun sürekli olarak güvensizlik duymasına yol açan olgular, yani ana babasını üzme korkusu, arkadaşlarından ayrılma korkusu, bütün bir geleceğinin okulda göstereceği başarıya bağlı olmasının verdiği korku (tam anlamıyla bunun bilincinde olmamakla birlikte), aptal olduğunu kabul etmek zorunda kalma korkusu yaşanır; bütün bu korkular çocukların kendi aralarında yaptıkları konuşmalarda gündeme getirilmez. Buna karşılık, buzdağının görünen parçasını, yani cezayı sürekli tartışıp dururlar. Bitip tükenmek bilmeyen bir konudur ceza.

Toplum kimleri cezalandırır? "Suçlular"ı, bir de çocukları. Evet, yalnızca suçlular ve çocuklar cezalandırılır. Herkes de bunun böyle olmasını son derece doğal bulur!

Çocuk, kendini kapana kısılmış hissettiği için okuldan korkar. Her şeyin disiplin altına alındığı bir yere gelmiştir. Biçimi ne olursa olsun disiplinin egemen olduğu bir ortam her zaman gözetime, yani cezaya başvurulan bir yerdir. Günün birinde okul olayı ilgini çekecek olursa Michel Foucault'nun daha önce de söz ettiğim ve hapishaneyi konu alan *Surveiller et punir* adlı kitabını okumanı salık veririm; yazar, okul kurumuyla birlikte "zorunlu olarak gözetim altında tutulma ilkesi"ni ele

alıyor: "Disiplin altında tutulan bireyin sürekli olarak boyun eğmesini sağlayan olgu, her hal ve koşulda başka bireyler tarafından görüldüğü, görülebileceği olgusudur."

Gözetimden yükümlü olan iktidar sahibi birey, kendi denetimi altında bulunan projektörü istediği an, istediği çocuğun üstüne çevirip ona "Hey, sen! Ne yapıyorsun?" diye sorabiliyor. Bütün soğukkanlılığını koruyup şu yanıtı vermek herkesin harcı değil: "Sana ne!"; çevremizde örülen o karmakarışık gözetim ağı içinde kendi benliğimizi korumak istiyorsak, vermemiz gereken tek doğru yanıt bu kuşkusuz. Gözetleyenler de başkaları tarafından gözetleniyor; öğretmenler de gözetleniyor, okul müdürü de. Gözetlemek gerekir. Herkesin birbirini gözetlemesi gerekir. Kendi kendini gözetlemek gerekir. Herkes ceza korkusu içinde yaşıyor ve bunun acısını da öğrencilerden çıkarıyor. Çocukların donunu indirip kıçlarına vurma cezasının kalktığı sanılmasın (öyle değil mi Geneviève?) ama ben bu konuya uzun boylu değinmeyeceğim çünkü biçimi ne olursa olsun cezanın amacı küçük düşürmektir; arkadaşlarının önünde donunu indirmeye zorlanan ve kıçına vurulan yetişkin, aynı çocuklar gibi utançtan geberir; dostlarının yanında kendisine hiçbir şey bilmediği söylenen yetişkin, aynı çocuklar gibi kızarıp bozarır; iş saatlerinde sevgilisine yazdığı mektubu herkesin içinde yüksek sesle okumaya zorlanan yetişkin, aynı çocuklar gibi birilerini öldürmek ister.

Günümüzde artık bu tür cezaların verilmediğini söyleme cesaretini gösterecek olan varsa, ortaya koyacağım kanıtlar karşısında komik duruma düşmeyi göze almalıdır.

Kaldı ki bu kitapta, pek yaygın olmadığını sandığım zihinsel kabalık ve eziyetleri açıklamaktan kaçınıyorum; okullarda, yalnızca şu son yirmi yıldan beri sürekli olarak karşılaşılan olaylara değinmekle yetiniyorum.

Bütün bu gerçeklere karşın, bir de seni şu Allah'ın belası yere göndermem gerektiğini söylemiyorlar mı?!

Bugüne dek sana bir kez bile ceza vermedim. Beni çok kızdırdığın zamanlar oldu; senin yaptıklarını bir başkası yapsaydı

ona da çok kızardım. Ama cezalandırmak? Saldırganı cezalandırmak (ya da "Adalet"i bu pis işle görevlendirmek)? Ne saçmalık! Kimin adına? Hangi amaçla? Utandırmak için mi? Daha doğrusu korkutmak için mi? Rüzgâr ekenin fırtına biçeceğini neden hiç düşünmeyiz? Ceza verme isteği intikam alma duygusundan başka bir şey değildir, hem de aşağılık bir intikam...

Evde, okulda, mahkemede çoğaltılan nefretin nelere yol açabileceği üstünde hiç düşünülmez. Ceza verilir. Kimin daha kuvvetli olduğunu göstermek için ceza verilir. Tek bir yasa vardır: Kuvvet. Parçala!

Ceza olayının kesinlikle akılcı bir yanı olamaz; daha önce sözünü ettiğim ve Milli Eğitim'den atılan şu felsefe öğretmeni neyle suçlandı biliyor musun? "Cezanın her türüne karşı çıkmak"la; o öğretmenin düşüncesine katılıyorum: "Gerçekten de gerekçesi ne olursa olsun ceza bağışlanamaz".

Bir de hiç ceza vermeyen ama sürekli olarak tehdit eden yetişkinler var: "Bir daha yaparsan görürsün!" Neyi görecekmişsin? Şimdi biri kalkıp da bana böyle bir şey söylese, sırf tehdidin ne kadar sürede gerçekleştiğini öğrenmek için, istenmeyen davranışı bir kez daha yapardım. Tehdit, özü bakımından bir tür cezadır; insanı sinirlendirir, çileden çıkarır.

Sınıfta öğretmenin sorduğu bazı soruların içinde bir yığın başka soru saklıdır. "Bu kompozisyonu tek başınıza mı yazdınız?" tümcesi, her ne kadar bir hayranlığın ifadesi gibi görünse bile, gerçekte biraz güvensizliği biraz da alayı kapsamaktadır. "Yavrucuğum, pek buralarda değil gibisiniz!" Öğretmen bunu arkadaşça mı söyledi acaba yoksa kızarak mı? Elbette çocuk, bütün gün bunu düşünüp duracaktır. Her şey sizi tanımayan bu insanların sizin için yaptıkları değerlendirmeye bağlı. Okulda bulunan yetişkinlerin her biri, çocuk için ayrı bir tehlikedir; kapıcısından müdürüne herkes, polislik yapmak için para alır. Ana babaların bile denetleme ve imza atma gibi görevleri vardır.

Otoriter bir rejim başımıza çöreklenip de bundan böyle her hareketimizi kocamıza, komşumuza ya da Emniyet Müdürlüğü'ne yazılı olarak bildirmek ve bununla ilgili belgeyi

söz konusu kişi ya da kuruma imzalatmak zorunda olduğumuzu söyleseydi mutlaka birileri çıkıp "faşizm geldi!" diye ayaklanırdı. Ama çocukların "karnelerini" ana babalarına göstermek zorunda olmaları kimseyi rahatsız etmiyor. Sen bugün liseye gitmek istesen, öğrencinin durumunu ihbar etmekten başka bir işe yaramayan bu tür bir raporun altına imza atmayı asla kabul etmezdim. Bir tek koşulla karnene bakmayı kabul ederdim; o da, sen görmemi istersen. Belki de veli olma görevini yerine getirmediğim gerekçesiyle cezaya çarptırırlardı beni.

Blanche'ın şaşkınlığını bugün gibi anımsıyorum: "Nedir bu başımıza gelenler? İnanamıyorum! Loïc ile büyük bir sorunumuz var; öğretmeni benim imzamı taklit ettiğini anlamış! Düşünebiliyor musun? Kötü not aldığı zaman ona bir kez bile çıkışmadım! Niye böyle bir şey yaptı anlayamıyorum. Sahtekârlığı ortaya çıkınca odasına kapandı. Üç gündür dışarıya çıkmıyor! Ne yaparsam yapayım onu odasından çıkarmayı başaramıyorum."

Blanche'ı çok severim; bana bunları anlatırken şaşkınlık içindeydi, doğrusu ben de onu nasıl teselli edeceğimi bilemiyordum. Ona, "yine de ucuz kurtulmuşsun" diyemezdim; hele, çocuk intiharlarının büyük bir çoğuna, kötü notları açıklama korkusunun ve sahte imzaların ortaya çıkmasından duyulan utancın neden olduğunu asla söyleyemezdim.

Psikologlar; hani şu kuralları doğrulamak ya da açıklaması yapılamayan olayları açıklamak gerektiğinde emrimize âmade olan psikologlar... Ceza konusundaki yaklaşımlarını öğrenmek ister misin? "Çocuğunuzu cezalandırmadığınız takdirde, onun kendi kendini cezalandırdığına tanık olacaksınız; ya kendini yaralayacaktır ya en sevdiği oyuncağını kıracaktır ya da bir önceki suçun cezasını çekmek için işlemediği bir suçu kabullenecektir. Çocuğun vicdanını rahatlatmak için eğitimcinin onu cezalandırması *gerekir*." Elbette ruhsal bakımdan hasta olan pek çok çocuk var; ancak bir çocuğun kendi kendini cezalandırabilmesi için korkunun, hem de büyük, dayanılmaz ve bitip tükenmek bilmeyen korkuların o çocuğun benliğini yiyip bitirmiş olması gerekir. Öyle değil mi Marie?

Kuşkusuz, psikanalistlerin tümü aptal değil. Hatta çoğu, dolandırıcılık yapabilecek kadar kurnaz. Çok küçük bir bölümü de aptallarla kurnazların dışında kalıyor: Onlar, düşünen ve yaratan insanlar. Bunlardan ikisinin, bütün kuralların dışına çıkması ve pek az ana babanın seçtiği yolu yeğlemesi beni şaşırtmadı; onlar "çocuklarıyla" (bu ana babalardan birinin "çocuğu" otistik, diğerininkinde de "kişilik bozukluğu" var) cezaya asla yer vermeyen bir ilişki kuruyorlar; elde ettikleri sonuçlar da bu uygulamanın ne denli doğru olduğunun açık göstergesi. Bruno Bettelheim: "[Burada] disipline yönelik hiçbir kural uygulanmıyor. Bizde çalışanlar, çocuk ne yaparsa yapsın, onun davranışı karşısında saygılı olmak zorunda (bir günde otuz kez cam taktırdığımız oluyor)."[2] A.S. Neill: "Okulu bitiren Summerhill çocukları içinden tek bir suçlu, tek bir haydut bile çıkmayacaktır; çünkü biz onlara, hiçbir ceza ve azar korkusu duymadan içlerindeki bütün haydutluk arzularını ortaya dökme hakkı veriyoruz."[3]

Gülümsediğini görür gibiyim. Biliyorum, beni "büyükler"in arkasına sığınmakla suçluyorsun. Gerçekten de çocuklarıyla ilişki kurarken onları terbiye etmeye çalışmayan bu dostları pek çok kez "savunmak" zorunda kaldım. Okula gönderilmeyen çocukların bir arada yaşadıkları ortamlarda (yaşam evleri, koşut-okullar vb.) cezaya başvurulmaması, buralarla ilgili farklı değerlendirmeler yapılmasına neden oluyor: Özgürlük tutkunları, buralarda "tam bir özgürlük" bulunduğunu, diğerleri de çocukların "ahlaksızlığa sürüklendiği"ni ileri sürüyorlar.

Her iki bakış açısı da yanlış. Buralarda verilmeye çalışılan ne sorumsuz bir yaşam düşüncesi ne de sorunsuz bir mutluluk anlayışı. Yetişkinler ve çocuklar buralarda, yalnız ve yalnız korkusuzca yaşamayı öğreniyorlar. Hiç de kolay bir iş değil. Çocukların bütün haydutluklarına ve bir günde kırılan otuz cama katlanabilmek için son derece soğukkanlı olmak ve insa-

2. *La Forteresse vide* (Boş kale), Bruno Bettelheim, N.R.F., 1974.
3. *Bir Eğitim Mucizesi: Summerhill Okulu,* A.S. Neill, Çev. Güler Dikmen Nalbantoğlu, Yaprak Yayınları, 1990.

noğluna sarsılmaz bir güven duygusuyla bağlı olmak gerekiyor; özlemini çektiğimiz gerçek insan ilişkileri de ancak ve ancak cezaya yer vermeyen bir dünyanın bağrında doğabilir. Bu ortamlarda, çocuğu yıpratarak elde etme yöntemine asla başvurulmaz. Tam tersine, çocuğun yetişkinlerle aynı ağırlıkta, aynı değerde olduğu bir ilişki geliştirilmeye çalışılır; burada, yaşı ne olursa olsun her birey kendi davranışlarından sorumludur. Herkesin özgürce davranması bazı ziyaretçilerin dikkatini çekiyor oysa gerçek özgürlük gözle görülemez, yaşanır. Ufaklıklardan birinin bir yetişkine: "Beni rahatsız ediyorsun, başımdan çekilir misin?" diyebilmesi, ortamın ne ölçüde "özgür olduğu" konusunda hiçbir ipucu vermez. Ama yetişkin, çocuğun duygularını anlayıp gidiyorsa, bu onun "geri çekilmeyi" hak, korku, izin ve yasağa bel bağlamayan bağımsız ilişkiler kurmayı bildiğini gösterir. Başlangıç için hiç de fena sayılmaz.

Şu temayı işleyen nakaratların tümünü ezbere biliyorum: "Çocukla eşit ilişkiler kurmak ve cezaya başvurmamak psikolojik bir yanılgıdır" (yüzyılın başında arkadaş-öğretmen pedagojisini eleştiren Schmid).

Yanıt vermiyorum. Sana bakıyorum. Çok güzelsin. On dördüne yaklaştın. Hamağa uzanmış düş kuruyorsun. Oldukça iyi görünüyorsun. Disiplini ve okulu savunanların gözleri karanlık, yüzleri asık, sanki korku dersini yeterince iyi belleyememiş ve ancak değer yargılarını bu duyguya esir etmiş gibiler. Polis sayısının artırılmasını isteyenler de onlar olsa gerek. Onlar için tek bir yaşam biçimi var: Disiplinli yaşam; insanlara susmayı öğretmek için okullar, itaati öğretmek için kışlalar, ölmeyi öğretmek için hapishaneler açılmalı.

Gün geçtikçe olanaksızlaşan güven duygusu ve parçalanan bir yaşam... Okuldan toplumumuza sızan da işte bu paranoya. Gariptir; bağnazlık okullarda geriledikçe ilişkiler gerginleşiyor; üstelik yalnızca öğretmen-öğrenci ilişkileri de değil.

"Öğrenci velisi" olmak, ana baba olmaktan çok farklı bir olay ve velilerin öğretmenlerle ilişkileri artık çatışma düzeyine ulaştı. Öğretmenler de azar işitir oldu; üstelik burjuvazinin

gözünde hâlâ "evin hizmetçisi" konumundalar. Bu "onurlu" konuma karşın kendilerine saygı gösterilmediğinden dem vuruyorlar. Laurence'ın bir kompozisyonunda öğretmeni, doğru yazılmış bir sözcüğün üstüne kocaman bir kırmızı çizgi çekmiş, yanına aynı sözcüğü yanlış olarak yazmış. Elbette yazım kurallarını bilmemek utanılacak bir olay değil (profesörler ve gazetecilerin bundan çok daha kötü hatalar yaptıklarına tanık oldum) ancak kırmızı kalemi elinde tutan insanın biraz daha dikkatli olması gerekiyor. Bu tür... düşüncesizliklerin, öğretmenlik mesleğinin saygınlığını artırmayacağını kabul etmek zorundayız.

Ortaöğretimde çalışan eğitimciler daha çok saygı görüyor; onlar da ellerinden geldiği ölçüde mesafeli davranmaya çalışıyorlar. Bir numaralı düşman saydıkları velilerden nefret ettiklerini de gizlemiyorlar. "Çok farklı" bir eğitim yöntemi uygulamak isteyenler de ana babaların o korkunç hırsıyla karşı karşıya kalıyor: "Başarılı" olma hırsı. Onlar başarının anlamını okulda öğrendiler; başarmak iyi notlar almak demektir ve iyi notlar almak için ineklemek gerekir. Gerçekler ortada; onları görmezden gelemeyiz. Öğretmenler, eğitim sisteminin değiştiğini ana babalara kabul ettirmek için ne yapacaklarını şaşırdılar: "Ya, evet! Ne büyük değişiklik! Amélie on beş yaşına geldi ama "hala" ile "hâlâ" arasındaki farkı kavrayamıyor! Bizim zamanımızda böyle miydi?.." Lise öğretmeni, ilkokul öğretmenine çatıyor; ilkokul öğretmeni televizyona veryansın ediyor; televizyon da özel okullar ile devlet okullarını birbirine düşüren aptalca tartışmalar düzenliyor.

Herkes şikâyet edip duruyor. Bütün bunlar olurken biz sinemaya gidiyoruz.

5
Yetişkinlerin Çocuklar Üstünde Kurdukları Baskıya Hayır!

Çocuk yetişkinin malıdır. Küçük bir servettir. Kullanım hakkı tümüyle yetişkine aittir (Büyük Sahip devleti saymazsak). *Her şeye karşın*, bu kullanım hakkı o denli kuşkuludur ki büyükler, hemen hemen hiçbir anlam taşımayan çocukluk kavramını yaratmak zorunda kalmışlardır; bununla birlikte, bu kavramın biçimsel olarak doğrulanması, yaşlıların bu varlıklara vermek istedikleri çok özel bir konumu da kapsar çünkü yaşlılar çocukları, kendi zevkleri ya da çıkarları için diğer yaş gruplarından ayrı tutarlar.

Tarihsel bakımdan çocukluk düşüncesi yaklaşık yüz elli yıl önce doğmuştur. Çocukluk kavramının, örneğin gençlik kav-

ramı gibi herhangi bir olgunun verilerinden biri olmadığını, olsa olsa insan düşüncesinin bir ürünü olabileceğini savunanların çoğu gibi Philippe Ariès de bu konuyla ilgili kitabında,[1] küçük insanı yetişkine göre tanımlıyor: Çocuk, minyatür bir yetişkinden başka bir şey değildir. Çocuk diye bir canlının bulunmadığını söylediğimde sanıyorum ne demek istediğimi anlıyorsun. Kuşkusuz, çocuk, yetişkin kadar olgun, akıllı ve "duyarlıdır"; bu bakımdan, insanın yaşına göre belirlenen her tür değer farkını yadsıyorum. Bununla birlikte, çocukluk kavramını ben de kullanıyor, her çocuğun *ve* her yetişkinin benliğinde koruduğu "çocuk ruhu"yla yaşamaya hakkı olduğunu savunuyorum; çocuk ruhu deyimi, yaşama heyecanını asla yitirmeyen bir dünya görüşünü anlatır ve bu ruh, heyecansız günlerin kofluğundan tümüyle uzaktır.

"Çocuk" sözcüğüyle, gençliğini yaşayan bir insanı kastediyorum ve genç olmanın özelliklerini tümüyle yitiren bir yetişkinin çocuktan farklı bir olgu haline dönüştüğüne inanıyorum. Her nedense, gençliğini yitirenler kendilerine bir paye veriyor ve kazandıkları bu sözde üstünlüğe, kibarca "olgunluk" diyorlar. Bazılarının iddia ettiği gibi insan türünün fiziksel ve zihinsel bakımdan "doruğa ulaştığı" bir dönem varsa, iddiayı ortaya koyanlar da alışılmış değerlendirmeleri yadsımıyorlarsa, bu parlak dönemin kabaca on üç ile on sekiz yaşları arasında yaşandığını kabul etmek zorundadırlar. Öyleyse dünyayı, neden ergenlerin eline bırakmıyorlar? Bana kalırsa, herkesin kendine göre bir "en iyi yaş"ı vardır. Kimi insan en basiretli ve zihinsel bakımdan en gelişmiş olduğu dönemin on dört yaşları, kimi de altmış yaşları olduğunu düşünür; kimileri daha şanslıdır ve yıllar ilerledikçe yetenek ve becerilerinin geliştiğini görür. Laurence, on beş yaşında çok güzel olduğunu ileri sürerken, Thomas ancak ellisinden sonra mutluluğu bulabildiğini söyler.

Kımıldayan, hareket eden her şey yaşamın ta kendisidir, Marie.

---

1. *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, a.g.y.

Piaget'nin şu düşüncesine tümüyle katılıyorum: Çocukta temel bilginin yapılanması yetişkinden çok farklı bir yol izler ve bir yaştan öbürüne geçildikçe, deneyim ile dış dünya arasında kurulan bir etkileşim sonucunda, her seferinde yeniden biçimlenir. Ancak bunu izleyen düşünceler pek çok soruyu da beraberinde getiriyor: Birbirini izleyen bu yapılanmalar, ilişkilerin ve kavramların giderek genişleyen bir gerçekliğe[2] uyarlanmasına ve yerli yerine konup birlikte yönlendirilmesine dayanır. Şunu mu söylemek istiyor: Dünyayı anlama süreci belli bir yaşa kadar dinamik, daha sonra statiktir? Giderek "genişleyen" gerçeklik, duyularımızı yanıltan üç boyutlu bir görüntü olmasın? Bir süt çocuğunun, evreni benden daha "derin" algılamadığını kim kanıtlayabilir? Bebekler bazı şeyleri bizden daha kolay ve çabuk "anlamıyorlar mı"? Yaşlandıkça, örneğin haz gibi bazı özelliklerimizi yitirmiyor muyuz ve bunları yeniden kazanmamız tümüyle tesadüflere bağlı kalmıyor mu?

Piaget, zekânın gelişiminden söz ederken, onun en önemsiz biçimlerinden birini ele alıyor.

Ben, çocuğun dünyayı kendi gerçekleri ışığında gördüğüne inanıyorum. Ne yazık ki insanoğlu yaşlandıkça, iletişim kurmak için en küçük ortak bölenleri kullanması gerektiğini anlamak zorunda kalıyor. Bütün bir yaşamı boyunca kendi tekilliğini yeniden kazanmak için çabalayıp duruyor.

Cinsiyeti, yaşı ve rengi ne olursa olsun tüm insanların eşit olduğunu söylemeyi ne kadar da seviyoruz! Ama hepimiz birbirimizden farklıyız, öyle değil mi? Gerçekten de hiç kimsenin zekâsının, duyarlığının vb biçimi bir başkasınınkiyle aynı olamaz. İkiyüzlü insanların söylediği bu yalana kulak asma; ağzı pek iyi laf yapan bu insanlara soru sor, hemen kendi kazdıkları çukura düşeceklerdir, onlara farktan ne anladıklarını sor; gizlemeye çalıştıkları "şundan daha az" "bundan daha çok" sözcükleri hemen su yüzüne çıkacaktır: Beyazlar, siyahlardan daha akılcıdır; kadının sezgileri erkekten daha güçlüdür; çocuk yetişkinden daha saftır. Bu insanların tümü, farkın derece

2. Bkz. *Six Études de psychologie*, Jean Piaget, Denoel-Gonthier 1964.

anlamına geldiğini sanır. Marie, bir bilsen insanlar konuşmayı ne kadar zor öğreniyorlar. Bir kez daha yineleme gereği duyuyorum; sürekli olarak onlara ne demek istediklerini sormalıyız.

Yetişkin kendini çocuğa "büyük insan" olarak sunar, büyük birey olarak değil; aslında burada söz konusu olan bir maskedir ("persona" tiyatro maskesi); büyük insanın büyük insan rolü oynayabilmesi için gerekli ve yeterli koşul çocuğun çocuk rolü oynamasıdır; yetişkin çocuğa rolünü öğretir; çocuk da çarçabuk ezberler. Tiyatro. Oyun yönetmek kolay bir iş değil. Bir yanda bütün gücü ve otoriteyi elinde tutanlar, diğer yanda itaat edenler; onlara deli rolünü oynamak, ağlamak, bağırmak ve gürültü yapmak düşer. Çağlar boyunca yaşayıp gelmiş köleler gibi, emekçiler, hayvanlar gibi onlar da "mutludur"; daha doğrusu "onlar mutlu olup olmadıklarını bilmez", hiçbir tasaları yoktur; sorumluluk üstlenmek efendilerin harcıdır. Zavallı efendiler!

Geçenlerde oldukça hastaydın; sana doktor çağırmamı isteyip istemediğini sormam o gün bizimle birlikte olanları epey şaşırttı. 40° ateşle titriyor ancak doktor istemediğini söylüyordun. Sağlığın söz konusu olduğunda her zaman doğru kararlar verdiğine inanıyorum. Oysa pek çok yetişkin bunu yapmaktan aciz.

Sanırım şu "sarı elbise" olayını ikimiz de asla unutmayacağız. Dört yaşındaydın. O günlerde beş parasızdık. Bir yerlerden yüz frank geldi; seninle birlikte bitpazarına gittik; sana elbise alacaktım. Bunu çok istiyordum çünkü biliyorsun hep kullanılmış elbiseler giyiyoruz. Sen de kalkıp onca elbise arasından altın sarısı, iğrenç bir elbise seçince büyük bir düş kırıklığına uğradım. Diğerlerini göstererek seni caydırmaya çalıştığımı itiraf etmeliyim (kızım değil de arkadaşım olsaydın aynı şeyi yapardım). Ancak seni kararından vazgeçirmek olanaksızdı. Doğrusu, o gün olanlar beni biraz üzmüştü. Eve gelir gelmez elbiseyi giydin; evet sen haklıydın, sanki senin için dikilmişti. Onu öylesine sevmiştin ki üstünden hiç çıkarmıyordun; sanıyorum, bütün yaşamın boyunca, en gözde birkaç giysinden biri

olarak kalacak. O gün bugündür sağlığınla ilgili konularda ya da bir yerlere gitmek istediğinde, kendi kendime "sarı elbiseyi anımsa" diyorum: Senin için en doğru olanı ancak sen bilebilirsin.

Büyük bir kararlılıkla, çocuğun ne istediğini ve ne yaptığını bilmediğini savunanlar, yalnızca sağduyudan uzaklaşmakla kalmıyor aynı zamanda kendilerini gülünç duruma sokuyorlar. Onlar çocuğu sonu gelmeyen bir yanılsamaya kurban ediyorlar, onu kuklalaştırıyorlar. John Holt şöyle diyor: "Çocuğun, kötü kalpli olarak değerlendirdiği bir öğretmenin, şu ya da bu biçimde ona yararlı olabileceğine kim inanır? Sanıyorum, yalnızca yetişkinler bu kadar aptal olmayı başarabiliyorlar".[3] Çocuk, neyin kendi yararına olduğu neyin olmadığı, kimin kendisini sevdiği kimin sevmediği karşısında son derece duyarlıdır ve bunları çok çabuk anlar. Kısacası –ve uzuncası– çocuk yetişkinden daha aptal olamaz. Çocuklar ile yetişkinlere eşit söz hakkı verilen ortamlarda, üstelik de çocuklar çoğunluktayken (Summerhill'de olduğu gibi), herhangi bir sorunu çözmek için yanlış bir karar alındığını hiç duymadım. Sen daha bacak kadarken çok önemli konularda sana akıl danışmıyor muydum? Seninle her zaman iyi anlaştık; kuşkusuz bunda, birbirimizi hiçbir konuda zorlamamış olmamızın payı büyüktür. Karşıt görüşleri savunduğumuzda bile bir uzlaşma zemini yaratabiliyorduk, hatta ikimizden birinin ağladığı ya da ikimizden birinin taviz verdiği oluyordu; gerçi bu tür maçları pek seyrek yapıyorduk ama ne olursa olsun ikimizin de kazanma şansı aynıydı. Bugün ise birbirimize bağımlı olmamızı gerektirecek bir durum kalmadı (ikimizden birinin, evde yalnız kalmak istemesi dışında ama sanıyorum bu konuda da bir sorunumuz yok, öyle değil mi?).

Çocukların ne "kusur"u var da aldıkları kararlar geçersiz sayılıyor, bunu gerçekten anlayamıyorum. Her bireyin, kendisi için doğru olanı yapma hakkı vardır. Hırçın, mantıksız ve korkak çocukların sayısı, hırçın, mantıksız ve korkak yetişkinlerin

3. Bkz. *Çocukluktan Kaçış*, John Holt, a.g.y.

sayısından hiç de fazla değil. Ana babalarından çok daha iyi araba kullanan, bir yangın çıktığında, kuşkusuz benden çok daha soğukkanlı davranabilecek çocuklar var.

Bütün bu gerçeklere karşın çocuklar toplumun en alt basamağına yerleştiriliyorlar. Hayvan yavrusu, kendisini besledikleri sürece ana babasına bağımlıdır. İnsan için de aynı şey geçerlidir ancak nereye kadar? Çocuk ile yetişkin arasında kurulan bu uzun süreli bağımlılık ve aynı zorunlu değiş tokuş köle ile efendisi, işçi ile patronu arasında da görülür: Seni besliyoruz, o halde, bundan böyle bize aitsin. Seni beslemek sana yaşam vermektir, o halde senden beklediğimiz her şeyi yapmak zorundasın. Zaten, yasalar (ya da insanlık ya da ahlak anlayışımız ya da dinimiz) seni beslememizi emrediyor; sana sahip olmak, yani senin sorumluluğunu üstlenmek zorundayız. Daha açık bir deyişle hiçbir davranışından sorumlu değilsin; ta ki senin bağımsız olma heveslerini gözetim altında tutma sorumluluğu üstümüzden kalkıncaya değin. Annen ve baban olarak bizim sorumluluğumuz şu: Sana, dayatılan toplumsal modele uygun bir biçim vermek. Sen, kendiliğinden ve "özgürce" sisteme katıldığında, bizim vesayet görevimiz de son bulacak.

Baskının bu denli çarpıcı olduğu bir başka ilişki de kadın-erkek ilişkisidir; bu ilişkide para ve aşk iç içe geçmiştir. Aynı, yetişkinler ile çocuklar arasındaki ilişkide olduğu gibi.

Çocuk, ana babasının yanında kalmak ister çünkü en çok onları sever diye düşünmek herkesin işine geliyor. Gerçekten böyle bir durum söz konusu ise ya kişilikler olağanüstü bir rastlantı sonucunda uyuşmuştur ya da çocuk, ana babası dışındaki insanları tanıma olanağı bulamamıştır. Sanıyorum çoğu kez ikinci saydığım neden etkili oluyor; başkalarını da tanıyabilseydi, kendisini ana babası gibi sınırsızca sevebilecek, kendisine aynı tutku ve şefkati gösterebilecek insanları bulabilirdi. Bu sevgiye daha sonra da değineceğim, sevgilim; şefkat denen bu kördüğümü bir kenara bırakalım ve para olayına dönelim.

Çocuğun kendine ait olan hiçbir şeyi yoktur. "Bir dilenci bile kendine verilen sadakayı istediği gibi harcar oysa hiçbir

şey tam anlamıyla çocuğa ait değildir; eline aldığı her nesnenin kendi malı olmadığını bilmelidir: Çocuk yırtamaz, kıramaz, kirletemez, veremez, reddedemez. Kabullenmek ve memnun görünmek zorundadır. Katılacağı her uğraş büyük bir özenle, yeriyle ve saatiyle önceden tasarlanmış ve düzenlenmiştir."[4] Kendi oyuncağını bile başkasına veremez (oyuncak eskimişse, ana baba için maddi ve manevi bir değer taşımıyorsa, belki); *kendi bedeni de içinde olmak üzere*, kendisine ait olan herhangi bir şeyi başkasına vermek istediğinde ana babasına açıklama yapmak zorundadır. Tıpkı, ülke yönetimlerinde olduğu gibi, kimi ana babalar daha liberaldir, kimileri daha tutucu; bazı çocukların üstünü kirletmesine izin verilir, bazılarına verilmez.

Bir yetişkine, "Madem beni seviyorsun, bana şunu alsana!" diyen bir çocuğun açgözlü ve terbiyesiz olduğu düşünülür. Oysa sevgi ile para arasındaki farkı göremeyen sistemin ta kendisi değil midir?

Çocuğa çalışma hakkı verilmez. Ne saçmalık! ancak bu işin bir kördüğüm olduğunu da kabul etmek zorundayız.

Yedi sekiz yaşlarındaydın; bebek bakarak para kazandığın o günü çok iyi anımsıyorum. Émilie'ye bakmıştın ve kendinle gurur duyuyordun. Birkaç kuruş kazanmak için kendi istekleriyle çalışan çocuklar, bir şeyler yapabildikleri ve kendilerine güvenildiği için elbette mutlu olurlar. Örneğin sekiz yaşındaki bir çocuk pekâlâ gazete dağıtabiliyor; sabahın beşinde kalkıyor, yağmur da yağsa kar da saat altıda yola çıkıyor ve bir yıl boyunca usanmadan evlere gazete dağıtıyor (Barbara'yı anımsıyor musun?). Ancak böyle bir zorluğa katlanabilmesi için, bu işi, hiç kimsenin etkisi altında kalmadan ve önüne koyduğu bir hedefe ulaşmak uğruna yapması (Barbara, kazandığı parayla bir yolculuk yapmayı tasarlıyordu) ya da çalışmayı da kapsayan bir yaşam tarzını kendi özgür iradesiyle seçmiş olması gerekir. Bunları söylerken Gemi Okulu'nun çocuklarını düşünüyorum; bir yandan gemicilik öğreniyorlar, bir yandan da bulundukları

4. *Bir Çocuk Nasıl Sevilmeli? Ailede Çocuk*, Januas Korczak, Çev. Deniz K. Çakıcı, Ütopya Yayınevi, 2001.

yörenin (bağbozumu, zeytin toplama, sualtı balıkçılığı) ya da gemilerin işlerini (boyama, cilalama, karina temizleme) yapıyorlar.

Ancak, kadınların "çalışma hakkı"yla ilgili etkinliklere hangi nedenle katılmadıysam, çocukların "çalışma hakkı"yla ilgili tartışmalar içinde de aynı nedenle yer almak istemiyorum: Bizim toplumumuzda iş ilişkileri tümüyle yozlaşmıştır ve hiçbir özgürlük, sonunda bireyi yozlaşmaya götürecek bir hakkın alınmasıyla elde edilmiş sayılamaz. Rastlantısal işlerde çalışma hakkına evet diyorum. Bunu tartışmaya bile gerek yok; bereket versin gençlerin çoğu "kaçak işler" bulup çalışmayı beceriyor. Bu tür işlerden çok az para kazansalar da ana babalarına olan bağımlılıkları azaldığı için onlara karşı daha rahat davranabiliyorlar: "Bu bisikleti kendi kazandığım parayla aldım ve bu yaz onu Véronique'e vermemek için hiçbir neden göremiyorum!" Buraya kadar iyi de, örneğin bu genç insanın ayrı bir evde oturabilmesi için gerekli olan gerçek mali özerkliği sağlayacak "ücretli" işler, beraberinde gencin sömürülmesi sorununu getiriyor. Evet, gerçekten de bu çok önemli bir sorun. Çok sık yolculuk yapan bir insan değilim ama daha beş yaşındaki çocukların iplik fabrikalarında çalıştırıldığına tanık oldum. Sekiz dokuz yaşlarındaki, kız ve oğlan çocuklarının fuhuşa itildiklerini gördüm. John Holt bu sorunun ortaya konulmasındaki yanlışlığa dikkat çekiyor. Yasaklanması gereken çalışma değil, yasaklanması gereken çocukların sömürülmesi: Sömüren, ister işveren olsun ister ana babalar.

Kendilerini ana baba vb baskısından korumak için çocuklara tüm olanakların verildiğini ve okulun zorunlu olmadığını –yani onlar için çok daha ilginç bir hale geldiğini– varsaysak bile, parası olmayan çocuklar çalışmak zorunda kalacak ("zorunda kaldıkları" için de sömürülmeleri engellenemeyecek) oysa ailesi zengin olan çocuklar "yükseköğrenim yapma" olanağı (örneğin okuyarak ya da gezerek) bulacaklardır.

Evet, gerçekten ücretli işin engellenmesinden ve herkese asgari bir gelir bağlanmasından başka bir çözüm yolu olabilece-

ğini sanmıyorum (yüze kadar saymayı bilen bütün çocukların, "aile yardımı" denen şu ödeneği gayet iyi değerlendirecekle-rine inanıyorum). Öte yandan, okulun zorunlu olmaktan çıkarılmasıyla ve herhangi bir alanda eğitim görmek isteyen çocuklara para ödenmesiyle birlikte, Milli Eğitim sisteminin yerine yeni bir sistem kurulabilecektir; böylece her çocuk, öğrenmek ("öğrenim görmek") amacıyla mı yoksa yaratmak ve üretmek amacıyla mı çalışacağına kendisi karar verebilecektir. Bir de bu işleyiş için gerekli para yardımının devlet tarafından değil de dernekler, yerel yönetimler vb tarafından yapılabileceği bir sistem tasarlanmalıdır.

Sorun hangi biçimde çözülürse çözülsün reşit olanlar ile olmayanlar arasındaki ayrımın sürdürülmesi için hiçbir neden göremiyorum. Bu ayrım ortadan kalktığında, "çocuk haklarına aykırı" olan bütün uygulamaların gerçekte "insan haklarına aykırı" olduğu anlaşılacaktır. Reşit olma ve olmama olayına başka bir bölümde yeniden değinmek üzere sözü noktalıyorum. Çocuk-yetişkin ilişkilerinde "mülkiyet" konusuna dönelim.

ABD'de, Cleveland'da polyesterden yapılmış "küçük insanlar"ın yaklaşık bin franga satıldığını duymuş muydun? Bir mağaza düşün; içine hastane dekoru kurulmuş. Satıcılar da hekim ve hemşire kılığına girmişler. Yetişkin insanlar buraya geliyor, bir bebek satın alıyorlar ve bu sırada evlat edinme işlemlerinin tüm gereklerini yerine getiriyorlar; aldıkları bebek gerçek bir çocukmuş gibi onun sorumluluğunu üstlendiklerine ilişkin belgeler imzalıyorlar. İstedikleri yaşta bir bebek seçebiliyorlar: Erken doğmuş bebeklerden tut, anaokuluna gidenlere kadar. Mağazada bulunan "sağlık personeli" onlara çocuk bakımıyla ilgili bilgiler veriyor ve her yıl oyuncak bebeğe doğum günü kutlama kartı göndermek üzere o günün tarihini özenle kaydediyor. 1981'de Baby Land General Hospital'ın cirosu beş milyar doları aştı. Cleveland'lı ana babaların gerçek bebekle evcilik oynamaktansa oyuncak bebekle evcilik oynamayı yeğlediklerine dikkatini çekmek isterim. Ne yazık ki yetişkinlerin çoğu bu sağduyuyu gösteremiyor.

Başarılı çocuk, ana babasının her isteğini "yerine getirebilen" çocuktur. "Bir kadın ne kadar boyun eğiyorsa o kadar akıllıdır" diyor Gide. Ya çocuklar? Onları koruma bahanesiyle her söyleneni yapsınlar isteniyor. "Çocukça-yetişkince" ilişkiler (Léo Kamaneff'in kullandığı deyim) bu bahaneye dayandırılıyor. Doğaldır ki bu ilişkiler de beraberinde koruyanın korunanı küçümsemesini getiriyor. Hiç kimse bir yetişkinle konuşurken, bir çocuğa söylediği sözcükleri kullanmaya cesaret edemez. Şunu yapma, bunu yapma, günaydın de, ellerini oraya koyma, dik dur, ayağa kalk, yerini ver, buraya gel, git, eve çabuk dön, beni sinirlendirme, şunu at, bunu elinde tut, söndür, sözümü dinle, dersini çalış, ağzını aç, başını eğ, bana bak, ona dokunma, öyle davranamazsın, bu yaşına uygun değil, şunu giy, gülümse, yıkan, ye, kakanı yap, bize her şeyi anlat...

Bütün bu yaptıklarımızdan sonra çocuklarımızın yüzüne hâlâ nasıl bakabildiğimizi anlayamıyorum. Toplumsal yaşantının başka hiçbir alanında bu ölçüde kaba davranıldığını sanmıyorum. Bir yetişkin, şu ya da bu nedenle "çocuk yerine konduğunu" söylerken, zekâ ve sorumluluktan yoksun biri olarak değerlendirilmekten duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirir.

Korczak'ın da ifade ettiği gibi, yetişkin temkinli davranır, çocuk ise tembellik eder; yetişkin ağlar, çocuk zırlar; yetişkin sebatkârdır, çocuk inatçı; kimi kez yetişkinin dikkati dağılır, çocuk ise her zaman şaşkındır. Geçenlerde ABD televizyonunda gösterilen bir skeçten söz ediyorlardı; şu ünlü "dizi"lerden çok farklı bir oyun. Bir çift başka bir çifti ziyarete gidiyor. Ev sahibi olan çift konuklara karşı pek kibar davranıyor: "Görmüyor musunuz? Sofrayı kuruyoruz. Biraz yardım etseniz olmaz mı?" ya da "Masaya oturmadan önce ellerinizi yıkamanız gerektiğini daha kaç kez söyleyeceğiz?" ya da "Bilmiyorum farkında mısınız? Şu soğuk fıkralarınıza, sizden başka gülen yok!"

Bir yetişkinin kiminle konuştuğunu görmesek ve bu yetişkin son derece nazik bir üslupla konuşsa bile, karşısındakinin bir çocuk olduğunu anlayıveririz. "Terbiyesiz" bir yumurcağın bir yetişkine "ulan" demesi hoş karşılanıyor oysa sakin ve aklı

başında bir çocuğun öğretmenine "Laurent, kıpırdanıp durmayın, siz böyle yaptıkça başım dönüyor" demesi hayretle karşılanıyor. Aynı sözleri öğretmen söyleyince, bu küçük bir uyarı sayılıyor.

Dünyanın en iyi niyetli öğretmeni bile, istemedikleri halde okula gönderilen otuz genç karşısında bütün soğukkanlılığını yitirir diyeceksin belki. Bugün gelinen noktada, bir çocuk için yetişkinlerle birlikte yaşamak ne denli zorsa, bir yetişkin için de çocuklarla birlikte yaşamak o denli zor. *Sayılarının* çokluğu bile onları tekil, şaşırtıcı, hatta sevimli birer varlık olarak düşünmeye izin vermiyor. Ne korkunç!

Varşova gettosunda, onlarla birlikte ölmeyi göze alabilecek kadar yetimleri ve öksüzleri seven Korczak bile, tam da zor bir işlemle uğraşırken, çocukların ikide bir yanına gelmesinden ne kadar rahatsız olduğunu anlatır. Küçük bir oğlan yanına yaklaşır ve elindeki çiçek demetini Korczak'a vermek ister. Korczak, tuttuğu gibi çiçekleri pencereden aşağı atar, çocuğu da kulağından tutup kapının önüne koyar. Çocuklara dengimizmiş gibi davranmadığımızı söylemekle, Korczak'ın da, benim de niyetimiz ahlakçılık taslamak değil. Doğallığını henüz yitirmemiş olan ve içten davranışlar gösterebilen, bağırabilen, koşabilen, sevgi isteyebilen, oynayabilen bu bireylere karşı her zaman sabırlı davranmanın olanaksız olduğunu çok iyi biliyorum. *Çocuk toplama kampı*ndan başka bir şey olmayan okul, olsa olsa baskıyla ayakta durabilir. Çocukların okulda son derece yaramaz ve sinirli oldukları ortada. Çok daha küçük olaylar, yetişkin insanları sinirlendirebiliyor. Marie, benim amacım seni, yalnızca yetişkinlerin zorbalığından korumak değil, aynı zamanda onlara karşı zorbaca davranmana yol açacak bir ortanıdan korumaktı. Herkes senin nazik, neşeli, dikkatli, hem yetişkinlere hem de çocuklara karşı sabırlı olduğunu düşünüyor; koşullar ne olursa olsun, çevremizde yaratmayı başardığın özgürlük ortamına hayran olmamak elde değil. İlk başlarda ikili yaşamdan epeyce ürktüğümü söylemeliyim; daha karnımdayken benim için tatlı bir yabancı, şirin bir bilinmeyen olduğun dönemlerde senin-

le konuşuyor, sana sorular soruyordum: "Söyle çocuk, birlikte yaşamayı başarabilecek miyiz? Anlaşabilecek miyiz? İki kişinin aynı çatı altında yaşaması zor mu? Birbirimizi sevebilecek miyiz? Birbirimizi sevmesek de mutlu olmanın yollarını bulabilecek miyiz?" *Orada*, yerli yerinde kalman bile benim için yeterli bir yanıttı. Sanki her şey bana gülümsüyordu. Seni tanıdığıma çok memnunum. Ayrıca günde sekiz saat, seni bir sürünün içine sokmadığım için mutluyum.

Elbette çocuğa karşı kötü davranılan tek yer okul değil; şefkat yuvası olduğu öne sürülen aile ortamında çocuğun her tür şiddet ve nefretle yüz yüze kaldığını çok iyi biliyorum. Her iki olgu da varlığını birbirinden aldığı güçle sürdürüyor: Bize karşı düşmanca davranan dünyadan paçamızı kurtarabileceğimiz tek sığınak aile; yok eğer "aile cehenneminden" kurtulmak istiyorsak kadınlarımızın işe (pek az da olsa erkekler için de geçerli), çocuklarımızın da okula gitmesi tek çıkar yol. Bu ne zalim bir dünya ki hepimiz sürekli olarak bir şeylerden kaçmaya çabalıyoruz!

İnsanların, aile dışından kişilere açıklamaya cesaret edemeyecekleri sıkıntılarını eve gelince üstlerinden attıklarını söylemek malumun ilanı olur. Aile, insanın "doğal" daha doğrusu kaba davranabileceği ortamdır. Burada, cümle âlemin gözünden uzakta, bütün çirkinlikler ortaya serilebilir; kol kırılsa da yen içinde kalır. John Holt'un kıvrak zekâsına kulak verelim: Bugün köle durumunda olan isterlerse ileride, kendileri de köle sahibi olabilirler; "ev imalatı köleler": kendi çocukları. Çocuk bir yandan baskı altında tutulurken, bir yandan da şu tür sözler beynine işlenir: "İleride sen de efendi olacaksın; ama şimdilik söz dinlemelisin." Kimin efendisi? Kendi çocuklarının efendisi; günü gelince çektiklerinin intikamını onlardan alacaksın. Ne "insancıl"...

Sosyal hizmet uzmanları bana okulun nimetlerini anlatmaya kalkışıyorlar: Fransa'da, yılda kırk bin çocuğa ana babaları tarafından kötü davranılıyormuş. Okul, çocuğu ailenin baskısından koruyormuş, hiç olmazsa "olayın bu yanını düşünmeli"ymişim.

Zavallı okul! Onun sırtına ne kadar çok görev yüklüyoruz. Demek ki zorunlu olarak, toplumsal sorunların çözümüne yardım etme işlevini de üstlenecek. Şu yardımcıları da olmasa, toplumsal sistemimiz nasıl ayakta dururdu?

Bütün bu çabalar daha iyiye ulaşmak için. Okul küçükleri ana babalarının istismarından korur. Ana babalar da "okul bizim yerimizi kapmasın" diyerek gözlerini dört açar, olduklarından daha iyi olmaya çalışırlar. Yetişkinler, karşılıklı olarak birbirlerini ve bu durumu denetlerler. Çocuklar da bu amansız savaşın rehineleridir!

Birkaç yılımı daha bir çocukla geçirmeyi göze alamam; ama yetişkinin bir çocuk üstünde kurduğu otoritenin dayanaklarını eleştirel bir gözle inceleyebilmek isterdim doğrusu. Şurası açık bir gerçek: Normal olduğu kabul edilen dünya, yetişkinlerin dünyası ve ana babaların bütün çabası çocuklarını bu dünyaya uyarlamak. Neden?

Yetişkinlerin daha olgun ya da daha aklı başında olması gerektiğini savunan bu bayağı efsane bir yana (herhangi bir haber bülteninde bu tür saçmalıklara rastlamak olası), "bilen güçlüdür" bahanesiyle dünyayı, çocukların değil ancak yetişkinlerin yönetebileceği öne sürülüyor. Çünkü onlar teknikleri biliyorlarmış. Ne anlamsız: Biraz elektronik bilgisi olan on iki yaşındaki bir çocuk bile bu alanda benden kat kat üstün. Hangimiz evde kullandığımız aletleri onarabiliyoruz, sen mi, ben mi? Kullanma kılavuzunu önce hangimiz okuyor? Hangimiz bozulan bir makineyi sökmeyi göze alabiliyoruz? Ben değil. Eğer önemli olan okulda kazanılan bilgiyse, çocukların bilgisi benim bilgimden daha taze. Diğer bilgi türlerine değinmeye gerek bile görmüyorum: Piyano çalan yedi yaşındaki bir çocuğun bilgisi, bu konudan hiç haberdar olmayan bir yetişkinin bilgisinden çok değil midir? Bilginin ölçütü, asla yaş olamaz.

O halde yetişkinin otoritesi nereden kaynaklanıyor? Boyundan mı? Bir pekinuvaya tekme atmak, bir dobermana tekme atmaktan daha kolay olduğu için mi? Yetersiz yanıt; iade edecekleri yaşa gelinceye kadar çocuklara tokat atmak âdet ol-

muş, gerçi çocuğuna bir fiske bile vurmayanların otoritesi de azımsanacak gibi değil. Şiddet kullanmaktan hoşlanmayan bir yetişkinin, bir çocuğa el kaldırmadan da onunla ilişki kurmasına ses çıkarılmıyor (artık, bu hemen hemen bütün Fransız okullarında uygulanan bir kural) ancak bir yetişkinin bir çocuğa karşı, diğer büyüklere davrandığı gibi davranması asla hoş görülmüyor (örneğin dört yaşındaki bir ufaklığa şu banliyöde mi, bu semtte mi oturmak istediğinin, Avrupa Parlamentosu seçimleri hakkında ne düşündüğünün ya da cinsel özgürlük sorunlarıyla ilgilenip ilgilenmediğinin vb sorulması). Bir yetişkin, bir çocuğa "normal biri"ymiş gibi davrandığında hemen akıl hastası –ya da çocuğu doğru yoldan saptırmak istediği gerekçesiyle suçlu– damgasını yiyor.

Yetişkinin otoritesi, daha doğrusu itaate zorlama gücü kendi işlevinin (hatta kendi köleliğinin) doğal bir sonucu. Bir sözlükte verilen "yetişkin" tanımında belirtildiğine göre o, bugün bulunduğu yere "büyüyerek ulaşmıştır". Oysa çocuk, kendisini yapay bir varlık haline dönüştürecek olan özellikleri henüz kazanmamıştır. Ne kadar istekli olursa olsun (çocuğun bu karanlık oyuna katkısı azımsanmamalı) henüz *kwama* gelmemiştir o.

Yetişkinin çocuk karşısındaki işlevi onu *biçimlendirmek/yetiştirmek*, onu eğitmektir. Çocuğun ise tek bir işlevi vardır: eğitilebilir olmak. Her iki taraf da bu işlevleri kabullenir ve çarklar hiç durmadan döner. Sosyolojik bakımdan, işlevin görevi mekanizmanın *işlemesini* sağlamaktır ve kapalı bir çevre oluşturan bu dişli düzenin her bir çarkı ancak düzenin diğer parçalarıyla açıklanabilir. Otorite itaati, itaat de yeni bir otoriteyi yaratır ve bu böyle sürer gider. Başka bir deyişle otoritenin kaynağı *işleyiştir*. İtaatin kaynağı da *işleyiştir*. Burada işleyen ise bütün bir toplumsal düzendir.

Evet işliyor ama benim istediğim yöne gitmiyor. Sorun da bu zaten. Sosyolojik veriler yüzünden, ahlaki bir sorunu bu mekanizmayla çözemiyorum. "Neden bu mekanizma da, bir başkası değil?" diye sorduğumda bana şu yanıtı veriyorlar: "Çünkü toplum, katı bir disiplin (bir eğitim) uygulanmadan

işlerliğini sürdüremez." Benim "neden" sözcüğüyle başlayan soruma yanıt veriyormuş gibi yapıyorlar ama gerçekte "nasıl" sorusunu yanıtlıyorlar.

İnsan toplumsal bir hayvandır (aynı fareler gibi). Peki, topluluklar halinde yaşayan hayvanlardan farkımız ne? Bugün artık bu "evre"yi aşmış sayılmaz mıyız? Maymundan gelip gelmediğimizi bilemiyorum ancak insan denen "toplumsal hayvan"dan geldiğimize eminim. Daha ötesini neden düşünmeyeyim? Kurgubilim meraklısı değilim ve insanların kendilerini bireyselleştirecek kadar başkalaştıkları bir dünya düşüyle yaşamak istemiyorum. Buna zamanım yok; hem ben, toplumsal bir hayvan olma aşamasından bireyselleşmiş bir insan olma aşamasına geçişi ertelemek istemiyorum, bunu kendi yaşamım sırasında gerçekleştirmeliyim. Sevgili küçük kızım, ilişkinin yalnızca toplumsal düzen içinde kurulabileceğini savunan o gülünç tuzağa sakın düşme! Bireyselleşmenin her canlıyı korkunç bir yalnızlığa sürüklediği doğru değil. Tam tersine ancak ve ancak toplumsal hayvan olma özelliğini, bu örgütlenmiş aptallığı aşan bir insanlık her birimizin, şu lanet olası mekanizmalardan kurtulmamızı ve nihayet bireylerin birbirini sevebileceği bir dünyanın kurulmasını sağlayabilir.

Tüm zorunlulukları parçalayabilir, bütün makineleri kırabiliriz. Özgürlük düşüncenin gözleridir. Onsuz yapamayız. Özgürlük ancak onu algılayabildiğim ve yaratabildiğim sürece var olabilir.

Ama önce anlamak gerek. Sahnelenen oyunun anlamını kavramak, onu değiştirmek, gerektiğinde reddetmek ve gidip başka bir yerde oynayabilmek gerek. Belki de tiyatroyu hiç sevmiyorsun. Örneğin ben, tahta dilli kuklalar arasında yaşamaya katlanamıyorum. Ben anlamak istiyorum. Her şeyi anlamak.

Yönetmek, baskı uygulamaktan çok farklı değil. Yönetilen çocuklar enayi yerine konuyor. Böyle birkaç "cool" yani "serinkanlı ana baba"yla tanışmıştık... "Valentin, bir iki ay Gemi

Okulu'na gitmeye ne dersin? Kendi başına denizlerde dolaşmak, bir genç için olağanüstü bir deneyim... Senin yaşında olsam fırsatı kaçırmazdım... Hiç olmazsa gemicilik öğrenirsin. Belki ileride de işine yarar... Gidip görmek istemez misin? Yok, hayır, seni zorlamıyorum! Yalnızca öneriyorum..." İkimiz kafa kafaya versek, bu üslupla yüzlerce sayfa tutan bir yazı yazabiliriz! Görüştüğümüz "liberaller" pedagojik belagatin en yetkin örneklerini çocuklarını yönetmeye çalışırken veriyorlar. Şu ya da bu uzmanın sesini duyar gibiyim: "Bu işi bana bırak... çocuklarla nasıl konuşulması gerektiğini iyi bilirim..."

İyi ama ben çocuklarla ya da yetişkinlerle konuşurken onları asla yönetmeye çalışmayan insanlardan da söz etmek istiyorum; gerçekten böyle insanlar da var! Durumu iyi ve sakıncalı yanlarıyla açıkladıktan sonra şunu söyleyebilen insanlar gördüm: "İyice düşün ve kararını bana bildir" ya da "Seninle aynı düşüncede değilim ancak karar vermesi gereken sensin; istediğin gibi olsun"; asla surat asmıyorlar ve korkmuyorlar. Jean-Pierre, Christine, Geneviève... Onlar Marie, o yetişkinler bana yaşamayı öğretiyorlar ve onlara şükran duymak beni mutlu ediyor. Yazık... sayıları ne kadar az.

Kötüye kullanma ve dalavere olmadan pedagoji de olmuyor (çünkü pedagoji şu düşünceye dayanıyor: Yetişkin insan hakikatın içindedir ve bütün yollara başvurarak çocuğu bu hakikate çekmek gerekir).

O halde yetişkin, bir yandan düş gücünden yararlanarak her şeyi kendi istediği doğrultuda "düzene sokmalı" bir yandan da çocuğun bağımsız olduğu izlenimini yaratmalıdır.

Sana nefret ettiğim bir kitaptan söz etmek istiyorum. Bence bu kitap, okul pedagojisinin en özlü anlatımı. Adı *Écoute maîtresse.*[5]

Kitabın kahramanı olan öğretmenin akıl hastası çocuklarla uğraşması işin özünü değiştirmediği gibi, tam tersine bütün pedagogların yaşadığı okul nevrozunu harika bir biçimde gözler önüne seriyor: standartlaştırmak, bütünün bir parçası haline

5. *Écoute maîtresse*, Suzanne Ropert, a.g.y.

getirmek, uyarlamak, işlemek. Bu kitapta hoşa gidebilecek tek bir bölüm var: öğretmenin tedavi ekibine, çocukları yönettiği gerekçesiyle karşı çıktığı bölüm. Olan bitenler o denli yüreğine dokunuyor ki sorumluluğu büyük bir yüzsüzlükle "üstleniyor" (kitapta bu sözcük kullanılmış): "Evet doğru, ben de yönetiyorum; hem de sabahtan akşama kadar; üstelik her davranışlarını yönetiyorum; sınıfa sokuyorum, yazı yazdırıyorum, kitap okutuyorum, resim yaptırıyorum, kâğıt kestiriyorum, boncuk dizdiriyorum, şarkı söyletiyorum, dans ettiriyorum... Onlarla birlikteyken çocuk gibi davranıyorsam, oyun oynamaktan çok hoşlandığım için değil, [...]. Bütün bunların amacı onları tuzağa düşürmek; onları, kendi 'ciddi' uğraşlarıma çekebilmek. Sizin istediğiniz de bu değil mi? Onları bana vermemeliydiniz, hele onlara bir şeyler öğretmeye çalışmamı asla istememeliydiniz benden."

Çocuklar üstünde otorite kurmak için gösterdiği çılgınca davranışlar dayanılır gibi değil: "Böylece, okulun güvenli bir ortam olduğu hayalini onların kafalarında da yaratacağım." Doğruluğu tartışmasız kabul edilen bu gerçeği bilmeyen kalmadı ve bu yüzden, verdiği söylev, yetişkinlerin çocuk eğitiminden ne anladıklarını bütün çıplaklığıyla gözler önüne seriyor; "deli çocuklar" aslında "süper çocuklar"dır, tertemiz ve mükemmel çocuklardır. Ve öğretmen zevkten dört köşe oluyor: "Bu çocuklar okula gitmek istedikleri halde, okula gitmek istemiyorlardı"; yani onlar istemediklerini *söylüyorlar* ama Suzanne Ropert onların ne istediğini onlardan daha iyi biliyor; "onları zorlamakla gerçek isteklerinin yerine getirilmiş olduğu"nu öne sürüyor. Sevgili Marie, aşağıda aktardığım bölümü nasıl tiksinerek okuduğumu anlatamam; kendine bu denli güven duymak, bunca aptallığı bir araya getirmek *rezaletin daniskası*. Bu saldırıyı kendime yapılmış sayıyorum: Ben bir atım, canım su içmek istemiyor ve günün birinde, herhangi bir güç kalkıp, beni çatlayıncaya kadar su içmeye zorluyor. Deliliğim ne güne duruyor? Susuzluktan gebermeyi göze alır ve sonuna kadar hayır derim, hiç kuşkun olmasın.

Gelelim öğretmenin söylediklerine: "Her şeyden önce amacımız, reddettikleri bu 'bilgi'yi çocuklara ulaştırabilmek; nitekim bir psikiyatri hastanesinde okul açmakla amaçlanan da buydu. Biliyorum, bana şöyle diyeceksiniz: 'Susamayan bir ata su içirilmez'. Freinet, bunu bize yeterince yineleyip durdu. Evet, doğru ama bizim her gün yaşadığımız gerçekler, düşünülenden çok farklı: At susamış ancak su içemiyor çünkü 'deliliği' su içmesine engel oluyor. Belki de 'istemiyor' ancak bu karar özgür bir seçimin sonucu, özgür bir iradenin ürünü değil. Yadsıma ya da olanaksızlık, hasta olmanın ya da var olmamanın belirtileri; günlük çalışmalarımızda bunları göz önüne almak zorundayız; bununla birlikte söz konusu belirtiler, çocuklara yönelik gerçek bir eğitim çalışması yapmamızı engellememeli. Çünkü onlar, katlanamadıkları bir iç ve dış gerçekliğe daha iyi direnebilmek için kendi benliklerinin bir bölümünü, neredeyse koparıp atmışlar."

Ama beni asıl korkutan, önemsiz bir şeyi korkunç bir hale getirebilecek kadar bilincini yitirmiş olanlar. Öğretmen, "*oi*" sesini öğretmek için şu tümceyi yazıp duvara asıyor: "A l'école, c'est la maîtesse qui fait la loi";* bu marifetini bize anlattıktan sonra şunları ekliyor: "Tümüyle yanlış bir tümce; kuralları öğretmen saptamaz, öğretmen onlara saygı gösterilmesini sağlar. Bunu yazdığım gün, herhalde sınıftaki durumu düzeltmeye çalıştığım için öğrencilerimi böyle bir yanılgıya sürükledim. Bugün benzer bir sorunla karşı karşıya kalsam kesinlikle aynı şeyi yapmam."

İnanılır gibi değil! Kendi düşüncelerini açıklama tarzı neden beni böyle çılgına çeviriyor bilemiyorum. Yazının devamını okuduğumda, bütün gücümle, bütün ruhumla şunu diledim; çocuklar ve onların yandaşları, öylesine korkunç bir çığlıkla isyan etsinler ki bütün okulların camları tuzla buz olsun, bütün duvarlar yerle bir. Öğretmen sözlerine devam ediyor: "Ben eskiden (o günler epey gerilerde kaldı) çocukların kendi kaderini belirleme, kendini özgürce ifade etme vb haklarını savunuyor-

* Okulda uyulması gereken kuralları öğretmen belirler. (ç.n.)

dum. Kendi aramızda yaptığımız bireşim toplantılarında, kimi kez pek çoğumuz, oynamak zorunda kaldığımız ve yetişkinler olarak bizlerin derin inançlarına ters düşen bu tatsız rolden yakınıyoruz; hani biz insanoğluna inanıyorduk; hani biz canlı, cansız tüm varlıklarla kurduğumuz günlük ilişkilerde ilk kuralın güven olması gerektiğini savunuyorduk?"

Ayrıca polis rolü oynamasının "çocukları rahatlattığı"nı ve onlara "güven verdiği"ni, bu "sorumluluğu üstlenmenin çok zor olduğu"nu belirtiyor. Canım kızım, istemeden suç ortaklığı yapma yalanı, bu iğrenç yalan, beni nasıl korkutuyor bilemezsin!

Çocuklar ve deliler için geçerli olan vesayet, toplumsal ilişkilere eleştirel bir gözle ve yasaların koyduğu sınırlar dışında yaklaşan bizim gibi insanları da tehdit ediyor. Kuralın en belirgin özelliği yetişkin olmasıdır. Yetişkin de epey gün görmüş olan ve hiçbir şey karşısında şaşkınlığa düşmeyendir. Hiçbir şeye şaşırmayan bir insan hiçbir şeye kızmaz da...

Kazın ayağı hiç de öyle değil. Şu "normal yetişkin öğretmen"in söyleminde kulağımızı tırmalayan bir şeyler var, öyle değil mi Marie? Bu deli çocukların okulu kabul etmemeleri ve zorlamalara baş kaldırmaları onu çok kızdırıyor. O halde "normal" çocuklar yetişkin insanlar kadar katılaşmıştır ve kesinlikle bir çocuk ayaklanmasına bel bağlayamayız. Çocuk olmak, hiç kimseyi uyuşup kalmaktan korumuyor. Çocuk olmak okul sisteminin işletilmesini sağlıyor. Deli çocukların barındırıldığı bu yerde, öğretmen, zora başvurmakla yetiniyor ve dönüp dolaşıp gardiyanlık[6] yapmaktan duyduğu vicdan azabını anlatıyor; görevi gereği saldırgan davranan bu kadın, kendi iradesinin ürünü olan her saldırıdan bir haklılık payı çıkarıyor. O, insanları yaşamaktan alıkoyan, insanların birbirinin zekâsından yararlanmasını engelleyen gücün canlı bir temsilcisi. Suzanne

6. İğrenç bir üslupla şunları söyleyen, yine S. Ropert: "Çocuklardan birini zapt etmek için bazen onu bir odaya kilitlemem gerekiyor; beş dakika sonra çıkarsam bile, ne müthiş bir acı duyduğumu... Ve cebimde taşıdığım şu bir tomar anahtarı, kimi kez ne kadar iğrenç bulduğumu, bilemezsiniz! Kapıları kilitlemek öyle kolay ki... Ama ya sonrası?"

Ropert'e gelince; ondan eser kalmadı; o, bugün, iyilik ve kötülük hakkında kendi koyduğu yasayı herkese kabul ettirmeye çalışan, bizi harekete geçirmesi *gereken* gücün ne olduğunu bilen, bizim iyiliğimizi düşünen, liberal ve mekanik bir hümanist olmaktan öteye gidemedi. Elbette bu korkunç kadını yakından ya da uzaktan tanımıyorum ve *temsil ettiği* düşünce karşısında duyduğum tiksinti kimilerine yersiz gelebilir, çünkü onun sıradan bir insan olmaktan başka hiçbir özelliği yok; ondan uzun boylu söz etmemin nedeni de bu zaten. Aşağıda aktaracağım şu bölüm karşısında, hemen hemen hiçbir pedagoğun (öğretmen ya da ana baba) dehşete kapılmayacağına bahse girerim: "Ayrıca ben bile, okulda üstlendiğim ve unvanımı belirleyen şu aptalca görevden vazgeçmeye hazır değilim. Oysa kimi kez hatta çoğu kez, yapmaya çalıştığım işin yararlı olduğundan kuşku duyuyorum. Ancak bu görevden vazgeçmek, çocukların kurduğu tehlikeli bir tuzağa düşmekten başka bir anlam taşımaz; farkına varmadan da olsa, hepimizin günlük yaşantısına buna benzer yüzlerce tuzak kuran yine onlar değil mi? Böylelikle onları haklı çıkarmış hem okulun, yani kendimizin hem de en kötüsü onların idam fermanını çıkarmış olmaz mıyız? Zira, çocukların yapılan her şeyi bozmaya, ortadan kaldırmaya iten bu 'kötü' kuvvetler, hiç de bilinçli ve kasıtlı bir iradenin ürünü değil. Bu kuvvetler, onların benliğinde yaşayan kötülüğün yüzlerinden biri; bir sonuç, bir etki; ne yazık ki çocuklar bu kuvvetlerin efendisi değil, onların zavallı kurbanları. *Okulu ve kendimi olası bir yıkımdan korumakla, çocuğu koruduğuma ve çocuğu, her şeyden önce kendisine karşı koruduğuma inanıyorum;* çocuğu, onun benliğini kemiren, yiyip bitiren bütün kuvvetlerden koruyorum..."[7]

İşte benim karşı çıktığım da bu. Yetişkinler, "Okulu korumakla" ya da pedagojinin herhangi bir biçimini korumakla, "çocuğu kendisine karşı koruduklarını" öne sürüyorlar. Oysa bu aldatmacanın tek bir amacı var: Çocuğu bu toplumun biçimi ne olursa olsun bir üyesi haline getirmek; çocuğun kendisi olmasını önlemek.

7. Altını ben çizdim.

Çocuk bugüne dek hep *cezalandırıldı*; hâlâ cezalandırılıyor. Tokatla, kırbaçla, açlıkla, hapisle. Onları kalıba sokmak için bütün yollar denendi. Kuruntuya kapıldığım falan yok ve Neill gibi ben de beğenilme duygusunun, çok önemli insana özgü gereksinimlerden biri olduğuna inanıyorum. Modern ana babalar da çocuklardaki bu beğenilme kaygısının, onları "korkudan kurtardığı"nı söyleyip duruyorlar. Gerçekten de yumurcaklar kendilerinden bekleneni yapmak istiyorlar. Onların kurallara boyun eğmelerini sağlamak için sürekli olarak şiddete başvurmak *gerekmiyor. Tatlılık aynı kapıya çıkıyor.* İster yumuşak yöntemlere başvurulsun, ister zora, çocuğa kazandırılan hep aynı toplumsal otomatiklik.

Çocukların her akıllarına eseni yaptıklarını düşün! Ne hallere düşerdik?

Senin doğumundan bu yana en sık duyduğum laf şu: "Ama er geç, itaat etmeyi öğrenmesi gerekecek!" İtaat bir erdemdir. Belli sorumlulukları olan insanların niteliği de "söz dinletmeyi bilmeleriyle" ölçülür. Birkaç yıl önce, iktidarlardan ve onlara karşı verilecek mücadeleden çokça söz ediliyordu. Bu mücadelenin tek hedefi, varolan otoritelerin yerini almaktı, bu da beni son derece rahatsız ediyordu. Oysa karşımıza almamız gereken otorite değil, itaat olgusudur. İktidarı yenmenin tek yolu da budur.

Faşizmin ve zorba yönetimlerin kabullenilmesi, faşizmin ve zorba yönetimlerin kendisinden çok daha kötü, çok daha trajiktir. Ropert'in neden bende tiksinti uyandırdığını tam olarak anlayamıyorum; onun o yanlış inançlarında, daha doğru bir deyişle iç bunalımında, beni son derece rahatsız eden bir şeyler var. Evet, şimdi anlıyorum; *o, çocukların ruhunu* ölmeye zorluyor. Ama GEREKLİ. Neden? Çünkü zorunlu. Üstelik insanlara acı çektirmek hiç de eğlenceli bir iş değil! Zorunlu olmasa yapar mıydı?

Şimdi Marie, sana Stanley Milgram'ın şu olağanüstü deneyini aktarmak istiyorum.[8]

8. *Soumission à l'autorité*, Stanley Milgram, Calmann-Lévy, 1982.

"Bir psikoloji deneyine katılmayı" kabul edenler arasında gelişigüzel bir seçim yapılıyor. Bu grup bir laboratuvara getiriliyor. Bilim adamları gibi beyaz önlük giymiş biri bu deneyin belleme süreçlerini araştırmayı amaçladığını ve öğrencilere belli sözcük listelerinin ezberletilmesini kapsadığını açıklıyor. Öğrenci rolü oynayan genç, bir tür elektrikli sandalyeye oturtuluyor. Sözcükleri öğretecek olan denekten doğru yanıtı alıncaya kadar, öğrencisine giderek artan şiddette elektrik akımı vermesi isteniyor. Deneklerin öğrenci sandığı kişi gerçekte bir oyuncu ve kendisini elektrik çarptığı filan da yok. O yalnızca rol yapıyor: Önce hafif bir rahatsızlık, sonra acı, daha sonra korkunç bir azaptan duyduğu dehşet ve nihayet ölüm. Deneğin elinin altındaki anahtarlar 1 ile 30 arasında derecelendirilmiş ve 15 ile 450 volt arasında elektrik akımı verebiliyor. Anahtarların yanına, sırasıyla şunlar yazılmış: "Hafif şok" "çok acı veren şok" "dikkat, tehlikeli şok" vb. Denek hangi aşamada itaati reddedecek? Deneğin iç çatışması, öğrencinin rahatsızlık belirtileri göstermesiyle başlıyor. Öğrenci 75 voltta inliyor, 150 voltta kendisini serbest bırakmalarını, deneyi sürdürmek istemediğini söylüyor, 425 voltta gösterdiği tek tepki bir cançekişme çığlığı, 450 voltta ise artık hiçbir tepki göstermiyor.

Deneyden çıkan sonuç şöyle: Deneklerin yüzde 98'i, öğrencileri cezalandırmaya dayanan bu öğretme tekniğini kabul ediyorlar. Kesin ölüme neden olan kırmızı anahtarları, deneklerden yüzde 65'i kullanıyor (oysa denekler, çok ciddi sakatlıklara, hatta ölüme neden olabilecekleri konusunda uyarılmışlardı).

Bu deneyi konu alan ve onu çözümlemeye çalışan pek çok yazıda belirtildiği gibi bu bir sadizm deneyi değil. Çünkü sonuçların genel eğilimi deneklerden büyük bir çoğunluğunun, şokun düzeyini serbestçe seçme fırsatı bulduklarında, en zayıf şokları yeğlediklerini ortaya koyuyor. Hatta bazı denekler "bilim adamı" laboratuvardan çıkınca "hile yapıyor", döndüğünde de öğrenciyi çok iyi "cezalandırdıklarını" öne sürüyorlar. Bence Stanley Milgram'ın çalışması ele alınırken bu gerçekler göz ardı edilmemeli.

Bu deneyle elde edilen en dehşet verici sonuç, insanoğlunun saldırgan bir yapıda olduğu değil; bence bu deneyle bir kez daha kanıtlanan en korkunç gerçek şu: *otoriteye itaat*. Denekler profesörün tek bir buyruğuyla öğrenciyi cezalandırabiliyorlar: "Cezalandırmak gerekiyor." Öğrenciye kötü davranmalarını gerektirecek hiçbir "neden" olmadığı halde ve sırf kendilerine emredildiği için, "bir hiç uğruna" işkence yapıyorlar. Dikkat! "Bilim adamı" "devam edin!" emrini verirken sesinin nazik olmasına ve tehdit edici bir özellik taşımamasına özen gösteriyor.[9] Yani denek emre itaat etmezse hiçbir sorunla karşılaşmayacak. Daha doğrusu hemen hemen hiçbir sorunla; tek bir tehlike var, o da itaatsiz bir insan olarak değerlendirilme tehlikesi. İnsanların yüzde 65'i bunu göze alamadığı için, herhangi birine öldüresiye acı vermeyi kabul ediyor... *İtaat etme*nin verdiği doyum uğruna...

İşte görüyorsun ya, şu gardiyandan, onun anahtarlarından ve cezalarından pek de uzaklaşmadım. O da yaptıklarını zevk aldığı için yapmıyordu; "gerekli olduğu" için yapıyordu; çünkü bu işin böyle yapılması gerekiyordu.

Milgram ekibi sana burada aktardığım deneye koşut ve en az bunun kadar öğretici başka bir deney gerçekleştiriyor: Deneyden hemen önce psikiyatrlar ve rastlantısal olarak seçilmiş insanlar arasında bir anket yapılarak "sonuna kadar gidecek" insanların sayısını tahmin etmeleri isteniyor. Ankete katılan insanların hemen hepsi, yüzde 1 ya da 2'li patolojik olgu dışında deneklerin itaat etmeyeceklerini öngörüyorlar. Psikiyatrlar ve psikologlar ise, deneklerden çoğunun onuncu şok düzeyinin ötesine geçmeyeceklerini, yüzde 4'ünün yirminci şok düzeyine ulaşacaklarını, yalnızca binde bir ya da iki deneğin de ölüm şokunu kullanacağını ileri sürüyorlar.

Bütün bu düşünceler, herhangi bir zorlama ya da tehdit olmadığında bireyin kendi davranışlarını denetleyebildiği inancı-

9.Deney yaptıran kişi, aşağıdaki sıralamayla şu dört "uyarı"yı kullanabiliyordu: 1) Lütfen, devam edin; 2) Deneyin tamamlanması için devam etmeniz gerekiyor; 3) Kesinlikle devamı etmek zorundasınız; 4) Tercih hakkınız yok, devam etmelisiniz.

na dayanıyor. Yani bu insanlar özgürlüğün bir tür veri olduğuna inanıyorlar. Ne akıllıca bir düşünce! Serbest irade savı, toplumu, bireysel özgürlüklerin bir bileşkesiymiş *gibi* ele alıyor; bu durumda her tür başkaldırı, bir saçmalık olmaktan öte bir anlam taşımıyor.

Deneyle ilgili bütün görüşleri aktarmak fazlaca zaman alacak; en anlamlı bulduğum görüşlerden birini vermekle yetineyim: Deneyi, bir otorite değil de (bilim adamı ya da profesör) "sıradan" bir insan yönettiğinde ne tür bir sonuç elde edilebilir? Yirmi denekten on altısı insancıl gerekçelerle itaat etmiyorlar: "Bir insana acı çektirmek istemiyorlar." Emir, kendi başına hiçbir anlam ifade etmez; insanlar üstünde etkili olan tek güç otoritedir.

Faşist bir yönetim devrilip yerine demokratik bir yönetim geçebilir ancak bu iki yönetim biçimi arasında, gerçekten çok büyük bir fark var mı? Demokratik bir yönetim, görüntüyü kurtarmaktan başka bir işe yaramadığına ve biçimi ne olursa olsun her yönetim otoriteye itaat ilkesine dayandığına, ideolojik görüşler bir yana bırakılarak yönetilenlerin *her şeyi* olduğu gibi kabullenmesi istendiğine göre, gerçekten yönetim biçimleri arasında çok büyük bir fark var mı? Liberal olsun olmasın, bütün demokratik yönetimlerin bir kapısı mutlaka diktatörlüklere açılır.

Milgram'ın deneyinde itaat etmemek, birilerinin *öncelikli* niteliği olan otoriteyi yadsımak anlamına geliyor; otoriteyi yadsımak ise yalnızca şu ya da bu kural karşısında değil, bütün kurallar karşısında ağır bir kusur işlemek olarak değerlendiriliyor.

Kendimizi kandırmayalım; denekler emirlere ahlak adına itaat ediyorlar, başka bir dürtüyle değil. Deneyi gerçekleştiren "kişiye karşı sorumlu oldukları"nı ve önceleri "özgürce" kabul ettikleri bir zorunluluğa, daha sonra karşı çıkmanın yanlış olacağını düşünüyorlar. Goffman, her toplumsal durumun bu tür bir karşılıklı anlaşmaya dayandığını pek çok kez ortaya koydu: Herhangi bir şey, ilgili kişilere açıklanıp onlar tarafından kabul edildikten sonra, *artık ona itiraz etmek olanaksızlaşır.* "Geri dön-

meyeceğiz" ilkesi, ileriye doğru küçücük bir adım atılmasını bile engeller. Örneğin "sivri" okullarda yapılan *sözleşme*, sonun sonu gibi. Öğrenci, şu ya da bu çalışmayı yapacağı sözünü özgürce veriyor. Eleştirmek bir yana, bu gülünç durumla alay eden bile çıkmadı bugüne dek!

Burada söz konusu olan belli bir sürekliliği korumak. Bu süreklilik, öyle sanıldığı kadar masum bir olgu değil. Milgram, başlangıçta deneye karşı çıkmayan deneklerin kendilerini, gitgide artan ölçüde deneye katılmak zorunda hissettiklerini ortaya koyuyor ve bunun nedenlerinden biriyle ilgili son derece doğru bir çözümleme yapıyor. İtaatkâr denek, şokların şiddetini artırdıkça, bu davranışının haklılığını kendine kanıtlamak zorunda kalıyor. Yani o, sonuna kadar gitmek *zorunda*; durduğu anda, kendisine de şunu söylemesi gerekiyor: "Şu ana kadar yaptığım kötü bir şeydi; şimdi bunun farkına vardım ve artık itaat etmeyeceğim." Buna karşılık davranışını sürdürmesi, bir önceki davranışının da haklılığını doğruluyor.

Bu deneyden çıkan en ilginç sonucu en sona sakladım. Okula karşı olan eğitimcilerin yayımladığı onca kitabı düşün; bağırıp çağıran, ağlaşan ve *duydukları rahatsızlığı anlatmaya çalışan* ana babaları düşün; eğitimin bu biçimde sürdürülemeyeceğini öne süren bütün şu gazete makalelerini düşün. Yine de okul, acımasızca varlığını sürdürüyor. Ben sana, Milgram deneyi sırasında yapılan en ilginç gözlemlerden birini aktarırken, bunları aklından çıkarma yavrucuğum.

Deneklerin emirlere büyük bir coşkuyla itaat ettiklerini sanmak yanlış olur. Hayır asla! Çoğu, deneyi iğrenç buluyor ve "bunu söylemekten de kaçınmıyor" bazıları titriyor, sararıp bozarıyor ve "artık dayanamayacaklarını" söyleyip duruyorlar. Kadınlar daha çok "etkileniyor" ve erkeklerden daha yoğun bir iç çatışma yaşıyorlar. Burada uygulanan öğretme yönteminin acımasız olduğunu kabul etmekle birlikte, "duygularına kapılmamaları gerektiğini" söylüyorlar ve bunun için "çocuklarıyla birlikteyken gösterdikleri çabayı gösteriyorlar"; deney sonrası yapılan görüşmelerde, görevlerinin eğitimcilik olduğuna sık

sık değiniyorlar. İster erkek olsun ister kadın, deneklerin çoğu, kendilerine yaptırılan bu işi korkunç bulduklarını söylüyorlar. Milgram bu görüşmelerden şu sonucu çıkarıyor: "Gerilimi azaltan bir mekanizma olan *kınama*, ahlaki bir iç çatışmayla karşı karşıya kalan bireyin psikolojik bakımdan rahatlamasını sağlıyor. Denek, kurbanın cezalandırılmasına karşı duyduğu nefreti herkesin önünde dile getirerek, kendisinden hoşnut olduğu görüntüsünü yaratmaya çalışıyor. Bu sırada, otoriteye itaat ederek onunla kurduğu ilişkiyi bozmamaya çabalıyor".[10]

Bu bölümü uzattığım için beni bağışla ancak bizim başkaldırımızdan söz ederken, Milgram'ın otoriteye itaatle ilgili araştırmalarına değinmenin öğretici olacağını düşündüm. Bazıları, bu incelemenin "ahlakdışı" görünümü karşısında dehşete kapıldıklarını belirttiler ve "bellek konusunda bir deneye katılacaklarını sanan" zavallı masum insanların aldatıldıklarını öne sürdüler. Şu katı gerçeği savunmaktan kaçınmayacağım: Sosyoloji, deneyler yapmak ve bu deneyleri, toplum içinde sürdürdüğümüz yaşantıya olabildiğince yakın koşullarda gerçekleştirmek durumundadır. Ayrıca, tanıdığımız biçimiyle toplum yalana dayanmaktadır. Herkes, gerçekte yaptığı işten başka bir şey yaptığını sanır. Rastgele bir örnek vereceğim; bütün sınıfları başarıyla geçen bir öğrenci, aynı Milgram'ın deneyine katılan kişiler gibi yanıltılmaktadır: Açıklanan amaç, öğrenciye bazı beceriler kazandırmaktır ama gerçek amaç ona itaati öğretmektir. Okulda ve orduda kafalara sokulan hakkaniyet, görev bilinci ve disiplin gibi "değerler"in kişisel, ahlaki yükümlülükler olduğu kabul edilir ancak Milgram bu değerleri şöyle yorumluyor: "Oysa bunlar, toplumun bütünlüğünü sürdürmek için gerekli olan ve önceden belirlenmiş teknik koşullardır."

10. Daha sonra yapılan bir çözümleme, itaat eden deneklerin deneyden hemen sonra en yüksek gerilim düzeyine ulaştıklarını ve itaat etmeyen deneklerden biraz daha sinirli olduklarını ortaya koydu. Başka bir deyişle onlar, kendilerine yaptırılanlar karşısında, deneye daha başlangıçta itiraz edenlerden daha büyük bir tepki gösterdiler.

Bu konuda Amerikan sosyolojisinin görüşlerini aktarmakla yetineceğim; David Riesman, baskıcı bir eğitimin, çocuğu nasıl boyun eğmeye zorladığını ve *bu kadarıyla bile* onun, baskıya dayanan her tür işleyişte oynayacağı role nasıl hazırlandığını titizlikle çözümler. Bu küçük şeflerin itaat etmekten hoşlandığını unutmayalım. Piyon olmaları gerekiyorsa piyon rolü oynamaktan hoşlanırlar. Konumları elvermediği için başkalarını denetleyemezler ancak hep başkaları tarafından denetlenmek isterler.

Yetişkinler çocukları gözetim altında tutmalılar, "onlar kendilerinin değil, başkalarının çocukları olsa bile". Panoptik* mimarlığın yalnızca hapishanelerde değil liselerde de uygulandığını biliyoruz. Bir çocuk asla "kendi başına" bırakılmamalı. Halka açık yerlerde her yetişkin, polislik yapabilir ve çocukların görgü kurallarına saygılı davranmasını sağlayabilir. Öte yandan, çocuklar büyüyüp birer yetişkin olsa da, ana babalar yetişkin olma ayrıcalıklarını koruyabilirler. Bazı insanların, on sekiz yaşından büyük kızlarını ya da oğullarını, hiçbir engelle karşılaşmadan "kaçırdıkları" ve "belli bir düşüncenin etkisinden korumak" için eve hapsettikleri bile görülmüştür; ayrıca herkes bu davranışları son derece normal bulmuştur. Nitekim, ana babaların çocuklar üstünde, bir anlamda bir ölüm kalım hakkı var. Örneğin bir ameliyatın gerekip gerekmediğine onlar karar verir. Sorunlu çocuklara yönelik "yatıştırıcı psikoşirürji" uygulamaları başlatıldı ve Hintli bir hekim kısa bir süre önce ameliyat ettiği hastalarından biriyle ilgili şu açıklamayı yaptı: "Hastalarda dikkat çekici iyileşmeler gözleniyor. Örneğin bir keresinde, hastalarımızdan biri arkadaşlarına ve salonda bulunan sağlık personeline saldırmıştı. Ameliyattan sonra çevresiyle çok iyi ilişkiler kurmaya, hatta diğer sorunlu çocuklara nezaret etmeye başladı."[11] Düş görmüyoruz; bu sözleri zihinsel olgunluğa erişmiş bir insan söylüyor.

---

* İç mekânı bir bakışta algılanabilen bir yer için kullanılır. (ç.n.)

11. *Les Temps Modernes*, Nisan 1973, sayfa 1776'da aktarılıyor.

Kurnazlık edip aramızda geçen bazı olayları sana unutturmaya çalışacak değilim. Hiç olmazsa bir kez, seni sahiplenme numarası çekmişimdir. (Sanıyorum karşımdaki sen değil de sevgilim olsaydı, aynı yanlış tavrı gösterirdim). Dokuz yaşındaydın. Kulak deldirme olayından ne kadar nefret ettiğimi biliyordun ve böyle bir şey yapacağını bana açıklamadan önce, üstünde epey düşünmüş olmalıydın. Niyetini açıklar açıklamaz yüzüm değişti ve savaşı başlattım: "Bence bu saçma ve barbarca bir gelenek. İnsanın bir organını bu biçimde sakatlamasının hiçbir haklı gerekçesi olamaz. İstediğini yap, bu konuda düşüncemi sormadığını çok iyi biliyorum ama üzüntü duyacağımı da belirtmek istiyorum. Bir yıl daha düşünmeni istiyorum." Uysal davrandın ve o akşam daha fazla üstelemedin. Ancak birkaç gün sonra aynı konuyu yeniden açtın; bu kez başka bir iğrenç gerekçenin ardına gizlendim: "Yavrucuğum, canın yanınca *benim* ne kadar üzüldüğümü biliyorsun!" Bir hafta sonra, sakin bir biçimde ayak diremen karşısında seni suçlamaktan başka bir şey düşünemiyordum: "Arkadaşlarına özendiğin için kulağını deldiriyorsun, öyle değil mi? Aferin sana!" Yine de davranışımı bayağı buluyor ve "doğru olanı yaptım" diyebilmek için, kendimi ikna etmeye çalışıyordum: "Bu onun düşüncesi değil! Yani karşı çıkmakla onun düşüncesine saygısızlık etmiş olmuyorum." Hele, daha sonra sana şunları söylemekle ne büyük bir ikiyüzlülük ettiğimi ancak şimdi anlayabiliyorum: "Pekâlâ! Sana karşı çıkmayacağım ama kendi başının çaresine bakarsın. Bu işle ilgilenmek istemediğim gibi, kulağını deldirmen için tek kuruş bile vermem!"

Evet, yaptıklarımdan utanıyorum; bütün bunlar şimdi sana gülünç geliyor öyle değil mi? Benim yapabileceğim yardımlara sırt çevirmen hiç de zor olmadı. Haftalar boyunca çektiğin acılara tek başına katlandın; kulağında açılan delik önce iltihaplandı sonra da kapandı; yeniden deldirdin. Kulağındaki deliklere daha sonradan ben de alıştım, öyle ki artık sana küpe hediye edebiliyorum. Ne kadar da yakışıyor!

Elbette ben de diğerleriyle aynı soydan geliyorum. Liberal ana babalar, diğerlerinden hiç de daha az otoriter değil, hatta

"çocuğa özerklik vermek" gerektiğinde inanılmaz ölçüde katı davranan liberaller gördüm.

Çocuğun özerkliği! Göklere bakıp iç çekiyorum...

Asla "özerk olmanı istemediğimi" haykırmak istiyorum. Daha iki yıl öncesine kadar ya benim yanımda yatıyordun ya da büyükannenin. Hiç de özerk sayılmazmışsın! Daha altı yaşında tek başına otobüse binebilen sanki sen değildin! Elbette, altı ya da altmış altı yaşında bir insanın tek başına otobüse binmesine karşı çıkacak değilim, yeter ki biri sizi bunu yapmaya zorlamasın. Bunu beş –hatta iki– yaşında yapabilseydin, Paris'te bir yerden bir yere gitmek için bana bağımlı olmaman benim de işime gelirdi. Özerk olurdun canım...

Ancak ben senin özerk olmanı istemedim. Çünkü senin hiçbir şey olmanı istemedim, senin şöyle ya da böyle olman için en küçük bir tasarı bile yapmadım. Dün "iyi yetiştirilmiş"in anlamı "terbiyeli"ydi, bugün ise "özerk". Ama eğitim her zaman geçerli; ancak ben, dünyaya bir insan kazandırma bahanesiyle eğitimi savunanlardan değilim. Beni şaşırttığını söylemek yanlış olmaz. Bir mantar gibi kendi kendine büyüyüp serpilmeni istedim, "seni, seninle baş başa bıraktım" ve 20 Nisan 1971, saat 18.50'den bu yana beni hep şaşırttın. Çocuk denen bu muydu? Bir canlının kendi gücüyle serpilmesini, canının her istediğini yapmasını izlemek ne hoş! Sana özeniyorum... Senin gibi sakin bir yaşam sürmek isterdim.

Birdenbire, bundan iki yıl önce vücudun değişmeye başladı, yüzünün ifadesi farklılaştı, artık benimle birlikte uyumak istemiyordun, hemen her konuda kendi başının çaresine bakabiliyordun ve çocukluğun gerilerde kalmıştı. Şu çokça sözü edilen özerklik, kendi seçtiği bir zamanda ve benim hiçbir katkım olmadan gelmişti! On iki buçuk yaş: Her şeyi paylaşmanın verdiği mutluluk; sonra bütün bir yaşam: Bağımsızlığı doyasıya tatmanın verdiği haz. Seninle birlikte yaşadığım için kendimi şanslı sayıyorum! Canın istediğinde gidebilir, istediğinde dönebilirsin. Bizi birbirimize bağlayan, derin ve güven dolu bir dostluktan başka bir şey değil.

6
Öğretmenlere Hayır!

On iki on üç yaşlarındaki bir insanın yaz tatilinde kumsalda *Provinciales*'i ya da Atala'yı okurken, kendine karşı, "düşünen" canlılara özgü bir saygı duymaması mümkün değil. Bundan böyle o kendini bir aydın olarak görüyor ve aydın olmaktan gurur duyuyor. Pascal'in tadına varabiliyorsa, gecelerini Chateaubriand ile ("modern" bir insan ise, Günter Grass ya da Marguerite Duras ile) renklendirebiliyorsa, nasıl olur da kendini sıradan bir insan olarak görür? Kendisinin küçük kardeşlerinden, hatta anne ve babasından, bakkal çırağından, fırıncıdan daha üstün olduğunu gösterebilmek: Ne baş döndürücü bir sarhoşluk! İşte, bu tür heyecanların tadıldığı bir yaştasın; ne var ki bu tehlikeli zevklerden tümüyle uzaksın.

Ergen gencin, kendine ve dünyayı kavrayışına hayran olmasından kaynaklanan bu üstünlük duygusu, öğretmenlerin pek çoğunda rastlanan duygunun bir eşi. Diğer ölümlülerden daha budala oldukları için mi kendilerini bu denli önemsiyorlar? Hayır ama insanlığa yararlı oldukları düşüncesi –bu gülünç düşünce– onlara aşılandığı için, kendilerini herkesten üstün tutuyorlar; çünkü onlar bilgiyi –hatta bazılarına göre kültürü– elinde tutan ve dağıtan kişiler.

Kuşkusuz öğretmenlik nankör bir meslek. Bunun verdiği rahatsızlığı başka bir yoldan gidermek gerekiyor: Bilgili insanlara saygı gösterilmeli: "Öğretmenler Kurulu"nun kendine duyduğu hayranlık, bir ergenin duygularından farklı değil: Kendi kendini seviyor, kendini, yine kendine şikâyet ediyor, kendi kendini eleştiriyor, kendi kendini bağışlıyor.

Bazı öğretmenleri bu bölümün konusu dışında bıraktım: Yaşamın diğer yönlerine olduğu gibi mesleğine de anlaşılmaz ve çılgınca bir tutkuyla sarılanları; tam tersine işini, bulaşık yıkar gibi üstünde fazlaca düşünmeden yapıp enerjisini daha ilginç işlere saklayanları; mesleğini yorula-sıkıla, ağlaya sızlaya yapıp başka bir iş bulma düşü kuranları.

Okul var oldu olalı çocuklar, öğretmenlerden korunmaya çalışılıyor; ancak öğretmenler bunun nedenini anlamak istemiyorlar bir türlü.[1]

"Bir ilkokul ya da lise öğretmeni birey yetiştiremez; o, olsa olsa çeşitli insan türleri yetiştirebilir."[2] Bu yüzden bir öğretmen kendi dinleyicilerine sonuna kadar güvenebilir. Öğrencilere, "öğrenci" olma konumunu içlerine sindirme fırsatı tanınır. Hatta daha sonra bazıları, sürdürecekleri o küçücük yaşam boyunca, kendilerine yutturulan saçmalıkları unutmaya zaman bulamadan ya ilkokul ya da lise öğretmeni olurlar. Öğrenciler

1. Yüzyılın başında, öğretmenlerin bu konuda yazdıkları yazılar insanın yüreğini parçalıyor.
2. *Aforizmalar,* G.C. Lichtenberg, Çev. Tevfik Turan, Dost Kitabevi, 2000.

her şeye çabucak kanarlar. Eleştirel zekâya sahip olanların sayısı pek azdır; onlar da ya hakarete uğrar ya susar ya da kendini asar. Doğrusu, öğrencilerin öğretmenlerinden daha iyi oldukları söylenemez. Bununla birlikte isyan ettiklerinde, başlarının öğretmenlerden daha çok derde girdiğini kabul etmeliyiz. Örneğin böyle bir durumda büyük bir acımasızlıkla şefkat şantajına başvurulur. Okula isyan etmek BÜTÜN çevresine, bütün sevdiklerine isyan etmektir; isyan eden öğrenciler ya D. D. A. S. S.* aracılığıyla başka bir okula "yerleştirilmek"le ya da çetin cevizleri yola getirmeyi beceren yatılı okullara gönderilmekle tehdit edilirler.

Okuldan içeriye adım attığı an çocuğun bütün duygusal dikkati ve heyecanı, cezalar ve ödüller üstünde yoğunlaştırılır. Öğretmen çocuklar üstünde "korku yaratıyorsa" sınıf, kendisinin bir grup, yani bir kuvvet olduğunun hemen farkına varır. Savaş başlar.

Öğretmenler bu gerilime pek dayanamazlar. Öğrenciler, kesinlikle öğretmenlerden daha çok çalışırlar; kendilerinden istenen her şeyi yapmak istiyorlarsa, günün on saatini masa başında geçirmeleri gerekir; bu on saati *öğrenmekle* geçirirler (yetişkinlerden pek azı, iki saatten daha uzun bir süre böyle zorlu bir çalışmaya katlanabilir). Bu yüzden de sinirli ve "dayanılmaz" olurlar. Ancak bu tepkilerini, öğretmenden çok birbirlerine karşı gösterirler: Bir günde aldığı ders sayısının çokluğu, öğretmeninkini kat kat aşar. Okuldan eve dönünce de çalışmak zorundadır: Deftere yazılacak yazılar, ezberler, bir sonraki güne hazırlık; kafası karmakarışıktır. Hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin yakındığı şu sinirlilik olayının şaka götürür yanı yok; öyle ki her iki taraf da hem "kuvvetlendirici ilaçları"na hem de "yatıştırıcılar"a başvurur.

Nasıl öğretmen olunur?

Başlangıçta normal de olsa, bütün bir yaşam boyunca okulun duvarları arasına sıkıştırılan bir beyin, ister istemez zamanla

* *Direction départementale de l'action sanitaire et sociale*: Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü. (ç.n.)

körelir. Öğretmenlerin hepsi, nedense iş arkadaşlarından üstün olduklarına inanırlar ve onların bir aptallık yapmasından çekindiklerini söylerler. Yıl sonu sınavlarının yapıldığı sınıflarda Fransızca, felsefe ve tarih öğretmenlerinin en "yetenekli" öğrencilerine sınavda, öyle fazla başarılı olmamalarını salık verdikleri bilinen bir gerçek (yükseköğrenimde tez, bildiri ve sınavlar için aynı şeyin önerildiği ayyuka çıktı).

Kendilerini öylesine beğenirler ki kendi seçkin görünümleri karşısında bile iğneleyici bir tutum takınırlar. Sanki "küçük burjuva" deyimi onlar için söylenmiş. Kısa bir süre önce bana, çok anlamlı bulduğum bir olay aktardılar. Cezaevi yönetimi ve Milli Eğitim, yarı açık cezaevinde kalan genç mahpusların mesleki eğitimden geçirilmeleri konusunda bir deneme yapmak üzere anlaşıyorlar. Elbette, kurtlarla lise öğrencisi kuzucukların karşılaşmasını önlemek için gerekli "önlemler" alınıyor. Ne var ki stajyer genç mahpuslarla öğretmenlerin yemek saatlerinin çakışması engellenemiyor. Bunun üzerine öğretmenler, yemekhaneyi bir paravanla bölerek sorunu çözüyorlar. Bu tür bayağılıklar, olsa olsa aşağılık insanların harcı olabilir.

Verdikleri mücadele de kendilerine benziyor. Şu pek cumhuriyetçi Milli Eğitim Federasyonu mesleki bir sendikadır, bir ahmaklık örneğidir ve bütün eğilimlere açık olmakla övünür. Bünyesinde "uzlaşmaz akımları barındırmak" amacıyla kurulmuş ve "temelde demokratik değerlere bağlı kalma" sözü vermiştir. Elbette solcudur ve de aşırı muhafazakârdır; milyonlarca üyesini memurluk ve laiklik statülerini koruma mücadelesine seferber eder. Ne heyecan verici bir program, değil mi?

Seni, o maymunların pembe ve kirli ellerine bıraksaydım, işte o zaman ağzımdan ağır sözler çıkmasını engelleyemezdim. Şu an, onlarla aramdaki bütün köprüleri atmış olmanın rahatlığıyla konuşuyorum. Onların da kendilerine göre nedenleri varmış ve "baş başa" oturulup konuşulduğunda o kadar da budala olmadıkları anlaşılırmış. Bunu söyleyenler o kalender hoşgörülerini, nedense, örneğin polislerden esirgiyorlar ve o denli aceleci bir değerlendirme yapıyorlar ki doğru sonuca varmaları

olanaksız: Öğretmene iyi görünmekte her zaman yarar vardır. Ben onlar hakkında söyleyeceğimi söyledim. Bunların acısını senden çıkarmaya çalışacaklarını hiç sanmıyorum. Katı ve ancak doğru bir değerlendirmeyi bir kez daha belirtmekte yarar var: Öğretmenlerin onda dokuzu acınacak insanlardır.

Neden böyle bir sonuca vardığımı açıklayabilirim: Nasıl öğretmen oldukları (tarihten iyi misin? Öyleyse tarih öğretmeni olabilirsin; üstüne üstlük coğrafya derslerini de kaparsın; Jimnastikte başarılı mısın? vb. İlköğretmen okullarından hiç söz etmeyelim daha iyi; tezgâhtar ya da hizmetçi olmamak için kullanılabilecek son şans bu okullardır); bütün bir ömrü okulda geçirmek gibi korkunç bir olguyu yaşamaları (kim olsa, onlar gibi sinir hastası olurdu); çoğunun memur olması ve görevlerinin de herkesi iğrenç bir yalana inandırmak olması: Okul, "geleceğin yetişkinleri"ne "bilgi aktaran" bir kurumdur.

Öğretmenler kültürsüz olmakla ve çocukları anlamamakla suçlanırlar. Başka türlü olmaları mümkün mü? Görüp gördükleri okulda aldıkları kültür, yani bir hiç. Öğretmen çocuklara öğrettiği konuya ilgi duyuyorsa kendinizi şanslı saymalısınız. Gösterdiği bunca çabaya karşın bir de kalkıp ondan "dürüst bir insan" olmasını ve içinde yaşadığı uygarlığa ayak uydurmasını istememelisiniz. Rusça öğretmenliği yapan bir insanın, İngiliz yazarların kitaplarını okumasına ne gerek var? Okul programında olmayan bir resim sergisini gezmenin ne yararı olabilir? Nasıl olsa bu tür kültürel etkinlikler ne sicile işleniyor ne de müfettiş tarafından soruluyor.

Kültürlü bir kadın olduğumu söyleyemem; hiçbir şey bilmediğimi ve sana hiçbir şey öğretemeyeceğimi biliyorsun; kültürsüz olmak bir kusur değil; asıl acı olan kültürsüz insanların "kültür bekçiliği"ne soyunmaları. Biliyorsun Marie, çocukları olan dostlarımız, dertlerini paylaşmak için, öğretmenlerin yaptıkları düzeltmeleri ya da "özet"leri bana getiriyorlar. Benim amacım bir "saçmalardan seçmeler" kitabı yazmak değildi. Ne yazık, bazıları bu kötü oyuna alet oldular. Oyunun kötü olması, saçma seçiminin iyi yapılmamasından kaynaklanmıyor. Bu

konuda şunu söylemekle yetinmeliyim: Bizim sistemimizde öğrenim "zorlaştıkça" bu işten sağ salim paçasını kurtardığını sananların bile zamanla görüş açısı daralıyor, zekâsı sınırlanıyor.

Öğretmenlerin çocuklarla ilişki kurmayı bilmedikleri eleştirisine gelince; doğaldır ki birinin "geleceğin insanı" olmaktan başka bir özellik taşımadığını sanan kişi, onunla beraber yaşamaktan korkunç bir rahatsızlık duyacaktır: Buna bir de "gözetleme" görevini ekleyelim; *her iki tarafın da* aşağılandığı bu olguyu yeniden ele almayacağım.

Bir öğretmenin, sekiz yaşındaki bir çocuğu ısırması olayı gereğinden çok büyütüldü. Buna benzer daha pek çok olay yaşanacağını adım gibi biliyorum. Beni asıl korkutan bu değil. İlkokul birinci sınıf öğretmeni, Véronique'e şunları söyledi: "Oğlunuza, okulda uslu durması gerektiğini bir türlü anlatamıyorum; bunu anlamayan bir çocuk hiçbir şeyi anlayamaz" ve birlikte yaptığımız konuşmayı noktalayan o çaresiz tümce: "Ben nafakamı çıkarmak için burada çalışıyorum, oğlancılık yapmak için değil!". Véronique'in "yaptığınız işten zevk alıyor musunuz?" sorusu da böylece yanıtlanmış oluyordu.

Kuşkusuz insanların çoğu, zorunlu olmasalar, şu an yaptıkları işi yapmazlardı; kasaplar, mimarlar, postacılar, madenciler, eczacılar, bir araya gelip mesleklerinin kölesi olduklarını neden haykırmıyorlar merak ediyorum doğrusu. Bütün gençliklerini dört duvar arasında geçirmeye mahkûm insanlarla birlikte yaşamanın cehennem azabından farkı olmadığı düşüncesine ben de katılıyorum ancak öğretmenler, şu "saçımızı süpürge ettik" teranesini artık bıraksalar çok iyi olacak...

Hiçbir şey öğrenmek istemeyen gençlerin ilgisini çekmek için "olağanüstü bir gayret gösteriyorlar". "Uyandırma pedagojisi" şunu kapsıyor: Çocuk herhangi bir konuyla ilgilenmeyegörsün, onun bu buluşu korkunç bir "öğrenme nesnesi"ne dönüştürülüyor ve eylemi işe yarar bir etkinliğe yönlendiriliyor. Domuzlar...

İşte bu teknikler üstüne kurulmuş bir efsaneyi onlar yıkabilir mi hiç? Onlar ki yaşadığımız yüzyılın önyargılarına tutsak!..

O profesyoneller ki (ana babaların amatör pedagoglar olarak değerlendirildiğini unutmayalım), *basmakalıp düşünceleri* öğretmek, şu bildiğimiz toplum yaşamını sürdürmek için gerekli olan tüm bilgileri aktarmak gibi kutsal bir görevi üstlenmişler. Hiç durmadan kafalarımıza işlenen "bu yollardan geçmek gerek" bahanesini öne sürüp neden mutsuz olalım? "Bu yollardan geçmek"; yani bize sunulan insan ilişkilerini, dünyayı ve bilgileri olduğu gibi kabullenmek.

Bütün suçu öğretmenlere yüklemek istemiyorum çünkü her şeyden önce tek suçlunun onlar olmadığını biliyorum. Bununla birlikte toplumun onlara biçtiği uşak giysilerini, böylesi bir kendini beğenmişlikle üstünde taşıyan bu uşak takımından paçayı kurtardığımızı gerekçe gösterip, onların neden olduğu bunca zarar ziyanı bilmezlikten gelmek doğru değil.

Bir kere, zekâ katliamının doğrudan sorumluları oldukları-nı göz ardı edemeyiz. Aptallık bulaşıcı bir hastalık değil. "Aptallığın yayılmasında en büyük suçlu kitle iletişim araçlarıdır." Elbette ama bu işte, öğretmenlerin de gazeteciler kadar payı var. Zaten, ikisi de aynı işi yapmıyor mu? Bilgilendirerek biçimlendiriyorlar, akılda tutulması gerekeni aktarıyorlar. Günün modasına uygun gerekçesiyle, aynı müziği ve sözleri yineleyip duran bir şarkıcı gibi. Ancak öğretmenlerin durumu biraz daha kötü; yönetmenler genel istek üstüne yinelenen şov programlarında onlar kadar bilinçsiz davranmıyorlar. Televizyon programlarını hazırlayan aptallaştırma uzmanları, iyi seyirciyi alıkoyup kötü seyirciyi dışlamaya kalkışmıyorlar. Hiç olmazsa, bunun umurlarında bile olmadığını söyleme dürüstlüğünü gösteriyorlar. Oysa öğretmenlerin bütün işi gücü (bugüne kadar, bunun tersini öne süren olmadı) elemek, işlerine yaramayanları ayıklayıp yarayanlara karşı ayrıcalıklı davranmak.

Pygmalion'un kim olduğunu biliyor musun? Bilmiyorsan bir ansiklopediye bakıver. O zaman, neden bir kitaba Pygmalion à l'école[3] adının verildiğini daha iyi anlayacaksın. Bu kitapta gülünç olduğu kadar da acımasız bir deney aktarılıyor. (Canım

3. *Pygmalion à l'école*, L. Jacobson ve R. Rosenthal, Casterman, 1972.

kızım, bir gerçeğe ışık tutmadığı sürece sana "psikososyolojik deneyler"i aktarmadığımı biliyorsun. Bilginlerin, özellikle de "toplum bilimleri" alanında çalışanların söylediklerine güvenmek için bir neden göremiyorum.)

Rosenthal önce, deneyi gerçekleştirecek olan araştırmacılar üstünde bir inceleme yapıyor.[4] Bir grup araştırmacıya belli sayıda fare veriliyor ve bunlardan hangilerinin "aptal" hangilerinin "akıllı" oldukları belirtiliyor (gerçekte, böyle bir ayrım yapılmış değil). Farelere çeşitli alıştırmalar yaptırılıyor. Gösterdikleri ilerlemeler kaydediliyor. Sonra fareler başka bir araştırmacı grubuna veriliyor; ancak kutuların üstünde bulunan "aptal fareler" "akıllı fareler" yazılı etiketlerin yeri değiştiriliyor. Bu grubun da görevi, bir önceki grupla aynı: Farelerin beceri düzeyini saptamak. Sonuç mu? Sonuç, inanılmayacak kadar ilginç. İlk araştırma grubu, "akıllı" fareleri "aptal" farelerden daha başarılı buluyor. Ve... ikinci grup da aynı sonuca ulaşıyor; etiketlerin yeri değiştirildiği halde. Üstünde "akıllı" etiketi bulunan fareler, her zaman daha çok puan topluyorlar.

Amerikalı sosyologlar aynı deneyi ilkokul öğretmenleri üstünde uyguluyorlar (ne ilginç!); öğretmenlere, öğrencilerin zekâ düzeyiyle ilgili gelişigüzel değerler veriyorlar. Sonuç: Çocukların karnelerindeki notlar, araştırmacılar tarafından verilen yanlış bilgilerle çakışıyor, gerçeklerle değil. Zeki olduğu öne sürülen öğrenciler, en iyi notları alıyor. Bu araştırmayla elde edilen sonuçları eleştirenler oldu. İleri sürdükleri gerekçeye gülmemek ne mümkün? Deneye katılan öğretmenler, kendilerini yanlışa sürükleyen sözde psikologların çocuklarla ilgili değerlendirmelerini doğrulama kaygısının kurbanı olmuşlar... Ben de bunu anlatmaya çalışıyorum: Onların *konformizmi* de işte bu noktada haddini aşıyor.

Okullarda, alt-topluluklar kademelendiriliyor (liseler, C.E.T. fakülteler, büyük okullar); aynı okul içinde, seçilen bölüme ve ikinci dile göre bir kez daha ayrım yapılıyor. Her

4. *Experimenter Effects in Behavioral Research*, R. Rosenthal, New York, Appleton-Century Crofts, 1966.

öğretmen iyi bir sınıfa mı yoksa orta ya da kötü bir sınıfa mı girdiğini önceden biliyor; "zayıf" bir sınıfın neden zamanla "kuvvetli" bir sınıfa dönüşemediğini sorduğumda şu yanıtı alıyorum: "Bütün bir sınıf değil ancak tek tek öğrenciler böyle bir gelişme gösterebilir". Şu soruyu da yanıtlamaları koşuluyla bunu kabul edebilirim: "İyi" ve "kötü" sınıflarda bulunan öğrencilerin sayısı *belli* bir düzeyi tutturmaya engel olmaksızın, koskoca sınıflar neden ve nasıl yönlendirilebiliyor?

Sınıfa girer girmez şunları söyleyebilen kaç öğretmen var: "Burada bulunanların tümü, öğrenmekten mutluluk duyacak zeki insanlar *olabilir*. Siz okula gelme konusunda seçiminizi özgürce yaptıysanız, ben de insanlara bir şeyler öğretmekten hoşlandığım için buradaysam, akıllı ve mutlu olmak için yeterli koşullar sağlanmış demektir". Hiç de böyle olmuyor; bir öğretmen daha sınıfa girerken, perdenin çoktan kapanmış olduğunu ve yalnızca durumu olduğu gibi korumaktan sorumlu tutulduğunu çok iyi biliyor.

Nitekim, beraberinde parlak zaferler getirmeyen bu görev ve otoritenin onlar için taşıdığı anlam, en ufak bir çelişkiye yer vermeyecek kadar büyük bir uyum gösteriyor. Büyükbabanın subaylarla ilgili düşüncesini biliyorsun: Aslında onların yapmak istediği emretmek değil, itaat etmektir. Genel olarak bu, eğitimciler için de geçerli. Başka bir yoruma göre onlar, çocukluklarının sırasında yaşadıkları aşağılanmanın intikamını almak için bu denli zorbaca davranıyorlar. Yani öğretmenler aşağılık duygusunu yenmek için despotluk yapıyorlar. Bu açıklamayı çok saçma bulduğumu söylemeliyim. Küçükleri ezebilmek için öğretmen olmaya hiç gerek yok. Bence Milli Eğitim'de çalışanların çoğu, rahat ve kişiye hemen hemen hiçbir sorumluluk yüklemeyen bir işte çalışmayı yeğledikleri için öğretmen oluyorlar.

Sosyal güvenlik gereksiniminin, düzen ve konformizm gereksinimine dönüştüğü düşüncesine gelince; kurulu düzene saygı duyma ilkesine dayanan bir *eğitim* sistemi söz konusu olsaydı, bütün öğretmenlerin bu ortak psikolojinin etkisiyle konformist davranışlar gösterdikleri öne sürülebilirdi. Oysa onların

var olma nedeni, kendileri aracılığıyla insanlara "aktarılmak" istenen ne varsa, hepsini iletmek. Onlar, yalnızca kendilerinin konuşabileceğini, asileri istedikleri gibi cezalandırabileceklerini öne sürüyorlar; mutlak bir otorite kurmaya hevesli oldukları için değil. Okul kurumunun gayretkeş hizmetkârları oldukları için; bu kurum da ancak kurallara koşulsuz itaat edilmesi koşuluyla işleyebilir: onun varolma nedeni de bu zaten.

Onlar, zorba oldukları kadar köledirler de; müfettişle yüz yüze geldiklerinde küçülüverirler. Müfettiş! Bütün öğretmenlerin saplantısı, onun birdenbire sınıfa girmesi ve rapor tutmasıdır. Teftiş sırasında oynanan komedinin başrol oyuncusu onlardır; bu oyunda başarılı olmaları için öğrencilere yalvaran gözlerle bakan yine onlardır. Ama dikkat, bu sırada inisiyatifi de elden kaçırmamak gerekir; ulu manitu bunu yanlış değerlendirebilir, hatta ceza verebilir. İyisi mi oyunu kurallarına göre oynayalım. "Özgün" olmak, en azından kuşku yaratır. "Herkes gibi davranmalı" ve başımızı belaya sokmamalıyız.

Sen küçükken, arkadaşların seninle "öğretmencilik" oynamaya bayılıyorlardı; kurban olarak seni seçiyor, sana zavallı öğrenci rolünü veriyorlardı; sürekli tehdit ediliyor, azar işitiyor ve isterik çığlıklar karşısında ne yapacağını şaşırıyordun. Okulda ne olup bittiğini sana henüz anlatmamıştım; arkadaşların, kendi yaşadıkları deneyimlerden yola çıkarak onun bir karikatürünü çiziyorlardı. "Büyükler" okul konusunda benim seni "etkilediğime" inanıyorlardı oysa ilk etki oyun arkadaşlarından geldi; okulla ilgili gözlem ve değerlendirmelerini, bu "gösteriler" aracılığıyla sana ilk aktaran onlar oldu: Okul, "öğretmenin bağırdığı" bir yerdir. Bu küçük kızların hepsi farklı okullara gittiğine göre, hiç olmazsa birkaçının öğretmeni yumuşak ve sabırlı olmalıydı. Ama kuşkusuz çocuklar, gülümseyen bir yüzün arkasına gizlenen buyurganlığı sezmişlerdi ve bunu bağırıp çağırarak yansıtıyorlardı.

"Belki de bu meslek diğerlerinden daha yıpratıcı. İktidar çılgınlığa, mutlak iktidar ise mutlak bir çılgınlığa sürüklermiş insanları. Bir öğretmenin bir grup çocuk üstünde otorite kur-

ması, belki de zamanla onun kişiliğini bozuyor." Hiç sevmediğim bir insana, Michel Tournier'ye[5] sığınmakta bir sakınca görmüyorum: Doğrusu, sesimi öğretmenlerin gözde sesiyle birleştirmek eğlenceli oluyor.

Bütün öğretmenler "-log"dur (bu sözcüğü, Québec'li Lucien Morin'den aldım) ve herkesten bilgili olduklarını göstermeye bayılırlar. Öğretmeninden daha bilgili olmak, öğrenci için büyük bir tehlikedir.

Öğretmen her zaman haklıdır. En doğru yanıtı veren, her zaman odur; uygulanan pedagoji buyurgan olsun olmasın, öğrenciye verilen tek mesaj, ona öğretilen tek gerçek budur. Öğretmen öğrenciyi doğru olana "yönlendirir"; bu görevi yerine getirirken kaba yöntemlere mi başvurduğunun, nazik mi davrandığının, son derece aptal bir insan mı yoksa Sokrates kadar akıllı mı olduğunun hiç önemi yoktur. O, yönlendirme görevinden kaçamaz. Öğretmenin var olma nedeni, bu görevin yerine getirilmesi zorunluluğudur. Bu yüzden de bütün suçu *eğitimin zorunluluğuna* yüklemek yanlış olmayacaktır: Bu olguya karşın, öğretmenin biri kalkıp da bana, öğrencilerine "saygılı davrandığı"nı söyleyince, doğrusu kendimi gülmekten alamadım. Aynı öğretmen, öğrencilerine saygı duyduğu için bundan böyle onların yaptığı hataları düzeltmeyeceğini söyleme cesaretini gösterebilir miydi acaba? Kaldı ki çocuklar hatalarının düzeltilmesini talep etmedikleri halde, bunu zorla yapmak akıllıca, yararlı ve saygılı bir davranış olabilir mi? Kim, hakikatin sahibi olduğunu öne sürebilir? Öne süren varsa, sahip olduğu bu hakikati şiddetten başka bir yolla kabul ettirebilir mi? Hakikati kabul ettirmenin tek yolu onu dayatmaktır; birisi tarafından dayatılan bir hakikat, başka biri tarafından ancak ve ancak varsayılabilir; varsayılan bir hakikat, hakikat olmaktan çıkar. Bilgi sahibi olduğunu öne süren herkes, düşüncenin potansiyel düşmanı sayılmalıdır. Okul, bu potansiyel tehlikenin en yoğun

5. *Kutsal Ruh*, Michel Tournier, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, 2003.

yaşandığı ortamdır; çünkü burada, her şeyin mutlak efendisi olduğunu ileri süren birileri vardır: öğretmenler.

Bir yandan, son yirmi yılda öğretmenin yetkilerinin azaltıldığı söylenirken, bir yandan da ondan psikologluk yapması isteniyor. Bu işe soyunan öğretmenlerin ele avuca sığmayan bir çocuğa "kişilik bozukluğu", dersleri izleyemeyen bir çocuğa "hafif geri zekâlı", sessiz ve yalnız kalmaktan hoşlanan bir çocuğa da "psikotik" tanısı koymalarına şaşmamak gerek. Bence burada kötü olan, öğretmenin yanılgıya düşmesi değil, *tanı koyma* cesaretini gösterebilmesidir.

Hele hazırlık öğretmeniysen, okuma zorluğu çeken öğrencilere disleksi tanısı koyarsın olur biter. Doğrusu, böyle bir nörolojik hastalığın çocuklarda görülüp görülmediğini bilmiyorum; ama öğretmenlerde görüldüğüne kuşku yok. Altı yaşındaki çocuklardan çok büyük bir bölümünün okuma yazma öğrenmeye ilgi duymadıklarını biliyoruz (seninle birlikte yaptığımız ankete göre, okula gönderilmeyen çocukların çoğu sekiz yaşında, bazıları da daha sonra okumayı öğrenmek "istemişlerdi"). Baudelot ve Establet bu konuda şu açıklamayı yapıyorlar: "Mekanizma şöyle işliyor: Okul, altı yaşındaki çocukların önüne çoğunun aşamayacağı kadar yüksek bir engel koyarak kendi disleksiklerini kendisi yaratıyor. Sonra da onlardan kurtulmaya bakıyor; ana babalar ve çocuklar bu başarısızlığa doğuştan gelen bir hastalığın neden olduğuna, okulun bu işte hiçbir suçu olmadığına, konu, okulun uzmanlık alanı dışında kaldığı için, hasta çocukların burada tedavi edilemeyeceklerine inandırılıyorlar. Böylece, onların yaşadığı güçsüzlük ve aşağılık duygusunu bir kez daha doğrulamış oluyorlar: Okul, bu çocuk için hiçbir şey yapamaz çünkü o altı yedi yaş grubundan bekleneni veremedi."[6]

Böyle bir "çocuğu "özel" sınıflara göndermek öğretmenin görevi değildir" diyenler, bence büyük bir haksızlık yapıyorlar. Öğretmenin görevi, elinden geldiğince çocuğu topluma uyarlamaktır. Böylesine kutsal bir amaç uğruna kullanılan her yol mubah sayılmalıdır.

6. *L'école capitaliste en France*, a.g.y.

Kurumsal pedagojiyle flört etmeden modern olunabilir mi? Çocuğun kanını emip ruhunu satın almak için bugüne dek hiç kimse elinden geleni ardına koymadı. Öğretmenler de grup analisti rolüne dört elle sarıldılar. "Psikanalizde olduğu gibi öğretmen susmalı, grubun kendi kendine billurlaşmasına, kendini bulmasına fırsat vermelidir."[7] Biraz ileride: "Otoriteye dayanan ilişki –yabancılaşmaya dayanan ilişki– yıkılacaksa, bu ancak onun kadar 'temel' bir ilişkinin, onun yerini alacak bir öğretmen-öğrenci ilişkisinin kurulmasıyla mümkün olabilir [...]. Bizim hareketimizin esin kaynağı psikososyolojidir; o da, psikanalizin bir ürünüdür. J. Ardoino'nun, yeni ve otantik eğitim biçimi olarak değerlendirdiği 'tanı grubu' gerçekte, hem otorite ilişkisine hem de psikanalitik ilişkinin kendisine karşı çıkmak anlamına gelmez mi?[8] Yol gösterme işlevini yerine getiren kişi emir ve talimat vermeyi, öğrenmeyi ve bilgilendirmeyi reddeder. O, grubun kendi kendine işlemesine, kendi bütünlüğünü bulmasına, kendi iletişim ağını kurmasına yardımcı olmakla yetinir [...]. İşte, bütün bu düşünceler bizi, sınıfın ya da genel olarak okul grubunun 'özyönetim'ini tasarlamaya yöneltti."[9]

"Ah! ne soylu sözcüklerle anlatılıyor bütün bunlar!"

Aynı Lobrot, "yönetmemek"ten söz ediyor. Bu bir düş olmalı! Desene siyasal yaşantımızı da psikologlar yönetecek.

Gün gelecek, kaygımızı ve sefaletimizi kendimiz "özyöneteceğiz". Ağzı sıkı yol göstericilerimiz de sürü halinde yaşamanın bizim için bir gereksinim olduğu konusunda "bilinçlenmemiz" için bize yardımcı olacaklar; ONLAR, özgürlüğümüzün sınırlarını belirleyecek, sonra da bu sınırları kendi kendimize çizmemize fırsat verecekler.

İğrenç, öyle değil mi?

Kurumsal pedagojiyi "büyük bir iyi niyetle benimseyen insanlar"ı, sen de benim kadar tanıyorsun. O küçüçük beyin-

7. *La Pédagogie institutionelle*, M. Lobrot, Gauthier-Villars 1966.
8. !!!!!!! (yazarın notu).
9. *La Pédagogie institutionelle*, a.g.y.

lerinde, çocukluklarından kalma en ufak bir isyan kıvılcımı da mı yok? Bir *sistemi*, kıyısından da olsa eleştirmelerini sağlayacak en küçük bir soru işareti.

Kendini ilerlediğine inandırmak için arkaizmin yerine çağdaşlığı koymak yeterli mi? Eğitim düşüncesi yeterince köhneleşmedi mi artık? 1982'de, Paris'in banliyölerinden biri olan Pré-Saint-Gervais'de bir hazırlık sınıfı: Gri gömlekli sınıf öğretmeni "dersi izlemeyen öğrenciler"i cezalandırıyor; defterlerine yüz satır yazı yazacaklar, sonra da "yüzlerini duvara dönüp kollarını havaya kaldıracak ve öylece ayakta bekleyecekler." Okul müdürü, Noé'nin annesinin Bay X'i neden şikâyet ettiğini anlayamıyor çünkü "Bay X'in sınıfındaki öğrencilerin çoğu, daha Noel gelmeden okumayı sökmüş oluyorlar". Evet, bazen modası geçmiş yöntemlere başvuruyor. Ama sanki diğer okullarda bu cezalar uygulanmıyor mu? Hafta sonu izninde okulda kalma cezaları, ikazlar, ihtarlar, ek ödevler, disiplin kurulları, okuldan uzaklaştırma ya da atma cezaları... ve Gisèle Bienne,[10] o güzel kitabında bütün bu cezalara hakaretleri, sürekli tehditleri, konuşma yasaklarını, çocuğun kişisel eşyalarına el konmasını, eşyaların aranmasını, her çeşit şantajı eklemek gerektiğini söylüyor.

Bir nebze olsun esnek davranmayı bile beceremiyorlar. Geçenlerde, dokuz yaşındaki Eléonore bize şunları anlattı: "Öğretmenim çok garip bir insan. Her perşembe bize, çarşamba günü neler yaptığımızı sorar. Okul açıldı açılalı, ne zaman birisi televizyon izlediğini söylese, gözlerini tavana çevirip birkaç saniye öylece durur. Artık televizyon seyrettiğimizi söylemeye cesaret edemiyoruz, ancak hemen bir yalan uydurmayı beceremezsek sınıftaki çocuklar gülüşmeye başlıyorlar ve hep bir ağızdan, 'Yuh! Yuh! Televizyon seyretmiş, televizyon seyretmiş!' diye bağrışıyorlar. Oysa herkes televizyon seyrediyor ama artık bundan utanç duymaya başladık." Kısacası, öğretmenlerin en kibar olanı en az zorba olanıdır denemez. Kaldı ki çoğu

10. *Je ne veux plus aller à l'école*, Gisèle Bienne, Éditions des femmes, 1980.

oldukça kaba davranıyor. Oysa, çocuklara sözlerini dinletmek için bu kadar kötü olmalarına hiç gerek yok. Milgram'ın itaatle ilgili deneyinde deneklerin, başkalarına işkence etmek gibi iğrenç bir emre boyun eğmelerinin nedeni açıkça ortaya konuyor: Emri veren otorite sahibi bir insandı çünkü bir profesördü. Deneklerin çoğu, yaptıkları işten hoşnut olmamakla birlikte, itaat etmekten de geri kalmıyorlardı; işte deneklerden birinin, Bay Gino'nun gerekçesi (sayfa 113): "Çünkü siz benden daha nitelikli bir insansınız. Siz profesörsünüz."

Öğretmen her şeye kadirdir; bilgi de onun elindedir, güç de; bir suç işlediğimizde hemen görür, duyar.

Sana tarihsel bilgiler sunarak başını ağrıtmak istemiyorum ancak kısa bir süre önce öğrendiğim ve çok ilgimi çeken bir olaydan söz etmeden geçemeyeceğim. Yüzyılın başında ilköğretmen okulları kadın ve erkek öğretmenleri, bir bakıma "laik papazlar" gibi yetiştiriyorlarmış; gerçekten de din adamlarına benzeyen bir topluluk yaratılıyor ve onlara bir tür kutsallık unvanı veriliyormış. "Laik erdemler" çevresinde yaratılan saygı duyguları, öğretmenlerin çok özel ve saygın bir konum kazanmalarını sağlamış. (Aslında, öğretmenlerin tarihçesi oldukça eskilere dayanıyor; bir düşünsene: Romalılar, "aşağılık" bir iş olarak değerlendirdikleri öğretmenliği ancak kölelere layık görebiliyorlarmış!). XIX. yüzyılda öğretmenlerin kutsanmasından günümüze ulaşan tortuyu ne yazık ki aydınlarımız göremiyor.

Sadist duygular taşıyan öğretmenlerle hekimler karşısında ana babalar, ana baba olmayanlardan daha çok korkuyorlar; kendilerini öylesine güçsüz hissediyorlar ki çocuk üstünde alternatif bir etki yaratabileceklerini bile düşünemiyorlar. Hekimler ve öğretmenler, bütün yetkileri ellerinde toplar ve böylece geleceğin efendisi olurlar. Anneye düşen onlara şirin görünmektir (babalar genellikle ortalıkta dolaşmaz; daha alt bir konumda yer almak, onlara kadınlar kadar "doğal" gelmez). Hal böyle olunca ezilenlerin başkaldırmaları beklenebilir mi? Ana babalar ile öğretmenler arasında gizli gizli sürüp giden bu düşmanlığın ana babalar ile ezilen çocukların, öğretmenler ile

efendilere karşı ittifak kurup birlikte mücadele etmeleriyle sonuçlanması enderdir; bu iki çetenin birbirini kıskanarak, çocuğun kime ait olacağını belirlemek üzere birbirlerine şantaj yapıp durmaları daha sık görülen bir durumdur.

Bu noktada iki seçenekle karşı karşıya kalınır: Ana babanın toplumsal konumu çok önemli değilse, tek yapacağı öğretmenin karşısında sus pus olmak ve oturduğu yerde oturmaktır. Bu tür insanların, öğretmenin bulunmadığı yerlerde, artık okulda çocuklara yaşamla ilgili bilgiler verilmiyor ya da "bizim zamanımızda öğretmenler çocuklara karşı yumuşak davranmak zorundaydı ancak yine de gençliği terbiye etmeyi şimdikilerden daha iyi beceriyorlardı" diye homurdanmaları serbesttir. Ya da ana baba çok önemli bir konumdadır; işte o zaman öğretmene karşı "okulları ben yarattım" havasına girmesinde hiçbir sakınca yoktur. Ayrıca, konuşma sırasında kullanacağı üslubu, unvanına ve rütbesine göre belirleyebilir: Öğretmenle konuşurken onun dengiymiş, hatta ondan üstünmüş gibi bir tavır takınabilir.

Geçen gün Corinne'in bize söylediklerini anımsıyor musun? "Belki de bu berbat bir şey ama kızımın öğretmenleri üstünde, diğer velilerden daha büyük bir etki yaratabiliyorum. Bütün okullarda egemen olan terör havasından ben de yararlanıyor, öğretmenleri eleştirebiliyor ya da onlara önerilerde bulunabiliyorum; diğer ana babalar, böyle bir şey yapmaya asla cesaret edemezler." Berbat bir şey mi?.. Başka ne olabilirdi? Okulun balta girmemiş bir ormandan ne farkı var? Asla sizler kadar güçlü olamayacağımı daha işin başında anlamıştım; bu savaşa girip yıllar boyunca bütün enerjimi Marie'yi ve kendimi korumak için harcayamayacağımı çok iyi biliyordum; Suzanne'ın Judith için yaptığını, annemin üç çocuğu için yaptığını ben yapamazdım.

Ana babalar ile öğretmenler arasında "etkili bir işbirliği" kurmak üzere, az sayıda da olsa bazı deneyler yapıldı ve bunların hemen hepsi büyük bir fiyaskoyla sonuçlandı. "Yeni ilişkilerin yaşandığı" sivri okullarda, öteden beri bilinen bir gerçek yeniden keşfedildi: İnsanlar toplumun onlara verdiği toplumsal

rolün dışına çıkamadıkça, ilişkileri değiştirmek olanaksızdır. 1975'te, Vitruve'lü öğretmenler (öncüler!) bu konuda şunları yazıyorlardı: "Bizi ilgilendiren konularda enayilik etmeye, artık hiç mi hiç niyetimiz yok; okulların ana babalara güya açılması uygulamasının kahrını yıllardır çeken biziz. Bu yeni uygulamayla bakanlığın, genel stratejide bir değişiklik yapmadığını, yalnızca eğitim projesini yerinde iyileştirmeyi amaçladığını da çok iyi biliyoruz. Genelde ana babaların önerileri okul çatısı altında kurulan ilişkilere daha insancıl bir görünüm kazandırılmasından öteye geçmiyor. Yani okulun eski işlevini sürdürmesi her şeyden önemli: Okul, çocuklarına, onların yaşamından daha iyi bir yaşam hazırlamalı, onların konumundan daha yukarıda bir konum sunmalı. Vitruve'de kimi ana babalar, okula istedikleri gibi girip çıkma hakkından yararlanarak, kültürlerarası farklarla ilgili değerlendirmenin okulun düzeyinde herhangi bir düşmeye neden olmaması ve kendi çocuklarının durumunu zorlaştırmaması için uğraşıyorlar."[11]

Kısa ömürlü şu "özyönetim okulu"yla tanışmamızı sanıyorum ikimiz de uzun süre unutamayacağız. Orada her şeyin yepyeni olduğunu, orada her şeyin yapılabileceğini düşünüyorduk. Daha ilk tartışmada ikimiz de düş kırıklığına uğradık. Yaptığım konuşmayı sözcüğü sözcüğüne not almıştım; aktarıyorum:

"Bu okulda eğitimcilere yer vermeyi düşünürken, neden öğretmenlerden başkasına yönelmediniz?

— Sen et almak için kasaba gitmiyor musun?

— Ama bakın, benim de bildiğim bazı şeyler var ve bunları çocuklara aktarabilirim...

— Eğitim işini eğitimcilere bırakmak daha iyi olur!

— Profesyonel olsun olmasın, herkes çocuklara ve yetişkinlere, paylaşmaktan ya da derinleştirmekten hoşlandığı konuları öneremez mi?

— Galiba sen adresi şaşırdın. Burası bir eğitim kurumu, bir yaşam ortamı değil."

11. *Autrement*, Nisan 1978.

Gerçekten de burada yaşamdan eser yoktu; tasarı, daha baştan ölüme mahkûm edilmişti. Kimi hekimler, örneğin M.L.A.C.'da* yer alanlar, hekimliğin meslekten olmayan insanlarla el ele verilerek yürütülebileceğini savundular; ama bu bile, eğitim işinin uzmanlara bırakılmaması için gerçekten çaba gösteren eğitimcilerin silkinip toparlanmasına yetmedi. Papazın çömezliğini yapıncaya kadar, hiç olmazsa birisi çıkıp "işçi-papaz" rolüne soyunsaydı da, fabrikalarda matematik ve tarih dersleri verseydi...

Ah, ne yazık! Vicdan diye bir şey kalmadı, tatlı yavrum!

Toplumumuz bütün öğrencilere, kim ve kaç yaşında olurlarsa olsunlar ücret ödemelidir; öğretmen okulları sayılı cazip kuruluşlardan biri olmayı sürdürdükçe, kısa günden kâr etmek isteyenler için bir çekim alanı olmaya devam edecektir. Bir de bu okullardan birinde öğrenim görmediği halde vekil öğretmen sıfatıyla çalışanlar var. Bunların bakalorya sınavını vermiş olmaları yeterli sayılıyor. Kısacası, insanlar öğretmenlik mesleğini (ilkokul ya da lise) seçerken, çoğunlukla devlet memuru olarak çalışmanın nimetlerini düşünüyorlar; daha açıkgöz olanları da yılda kaç saat çalışıp, kaç saat tatil yapacaklarını hesaplıyorlar.

Orta dereceli okullardaki öğretmenlere gelince; bunlardan yalnızca yüzde 0,5'inin öğretmen olmak amacıyla, ilgi duydukları alanda yükseköğrenim gördüklerine inanıyorum. Felsefe, fizik ya da edebiyat gibi alanlarda öğrenim görmek en iyi olasılıkla gençlere çekici gelebilir; ancak bu gençler, diplomalarını aldıktan sonra iş bulamıyor ve öğretmenlik yapmak zorunda kalıyorlar. "En iyi olasılıkla" diyorum; çünkü bölüm seçiminde, burada işlenen derslerden zevk alınıp alınmayacağının, her zaman öncelikle göz önüne alındığını söyleyemeyiz. Bourdieu ve Passeron edebiyat fakültelerinin, toplumsal konumları gereği yükseköğrenim görmek "zorunda kalan" burjuva gençler için bir sığınak olabildiğine dikkat çekiyorlar; hiçbir alana ilgi duy-

* *Mouvement pour la liberté de contraception* (Kürtajın ve Doğum Kontrolünün Serbest Bırakılması Hareketi): 1968 sonrasında kurulan ve feminist akımların gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan bir hareket. (ç.n.)

mayan bu gençlerin, bir an önce yükseköğrenimlerini tamamlayıp "firma unvanı" türü bir unvan kazanmaktan başka bir şey düşünmediklerini ortaya koyuyorlar.

Elbette hal böyle olunca, Neill'in Summerhill'deki eğitimcilerden, günün yirmi dört saati çocuklarla ilgilenmelerini istemesi bir çılgınlık olarak nitelendiriliyor. Buradaki uygulama, şu soruyu akla getiriyor: Yetişkinlerin bu denli yorulması ve bu kadar özveride bulunmaları çocukları etkileyecek yeni bir baskı kaynağı oluşturmaz mı?

Neill'i çok iyi anlıyorum; öğretmenlerin mesleklerine karşı ilgisiz tutumları onu öfkelendiriyor ve onların bunalımına meydan okuyor. *Barbiana: Lettre à une maîtresse d'école*'ün yazarı gibi. Bu adamcağız, aslında hiç de sevecen bir insan değil (bazen öğrencilerini kırbaçladığını itiraf ediyor) bununla birlikte, öğretmenleri acımasız bir dille eleştirmekten de geri kalmıyor; keyifle okuduğum bu kitapta, en azından yazarın şu görüşüne katıldığımı belirtmeliyim: "Ben size, götürü usulü ödeme yapacağım. Bütün derslerde başarılı olan çocuklar hak ettikleri parayı alacaklar. Ya da daha iyisi, herhangi bir derste başarısız olan her çocuk belli bir para cezası ödeyecek."[12]

Sevimli ve akıllı öğretmenler var. Evet, doğru, böyle öğretmenler de var. Ancak patronlar içinde de sevimli ve akıllı olanlar var. Canına okuyan birini sırtında taşımaktansa, seni gözeten (daha fazlasını da yapabilir) birini taşımayı yeğlersin. Görevlerini sorgulayan şu "sevimli öğretmenler" nerede, onlar ne yapıyor? Siz ki "solcu"sunuz, eleme olgusuyla mücadele ederken, aman ha işinizi ihmal etmeyesiniz: Kılı kırk yararak not vermeye devam...

Siz ki Freinet "yandaş"ı olduğunuzu söylüyorsunuz, "normal var olma koşulları"nı yeniden yaratmak için çırpınıp durmayın artık; Freinet gözü pek, içten ve ileriyi görebilen bir insandı ancak ne yazık ki "çocuğu yaşama kazandırma" düşün-

12. *Barbiana: lettre à une maîtresse d'école*, Mercure de France, 1972.

cesinin ne denli yapay olduğunu anlayamadı. Çocuğu yaşama bırakmak bundan çok daha kolay değil mi?

Öğrenim süresi uzadıkça insan "uzmanlaşıyor" uzmanlaştıkça da eleştiri alanı daralıyor. Artık bugün, anaokulu öğretmenleri bile "sağlam bir eğitim!" görüyorlar. Eğitim ordusunun vurucu gücü onlar olduğuna göre... Çocuklar üstünde öylesine korkunç bir etkileri var ki çarçabuk onları "toplumsallaştırmayı" başarıyorlar. Yarattıkları bu etkinin onları tedirgin mi ettiğini sanıyorsunuz. Yok canım, niçin tedirgin olsunlar ki? Bundan böyle, bilgiyle yaldızlanmış bu sonradan görmeler çocuklara pek çok şey öğretebilirler: Arkadaş edinmek, öfkesini yatıştırmak, bir tartışmayı denetim altına almak vb.

Öğretmenler, hangi düzeyde olurlarsa olsunlar, işlevlerine karşı çıkmıyorlar; bu yüzden mutsuz olsalar bile. Hepimiz biliyoruz, sürekli homurdanıyorlar. Hoşgörüyü kınayanlardan ve bakalorya sınıflarının "içler acısı durumu"nu eleştirip duranlardan söz etmiyorum. (1899'da, Bay Brunot, meclis soruşturma kurulunda, ortaöğrenimle ilgili bir konuşma yaptı: "Yunanca eğitiminde, göz ardı edilemeyecek kadar açık bir gerçekle karşı karşıyayız; ortaokul mezunu öğrenciler tek kelime Yunanca bilmiyorlar. Bir süredir, hayrına bakalorya sınavlarına giriyorum ve her sınavda Ksenophon'dan ya da Platon'dan bir parça veriyorum; ikinci satırın ilk fiilinde öğrenciyi durduruyorum ve bazı fiillerin şimdiki zaman çekimini soruyorum: λύω[13] vb. On öğrenciden iki tanesi bile bu soruya yanıt veremiyor. Ne bu fiillerin çekimini biliyorlar ne de anlamını. Bir de kalkıp, saygınlığı tümüyle bir varsayıma dayanan bu sınavın ne kadar önemli olduğundan söz ediliyor.")

Bu soytarıları bir kenara bırakalım, zaten onların sorunlarıyla bizimkiler arasında en ufak bir benzerlik bile yok. Bir de üzülüp duran zavallılar var; hepsi de acınacak durumda. Onlar, daha dün mesleklerine yürekten "inanıyorlardı" ve bugüne kadar, çocukların ilgisini çekebilmek için her zorluğa katlandılar; ama şimdi öyle mi? Öğrencilerle, yönetimle ve ana babalarla

13. Yunanca eğitiminde öğretilen ilk fiil.

hiçbir sorunu olmayanlar kendilerini mutlu sayıyor ve yaşayıp gidiyorlar. Her nedense, teneffüslerde çok fazla sigara içiyorlar. Çocuklara zaman kaybettirmekten başka bir işe yaramadıklarını, kendi yaşamlarını da mahvettiklerini çok iyi bildiklerinden olsa gerek.

6 Ekim 1983'te Ortaöğretim Müdürlüğü, bütün sınıflarda tartışma açılmasını istedi, ardından da bütün öğretmenlerin ortak görüşüne yer veren bir rapor hazırladı. Raporun tümünü okudum. Tadına doyamayacağın şu iki nefis paragrafı aktarıyorum (sayfa 6):

"Oybirliğiyle, daha insancıl ilişkiler kurulması temennisinde bulunulmuş, "yöneten-yönetilen ilişkisi"ni savunan aşırı formüller ise reddedilmiştir. İlişkilerin iyileştirilmesi, belli bir sürenin hizmet dışı bırakılmasına (zorunlu hizmet süresi haftada 1 saat azaltılabilir), sınıf mevcutlarının azaltılmasına (25 kişilik sınıflar), pedagoji ekiplerinin kurumsallaştırılmasına (Nasıl?), haberleşme ağının gerçekleştirilmesine bağlıdır.

Bununla birlikte, yapılan tartışmalar bir soruyu ya da bir zorluğu ortaya koymaktadır: Ergenlerle, hem otoriteyi hem de hoşgörüyü kapsayan yapıcı bir ilişki kurmak için ne yapmalı?"

Bu özlü düşünceleri kaleme alanların açıkyürekliliğine mi hayran olmalı, sentez yeteneğine mi, bilemiyorum. Lafa, "daha insancıl" ilişkiler kurmak isteğiyle başlıyorlar (öğrenciler, onlara karşı biraz daha sıcak davranamaz mı sanki?..), ardından sendikal taleplerine değiniyor ve nihayet, zavallı bir "ne yapmalı" sorusuyla sözü bağlıyorlar. Falanı filanı "kapsayan yapıcı bir ilişki kurmak için ne yapmalı?" İçine düştükleri durum Claire Bretécher'in *Les Frustrés*'sindeki aldatılmış insanların içine düştükleri o gülünç durumdan çok mu farklı?

Öğretmenlerin tümü mutsuz ancak yine de olan bitene razı oluyorlar. Bir kez daha –son kez–, Milgram'ın otoriteye itaat deneyinin önemli sonuçlarından birini anımsatacağım: Deneklerin çoğu açıkça, hatta kimi kez şiddetle bu deneyi eleştiriyordu; deney sırasında hastalananlar bile oldu. Ancak kendilerine verilen bu görevi yarım bırakmıyorlardı: *Duydukları öfke*

sinirlerini bozuyor, verdikleri sözde durmalarını ve itaat etmelerini sağlıyordu.

İki de bir bana, okulun bütün siyasal görüşlere açık olduğunu ve Kilise dururken okulu eleştirmenin pek kurnazca bir davranış olmadığını söylüyorlar. Ben, bir kuruma uşaklık edilmesine karşı çıkıyorum. Kaldı ki –sen de biliyorsun–, bazı öğretmen dostlarımız, Milli Eğitim'i ve mesleklerini benden çok daha acımasız bir üslupla eleştirebiliyorlar.

Hatta Daniel Hameline, Marie-Joelle Dardelin, Jacques Piveteau gibilerinin çok ileri gittikleri söylendi; oysa onlar hiçbir zaman kendilerini kandırmadılar. Öte yandan Kurtarılmış Okul,[14] daha 1914 öncesinde okul kurumuyla şiddetli bir mücadeleye girişti ve "kapitalist sisteme bağlı okulları ortadan kaldırmak gerektiği"ni açıkladı. Sınıf mücadelesini benimsediğini ve kendisini işçi sınıfının ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü ortaya koydu. Kurtarılmış Okul'da "işçi konseyleri sosyalizmine taraftar yetiştirilecek"ti. Sen henüz dünyaya gelmediğin halde, eğitimi konu alan bu söylem ilgimi çekiyordu. Şimdilerde onlar da çok değişti, ben de... ve artık pek az konuda anlaşabiliyoruz. Gerçekten pek az... Tartışmaların en yoğun olduğu günlerde, savundukları düşünceler karşısında neden yalnızca gülümsediğimi, neden omuz silktiğimi anlamıyor ve beni bireycilikle suçluyorlardı.

Daha önce de söylemiştim; insanlar yaptıkları işlerle o denli özdeşleşiyorlar ki bu noktada ciddi bir yanlış anlaşılma olmasından endişeleniyorum. Benim eğitimcilerle hiçbir sorunum yok: Benim düşmanlarım, şu berbat eğitim sistemine kapılıp kalanlar; hem kendilerini hem de çocukları mahveden koşulları kabul edenler. Her zaman gerçek eğitimcilerin yanında, Milli Eğitim'de ve özel okullarda çalışanların karşısında olacağım. Yeryüzünde bize olağanüstü güzel şeyler öğretebilecek o kadar çok insan var ki; bu gerçeği bilmeden seni okuldan alıkoymak çılgınlık olurdu kuşkusuz. İnsanoğlu, sevdiği herhangi bir şeyi

14. Kurtarılmış Okul (1901 tarihli yasaya uygun olarak 1910'da kurulan birlik) hareketi bugün, F.E.N. (Ulusal Eğitim Federasyonu) içinde yer almaktadır.

başkalarına sevdirmekten büyük bir haz duyar; resmi eğitimde böylelerine pek az rastlanıyor (eğitimin *zorunluluğu*, programlar vb. yüzünden): Bugüne dek bilimsel tanıtlamaları bana kabul ettirmeyi başarabilen tek insanı, erkek kardeşimi düşünüyorum; tarihte geçen yaşamsal minimumu bana öğreten sendikacıları düşünüyorum; bir grup militana, nefis siyaset, iktisat, dersleri veren Alain L.'yi düşünüyorum; karmaşık dilbilgisi kurallarını bana son derece yalın bir dille açıklayan o iki matbaa düzeltmenini düşünüyorum.

Benim de okul yıllarında böyle harika bir öğretmenim oldu. Tanıştığımızda, Dominique on bir yaşındaydı, ben de on üç. Bana kitap okumayı öğretti; bana okul duvarlarının ardında pırıl pırıl bir dünya olduğunu öğretti. Bana verebileceği her şeyi büyük bir cömertlik ve sabırla sundu; onu, bugün de sevgiyle anıyorum. Bana söylediklerinin pek az bir bölümünü anlayabiliyordum. Gerçekten de pek azını.... ancak yirmi yıl sonra geriye dönüp bir bakıyorum da yaşamımın tüm köşe taşlarını, onun benliğimde açtığı bu özgürlük alanına yerleştirmişim. Onun varlığından ancak üç yıl yararlanabildim. Büyüdüm. Yaşlandım. "Kabul edilen" düşüncelerle mücadele ederken, çoğu kez olduğumdan daha gözü pek davranmam gerekti; o, bana aptallığın nelere mal olabileceğini öğretmişti ve ona duyduğum minnet, zorluklar karşısında tek dayanağım oldu.

Marie, canım yavrum; bütüm kalbimle, öğrenmek istediğin şeyleri sana öğretebilecek insanlar bulmanı dilerim; çünkü öğrenmek, yaşamdan alınabilecek en büyük zevklerden biri.

Hâlâ beni, yaptıkları işe gönül veren öğretmenler olduğuna inandırmaya çalışıyorlar. Elbette buna inanıyorum. Göreve başladıkları yıl, çoğunun işini sevdiğini ben de biliyorum. Ancak söyler misiniz Bay Oury, eğitimin zorunlu olmadığı bir toplumda bu insanlardan yararlanmak neden hiç düşünülmüyor? Tanıdığım birkaç öğretmen, kendisine kucak açacak insanlarla birlikte çalışmanın verdiği güveni ve rahatlığı arıyor. Hapishanede öğretmenlik yapan Olivier, yaptığı işin bir tür "dinleyicilik" olduğunu söylüyor. Öğretmek, konuşmak demek değildir.

Bilgisini benimle paylaşanlar, beni dinlemeyi bilmeli... Kendi kaderini kendi elleriyle kuramayan insanlar, susmayı ve birbirini anlamayı başarabilir mi?

Bir zamanlar Fransa'da ve bugün halen Almanya'da, İtalya'da, İngiltere'de ve ABD'de bulunan karşıt okulların en büyük yararı şu: Eğitim görmek isteyen yetişkinler, birlikte olacakları insanları kendileri seçiyorlar ve onların birbirlerinden bekledikleri bir şeyler var. Saint-Nazaire'de ve Paris'te açılan özyönetim liselerinde de aynı kural geçerli: Kuruluşundan bu yana, okula "yeni" öğrenci ya da öğretmen alınacağı zaman, eski öğrenciler öğretmenleriyle birlikte, adaylar arasından bir seçim yapıyorlar.

Toplumu oluşturan hücrelerden hiçbiri, eğer özgür insanların bir araya gelmesinden oluşmuyorsa, eğer insanlar bu hücre içinde kendi istekleriyle yer almıyorlarsa, eğer kendilerinin seçtiği bir zamanda –bu hücreden ayrı kalmaktan başka bir zarara uğramadan– bu hücreden ayrılamıyorlarsa... Evet, toplumun, bu koşulları dayatan hücrelerinden hiçbiri savunulmaya ve uğrunda çaba gösterilmeye değmez.

Sébastien Faure'un, Ruche'te başından geçen olayları başka bir kitapta ele alacağım. Şu kadarını söylemekle yetineyim: Bu karşıt-okulda ders veren yetişkinler, yaptıkları iş karşılığında hiçbir ücret almıyorlardı. Barınma ve beslenme gereksinimleri karşılanıyordu. Kişisel gereksinimleri için de ortaklaşa kullandıkları bir fondan, hesap vermeleri gerekmeden para çekebiliyorlardı. Ruche, yaklaşık on yıl boyunca varlığını sürdürdüğüne göre "öğretmenler"in, yaşam koşullarından memnun oldukları sonucuna varmak hiç de zor değil.

Okul kurumuna karşı çıkanlar bize şu gerçeği anlatmaya çalışıyorlar: Her insan, bütün bildiklerini öğretmekten hoşlanacağı başka birini bulabilir. İşte Porto Rico'lu Angel Quintero'nun halk eğitimiyle ilgili bir deneyimi: Önce, meslekten öğretmenlerle birlikte çalışıyor ve onları halk eğitimi alanında eğitiyor; ancak yeni bir şey öğrenen çocuklarla ergenlerin (okuma yazma, bir radyonun montajı, bilimsel icatlar, botanik vb), bu

bilgiyi arkadaşlarına aktarmaktan büyük bir zevk aldıklarını ve öğretme konusunda öğretmenlerden çok daha başarılı olduklarını görünce meslektaşlarını bırakıp onlarla birlikte çalışmaya başlıyor. Gerçekten de bu çocuklar, okuma yazma bilmeyen insanların eğitilmesi görevini seve seve üstleniyor ve inanılmaz başarılar elde ediyorlar.

Evet, yalnızca programları, yalnızca eğitimin düzeyini, yalnızca "aşırı" disiplini tartışanlar beni öfkelendiriyor. Bütün dersleri izlemek zorunda olan çocuklara olur olmaz her şeyi öğretebileceğini sananlar beni öfkelendiriyor. Onların da kendilerine göre gerekçeleri olduğunu biliyorum. Zira, eleştirinin "dozunu kaçıranlar" sanki ahlaksız insanlarmış gibi kapı dışarı atıldılar. Son on yılda Milli Eğitim'den kovulan öğretmenlerin yaşadıkları olaylar, yalnızca bana aktarıldığı kadarıyla bile koca bir kitabı doldurur. Ancak bütün bu öykülerin asıl çarpıcı yanı şu: Eğitimcinin biri, sağduyusuna dayanarak bir şeyler söylemeye ya da yapmaya kalkışır kalkışmaz, bu totaliter kurum "İmdat! Deli var!" çığlıklarıyla çalkalanıyor. Gisèle Bienne, kitabında[15] bir mucizeyi nasıl gerçekleştirdiğini anlatıyor: Evet gerçekten bir mucize: Çocuklar, bir şeyler keşfetmenin mutluluğunu yaşıyorlar, kendisi de bu korkunç meslekten daha az korkmaya başlıyor. Nasıl mı? Zekâsını kullanarak, öğrencileriyle kendisi arasında yepyeni bir güven ilişkisi yaratıyor. Kısacası bütün kitap, alçakgönüllülük, endişe ve şefkat duygularıyla yüklü. Son sayfalarda, sağlık işleri ve sosyal işlerden sorumlu halk sağlığı hekiminin ondan bir ricada bulunduğunu öğreniyoruz: "Lütfen, bölge psikiyatri hastanesinin uzman psikiyatrından bir randevu alınız; dosyanızın tamamlanabilmesi için hakkınızda tıbbi bir inceleme raporu hazırlanması gerekiyor..." Ne zarafet! Tanrı, Milli Eğitim'in alçaklıklarından razı olsun: Onun sayesinde, edebiyat dünyamız mükemmel bir yazar kazandı.

15. *Je ne veux plus aller à l'école*, a.g.y.

7 Temmuz 1981 tarihli *Le Monde* gazetesinde, "Çekilmez bir filozof" başlığı altında, Jean-Pierre Blache ile ilgili bir haber yer aldı: Öğrencileri, bakalorya sınavında en yüksek ortalamaları tutturan bu felsefe öğretmeni hakkında disiplin soruşturması açılmış. Sanıyorum Blache elli yaşlarında; eline silah almayı reddettiği için, Cezayir'de de pek çok kez disipline verilmiş. Oldukça ilginç bir insan. Bir çobanın oğlu olduğundan mı nedir, bugüne dek yalnızca kendisi için mantıklı olanı yapmış ve asla sürünün içindeki koyunlardan biri olmayı kabullenmemiş. Ancak hayır, iyi ve namuslu insanlar doğru bildikleri yolun dışında bir yol izlenmesinden hoşlanmazlar. Lise müdiresi hanımefendinin ileri sürdüğü gerekçeleri haklı bulmamak ne mümkün: Müdire hanım, "Bay Blache'ı doğru yola getirme umudu"nu yitirmiş ve onu "liseye isyan tohumları ekmek"le suçluyor; zaten "o geldiğinden beri okulun havası değişmiş..."miş; hanımefendi, öğretmenin işlediği suçları söyle sıralıyor:

"Bay Blache, ne kendisi ne de öğrencileri için hiçbir kural, hiçbir disiplin tanımamaktadır.

— Öğretim yılının başında, öğrencilerine pedagojik soru formlarını doldurtmasını sağlamak için defalarca peşinden koşmak gerekmiştir. Hava açar açmaz okulu terk etmektedir; bir gün, 8 ekimde, saat 12.50'te bana telefon edip, saat 13.00'te okuldan ayrılacağını bildirmiştir!

— Sınıf yoklaması yapmayı ihmal etmektedir.

— 18 eylülde, idare müdürünün iznini almadan, nikâhsız yaşadığı hanımla birlikte lisemizde öğle yemeği yemiştir.

— 16 eylül salı günü, F1 lise son sınıf öğrencileriyle okulda ders yapması gerekirken, onları bir sendikanın toplantısına götürmek istemiştir.

— 9 aralıkta, saat 13.20 civarında, eğitim danışmanımız tarafından, okulumuzun girişindeki teneffüs salonunda görülmüş, kendisine saat 13.00'te birinci katta bulunan sınıfında, derste olması gerektiği hatırlatıldığında, sendika toplantısına katıldığını ve orada çantasını unuttuğu için sendikaya geri dönüp çantasını almak zorunda kaldığını ifade etmiştir.

— İster yatılı olsunlar ister gündüzlü, öğrencilere verilen her tür cezayı eleştirmekte, cezaların verilme nedenlerinin kendisini ilgilendirmediğini söylemektedir..."

Rapor bu üslupta sürüp gidiyor. Ayrıca, Nantes Akademisi rektörü, bakana şunları yazıyor: "Bu görevlinin laubali tutumu, disiplinsizliği, kurum içinde düzensizlik ve kargaşa yaratan davranışları, bir eğitimciye asla yakışmamaktadır."

Kapı dışarı edilenlerden başka bir de istifa edenler var; onları burada saygıyla selamlamak istiyorum.

Henüz bu işten ayrılmayanlara da bir mesajım var: Sizden, öğrencilerin kafasını saçma sapan şeylerle doldurmanız istendiği için kendinizi mutsuz ve şaşkın hissediyorsanız, bu iş sizi canınızdan bezdiriyor, hatta hasta ediyorsa, lotodan büyük ikramiye kazanmanızı ya da bir akrabanızın sahip olduğu uranyum madenini size miras bırakmasını dilerim; şöyle çok satacak bir kitap yazsanız ya da bir bacağınız kırılsa da olur.

Ne yaparsanız yapın, çok geç olmadan yakanızı şu işten kurtarmaya bakın. 13 Nisan 1984'te, öğretmeni tarafından azarlanan bir öğrenci öğretmenini öldürdü.

Çocukların işi bu noktaya getirmek zorunda kalmaları ne acı!

7
Öğrenmek, Bilmek, Tanımak Arasındaki Kargaşaya Hayır!

"Zeki bir çocuk, aptal bir çocukla birlikte eğitildiğinde aptallaşabilir. İnsanoğlu, öylesine kolay gelişebilen ve öylesine kolay bozulabilen bir canlıdır ki aklı gereği kendini aptallaştırabilir." Şu Georg Christoph Lichtenberg ne harika bir insan!

Marie, benim amacım, kurallara itaat etmenin egemen olduğu bir ortamda, saçma sapan bir sistemin aptallaştırdığı insanlar arasında yaşamana engel olmaktı. Ama daha da önemlisi, bir şeyler öğrenme şansını elinden kaçırmamanı istedim: Dünyayı keşfetmek, eksiklerini bulmak, yaşama sevincini bütün inceliklerıyle tatmak için onun yerine *başka bir şey* yaratma tutkusu-

nu taşımak. Belki de bütün bunları öğrenmek istemeyecektin; öyle de olsa seni hiç olmazsa, milyarlarca insanı bilgilenmekten alıkoyan o korkunç kuvvetten, zorunlu eğitimden korumuş olmaz mıydım?

Gerçeği görmek için, "yükseköğrenim" yapmış insanlara şöyle bir göz gezdirmek bile yeter; kaçta kaçı kitap okuyor, kaçta kaçı bir şeyler öğrenmek için çaba gösteriyor. Araştırma çevrelerinin saygı duyduğu tanınmış bir genetikçinin kitabı, geçenlerde büyük gürültü kopardı. Birçokları, bu kitabın yetkin bir deneme yapıtı olduğunu, çok açık bir dille yazıldığını, çağdaş bilimin içinde bulunduğu durumla ilgili doğru değerlendirmeler içerdiğini söylediler. Ancak sanıyorum, kitabı okuyanlardan pek azı, başlığı üstünde durup düşünmüştür: *Au péril de la science?* Albert Jacquard'ın sorusu konumuzla doğrudan ilintili; ayrıca, bu yapıtı okumayı reddetmek için bir bilim adamının, günümüzde bilginin aktarımı sorunuyla ilgili sorular sormasına karşı olmak gerekiyor. O da Illich gibi, zorunlu eğitim sistemini, bilgiye ulaşan yolda bir engel olarak görüyor. Okulun, ayrıcalıklı bir eğitim görenler de dahil olmak üzere, herkese zarar verdiğini vurguluyor. Yüksek yönetici okulu ve politeknik okul mezunlarından, kısacası "bu ulusun gurur kaynağı" olan insanlardan söz ediyor: Hepsi de mesleğinde büyük bir hızla ilerliyor ve ayın sonunu rahatça getirebiliyorlar, hatta bazıları iktidar organlarında görev alıyor, "ancak pek çoğu, bu doyumun yanı sıra korkunç bir düşünsel uyuşukluk yaşıyor [...], düşünce hareketlerine asla katılmıyorlar; bütün yapabildikleri, bürokratik durgunlukları gereği, bu tür hareketlere karşı çıkmak oluyor. Ayrıca bu insanların, seçkinliği içlerine sindirmeden "seçkinler" denen kategori içinde görülmeleri, insancıl değerler bakımından toplumun kurbanları durumuna düşmelerine yol açıyor."[1] Jacquard bu gerçekleri benden daha rahat söyleyebilecek bir konumda, öyle değil mi?

Fransa'da askere alınan gençlerin yüzde 14'ü okuma yazma bilmiyor, ABD'de ise yüzde 20'si.[2] 1980 Temmuz'unda

1. *Au péril de la science?*, Albert Jacquard, Seuil, 1982.
2. Bkz. *Le Nouvel Observateur*, 11 Eylül 1982.

UNESCO'nun düzenlediği "Günümüzden 2000 yılına eğitimin içeriği" konulu kolokyumu duymayan kalmadı. Uluslararası uzmanlar ve görevliler, altmış sekiz maddelik bildirilerinin ilk maddesinde, okulun gelişme hızının bütün dünyada azaldığını belirtiyorlardı. Ayrıca "eğitimin, hiçbir kurala dayanmayan vahşi yöntemlerle verilmesi"nden ve bilişimin büyük olanaklarından yararlanılmadığından yakınıyorlardı. Kolokyum okulun, gün geçtikçe "dünya ekonomisinin gerekleri"nden uzaklaşması (yine mi?) karşısında endişe duyduğunu belirtiyor ve bütün dünya çocuklarının bilgi-işlem alanında eğitilmeleri zorunluluğunu vurguluyordu; telematik biçimlerin tümü öğretilmeliydi çünkü bu biçimler iletişimin yararlandığı temel yöntemlerdi. Fransız Pierre Schaeffer, insanların "bilgi-işlem protezleri olmaksızın iş göremeyecek zavallılar"a dönüşmesi tehlikesinden söz etmeye çalışırken, hiç kimse konuşmayı izlemediği gibi, uzmanlar, ana fikri "sürekli eğitim"in nimetleri olan bir marşı hep bir ağızdan söylemeye başladılar.

Kısacası günümüzde eğitimin daha yararcı olması gerektiği düşüncesi savunulmaya başladı. Hem de herkesin iyiliği adına... Biz de bu "herkes"in içindeyiz. Peki, ya herkesin iyiliği için yapılan bir şey bana zarar veriyorsa?.

Bugüne dek bizden çocuklarımızı sunaklara yatırıp tanrılara kurban etmemizi istediler. Tanrılar, kılıktan kılığa girdi: Kâh Yehova oldu, kâh Neptün'ün rüzgârları, kâh vatan, onur ya da toplum; kurban etmek derken kandan ve etten söz ediyorum. Abartıyor muyum? Bu kitabı okuyanların gözünde sevgi ya da bencillik duygularını yitirmiş bir anneyim. O halde, işte bir kez daha sözü okulda söylenen her şeyi dinlemeyi bilenlere, yani bilginlere ve profesörlere veriyor, çenemi kapatıyorum. 1981 Temmuz'unda, Bay Guy Vermeil (bir pediatri servisinin şefi) ve Bay Jacques Lévine (psikoloji doktoru), Fransızca Konuşulan Ülkeler Pediatrları Derneği'nin kongresinde, okulda karşı karşıya kalınan zorluklarla ilgili bir rapor sundular.[3] Toplumsal ya-

3.Bkz. 3 Temmuz 1981 tarihli *Le Monde*, "Normal çocuklardan anormal öğrencilere".

şamda okula "aşırı" bir önem verilmekle birlikte, "öğrencilerin ancak yüzde 30'u eğitim sisteminden yararlanabilmektedir (bu oran, resmi istatistiklerden alınmıştır) [...]. Kalan yüzde 70'in yarısını "izleyiciler" ve "daha başarılı olabilir"ler oluşturmaktadır; bunlar okulda ve lisede aldıkları on yıllık eğitimden pek az yararlanabilmektedir. Yüzde 70'in diğer yarısı, yani okula giden çocukların üçte birinden çoğu ise tümüyle başarısızdır."

Vermeil ve Lévine, zorunlu eğitimde elde edilen sonuçların "son derece berbat" olduğu yargısına varıyorlar: "Zorunlu eğitim sistemi, okula, bireyi tümüyle yok etme fırsatı vermektedir." Bu uzmanlar, okuldan en az zarar gören % 30'luk bölümün, daha sonra ülkenin kadrolarını ve eğitimcileri oluşturduğunu, bunların da doğal olarak, "eğitim sistemine getirilen eleştiriler karşısında duyarsız kaldıkları"nı belirtiyorlar.

Eğitimde, kabul edilebilir hiçbir reform yapılmıyor. Öyle ki ömrünü, bu soylu kurumu korumaya adamış Jean Foucambert gibi insanlar bile, şunları yazmak durumunda kalıyorlar: "Okulun, okuma yazmayı iyi öğretemediği söylenemez: Yüzyılı aşkın bir süreden beri etkili yöntemler geliştirmeye çalışıyor. Ancak okul öylesine yanlış bir yola sürüklendi ki ondan günümüze kalan yalnızca korkunç bir safsata."[4]

Okuma ve matematik, giderilmesi olanaksız zararlar veren konuların başında geliyor. Niçin? Çünkü üstünde en çok durulan ve doğal olarak, çocukların bıkıp usandığı konular bunlar. Okumak... Epey önce görüştüğüm bir eğitimci felsefe derslerini, okuyarak ve tartışarak yapmayı kafasına koymuştu. İşte, onunla ilgili müfettiş raporu (bu arkadaş, sınıfa *Komünist Parti Manifestosu*'nu tartışmayı önermiş): Müfettiş, öğretmenin "metindeki ana düşünceleri açıkça ortaya koyduğu"nu ve "sırası geldikçe, kullanılan kavramları açıkladığı"nı belirttikten sonra rapora şöyle devam ediyor: "Bununla birlikte, bu öğretmenin kesinlikle yönlendirici olmamayı amaçlayan bir pedagoji yöntemi benimsemesi ve bu çalışmanın ardından, öğrencilere gerçek bir ders vermemesi, metnin özünü ve yapısını işlememesi

4. Bkz. *Le Nouvel Observateur*, 11 Eylül 1982.

çok üzücüdür. Tam tersine öğrencileri Marx'ın metniyle baş başa bırakmış, onlardan, sınıfta yapılan tartışmanın bir bilançosunu ve bir özetini kendi kendilerine çıkarmalarını istemiştir." Kesinlikle olanaksız. Milli Eğitim'in bünyesinde, son sınıfta olsanız da okumayı öğrenemezsiniz. Çünkü müfettişler, zorunlu eğitimin uygulanması için başınızdan ayrılmayacaklardır (bu Fransa'ya özgü bir durum değil; Summerhill'i ziyaret eden müfettiş, çocukların mutlu olduğunu belirttikten sonra "böyle bir ortamda öğrenmenin zorlukları"na dikkat çekiyor; acaba "öğrenmek"ten ne anlıyor dersin?).

Okulda bir zehir var. Ona dokunan çevresine ölüm saçıyor. Şu zavallı Piaget'ye bak. Piaget geleneksel psikolojiye karşı çıkıyor. Çünkü bu akım öğrenmeyi, "deneyimle elde edilen davranış değişikliği" olarak tanımlıyor ve böylece çocuğu, çevre koşullarına boyun eğen edilgen bir öğe durumuna sokuyordu. Skinner ve koşullanmanın yandaşları, Erikson ve diğerleri, belli bir yaşa gelen çocuğun etkin olabileceğini kabul etmişlerdi ancak Piaget daha da ileriye gitti. Çocuğun, doğar doğmaz kendi eylemleriyle çevresini tanımaya yönelik yapılar geliştirmeye başladığını, bunun da yaradılıştan gelen ve durdurulamayacak bir süreç olduğunu öne sürdü.[5]

Bütün yaşamı pedagoji gözlüğünden gören insanlar için bunun ne denli önemli bir düşünce olduğunu belirtmeye, sanırım gerek yok. Çünkü eğer zekâ, kesintisiz bir oluşum süreciyse ve bu süreç, hangi kültürden olursa olsun bütün çocuklar için aynı yolu izliyorsa[6] tanıma yeteneği dışarıdan verilemez; çocuk, yaşadığı ortamla sürekli alışverişte bulunarak bu yeteneği kendi içinde oluşturur. Sürecin gelişmesini sağlayan olay bir toplama olayı değil, bir ornatmadır. Çocuk önce bir, sonra iki, üç, on, yüz şey "öğrenmez" bu şeyleri tanır ve zekâsı "integralleme/bütünleştirme" yöntemiyle ilerler, düşünceleri de giderek özümlenmiş düşüncelere dönüşür (birbirine eklenmez). Gelelim eğitimcilerin bundan çıkardığı pratik sonuçlara. Bu danga-

5. Bkz. *Mes idées*, Jean PIAGET, Bibliothèque Médiations, Danoel Gonthier, 19077.

6. Bkz. *Six expériences de psychologie*, Jean PIAGET, Denoel Gonthier, 1964.

laklar, çocuğun zekâ "gelişimi"ni denetlemeye yarayan standart testleri moda haline getirdiler ve özellikle anaokullarında, miniklerin psiko-motor gelişimlerini hızlandırmak için ellerinden geleni yapıyorlar.[7] Belki de Piaget gelişim evrelerinde sıralamanın değişmez olduğunu savunmakla biraz hata etti (çünkü gelişimde evrelerin süresi değişkendir). Yine bu noktada kendi okuyucularının zekâsına fazlaca güvendiğini de söyleyebilirim; eminim hiçbiri, ne Heisenberg belirsizlik ilkesini duymuştur ne de Schrödinger çelişkisini. Bu iki bilim adamı kuvantum fiziğine, edilgen gözlemcinin etkin bir katılımcı olduğu düşüncesini kazandırmışlardır. Psikologlar, deneycinin gözlenen "hedef"i değişikliğe uğrattığını kabul ederlerse mesleklerinin iki paralık olacağını sanıyorlar ve bakışlarının, gözetledikleri insanları etkilediğini bir türlü anlamak istemiyorlar. Her halükârda bilim bütün dallarıyla, matematiğinden sosyolojisine, simyasından büyücülüğüne kadar, kuşkulu olma özelliği gösteriyor; Einstein şunları söylerken ne kadar da haklıydı: "Bilimde modanın rolü, kadın giysilerindeki rolünden hiç de farklı değildir."

Yaşam bilgisi yok olup gidiyor güzelim... Yerini eğitim alıyor... Önümüzdeki on yıl büyük reformlara gebe. Hepsinin de amacı daha yüksek bir verimlilik elde etmek olacak. Çocukların % 2,3'ünün zekâ katsayısı 130'un üstünde, yüzde 0,4'ününki de 140'ın üstünde. Demek ki hepsini iki öbek halinde bir araya getirsek birine yarının fabrikalarını, atomu, iletişim araçlarını, uzayı emanet edeceğiz. Diğerinin ellerine de çalışma hakkını, güvenlik hakkını, yasama hakkını, yaşama hakkını, ölme hakkını ve bütün bunlarla ilgili görevleri, yani ahlakı teslim edeceğiz.

Serbest ve laik okullar arasındaki soylu mücadeleden hemen önce, "eğitim" sayfasından sorumlu gazeteciler çanlarını "üstün zekâlı çocuklar" için çalmaya başladılar. Üstün zekâlılar arasında da budalalar olabileceğini anlamak için gazeteci olmak

7. Bkz. *Piaget â l'école*, M.Schwebel ve J.Raph, Denoel Gonthier, 1976.

gerekmiyor; hele onlar kadar burnu büyük olmak hiç gerekmiyor. Ancak bu gerçek onları epeyce şaşırtmışa benziyor... (Aslında hiçbir şey gazetecileri şaşırtamaz çünkü onların işi "görmüş geçirmiş" olmak; ama yine de haberin çarpıcı olmasını sağlamak için şaşırmış gibi yaparlar.) Zekâ katsayısı nedir? İlk başlarda Binet'nin amacı okulda başarısızlık riskini hesaplamaktı. Söz konusu testler okul başarısıyla ilgili varsayımlara göre tasarlandığı için, Albert Jacquard zekânın IQ ile değerlendirilmesine karşı çıktı: "IQ, hangi nesneyi ölçtüğünü bilemediğimiz bir sayıdır". Öte yandan, Amerikalı bir araştırmacı, Donald Hoyt, yıllar süren bir çalışmayla insanların üniversitedeki başarı durumlarıyla yaşamdaki "başarı"larını karşılaştırdı. Sonuç: Üniversitede alınan notlarla yapılan iş ve kazanılan "başarı" arasında hiçbir bağıntı kurulamamıştır.

O halde şu değerlendirmeyi yapmakta haksız sayılmam: IQ eğitim becerisini ölçtüğüne, okulda kazanılan başarı da mesleki başarının güvencesi olamayacağına göre, IQ verimliliği bile ölçemez.

Marie, bu konunun üstünde durmak istiyorum çünkü hepimiz, giderek daha sık ve daha erken yaşta bu "testlerden geçirilme" tehlikesi yaşıyoruz. Ayrıca şunu bir kez daha vurgulamakta yarar görüyorum: Yakınıp durmak hiçbir işe yaramayacak, hiç kimsenin de sorununu çözmeyecektir. Bu saçmalığa engel olmanın tek yolu "Hayır!" diyebilmektir. Bu "yönlendirme testleri"ni kabul eden ana babaların, en az çocukları kadar bilinçsiz olduklarını bilmeliyiz.

Bence birini yargılamak, insanların kendilerine duydukları aşırı güvenin korkunç bir sonucudur; ancak birini, yani çocuğu "potansiyel bir insan" olarak değerlendirmek, bu tür aşırı duyguların da ötesinde ve anlaşılması olanaksız bir davranış olarak görülmelidir. İşte sana birkaç karne örneği; Tolstoy: "Tembel ve yeteneksiz"; Beethoven: "Umutsuz"; Darwin: "Zekâsı ortalamanın altında"; Einstein: "Yavaş düşünüyor."[8] Şimdi öğrenci olsalardı, bu bayları tembel öğrenciler sınıfına postalamak gerekecekti.

8. Bkz. *Le Monde de l'éducation,* Kasım 1978, "Üstün zekâlılar", C. BERT.

Okul, çocukların öğrenme isteğini, ellerinden çekip alıyor. Öğretmenler de onların dikkatini çalmaktan başka bir işe yaramıyor; oysa çocuk ancak yumuşak bir zeminde iyiye ve güzele ulaşabilir. O, yalnızca rahat olduğu zaman, hoşuna giden şeyleri öğrenebilir. Ancak bu, sözcüğün sözlük anlamıyla çocuğa "tatil ödevi" yaptırmak demek değildir.

Bir davanın savunucusu değilim. Ben, yalnızca kendimi savunmaya çalışıyorum. Çünkü tehlikede olan bir kuşağın parçasıyım. Eğitim savunucuları ha bire yeni oyuncaklar icat ediyorlar; beşikteki bebekler için bile... ve hepimizi kendi öngördükleri biçimde yetiştirmek istiyorlar. Televizyon ve reklam afişleri bizi esir almak isteyenlerin kullandığı ağır silahlar; belki de hepimiz görevlendirileceğiz; elektroniği ya da toplum (kapitalist olup olmaması önemli mi!?) için yararlı olan herhangi bir konuyu "öğrenmek zorunda" bırakılacağız. Karşı gelenler cezalandırılacak. Acaba kaçımız karşı geleceğiz, Marie? Daha bugünden *kalabalık olmayacağımız* ortada. Bu gerçeği kabul etmeliyiz. Yarın, isyan etmek için çok geç olacak. Bugün, evet, hemen şimdi reddetmeliyiz. Kabul sınırları zorlanınca "aşırılığın" doğacağını umanlar, insanoğlunun zorlamalara sonsuza dek katlanabileceğini bilmiyorlar mı? İnsanlık tarihi bu korkunç sabrın açık bir kanıtı değil mi?

Toplumsallaşma adına neleri kabul etmedik ki! New York'ta bulunan Harry Franck Guggenheim Vakfı'nın araştırma müdürü, antropolog Robin Fox bu konuda şöyle diyor: Akılda tutulması son derece zor ve gereksiz bir yığın bilginin kafalara sokulması, ilkel toplumların bizim toplumlarımızda *canlandırılmasından* başka bir şey değildir; o günden bugüne en önemli değişiklik, kullanılan yöntemlerin biraz yontulmuş olmasıdır, hepsi o kadar.

Öğrenmenin tek koşulu özgürlüktür. Fransa'da 60'lı yıllarda ortaya çıkan şu "yönlendirme" saçmalığının (ondan önce de ana babalar yönlendiriyordu) üstünde durmak istemiyorum; her şey ama her şey, nasıl ve niçin sorularının yanıtını bulmamıza engel olmak üzere tasarlanmış. Illich, sanayileşmiş uluslar

tarafından üretilen modern kıvır zıvırın, günlük yaşantımızda sürekli kullandığımız en basit eşyaların nasıl çalıştığını anlamamıza fırsat vermediğini belirtiyor. Bizimki gibi yaşlı ülkelerde savaşın yitirildiğini söylüyor ve Üçüncü Dünya ülkelerine çağrıda bulunarak, herkesin yapabileceği ve onarabileceği araç-gereç dışında hiçbir şey kabul etmemelerini öneriyor.

Her şeyden önce zekâmızı, çevremizde olup bitenleri anlamama alışkanlığından kurtarmak zorundayız. Çünkü hepimiz birer makine delisi olup çıktık ve onları nasıl denetleyeceğimizi bile bilmiyoruz. Bu işin "profesyoneller"ine nasıl güvenebiliriz? Onların masum olduğuna emin olabilir miyiz?

Her canlı, ister çocuk olsun ister yetişkin, yaşamın her alanında, öğretici belgelere, yöntem ve tekniklere, uzman kişilere özgürce ulaşabilmelidir. Bizim istediğimiz kafamızı ansiklopedilerle doldurmak değil; bizim istediğimiz, ilgimizi çeken her şeyi ama her şeyi öğrenebilmek. Bu dünya bizim. Burada olup biten her şeye bakabilme ve her şeyi denetleyebilme hakkını istiyoruz. BU BİZİM DÜNYAMIZ. İstediğim her şeyi, istediğim zaman öğrenebilmek istiyorum.

Bilgisiz olmak beni korkutmuyor. Bilgi, kendi başına değersiz bir şeydir. Kayık'ta yaptığımız tartışmaları anımsıyor musun? Ana babaların pek çoğu, çocukların "temel eğitim"den geçirilmeleri, örneğin okuma yazma öğrenmeleri gerektiğinde ısrar ediyorlardı; bu saplantıyla az mı mücadele ettim? Hayır, elbette zorunlu tutulmamalıydı ancak –şu tesadüfe bak!– bunu savunan bütün yetişkinlerin çocukları okuma yazma öğrenmek "istemişlerdi"; işte sırf bu yüzden kaygılanıyorlardı. Çocukların kendi kendilerine öğrenmelerine fırsat vermek için onlara okuma öğretmek gerekiyordu... Bu gereksiz korkunun arkasında aile büyüklerinin, şefkatli ya da hain komşuların gölgesi dolaşıyordu: "Okuma yazma öğrenebildi mi bari?"

Birkaçı da, çekingen bir tavırla, çocuklara temel bir eğitim verilmesi gerekiyorsa, belki de bunun müzik eğitimi olabileceğini söylemeye çalışıyordu. Onların sesine kulak veren olmadı (ben de; çünkü temel eğitim düşüncesine inanmıyorum). Evet,

burada bile, okula karşı çıkmak üzere oluşturulan bu ortamlarda bile bilgi saplantısından bir türlü kurtulamayan insanlar vardı. Burada ve başka yerlerde, çocuklarla birlikte olup da "onlara hiçbir şey önermemek" son derece yanlış bir davranış olarak değerlendiriliyordu. Çocuklara, bütün etkinlikleri reddetme ve istedikleri kadar oynama hakkının verilmesi gerektiği savunuluyor ancak onlara, hiç olmazsa bir şeyler yapma "önerisinde bulunmak" gerektiği ileri sürülüyordu. Onlara ideal olanı yapabilmek, çocuklarına eşi benzeri olmayan bir olasılıklar yelpazesi sunabilmek istiyorlardı. Oysa, bence bu yelpaze yaşamın kendisiydi. Biz, bir avuç insan ise, çocuklarla birlikte mutlu olmaktan başka bir şey istemiyor, onlar adına hiçbir şey tasarlamıyorduk.

Liberal olsun olmasın, her tür eğitim gençlik sürecinin tamamlanmasını engeller. Çünkü eğitimden beklenen, insanları "olgunlaştırması"dır. Elbette kendi haline bırakılan meyve zamanla olgunlaşır; ama gübrelenen ağacın meyvesi daha güzel olmaz mı? Olur olmasına ama sizin yetiştirdiğiniz meyveler de pek tatsız doğrusu! Serada yetiştirdiğiniz çocukların yavan olduğunu kabul etmek durumundasınız. Claude Duneton, Fransızca eğitiminin iflasını konu alan kitabında, tümce tiplerinin kullanımıyla ilgili ve altı bin ilkokul öğrencisinin katıldığı bir araştırmayı anımsatıyor. Bir üst sınıfa geçen "iyi" öğrencilerin daha az sayıda tümce tipi kullandıkları gözlemlenmiş: "İyi öğrencilerin dili, sözdizimi açısından yoksullaşmaktadır. Hazırlık sınıfında tümce modeli bakımından zayıf olan "kötü" öğrenciler ise sözdizim dağarcıklarını giderek zenginleştirmekte ve bu konuda "iyi" öğrencilerin önüne geçmektedirler. Bu çelişki onların aleyhine sonuçlanmakta, kazandıkları halde yenilenler arasında sayılmaktadırlar."[9]

Ortaçağda ve yeniçağın başlarında insanlar, bilgiyi kendi ailelerinden ya da bağlı oldukları loncadan alırlar ve herkes, kimin hangi alanda uzman olduğunu bilirdi. Öğrenme süre-

9. *À hurler le soir au fond des collèges*; Claude Duneton, Fréréric Pagès'in katkılarıyla, Seuil, 1984.

cinin tamamlanıp tamamlanmadığını açığa çıkaran, uygulamanın kendisiydi. Oysa günümüzde, bilgiyi yinelemek, bilmek sayılıyor. Henri Roorda'nın[10] Ohm yasası örneğini aktarmak istiyorum;

$$I = \frac{E}{R}$$

Öğrencinin şu açıklamayı yapabilmesi öğretmen için yeterlidir: Akımın şiddetini hesaplamak için elektromotor kuvveti ölçen sayıyı, iletkenin direncini ölçen sayıya bölmek gerekir. Ezber iyi de, acaba öğrenci I, E ve R'nin ne anlama geldiğini biliyor mu? Yaratıcı fizikçilerin pek azı, okulda fizik dersinden iyi not alanlar arasından çıkıyor. Kol emeğine dayalı işlerle ilgili eğitimin durumu bundan farklı değil. Quentin'in halini anımsıyor musun? Dersini öğrenmeye ve ezberlemeye çalışıyordu: "Masura ipliğinin takılması: İğneye geçirilmiş olan ipliği elimle tutarım. Volanı kendime doğru çevirerek, iğnenin batıp çıkmasını sağlarım. İğneye geçirilmiş olan ipliği çeker ve büklüm biçimi alan bu ipliğin ucunu çıkarırım; böylece ipliklerden biri altta, diğeri de üstte kalmış olur. İkisini de kendime doğru çekerim." Ezberlediği bu sözcükleri art arda sıralamakta öyle büyük bir zorluk çekiyordu ki Quentin! Pes doğrusu! Yukarıda aktardığım metni bir kâğıda yazıp bana vermesini istemiştim. (Quentin'in okulu, oğlanların dikiş vb öğrendikleri, sözde serbest bir okuldu.)

Okulda akıllarına eseni öğretiyorlar. Aşağıdaki gibi saçma problemler karşısında hayrete düşmemek için ya mantığını yitirmiş ya da gülmece anlayışından yoksun olmak gerekiyor: "Bir sinema salonunun boyu 26 m, eni de 15,75 m'dir. Üç ayda bir, yerlerin toz tutmasını önlemek için salonun, girişin ve koridorların zeminini kaplayan parkeye yağ püskürtülmek-

10. *Le pédagogue n'aime pas les enfants*, Henri Roorda, Delachaux et Niestlé, 1973.

tedir. Giriş bölümünün ve koridorların yüzeyi, salonun yüzeyinin 2/7'si kadardır. a) Parkelerin toplam yüzeyi ne kadardır? b) Yağ fiçısı satın alındığında 165,680 kg'dı. Parkeler 3 kez yağlandıktan sonra tartıldığında 51,956 kg geldi. Yağın özgül ağırlığı 0,9'dur. Her yağlama işlemi sırasında püskürtülen yağın miktarı ne kadardır? c) Her yağlamada püskürtülen yağ katmanının kalınlığı nedir (mikron cinsinden)?"[11]

Zavallı yavrucaklar, kafese kapatılmış zavallı masum kuşlar; onlar gülmeyi çoktan unuttu...

Düşünüyorum da insan zekâsı için son derece çekici olabilecek oyunlar bile, "okullaştırılınca" bütün anlamını yitiriyor, saçma bir göreve, yavan ve anlamsız bir işe dönüşüyor. Matematikte oldukça başarısız bir öğrenciydim ama her zaman matematikle ilgilenmenin eğlenceli olabileceğine inandım. Fizik öğrenimi görme "düşüncesi" bir zamanlar bir tutku halini almıştı ama bu tutku ilk fizik dersinin altıncı dakikasında yok olup gitmişti. Daha rahat olduğum dersten de yeterince yararlanmadığıma hayıflanıyorum; örneğin, çeviri alıştırmaları. Pek az işin çeviri kadar incelik ve zekâ gerektirdiğine inanıyorum; ayrıca pek az iş bir düşünceyi başka bir dilde anlatmak gibi temel bir nitelik kazandırabilir. Oysa biz, saatler boyunca Bailly'lerimize, Gaffiot'larımıza dalıyor, İngilizce sözcük listelerini ezberlemekten başka bir şey yapamıyorduk. Çince, Keltçe, Portekizce tümceler kurmak isterdim; bu dillerin sözdizim yöntemini ve sözcüklerini öğrenmek isterdim; sözlükleri karıştırmak, öğrenmek istediğim bu diller üstünde özenli ve dikkatli bir çalışma yapmanın zevkini tatmak isterdim.

Kaybolan yıllar... "Latince ve Yunanca zekânı geliştirdi! Belli bir düşünce yöntemine ulaşmanı sağladı!.." Bunların hepsi boş laflar! Latince ve Yunanca ne işime yaradı, biliyor musun? Bazı gazetelerin yazı kurulu odalarında, eski edebiyatçıları şaşkına çeviren kaba gazetecilerin durumunu kurtarmaya ve bol bol hava atmaya yaradı. Doğru, bir de "h" harfi koymadan etimoloji yazabiliyorum (sözcüklerin derinliğine ulaşmayı sağla-

11. *La Pratique du calcul C.M. 1*, Henri Bréjaud, Nathan.

yan topu topu elli tane Latince ve Yunanca kökü akılda tutmak için bunca yıl çabalamaya değer miydi?).

Lisede, öğrenciler arasındaki hiyerarşi karşısında annemden daha duyarlıydım ve bu yüzden ölü dilleri seçtim. Öyle bir dönemdi ki burjuvaziden gelenler bilim ve tıp gibi konularla ilgilenirken, onun dışında kalanlar, bütün yok olmuşluğuna, bütün yoksulluğuna ve o modası geçmiş kibarlığına karşın aristokrasiye ilgi duyuyor, onun yarattığı edebiyatı yeğliyorlardı. Bir dünyanın son günlerini yaşadığımızın bilincinde değildik. Okumuş olduğumuz için kendimizi kültürlü sayıyorduk ve teknoloji çağında, bizim gibi denge öğelerinin bulunması gerektiğine inanıyorduk; oysa biz, artık anıdan başka bir şey değildik.

Böyle bir öğrenim gördüğüm için yakınıyor değilim. Hatta bu denli "temelsiz" bir eğitim almış olmanın beni avuttuğunu söyleyebilirim; toplumsal yaşam bana, öğrendiklerimin hemen hemen hepsini unutturdu ve benim gibi klasik edebiyat eğitimi almış olanlara saygı duyan birkaç yaşlı insan kaldı geriye. Az da olsa hâlâ klasik edebiyat derslerinin verildiğini biliyorum; hiçbir mantığa dayanmamakla birlikte, önce Latince'nin sonra Yunanca'nın öğretildiğini de biliyorum. Bugüne dek eğitimciler, insanlara bir şeyler verirken bu işi akıllıca yapmayı asla dert etmediler; onların sorunu her zaman yönlendirmek ve elemek, yani onların tek yaptığı insanların cesaretini kırmak oldu.

Eğitim sisteminin en belirgin özelliklerinden biri de keyfi olmasıdır. Örneğin tarih dersinde Mısır'ı üç ayda, Pers'i de on beş günde işlerdik; bir kişi de çıkıp bunun nedenini açıklamadı (çünkü öğretmenler bu uygarlık hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyorlardı; ama eminim bu bilgisizliğin nedenlerini öğrenmek, tarihe meraklı öğrencilere oldukça ilginç veriler sunacaktır.)

Beni en çok şaşırtan olaylardan biri de insanların okulda pek çok şey öğrendiklerine inanmaları. *Yalnızca* altı ile on dört yaşları arasında okula gitmiş olanlara "Okulda ne öğrendiniz?" diye sorduğumda şu yanıtı alıyorum: "Okuma yazma, toplama,

çarpma; yalnız bölme işlemini hâlâ beceremiyorum. Tarihten; 1515 Marignan Savaşı; 1789 Devrimi. Coğrafyadan; galiba "Paris Havzası" deniyordu, dünyada pek çok ülke vardır, Afrika büyüktür, Amerika'da, ABD'den başka ülkeler de vardır. Tabiat bilgisinden; ekmeğin içinde su bulunur, insan vücudunda bir dolaşım sistemi vardır, bu sistemi çizerken mavi ve kırmızı kalemler kullanıyorduk ama damarlar ile atardamarlar arasındaki farkı anımsayamıyorum. Geometriden; çapı öğrenmiştik, bir de çember uzunluğunun çaptan farklı bir şey olduğunu."

Yok, hayır, şaka yapmıyorum!

Bakalorya sınavını vermiş olanlardan ise, üç aşağı beş yukarı şu yanıtı alıyorum: "Su, hidrojen ile oksijenin bir karışımıdır, karekök şöyle yazılır: $\sqrt{\ }$. Almanya çok miktarda kömür üretir. Racine'in yapıtları: *Iphigénie, Phèdre, Andromaque*, birkaç oyunu daha vardı ama şu an adlarını çıkaramayacağım. Corneille'in yapıtları: *Le Cid* (bir dizesini anımsıyorum), *Polyeucte*. Adı Aşk olan bir ırmak vardı, nerede olduğunu anımsayamıyorum. Fransız Devrimi çok karmaşık bir olaydır. Bir de 1830, 1848, 1871 devrimleri vardı... Stalin, bir süre papaz okuluna gitmişti. Fransa büyük şairler yetiştirmiştir (yanıt verenler içinde, yedi tanesinden fazlasının adını sayabilen olmadı); başka ülkelerde de herhalde büyük şairler vardır. Ortaçağda pek çok katedral yapılmıştır. XIV. Louis çok otoriterdi. XV. Louis güçsüz bir kraldı. XVI. Louis daha da zayıftı. Denis Papin bir bilim adamıdır. Bir tümce içinde aynı sözcüğü birden çok kullanmamak gerekir. Botticelli bir İtalyan ressamdır. Picasso İspanyoldur. Delacroix Fransızdır. Voltaire *Candide*'i, Proust da *A la recherche du temps perdu*'yü yazmıştır. Aziz Louis bir meşe ağacının altında oturur ve çevresine adalet dağıtırdı; fizikte, demir parçaları ve pusulayla bir deney yapmıştık..."

Can sıkıcı olmaya başladı; en çok üç, dört sayfa daha devam eder ama burada kesmek istiyorum. Bu kadarcık bilgi için onca emek harcamaya değer miydi? Dört sayfa bilgiyi akılda tutanlarla senin arandaki fark şu: Sen, başka şeyler de biliyorsun ve bunları öğrenmek için en küçük bir çaba harcamadın.

Elbette, eğitim görmüş olsun olmasın, herkes bu dört sayfadan fazlasını bilir ancak bu bilginin kaynağı okul değildir: Kitaplardır, konuşmalardır, radyodur, arkadaşlardır, televizyondur, yolculuklardır. Okuma yazma bilmediği söylenen insanların durumu seninkinden farklı; onlar *okula* gönderildiler ve orada katledildiler.

Bizim toplumumuzda yaşayıp da okuma yazma bilmeyen bir insan rahatsızlık duyar; katılıyorum. Ancak okulda okuma yazma öğrenmemiş olanların "hiçbir şeyi, okumayı bile bilemeyecekleri" öne sürülüyor ve ben bu yargıya kesinlikle katılmıyorum. Sözü edilen insanları tanıyorum ve onların cahil insanlar olmadıklarını çok iyi biliyorum; örneğin hapishanede görüştüklerim, kendi çevrelerinin insanları kadar bilgili: Francis botanikle ilgili bütün soruları yanıtlayabilir, Fernand'ın hesabı çok kuvvetlidir. Joelle'in ezberinde düzinelerle şiir vardır. Ancak hiçbiri okuma yazma bilmez ve bu işten "nefret" ettiklerini gizlemezler. Oysa senin kadar şanslı olsalardı ve okumayı akıllı bir büyükanneden (kendi büyükannelerinden ya da bir başkasınınkinden!) öğrenselerdi, eminim "okumaktan nefret" etmezlerdi. Belki onlar da senin gibi komik tümceler yazarak başlarlardı işe; hiç kimsenin defterine benzemeyen küçük bir defterleri olurdu, oraya yalnız ve yalnız kendi yaşantılarını, kendi düşüncelerini, kendi düşlerini, kendi mutluluklarını, kendi yazma isteklerini yansıtırlardı. Bu fırsatı yakalayabilselerdi "okumaktan nefret" ederler miydi hiç?

"Herkesin bir Granny'si yok." Yok ama canı sıkılan ve kendilerine yapacak bir iş bulamayan bir sürü büyükanne tanıyorum. Üniversitede çalışan bir biyoloji profesörü okuma yazma öğretebiliyor (sanıyorum bu işi severek yapıyor yoksa dayanamazdı) ve ben yeryüzünde, seve seve okuma öğretecek milyonlarca insan olduğuna inanıyorum. Ne yazık ki yeterince yürekli davranamıyorlar ve bu işi "beceremeyeceklerini" sanıyorlar. Çünkü yıllar alan zorlu bir öğrenme sürecinin anıları hâlâ belleklerinden silinmemiş. Çünkü onlar, okumak *isteyen* bir çocuğun ya da yetişkinin ne kadar çabuk ve kolay öğrendiğini bilemezler.

Nedense, bu sıralar herkes "okuma yazma bilmeyenler"le ilgileniyor (sayıları biraz fazla dikkat çekici olmaya başladı galiba!); ben bu tuzağa düşmek istemiyorum; evet, bu bir tuzak çünkü içine düşen, bundan daha önemli başka gerçekleri göremiyor: Fransızların yüzde 90'ı "okumayı sevmiyor" ve bence, ticaretle ilgilenenler dışında pek az insan hesaptan anlıyor. İlkokuldaki başarısızlıkları, çocuk da ana babası da sessizce sineye çekiyorlar; ortaokulda herkes paçasını kurtarmaya bakıyor; çocuk liseye başlar başlamaz işin rengi değişiyor ve öğretmenler ne yapacaklarını şaşırıyorlar. Neden biliyor musun? Onların şu zorunlu eğitim sistemi zavallı ve iğrenç bir düzenbazlıktan başka bir şey değil de ondan. Şu lanet olası okullarında çocuklara hiçbir şey öğretmiyorlar da ondan. Nefretten başka...

"Bizim zamanımızda..."

Bizim zamanımızda her şey bugünkünden farksızdı, üstelik bir de sınıfta kalma korkusu vardı; kısacası, bizim zamanımızda okul şimdi olduğundan daha iyi değildi. Hiç kimse "Ah! nerede o eski okullar?.." diye ağlaşan dar kafalılara arka çıkacağımı sanmasın. Çünkü olaya nesnel bir gözle bakıldığında okulun geliştiği, ilerlediği görülecektir. Her geçen gün daha iyiye gidiyor; her geçen gün, kendini haklı çıkarmak için özür bulmakta zorlanıyor okul ve her geçen gün ona karşı çıkmak biraz daha kolaylaşıyor.

Milli Eğitim, hiç olmazsa kendi iç yazışmalarında açık bir tutum takınıyor. 1982 Kasım'ında, ilköğretmen okullarının müdürleriyle yapılan bir çalışma toplantısında, Milli Eğitim Bakanı'nın özel kalem müdürü şu açıklamayı yaptı: "Yasa tasarısı, bağlı olduğunuz kuruluşların bilimsel, kültürel ve profesyonel yapıda kamu kuruluşlarına dönüştürülmesini öngörmemektedir." Bu kadarı bile içimizi rahatlatmaya yetiyor; demek ki ilköğretmen okullarının yapısı değiştirilmeyecek ve yönetsel kuruluşlar olarak kalacaklar. Sistem, kendi içinde son derece tutarlı. Biz de Marie, yararlanılabilecek bir gereçten başka bir şey

değiliz. Jean Fourastié, 1972'de şunları yazıyordu: "Öğrencilere verilen eğitimle, ulusal ve uluslararası tüketimin karşılanması için seçmeleri gereken meslek arasında çok büyük uçurumlar yaratılmasına fırsat verilmemelidir." Duyduğuma göre son kuşak bilgisayarlar kendilerini yeni durumlara uyarlayabilecek biçimde tasarlanmışlar; desene, insanoğlu bu "akıllı bilgisayar"lara benzemeye başladı. Hizmet etmeyi de reddedemedikten sonra onlardan ne farkımız kalır?

Öğrencinin amacı herhangi bir şey öğrenmek değil, başarılı olmaktır. Yalnızca belli uzmanlık alanlarında başarılı olunabilir. "Kültür alanı"nda başarılı olunamaz; zaten okulun yaptığı da bu sözcüğün içeriğini boşaltmaktır. Her şeyi bilmek, her şeye yaklaşmak gerçekleştirilmesi olanaksız çabalardır ve bu doğrultudaki girişimler, hiçbir işe yaramadıkları için mahkûm edilmelidir.

Anımsıyor musun? Hapiste yatan arkadaşlarımız, bir yere kapatılmanın insanı bekleme, hep bir şeyleri, birilerini bekleme duygusuna ittiğini söylüyorlardı (duruşma gününü bekleme, avukatı bekleme, mektup bekleme, görüş gününü bekleme, izin gününü bekleme, havalandırma saatini bekleme, cezanın hafifletilmesini bekleme, tahliyeyi bekleme). Biz de birer mahpusuz. Okul hapishane... Yalnızca özgürlüğümüze el koydukları ve bizi bir yere kapattıkları için değil; aynı zamanda bizi bitmez tükenmez bir koşuya zorladıkları için; aştığımız her engel, bizi yeni bir engelle karşı karşıya bırakıyor. Kimsesiz ve yoksul yaşıyoruz; eğitim, ters tutulan bir dürbün gibi; görmek istediğimiz nesneleri bizden uzaklaştırıyor, anlamsızlaştırıyor. Uzmanlaşma yüzünden hiç kimse tam olarak ne işe yaradığını bilmiyor: İstediğin kadar iyi limonatacı ol, istediğin kadar iyi öğretmen ol, istediğin kadar iyi amiral ol. Herhangi birinin şu insandan daha iyi, bu insandan daha kötü olduğunu kim ölçebilir? Böyle bir karşılaştırma yapılabilir mi, böyle bir ilişki kurulabilir mi? Kimle kimin, neyle neyin arasında?

Art niyet taşımayan bir soru sormak istiyorum: Böyle bir ilişki kurulamayacaksa, o zaman toplum nedir? Toplum, bütün

bireyleri böyle bir ilişkinin var olduğunu varsayan suskun bir topluluk mudur?

Yalnızca yemek yeme hakkını elde etmek için bile çalışmak zorundayız. Yoksullar "ne iş olsa yapabilir"ler, ancak insan olmaya layık bir insan, kendine bir meslek edinmelidir. Çok az sayıda meslek, insanın bütün bir yaşam boyunca her gün çalışarak kendini yetkinleştirmesini gerektirir. Ya diğerleri? Eğitimle kazanılan profesyonelliğin bireylere yararı olduğunu kim iddia edebilir? "Her şeyi öğrenme gerekliliği"ni ortadan kaldırmaktan başka... İnsanların içine düştüğü bu korkunç bunalımın kaynağı, onlara bir meslek, tek bir meslek tahsis eden okuldur. Koskoca bir yaşam boyunca tek bir iş yapmak ne dar, ne iğrenç! İnsanoğlunun cennete inandığı çağlarda, belki... Ama ya bugün? Nasıl katlanabiliyorlar, Tanrım? *Bütün* bir yaşamı zavallı *bir* mesleğe hapsedip sonra da ölüp gitmeye nasıl dayanabiliyorlar?

Okul, katlanılması gereken tatsız bir zaman parçası olmakla kalmıyor. Gerçi, gençlik yıllarımızı çalması bile, bütün alçaklıklar gibi ortadan kaldırılması için yeterli bir neden (hem de nasıl!). Evet, okul zamanımızı çalmakla da yetinmeyip, kalan günlerimizde hangi işi yapacağımız konusunda bizi yönlendirmeye kalkışıyor.

Beni tanırsın Marie; taşkın düşüncelerim de olsa, tutarlı olmaktan asla vazgeçemem ve bu yüzden, derin bilginin ürünü olan uzmanlığa karşı çıkmayı hiçbir zaman düşünmedim. Kapsamı ne olursa olsun, her iş büyük bir titizlikle ve incelikle yapılmalıdır. Kısacası uzmanlık denen şey olmalıdır ancak bu niteliğe, isteyen ve zamanı olan herkes ulaşabilmeli. Dilersem, değer verdiğim bir hekimle birlikte çalışarak ondan tıp öğrenebilmeliyim. Kaynaşma dönemlerinde (bu lafı çok tutuyorum!) mücadele alanları "halk üniversitesi" isteğiyle inleyip durur; isteyen herkesin alakart eğitim alabileceği üniversitelerdir bunlar.

Eğitim konusunda seçim yapma hakkının verilmesini isteyecek de değiliz; çünkü bunun, nefes alma ya da düşünme hakkından hiçbir farkı yok. Ayrıca "düşünce özgürlüğü hakkı"ndan

söz etmenin de son derece anlamsız olduğuna inanıyorum; her şeyden önce bu bir hak olamaz (bir hak verilir, kabul edilir), bu bir gereksinimdir, gerekliliktir. İşte bu yüzden, bir müfettişe ya da bir akademiye, seni istediğini öğrenme konusunda özgür bırakacağımı bildirmek bana gülünç geliyor. Başka bir örnek: Bana bir şeyler öğretebileceğini söyleyen birinden, diplomalarını göstermesini isteyemem; bilgisini paylaşmak isteyen insanlarla bir arada olmaya çalışıyorum. Bunun için kimseden izin almak zorunda da değilim.

Çocuklar, öğrendiklerini sunmaya bayılırlar. Televizyonda izlediğin Zola'yı konu alan filmi anımsıyor musun? (sekiz dokuz yaşlarındaydın). Film bitince Zola hakkında bilmediğim şeyleri bana anlatmak ne kadar hoşuna gitmişti! Her yaşta insan, bilgisini başkalarına aktarmaktan hoşlanır (öğretmenler dışında), yalnız aktarmaktan mı? Birlikte öğrenmekten de... Bir akşamüstü bir arkadaşımla beraber otururken aklımıza esti, Grévisse'in[12] kitabını açıp başına oturduk; çocukluğumda bile dilbilgisinden bu kadar zevk aldığımı anımsamıyorum. Bir dilin zekâ ve zarafet sığınmak ne mutluluk! Dilbilgisi, bir toplumun düşünce dünyasına açılan görkemli bir kapıdır. Yalnızca geçmiş, di'li geçmiş, miş'li geçmiş kavramları bile, hangi yaşta olursa olsun her insanda olağanüstü bir hiçlik duygusu yaratmaya yeter.

Yalnız ve yalnız eleştirel düşünceye dayanan bir eğitim geçerli olabilir; çocuklar, yetişkinlerden öğrendiklerinin kat kat fazlasını arkadaşlarından öğreniyorlar ("Kedi gidince fareler düşünmeye koyulur"),[13] çünkü yaşıtlar arası ilişkide eleştirel düşünceyi dizginlemek gerekmiyor: "yalan söylüyorsun", "anıma da abarttın" ve "doğru değil" gibi güvensizlik belirten sözlerin rahatça kullanılabilmesi gerçek güven duygusunun doğmasına fırsat veriyor ve çocuk, çok kısa bir sürede kime güvenip kime güvenemeyeceğini öğreniyor; her tür eğitimin temel koşulu olması gereken bu güven duygusu, zorunlu eğitimin dayattığı

12. Grévisse, ünlü bir dilbilgisi kitabının yazarıdır.
13. *Proverbes d'enfants, commune mesure*'den, a.g.y.

ilişki biçiminde öylesine dışlanıyor ki çocuk anlamadan bilmeyi öğrenerek "işin içinden çıkıyor". Haklı. Öğretmeniyle kendisi arasında olup bitenleri hiç önemsemiyor. İster parlak bir öğrenci olsun ister zayıf, okuma parçalarını ya da buna benzer kıvır zıvır şeyleri alelacele okuyup geçiyor; "reader's digest" okur gibi... Bu işten bir an önce kurtulmak için kendisine söyleneni yinelemenin yeterli olacağını çok iyi biliyor. Nasıl olsa ileride de fazla bilgili olması beklenmeyecek ondan.

Carl R. Rogers lise öğretmeniydi; "eğitimin yararsız, hatta bir o kadar da zararlı olduğunu gözlemlediği" gerekçesiyle görevinden istifa etti çünkü gerçek anlamda özümlenen bilgiler, bu sistem içinde kalındığı sürece başkalarına *aktarılamıyordu.* Søren Kierkegaard da aynı sonuca varmıştı. Okula insancıl bir görünüm kazandırma iddiasında olan çevrelerin Carl R. Rogers'a sahip çıkmalarını ve ondan yararlanmaya kalkışmalarını gülünç buluyorum. Öğretmenlerin alabileceği tek doğru tavır istifa etmektir.

İnsan, yalnızca kendi doğruladığı şeyleri kabul edebilir (bu "doğrulama" eyleminin ölçülerle ve ağırlıklarla hiçbir ilgisi olamaz ve doğru olduğuna inanılan bir şeyin doğruluğunun kabullenilmesi için, benim "güven" diye adlandırdığım duygunun süzgecinden geçirilebilmesi gerekir). İnsanlık tarihinde, bilgi aktarımı olgusunun ne denli önemli olduğunu yadsımıyorum. Benim karşı çıktığım bu olgu ile çocuğa el koymaktan başka bir anlam taşımayan eğitim düşüncesinin birbirine karıştırılması. Öyle ki seninle birlikte ziyaret ettiğimiz kimi karşıt-okullarda, eğitimi reddetme maskesinin arkasına gizlenerek çocukları eğitmeye çalıştıklarını gördük (onların tek derdi, okuldan "daha iyi öğretmek"). Diğer karşıt-okullarda da bir şeyler öğreniliyor ama bir arada yaşamanın doğal ve yalın bir sonucu olarak... Her yaştan insanın bir arada yaşadığı bir ortamda birbirinden bir şeyler öğrenmemek olası mı? Çocuklar, o sonsuz meraklarıyla bize durmaksızın bir şeyler öğretmezler mi? Bu merakın bir zerresini olsun koruyan yetişkinler bile ilginç insanlar olup çıkıyorlar. Ah, elbette karşılıklı konuşmayı ve birbirini dinlemeyi

bilmek koşuluyla. Keşke herkes bunu bilse! Çocuklar odaya girer girmez yaptıkları konuşmayı kesen yetişkinler tanıyorum. Çocukken böyle bir olay yaşasaydım, herhalde ben de çılgına dönerdim. Konuşan insanların yanına gidiyorsun ve birdenbire sessizlik... ya da "başka bir şey konuşalım"... Oysa "büyüklerin sohbeti" ne tatsızdır! Arkadaşlarımdan hiçbiri, sırf çocuk olduğu gerekçesiyle çocuklardan herhangi bir şey saklamaya kalkışmaz. Kimilerinin gösterdiği ödlek tavırlar aslında pintiliğin ta kendisi; her ne kadar onlar, bu tür davranışlarını nezaket ya da terbiye diye niteleseler de kendilerini çocuklardan sakınmaktan, kendilerini yalnızca kendilerine layık görmekten başka bir şey yapmıyorlar.

Hem insanlarla sahte bir ilişki kuracaksın hem de dünyayla arandaki bağların akla, zekâya dayanmasını bekleyeceksin. Ne aptallık!

Senin asla, hiçbir diploma alamayacak olman çevremizdeki insanları endişelendiriyor ama bugüne kadar senin diğer çocuklardan daha bilgisiz, daha kültürsüz olduğunu söyleyen çıkmadı. Çünkü... Çünkü çevrende olup biten her şeyi anlayabilecek, algılayabilecek biçimde yetiştin ve senden hiç ama hiçbir şey gizlenmedi.

İçinde yaşanılan ortamın koşullarını anlayabilmek, bence bireyselleşmiş olmayı gerektiriyor; ergen insanın, kendine dünyada bir yer edinebilmek için ona karşı çıkmak "zorunda olması" şaşkınlık yaratıyor. Neden hiç kimse, ergen bir insana bakarken, onu ergen bir birey olarak görmek istemiyor? Evet, ergen, bir birey, bir çocuk değil; kendisine çocukça şeylerden söz edilmesine izin verecek bir çocuk hiç değil!

Asıl çocukça olan bu tapon kültürün ta kendisi... Yaşamı anlamamıza yardımcı olmak bir yana, bizi tarih, kimya ya da edebiyat gibi konularda, yalnız ve yalnız "kit" bilgi edinmeye zorluyor. Oysa insanlığın bize miras bıraktığı kültürü, korkunç bir çaba göstermeden özümlemek olanaksızdır.

İnsanoğlunun konuşmayı, düşünmeyi, bakmayı öğrenme hevesi okulu yarattı ancak okul insana yalnızca, kendini baş-

kalarına göre değerlendirme olanağı sunabildi. Serüven böyle başlıyor.

Tanıma serüveni.... Bütün insanların yaşadığı aşk dolu bir serüven.

Bilmek, edinmek eyleminin bir sonucudur; burada edinilen, sınırları belirlenmiş ve değişmeyen şeylerdir. Tanımak, canlının dünyaya yönelme hareketidir: Yeni doğan her canlı, çevresiyle bir ilişki, bir bağ kurma bilinci taşır. Başka bir deyişle, canlının yaşadığı ilk yalnızlık, ilk ayrılık, onu çevresiyle ilişki kurmaya yönlendirir. Bir canlı doğmakla, kendisine can verenden ayrılmak zorunda kalır ve tanıma yoluyla ona yeniden bağlanır.

Yunanlılar, tanımanın çekiciliğiyle en erotik arzuları eşdeğer tutuyorlardı; Papa Agathon'un onuruna verilen şölende General Alkibiades, konukların en yakışıklısı, en güzeli kendisi olduğu halde, öğretmeni Sokrates'i göklere çıkarıyor ve onun gizli güzelliklerini anlata anlata bitiremiyordu; "parlak"lığıyla ün yapmış bu generalin amacı, Sokrates'i baştan çıkarmak ve böylece onun son derece zengin bilgi hazinesine ulaşmaktı.[14] Bu masum itiraf, davetlileri epey güldürdüyse de hiçbirini şaşırtmadı.

Tanıma eylemi büyülenme, arzu, tutku, şefkat yüklü bir sevgi eylemidir. Bize böylesine çekici gelen bu sevginin, bu aşkın anlamı bir örneksemeyle sınırlı tutulamaz. O, "bir aşk hikâyesi *gibi*" değil, basbayağı bir aşk hikâyesidir; zaten herkesin "aşk hikâyesi" dediği bir tanıma, bir arayış, bir duygu yaratma hikâyesi *değil midir*?

Bilgi gevezeliği etmekten başka bir şey yapmayan okul bize zaman kaybettiriyor ve asla bize sevmeyi öğretemeyecek. Küçücük çocukları aşırı derecede "toplumsallaştırarak" onların yalnızlığını bozuyor; oysa çocukların, yeryüzündeki konumlarını belirleyebilmek için tek bir şeye gereksinimleri var: tekilliklerinin bilincine varmak. Zorunlu eğitim olası yetişme bi-

14. *Şölen,* Platon, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, 2000.

çimlerinden, olası gelişme tarzlarından biri olarak ele alınamaz; zorunlu eğitim, bütün bu biçim ve tarzları yok eder, her tür tanıma, yani kendini tanıma, kendi duygusal boşluklarını ve taleplerini bilme isteğini öldürür. Kendisiyle ilgili olmayan şeyleri keşfetmeye yönlendirilen çocuk allak bullak olur, dehşete kapılır; kendisinden beklenen yanıt, dış dünyaya açılan ilk kapıdan çıkıverir. Gizemli Dünya'sının yaşadığı ilk tehlikedir bu. Çünkü okul, anlama isteğiyle açılan bu kapıdan içeriye dalar ve çocuğun bütün benliğine el koyar.

Yıllar süren bu işgal döneminin ardından hâlâ kendine ait bir şeyleri koruması olasılığı da var. Ama kendisi olmayana, kendisinin olmayana ulaşma isteği nerede? Bu isteği yaratan bilinç nerede? Bu bilinci çoğaltan güç nerede?

İşte böyle Marie; insanların büyük çoğunluğu işte böyle küçülüyor; varlıklarının ihtişamıyla bizi heyecanlandıranların sayısı öylesine az ki... Onlar yıldızları, böcekleri, geometriyi, bedenleri, düşünceleri yürekten seviyorlar; dünya onların. Onlar, bütün cins adlarını özel ad yapıyorlar. Onlar bütün kapıları sonuna dek açıyorlar; onlardaki tanıma isteği, aşk ateşi kadar sıcak: *Onlara göre* her şey iyi. Dünya da iyi; bu iyi olma durumu bizim dışımızda kalan bir olgu ama bizimle var oluyor; dış dünya da öyle, o da yalnızca bizimle var oluyor. Yine de bize yabancı olan, kesinlikle bize yabancıdır!

Aşkın mucizesi, tanımanın mucizesi işte bu görkemli gizde saklı. Bilmek ve sahip olmak bizi sınırlıyor. Okulun kendini "bilgi aktarıcı" olarak tanıtması bile, bizim özgün ve özel isteklerimizi katletmeye yetiyor; oysa biz bütün eksikliklerimize karşın bu isteklerin verdiği güçle dünyaya doğru ilerleyecek, ona uyum sağlayacak ve onun boyuna ulaşıncaya değin büyüyecektik.

Marie, ben senin dünyaya gelmeni istedim ve seni dünyaya getirdim; bu istek, bu eylem dünya ile senin aranda doğacak olan her şeye yürekten inanmamı gerektiriyordu. Evet, dünyaya getirmenin öznesi ben, doğma ve yaratmanın öznesi sensin. Eğitim, enerjini yok etmekten başka bir işe yaramayacaktı. Se-

nin yaşamını belirlemek için sonsuz sayıda olasılık vardı; ancak seçimi ben yapamazdım. Yalnızca bu gerçeğe inandım ve seni sonsuzluğa ulaşmaktan alıkoyacak herkes, her şey karşısında bu gerçeği savundum.

Yaklaşık on yıldan, yani dört yaşından beri "her şeyin kökeni nedir?" anlamına gelen sorular sorman çok hoşuma gidiyor. Buluğ çağına ulaşan çocuklar, genellikle metafizik düşüncelerden uzaklaşır. Oysa sen benim sessizliğimle yetinmiyor ve cesaretini yitirmiyorsun. Hiçbir şey seni, anlama isteğinden alıkoymuyor.

Öğretmen olsaydım, herhalde düş kuran o dalgın çocuklar karşısında heyecandan ne yapacağımı şaşırırdım. Öylesine az sayıda insan kendine bir evren yaratabiliyor ki... Ayakları hiçbir zaman yere basmayanlar, okuldan kaçanlar, hayalciler, ütopyacılar, düş dünyasında yaşayanlar, şairler, içe kapanıklar, kısacası yaratıcı insanlar. Öğretmenler, bu çocukların yazdığı kompozisyonun yanına, en iyi olasılıkla şu notu düşecek: "Sezgileriniz oldukça kuvvetli ancak düşünceleriniz yeterince kesin değil" yani: "Aptal değilsiniz ancak...". Eğer sezgi, örneğin bilimsel konularda ya da felsefede, bir geçit açmak sonra da mantıksal düşüncenin arkasına gizlenmek için kullanılmıyorsa, düş kurma yetisinin gereksiz bir sonucu olarak değerlendirilmekten asla kurtulamaz. Oysa bence sezgi aklın, şeyler arasındaki bağları algılayabilme yeteneğidir. Tek bir ayrıntı, onun belli bir ufka ulaşması için yeterlidir; düşünceye sunulan o uçsuz bucaksız ufka... Sana baktığımda önce kaşlarını, sonra ağzının pembeliğini, sonra da alnını görmüyorum; bütün yüzünü görüyorum ve eğer onun resmini yapmak istersem önce kaba hatlarıyla bütün yüzünü çizer, sonra da hangi renkleri kullanacağımı düşünürüm. Zamanla, senin bana yansıyan görüntün çıkar ortaya. Öyleyse mantığım, sezgilerimin de yardımıyla bu hakikat algılamaktan ve tanımaktan duyduğum mutluluğu yeniden yaratabilir; hiçbir şey onu, böyle davranmak zorunda bırakmadığı halde... Sezgileriyle yaşayan insanlar, dünyayı istedikleri gibi algılamaktan vazgeçmek ve mantığın gereklerine boyun eğmek

zorunda bırakılıyorlar; o halde biz, salt çabaya dayanan bir uygarlık kurmaktan öteye gidememişiz.

Okulun daha ilk günlerinden başlayarak anlamak ve öğrenmek sözcüklerine aynı anlam yüklenir; şeyleri güya akılcı bir yorumla anlatabilmek için. Açıklamak da olaylar karşısında duyulan şaşkınlığı önlemeye yarar: Cisimler yere düşer çünkü "bütün cisimler, kütleleriyle doğru orantılı ve uzaklıklarının karesiyle ters orantılı bir kuvvetle yere doğru çekilirler". Ancak bu "çünkü" bu konuda bana yapılan açıklamaya indirgenebilir mi? Benim bu konudaki düşüncem, belki de öğretmenin yaptığı açıklamayla çakışmayacak... Ne var ki benim düşüncem öğretmen için hiç önemli değil çünkü o şeylerin, yalnız ve yalnız şey olabileceklerini, başka hiçbir şey olamayacaklarını sanıyor. Her bireyin kendine kişisel bir mitoloji yaratması gerektiği düşüncesi ona öylesine uzak ki...

Yine de öğrencileriyle "Kendini tanı!" özdeyişini (Delphoi Tapınağı'nın alınlığında yazılı olan ve Apollon'a mal edilen özdeyiş) tartışma cesareti gösteren öğretmenler var; ama ne yazık ki hiç kimse onlara "Susun öyleyse!" diyemiyor. İşin en kötü yanı da çoğu eğitimcinin bundan, basit bir psikolojik içgörünün yeterli olduğu sonucunu çıkarması; bilmek ve tanımak kavramlarını birbirine karıştıran bu insanlar için hiç de şaşılacak bir durum değil. Çünkü onlar kendi huylarıyla ya da davranışlarıyla ilgili birkaç şey bilmenin insanın kendini tanıması anlamına geldiğini sanıyorlar. İnsanı, yani kendilerini birer psikoloji mekanizmasına indirgemişler. Freud babanın mezarında rahat uyuduğunu hiç sanmıyorum; son günlerinde şunları yazıyordu: "Yaşama yeniden başlamak mümkün olsa, kendimi psikanalize değil, ruhsal araştırmalara adardım."[15] "Psikanaliz ve telepati" konulu konferanslarından birinde, bilinçdışı kavramıyla ilgili görüşlerini geliştirdiğini ve bu kavramı yorumlarken biçimcilikten uzaklaştığını görüyoruz. Ne yazık ki ardılları henüz bu noktaya ulaşamadı.

15. *Collected Psychological Papers of Sigmund Freud*, Hogarth, Londra, 1961.

Kendini tanımak, ulaşılması gereken bir hedef değil, tutulması gereken bir yoldur. Yaşadığımız sürece sınırlar geri çekilir. Hiçbir şey, içimizde yanan ateşin çekirdeğine yaklaşma çabasından daha değerli olamaz. Belki de yaşamın hiçbir anlamı yok ama en derin isteklerimizi gerçekleştirmek uğruna yaşamakla, hiç olmazsa onu yanlış anlamamış oluruz öyle değil mi?

Ve biri, günün yedi saati karşınıza geçip, durmadan size bir şeyler –sizin dışınızda bir şeyler– anlatıyorsa, nasıl olur da kendinizle ilgili düşünceler üretebilirsiniz?

Hele insanın büyük bir tutkuyla kendini keşfettiği yaşlarda insan düşüncesinin birinden diğerine nasıl kaydığını, bir düşüncenin kendinden nasıl kuşkulandığını, kendini nasıl düzelttiğini, kendine neden yandaşlar aradığını öğrendiği bir yaşta başkaları tarafından sürekli olarak rahatsız edilmek kadar sinir bozucu bir şey olamaz. (Bereket versin okul programlarına meditasyon dersi koymak gerekmiyor ve bunu öğretmeye kalkışmıyorlar; derin düşüncelere dalanları da uyarmakla yetiniyorlar: ehven-i şer.)

Pedagoglar, gençlerin öğrenme enerjisinin çok yoğun olduğunu ve yaşlanmanın, zihinsel yetilerin yıpranması anlamına geldiğini öne sürerler; bu iddianın yanlışlığı, olsa olsa bizi sevindirir. Sevindirir diyorum çünkü bu yıpranmadan doğan boşluğun yerini zaman etkeni alır ve bize, bizim ile bizim dışımızda kalan her şey arasında yepyeni etkileşimler bulma olanağı sunar. Bugün yaşadığımız çalkantılar, geçmişimize eklenerek değil, geçmişimizle çarpılarak çoğalır. Yani yaşlanmak, geçmişte olup bitenleri yeniden ele almak ve bunları bugüne göre yorumlamak için bir fırsattır. Okulda yitirdiği gençlik yıllarına yanıp kendisini bu düşüncelerle avutmaya çalışan annene belki de gülüyorsun...

Sözün kısası, sıfırla yirmi yaşları arasında düşünce savurganlığından kaçınsak hiç fena olmayacak. Beynimizde altı milyar sinir hücresi var. Her biri, kendi dışındaki yirmi beş bin hücreyle bağlantı kurabiliyor. Olası ara bağlantıların sayısı akıllara durgunluk verecek kadar büyük... Bugüne dek belirlenememiş

düşünce biçimlerinin var olduğu sanılıyor; ne hoş!... Öğrenme ve anımsamanın gerçek anlamı, bu sözcüklere mekanik görüşlerde verilen anlamdan çok farklı.

Canım istediğinde, hoşuma giden uyuşturucuyu kullandığımı biliyorsun. Bugüne dek deneme isteğinde bulunmadın. Belki, senin için hiç gerekli olmayacak. Hemen hemen yılda bir kez kendime bu ayrıcalığı tanıyorum ve sen hangi amaçla uyuşturucu kullandığımı biliyorsun. Oysa bu tanıma biçimi, yerleşik güçler tarafından alçakça elimizden alınıyor. Bence herhangi bir şeyin yasalarla serbest bırakılmasını istemek son derece gülünç bir davranış; hoşumuza gideni alır, canımızın istediğini yaparız. Prometheus, bizi yaratıcı insan yapan ateşi tanrılardan çalmamış mıydı?

Uyuşturucuların ilgini çekmemesi beni şaşırtmıyor. Çocuk düşüncesinin yaşama yaklaşımını belirleyen görkemli bir saflıktır; onu yeniden bulmayı istemek, onu bir kez daha işlemek, ona farklı bir düşünce söyletmek için önce onu unutmuş olmak gerekir. Yaşam çocuk için, zaten doğal bir uyuşturucudur. Çocuğun gelişimi bu "hal" içinde tamamlanır; her ne kadar "ikinci hal" olarak adlandırılsa da aslında insanın, yaşamının en büyük şaşkınlığını tattığı birinci haldir.

Çocuk tanır. Daha bebekken annesinin ya da babasının bakışlarında gördüğü nefret onu derinden yaralar. "Dünyanın en iyi ana babalarında" bile rastlanan bu nefret dolu bakış, ola ki uykusuz bir gecenin sabahında takınılan alışılmış bir yüz ifadesidir; ama çocuk için otantiktir: Onu asla unutmaz ve belleğine kaydeder. Bundan böyle ölüm de yabancı değildir çocuğa, sevgi de yalnızlık da; acının özü içine sinmiştir artık, hep bu bozgunu yaşar. Onun bu garip kırılganlığı, L.S.D. alan bir insanın aşırı duyarlığından farksızdır. Öfkeye kapılan bir çocuk görünce, kendime şöyle diyorum: "Anladı."

İnsanın kendi çocukluk ruhunu yeniden yakalayabilmesi, iyi olduğu kadar da yararlı bir adım. Bruno Bettelheim, o güzelim yazılarının bir sayfasını,[16] üstünde uzun boylu düşünülmeden

16. *La Forteresse vide*, a.g.y.

kullanılan gerileme kavramına ayırıyor. Bunun saçma bir kavram olduğunu çünkü bazı davranışların belli bir yaşta sınırlandığı ya da sınırlanması gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak gerilemeden söz edilebileceğini ortaya koyuyor; ayrıca, ilerlemeyi eksiden artıya doğru gitme olarak tanımlayan Batı dünyasının ne denli dargörüşlü olduğunu kanıtlıyor. Bana: "Okulları kaldırmak bir gerilemedir" dediklerinde işte bu paragrafları düşünüyorum. Oysa ben gerilemiyorum, geçmiş deneyimlerimden, geleceğim için iyi olabilecek bir şeyler çıkarmaya çalışıyorum. "Küçükken olduğu gibi" oyununu, bir çocuk olduğumu varsayarak değil, bir yetişkin olduğumu bilerek oynuyorum; çocukluk döneminden sonra olup bitenlerin bilincine varmış bir insan olarak, şimdiki zamanı en iyi değerlendirme biçiminin bu olduğuna inanıyorum. Ben, zorunlu eğitimin öncesine dönmek değil, zorunlu eğitimin sonrasına gitmek istiyorum.

Metrodoros ile birlikte ben de haykırıyorum: "Bildiğim tek bir şey var: Hiçbir şey bilmediğim"; bunu, otuz yedi yıllık bir öğrenme ve unutma sürecinin ardından ama hiçbir şey yapmamış olmanın verdiği o kahredici pişmanlıkla (üniversiteden mezun olduktan sonra bu duygu egemendi) değil, büyük bir mutluluk duyarak söylüyorum. Zihinsel doyumsuzluk, artık bana acı vermiyor: Ben mutluluğu, yalnızca mutlulukla beslenenlerin yanında tadabildim. Ben onların anlama isteğiyle yanıp tutuşmalarını, sorularına verilen yanıtlarla yetinmemelerini, hep yeni yanıtlar aramalarını sevdim. Böyle bir yaşamın acıyı da beraberinde getireceği düşünülmemeli; anlamanın verdiği zevk gerçek bir sevgiye dönüşebilir: tanıma sevgisi. Ancak anlama isteği ile acının birbirine uzak duygular olmadığını kabul etmek zorundayız. Anlamdan uzaklaşmanın verdiği acı, karanlığın ve hatta yorgunluğun verdiği acı.

Sulivan, *L'Écart et l'Alliance*'da şöyle diyor:

"Her sözcüğün bir önyargı olduğu iyice anlaşılmalı." Evet, canım kızım, konuşmayı, sanıldığından çok daha geç öğreniyoruz! Biz insanlar, kullandığımız her sözcüğün tanımını bilseydik birbirimizi daha iyi anlayabilir, belki de bir arada yaşa-

yabilirdik. Keşke her sözcüğün tanımını bilebilseydik; bilmek sözcüğünün tanımı; tanım, her, sözcük, kullanmak sözcüklerinin de... Hiçbir aşk, hiçbir dostluk yoktur ki kekelemelerle başlamasın; düzgün tümceler daha sonra gelir. Aşk da aslında bir dilbilgisi sorunu.

Umarım, seni, dünyanın sesini dinlemekten alıkoyan olmasın... Yaşamın hangi alanına yöneleceğini bilmiyorum ve doğrusu keyifli bir bekleyiş içindeyim. Fizik mi, dans mı, ticaret mi, cerrahlık mı? Hepsi olabilir. Hepsi. Çünkü okul, sendeki öğrenme zevkini öldürmeye fırsat bulamadı.

"Anlama isteği" derken, kendi dışında kalanın çekim alanına sürüklenmekten doğan başdöndürücü arzuyu ve bu arzuyla bütünleşen *iradeyi* kastediyorum. Anlamayı istemek bir irade işidir ve irade engel tanımaz. Özlem ve isteklerini, yalnız ve yalnız o yönetebilir.

Stirner, 1842'de, *Le Faux Principe de notre éducation* adlı yapıtında, çocuğa hiçbir alanda eğitim verilmemesi gerektiğini savunuyor; eleştirme ve reddetme eğitimi dışında. Stirner'e göre, yalnızca her tür otoritenin etkisi dışında kalan, her tür bilginin yanlış olabileceğini düşünen beyinler yaratıcı olabilir. Mutlak olana bağımlılığın getirdiği kaçınılmaz son: kendini yok etmek. Eğitimin son hedefi, bilgi değil irade olmalıdır. "Hakikat, kendini ortaya koyma olgusundan başka bir şey değildir; kendini ortaya koymak kendini keşfetmeyi, kendine yabancı olan her şeyden kurtulmayı, her tür otoriteyi, son noktasına kadar soyutlamayı ya da yıkmayı, saflığa yeniden ulaşmayı gerektirir. Bu denli gerçek insanları okul yaratmış olamaz; onlar, okula gitmiş olsalar da, okula *karşın hakiki* insan olmayı başarabilmiş insanlardır."[17]

17. *Le Faux Principe de notre éducation*, Max Stirner, Aubier-Montaigne, Bibliothèque sociale, 1974.

8
Çocuklara Uygulanan Cinsel Baskılara Hayır!

Aşk, her şeye değer. Bir tek onun için harcanan zaman, yitirilmiş zaman sayılamaz. Yaşam ve ölüm göreli olgular, onları belirleyen de aşktır.

Burada söz konusu olan zaman, yani dördüncü boyutumuz. Görüyorsun değil mi, yıllar nasıl akıp gidiyor? Göz alıcı gençlik yılları bir büyü gibi bozuluyor. Biliyorum, bu söylemin modası geçti; "gençliği" soyut ve ancak hangi yaşta olursa olsun bütün insanlara sevimli gelen niteliklerine göre değerlendirmek yanlış. Zaten bu tür değerlendirmeler yapmaya hiç mi hiç ihtiyacım yok. Bence gençlik, aynı çocukluk gibi fiziksel bir olgudur

ve başka bir şey değildir. Bu yıllarda tenin duyarlılığı doruk noktadadır; zamanla davranışlar, o olağanüstü çekiciliğini yitirir ve en sonunda güzellik kalır geriye; kendisinden başka hiçbir anlamı olmayan bir güzellik.

O halde sevgili Marie, yaşamının en güzel yıllarını saatler, günler, aylar boyu, bir yerlere kapatılarak geçirmene göz yumabilir miydim? Bu denli acımasız olabilir miydim?

İstediğin gibi, istediğin kadar sev; oyna, yüz, koş, dans et!.. Belki de gün gelir, bir masanın başına oturup çalışmak istersin. Ama şimdi değil, daha sonra.

Bu tatil yıllarında her mevsimin tadını çıkarmalısın; yalnız da kalsan, arkadaşlarınla birlikte de olsan hep özgürlüğü yaşamalısın. Zamana egemen olmak ne hoş bir duygudur! Zamanı elinden kaçırırsan, o sana hükmetmeye başlar. Tutkular mı? Onlardan kaçmamalısın; her zaman yüreğinin kapıları tutkulara açık olmalı.

Aşk! Aşk zaman gerektirir; neyi, kimi seversek sevelim... Okulda harcanan zaman sevme özgürlüğünü yok eder. Notları düşecek diye âşık olmak istemeyenler var; ne küçük insanlar, öyle değil mi?

Evet, insan yalnızca beyniyle de sevebilir ama o zaman da aşka yazık olmaz mı? Kanımızı kaynatan, cinselliğimizi kışkırtan, bütün bedenimizi yakıp kavuran aşkın zaferi değil de ne? Başımızı döndüren, yüzümüzü sarartıp solduran aşk sarhoşluğu değil de ne? Bize duygu ve düşünce birlikteliğini sunan, gerçek yaşamı veren aşkın ışığı değil de ne?

Ve aşk, daha ilk çığlıkta bir özlem gibi gelir dünyaya: Aşk özlemi. İnsan bedeni doğar doğmaz aşkı aramaya başlar.

Ve gün geçtikçe artar bu özlem, güzelleştirir insanı.

Senin o çocuksu bedenini, neşeli, duyarlı, dingin, şefkatli bedenini, bir insan bedeni nasıl sevilmesi gerekiyorsa öyle seviyorum. Marie, aşkım, anne olmayı asla öğrenemeyeceğim ama senin annen olmanın anlamını çok iyi biliyorum; senin annen olmak hep seninle birlikte olma özlemini de kapsıyor ve ancak bunun ötesinde başka şeyleri de...

Bugüne dek pek çok kitap okudun ve özlemin, isteğin sanıldığından çok farklı anlamlar taşıdığını öğrendin. Susuyorum. Seni kırmak istemiyorum.

Artık bugün ergen bir insansın ve bir anlamda birbirimizden ayrılmamız gerekiyor. Her şey yolunda, benim kocaman kızım. Birbirimizin bedeninden olanca saflığımızla yararlandık ve mutlu olduk yavrum. Artık git, sevgili kızım. Seni seviyorum.

Çocuklara ve ergenlere aşkın ve cinsel yaşamın yasaklanması kadar anlaşılması zor bir şey olamaz. Korktukları ne? Haz duygusuna mı kapılırlar? Âşık olunca toplumsallaşmaktan vazgeçer ve bireyselleşmeye mi başlarlar? Bireyselleşen insanı yönetmek daha mı zordur? Kuşkusuz. Evet, kuşkusuz bu yüzden aşkı yasaklıyorlar onlara.

Çocukların hem birbirlerine âşık olmaları yasaktır ("aşk, bu yaşlarda bir erdem değil, bir kusurdur"), hem yetişkinlere ("cinsel ilişki kurmak zorundadırlar: Yasalar, onların saflığını korumak için yeterlidir").

Bir psikanaliz kuramı pedagoglara şunu öneriyor: Cinsel perhizi çocuklara daha kolay "öğretebilmek" için, bir süre cinsel yaşamdan uzak kalınız. Doğa, kültürün akıp gideceği yatağı böyle mi oluşturacak?

Belki de gerçekten iffetli ve cinsel perhize uyabilen çocuklar vardır. "Doğal yapıları gereği" böyle olup olmadıkları ayrı bir konu. Çok özel nedenlerle iffetten yana olunabilir. Keza, olayların etkisiyle –yanlış mı?– iffetli olmak zorunda kalınabilir. Burada sözü edilen "olaylar" çocuk cinselliğinin tümüyle bastırılmasını isteyen toplumsal baskıdan başkası değil. Baskı ancak çocuk kendi gardiyanlığını yapabilecek duruma gelince kaldırılabilir. Ergen insanın bedeniyle uyum sağlayamadığı ve kendini sürekli olarak rahatsız hissettiği söylenir; evet, yanlış değil ancak bu koşullarda, kendini nasıl rahat ve uyumlu hissedebilir ki? *Journal d'un éducastreur'de*[1] bir öğretmen, bilim adamlarının beş

1. *Journal d'un éducastreur*, Jules Celma, Champ Libre, 1971.

yaş ile buluğ çağı arasında yaşandığını öne sürdükleri sözde gizli cinsellik dönemini açıklıyor. Güya, çocukların cinselliği bu dönem boyunca uykuda olurmuş. Ne saçmalık! Cinsellik neden ve nasıl uyuyor? Okula daha sıkı bağlanmak için olsa gerek! Üstelik Celma, çocukların "serbest metin" biçiminde yazdıkları ve kuşkusuz yaşıtlarından daha özgür bir ortamda kaleme aldıkları kompozisyonlara yer vermiş kitabında; elbette düşüncelerinin doğruluğunu kanıtlamak için. Ne yalan söyleyeyim bu kompozisyonlar epey alay konusu oldu...

Elbette çocukların yapabileceği pek çok şey var ve hepsi de en az aşk kadar ilginç. Zaten aslolan cinsellik değil, insanın kendisi olabilmesi. Bununla birlikte, insanın bir yanı yasaklandığında, bütünün uyumu bozulur.

Yasalar, on beş yaşındaki bir insanın cinsel bakımdan reşit olduğunu kabul eder. Daha küçük yaşta birine âşık olanın vay haline! Ceza yasasının 331. maddesi, on beş yaşından küçük biriyle, o kişinin rızasıyla da olsa cinsel ilişki kurmayı edep duygularına karşı işlenmiş bir suç olarak değerlendirmektedir. Ne var ki yetişkinler, fiziksel bir ilişki kurulmasa da aşkı cezalandırmanın yollarını buluyorlar. 334-2. madde "küçüklerin ahlaksızlığa teşvik edilmesi"ni,[2] 356. madde de "küçüklerin baştan çıkarılması"nı cezalandırıyor (on sekiz yaşından küçük birini, bir gece de olsa evinde barındırmak suç oluşturuyor).

Görgü kuralları, yaşamın başka alanlarında da görüldüğü gibi Ceza Yasası'nın bu konuyla ilgili maddelerini iyiden iyiye ağırlaştırıyor: Örneğin, çocuğunun arkadaşına telefon edip, onu sinemaya ya da lokantaya davet etmek cesaret isteyen bir girişimdir. Çocuğun ana babası bu davranışı, en azından yadırgayacak ve birilerinin neden kendi çocuklarıyla ilgilendiğini anlayamayacaktır. Karısı, bekâr bir erkek tarafından davet edilen erkeğin duyduğu kuşkuyla bunun arasında hiçbir fark yoktur. Erkek, kadının kıskanç sahibidir, ana baba da çocuğun: "Aman tan-

2. Şu dipnotlardan nefret ediyorum (çok şey bildiğini göstermek istermiş gibi... "Aslında bu konuda bildiğim daha pek çok şey var; onuncusunu da sayfanın altına koyuyorum, bu kadarı size yeter".) ancak şunu da belirtmeden geçemeyeceğim: Ceza Yasası'nda "ahlaksızlığa *tahrik* etmek"ten söz ediliyor.

rım! Kocam bizi gördü!" ile "Aman tanrım! Babam bizi gördü!" arasında hiçbir fark göremiyorum. Sevişirken yakalanan bir çocuğun ya da yetişkin bir kadının başına gelebileceklerin en iyisi evinden kovulmaktır, en kötüsü de öldürülmek (mahkemeler, katile karşı son derece anlayışlı davranacaklardır, kuşkunuz olmasın); çoğunlukla dayak yemeye ya da (ve) haftalarca, hatta yıllarca aşağılanmaya katlanması gerekecektir.

Bu kadar yeter; sana yasalardan ve yasalardaki boşluklardan daha fazla söz etmek istemiyorum. On ile on sekiz yaşları arasındaki çocuklar ve gençler için hazırlanmış harika bir rehber var; bu konuyla ilgili bütün bilgileri, düşünceleri ve işin püf noktalarını içeriyor; ama daha da önemlisi, kurallara ve yasalara itaat etmeden önce onları tanımak, uyup uymayacağı konusunda kendi başına karar vermek isteyenlere, bu konuda açıklamalar yapıyor. *Ni vieux mi maîtres*'ni[3] adlı kitap hangi yolun izlenmesi gerektiğini göstermiyor; belirgin bir harita vermekle yetiniyor: Herkes, bu haritadan istediği gibi yararlanabilir.

Gençlere cinsel özgürlük verelim mi vermeyelim mi tartışmasının kaynağında, aşkın gençliği yoldan çıkardığı görüşü saklıdır. Sanıldığından daha çok sayıda insan, cinselliğin pis bir şey olduğunu düşünmektedir. Sözün kısası çocukları, yetişkinlere özgü bu bayağılıktan korumak gerekir. "Terbiyeli" insanlar aşktan önce utanma duygusunu öğrenir. Ama kimden utandıklarını hiçbir zaman bilemezler. İlk günah ve sonra da incir yaprağı. Şu eski efsane: İnsanoğlu, bilgi ağacının meyvesini tadınca Tanrı'ya rakip olur ve masumiyetini yitirir.

Çocuk bilmez, *o halde* masumdur der yaşlılar; onlara göre "masum"un anlamı "sorumsuz ve aptal"dır. Gençleri gerçek bilgiden uzak tutmak gerekir (merak duyduğu konularda bilgi verirken onları "yönlendirmeye" özen gösterilir); böylelikle, büyüklerle rekabet edebileceği alan daraltılmış olur.

3. *Ni vieux ni maîtres*, Claude Guillon ve Yves Le Bonniec, Alain Moreau, yeni baskı, 1984.

Aşkı engelleyen yasalar bugüne dek bir kez bile gençlerden yana çıkmadı (yasalar bir işe yarasaydı, çocuklara ve gençlere yönelik şiddet azalırdı). Aşkı engelleyen yasaların gerçek amacı yetişkinleri korumaktır; yetişkinler çocukların hakikati –ana baba otoritesinin ve şu ünlü utanç duygusunun saçmalığı– öğrenmesini olabildiğince geciktirmeye çalışırlar.

Çünkü birine aşkla bağlanan bir insanın hiç kimseye verilecek hesabı yoktur. O özgürdür. Sevgilisiyle bir araya gelir gelmez, bütün o arkaik utançlarından kurtulur.

Reşit olan, olmayan ayrımının utanç verici olduğunu düşünüyorum. Yalnızca aptal olanlar ve olmayanlar vardır ve elbette, akıl yaşta değil baştadır. Birkaç kez adını andığım Alman bilim adamı ve yazar Lichtenberg (1742-1799) küçük bir çiçekçi kıza tutkulu bir aşkla bağlanmıştı. On iki yaşındaki bu kızı evine aldı ve onunla birlikte yaşamaya başladı. Yasakçılar, "bir çocuğa âşık olan yetişkinin, bu çocuk üstünde kurduğu baskı" konusunda ağızlarına geleni söylesinler, ne söyledikleri hiç önemli değil, yeter ki çocukları rahat bıraksınlar! Çocuklar dayağı, sabırsız âşıklardan değil âşık oldukları için kendilerini cezalandırmak isteyenlerden yiyorlar. Gençliği, yetişkinler iktidarının "suiistimaller"inden korumak için yetişkinler iktidarını kullanmak abes olmuyor mu? Bütün bunlardan çıkan sonuç bir hiçlik ama kuşku uyandıracak bir hiçlik öyle değil mi?

"Aylak gençliğim
Her şeye boyun eğdi,

Zavallı zarafetim
Yaşamı yitirdi.

Ah! Nerede o günler
Birbirine tutulan yürekler."

Sevişmek harika bir şey. Böylesine güzel bir şeyi yaşamanın "daha erken" ya da "çok geç"i olabilir mi? Çiklet çiğnenen

yıllardaki şehvet duyguları, "çok biliyorum" yıllarındaki şerefli haz duygularından daha mı değersiz? Tam tersine; uygarlığımız cinsel yaşamı sınırladığı ve böylece bütün diğer yaşam biçimlerini göz ardı ettiği sürece, çocuk cinselliği yetişkinlerin yapaylığından daha doğal ve değerli olacaktır. Çocukların sevişirken, bilinçlerinden ve tenlerinden alabildiğine yararlandıkları, bütün sevişme biçimlerini uyguladıkları bilinen bir gerçek. İşte yetişkinlerin içlerine sindiremedikleri de bu: Çocukların, bu denli bağımsız olabildiklerini, kendilerine bu denli egemen olabildiklerini hissetmeleri, anlamaları. Bedenindeki her bir hücreyle yaşamın tadını çıkaran bir ufaklık, metafizik düşüncelerin etkisiyle sürekli "neden" diye soran bir ufaklık, kısacası "terbiye edilmemiş" bir ufaklık, toplum düzenini her an bozabilecek mutlak bir tehlikedir.

Yeryüzüne farklı bir yaşam tarzı getiren çocuğun kendisi değil "terbiye edilmemiş" bireydir. Çünkü çocuklar, aşkta olduğu gibi iktidarda da acımasız ve vahşi davranışlar gösterebilirler (Kundera'nın *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*'ndaki çocuklar Tamina'ya duydukları arzu yüzünden ona tecavüz ediyor, kaba davranıyor ve onu aşağılıyorlardı). Ayrıca hiç kimse, yetişkinlerin bulunmadığı bir ortamda çocukların bu koşullarda daha kibar, daha nazik ve daha sevecen davranacaklarını öne süremez. Yalnızca çocuklardan oluşan bir toplum tasarlamaya kalkışsak, William Golding'in *Sineklerin Tanrısı*'nda olduğu gibi, dünyamızın iğrençliklerini yeniden yaratmaktan başka bir şey yapmış olmayız (–şu içi geçmiş kafaların iddia ettiği gibi– daha kötüsünü değil, tastamam aynını).

Yetişkinlerle çocukların başka bir yaşam sürmeye çalıştıkları ve her tür otoriteyi reddettikleri (gerek küçüklerin gerekse büyüklerin otoritesini) ortamların kuramda ve uygulamadaki temel direği aşktır. Buralarla ilgili neler söylendi neler, bir bilsen! Karşıt-okulları savunan kitaplarla alay etmeyi görev bilen Jules Chancel, bak ne diyor: "Bunların, ciddi bir yaklaşımın

ürünü olmadıklarını daha işin başında biliyorduk; şimdi de birer ahlaksızlık yuvası olduklarını öğrenmiş bulunuyoruz!.." Çocuksevicilik suçlaması, sorunun ortaya yanlış konmasından kaynaklanıyor çünkü bu ortamlarda, cinsel bakımdan reşit olan olmayan ayrımı yapılmıyor ve bütün çocuklar, kimlerle ilişki kurmak istediklerini bilebilecek kadar "büyümüş" sayılıyor. Sorunun yanlış konduğunu söylemekle, hiçbir sorun yaşanmadığını söylemek istemiyorum. Yetişkin-çocuk ilişkilerinin tartışıldığı ortamlarda, insanlar az kafa patlatmadı. Onları düşündüren, "çocuk kampları"nın çocuksevicilerin ilgisini çekip çekmeyeceği değildi; onlar, her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünmek istiyorlardı çünkü onları yönlendiren sevgi ve özgürlük duygularıydı: Çünkü onlar, bu duyguların etkisiyle çocukları okuldan uzak tutmaya çalışıyorlardı.

Çocukseviciliğin bu ortamlardan nasıl yararlanabildikleri sorusuna yanıt bulunmaya çalışılıyor: Çocuklarını buralara gönderen ana babaların onlara karşı "cool" olduğunun sanılması, çocuksevicilere kolaylık sağlıyor olabilir mi? Yoksa çocuksevicilerin ilgisini uyandıran, özgür bir ortamda yaşayan çocukların, doğal olarak daha çevik, daha güzel, daha zeki, kısacası daha çekici olmaları mı? Bu tartışma bana hiç ilginç gelmiyor doğrusu. Çocuklardan ha böyle yararlanmışsın, ha onların kafasına olur olmaz şeyler sokmak için meraklarını kötüye kullanmışsın. İkisinin arasında hiçbir fark yok ve ikisi de birbirinden iğrenç. Hırsızlık olaylarında işlenen suçun hafif mi yoksa ağır mı olduğu, bir insanın ne çaldığına ve hırsızlık suçuna ne ölçüde katıldığına göre belirlenmiyor muydu? Bu konuda söylenecek başka lafim yok.

Öte yandan, aşk ilişkisinin kurulur kurulmaz insanı sarsan, allak bullak eden bir etki yaratması bana çok ilginç geliyor; yaşı ne olursa olsun, o insana diğerlerinden çok daha özel bir konum sunuyorsun, ona karşı gerçek bir sevgi ve saygı duyuyorsun. Gerçekten de aşk, cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin, büyüklü küçüklü herkesi şaşkına çeviriyor. Okulun reddedildiği bu ortamlarda yaşanan olayların, psikiyatriye ve standart-

laşmaya karşı çıkan, birlikte yaşamayı savunan ortamlarda rastlanan olaylardan hiçbir farkı yok. Birbirine güvenen insanların birlikteliği saygı, şefkat ve özgürlükten başka ne yaratabilir? Nasıl olur da bu birliktelikler aşka kucak açmaz?

Yetişkinler çocuklarla doğal bir ilişki kurma girişiminde bulunduklarında ortaya çıkan sonuç hep "toplumsallaştırılmamış" "toplumsal yaşama uygun olmayan" bir ilişki, kısacası teke tek ve benzersiz bir ilişki olmuştur. Bu yüzden böylesi ilişkileri "genelleştirmekte" zorluk çekiyorum. Bununla birlikte zorunlu eğitim düşüncesine karşı çıkan her yaştan ve bütün dünya ülkelerinden insanlar arasında son derece önemli bir ortak nokta bulunduğunu belirtmeden geçemeyeceğim. Çocuklarla farklı bir sevgi ilişkisinin yaşanmadığı bir karşıt-okul asla amacına ulaşamaz.

Schmid, *Les Maîtres-Camarades et la pédagogie libertaire* adlı kitabında büyük bir yanılgıyı "açıklıyor" ve bu açıklamayı öyle iyi yapıyor ki eleştirdiği insanların bize ne kadar yakın, ne kadar sevimli olduklarını hemen anlıyoruz. Üstelik Schmid'in daha 1936'da kaleme aldığı bu düşüncelerin, 1974-1984 yılları arasında gazetelerde yayımlanan konuyla ilgili yazılara esin kaynağı olduğu ortaya çıkıveriyor. Özetle görüşleri şöyle: Her tür otoriteye karşı çıkması gereken "arkadaş-öğretmenler"in, amaçlarına ulaşabilmeleri için öğrenciler üstündeki etkilerini korumaları ve bu konuda sevgiden yararlanmaları zorunludur (Schmid'e ve çağımızın diğer tüm Schmid'lerine göre, ilişkinin tek bir biçimi vardır: yararcı ilişki).

Schmid, inanılmaz bir rahatlık içinde duyduğu, tanık olduğu olayları bir araya getirerek kendisi ve kendisi gibi düşünenler için anlamlı olabilecek bir karışım elde etmeye çalışıyor (bu arada, ilgili kişilerin Hamburg'da toplanarak bu konu üstünde tartıştıklarını ve kendi düşüncelerinden çok farklı görüşlerin savunulabileceğini belirtmeyi de ihmal etmiyor); karşıt-okulların kurucularından biri olan Wyneken'in, 1921'de, iki öğrencisine

karşı cinsel suç işlediği gerekçesiyle bir yıl hapis cezasına çarptırıldığını anımsatıyor. Oysa, bu davada ortaya konan kanıtların kesinlik kazanmadığı ve Wyneken'in kişisel tercihlerini reddetmemekle birlikte, bu olayda tümüyle suçsuz olduğunu söylediği biliniyor. Ancak Schmid gibi bir insan, bu ortamlarda büyüklerle küçükler arasında gerçek anlamda ne tür bir ilişki kurulduğunu anlayamayacağına göre, davalara başvurmaktan başka ne yapabilir? Kitabında, özellikle Kurt Zeidler'e yükleniyor. Zeidler, şu asi öğretmenlerden biri; 1919'da pedagogların görüşlerine karşı çıkarak çocuklara duyulan sevginin hayırhah ve çıkar gözetmeyen bir aşk olamayacağını açıklıyor. Pedagogların göklere çıkardığı "çocuğun iyi niteliklerini ve yarattığı ideal görünümü sevmeye dayanan, onu bu ideal görünüme yöneltmeye, bu ideal görünüm doğrultusunda gelişmeye zorlayan bir aşk"ı tümüyle reddederek öğretmenle öğrencisi arasında kuvvetli ve candan bir bağlılık olması gerektiğini savunuyor.

Aslında, sevecen ancak "temiz ve tinsel" yani *platonik* bir aşkı ilk savunan Zeidler değil. Sparta'da gelişen sübyancılık Atina'ya kayıyor ve kendine, yalnızca toplumun aristokrat kesimi içinde yandaşlar bulabiliyor; Platon da aristokrat kökenli. Yunanlılar, son derece sistemli bir görünüm kazanan bu tür davranışlara düşman olduklarını asla gizlemiyorlar. Platon'a göre Sokrates, yakışıklı gençlerle birlikte olmaktan hoşlanan bir insan; yine Sokrates'in öğrencilerinden biri olan Ksenephon ise, kendi *Şölen*'inde, Platon'u eleştiriyor ve öğretmenine "iftira etmek"le suçluyor. Pedagojinin yolunun, "tinselleşmiş" de olsa cinsel aşktan geçtiği düşüncesi, Atina'da hiçbir zaman doğal karşılanmıyor.

Schmid, zirveye ulaşmak için hiç çekinmeden Freud'un görüşlerine sahip çıkıyor: "Bay Freud, modern bir psikoloji kuramının yaratıcısıdır" ve eşcinselliği, "libidonun çocuksu şefkat biçimlerine bağlanıp kalması" olarak tanımlamıştır. Schmid, ayrıntılarla uğraşıp başını ağrıtmak istemiyor; çocuklarla özgürlükçü bir ilişki kurulmasından yana olan arkadaş-öğretmenler çocuksu insanlardır. Kanıt mı? "Çocuklarla, sevgiye dayalı

ilişkiler kurmanın zorunlu olduğunu söylüyorlar." Bu itiraf, doğru düşündüğünü tanıtlamaya yetiyor: Özgürlükçü eğitim, "çocukça bir yanılgıdır". (Böylesine zekice kurgulanmış bir çözümleme, sana bir şey anımsatmıyor mu? Örneğin Coral davasını konu alan bir makaleyi...)

Kitabının son satırları savunduğu –ve bugün de savunulan– görüşleri apaçık ortaya koyuyor: "[Eğitimci] çocuğu, sahip olduğu özelliklerinden çok, sahip olabileceği özellikleri için sevmelidir. [Pedagojik sevgide] eğitimci, çocuğun sıradan bir arkadaşı değil dostudur; *daha açık bir anlatımla: Çocuğun 'en iyi ben'inin dostu.*"[4]

Onun gibi insanların asla anlayamayacağı bir şey var: İnsan âşık olurken cinsel ilişki kurmayı ve kendisiyle ilişki kurulmasını, sevişirken de –nikâh memuru gibi– sevdiği insanın cinsiyetini ve yaşını düşünmez. Yaşamın gerçekleri yalındır ancak bu gerçekler sanıldığı kadar yüzeysel değildir.

Bu baylar, çocukları seven ve onlarla birlikte yaşamayı yeğleyen insanlara kuşkuyla bakıyorlar, onları sübyancı olmakla suçluyorlar; oysa, bu tür bir ilişki kuranların sayısı parmakla gösterilecek kadar az.

Aslında onlar, çocuğu, kendi başına bütünsel bir varlık olarak görme olgusunu benimsemedikleri için, bu olguya dayanan bütün ilişkilere kuşkuyla yaklaşıyorlar. Yani onlara göre çocuk, kendi başına bütünsel bir varlık değil. Tomkiewicz, Korczak'ın *Bir Çocuk Nasıl Sevilmeli* adlı kitabına yazdığı önsözde, bazı psikolog ve psikanalistleri ince bir alaya alıyor: "Tedavi ya da pedagoji amaçlı bir ilişkide sevgiden söz edildiğini duyar duymaz, [...] hemen sizi, pek çok motivasyonun, bilinçdışı ve karanlık itkinin etkisinde kalmakla suçlarlar"; Tomkiewicz, bu insanların pek de haksız olmadıklarını belirttikten sonra şunları ekliyor: "Haksız olsalardı çocuklarla ilgilenmek isteyenler 'kısa bir süre sonra bu işten vazgeçerek ya polisliği ya da bürokratlığı' seçerlerdi."

Korczak'tan söz etmek istiyorum. Onu benim gözümde güzel kılan kuşkuları ve acıklı sonu; bir de savunduğu bütün

4. *Le Maître-Camarade et la pédagogie libertaire*, a.g.y.

düşünceleri ölümünden hemen önce reddedip büyük bir bunalım içinde yok olup gitmesi. Ona yürekten güvenebileceğime inanıyorum. Çocuk cinselliği Korczak için bir sorun değil. Çünkü Korczak bu konuya edep kuralları içinde yaklaşıyor. "Çocuk bir bütündür ve bir yetişkin olarak çocuk sevgisinden söz etmek onun bedeninden geçmekle eşdeğerdir" söylemine takılıp kalmıyor. O, küçük farklara, ince ayrıntılara önem veriyor. İnsanların genellikle "neşeli, küçük bir sokak serserisini, beceriksiz bir küçük kızdan daha ilgi çekici" bulduklarını kabul ediyor; çocukların, kendi üstünde yarattığı etkileri inceliyor ve bazılarına karşı daha duyarlı olduğunu ortaya koyuyor; ancak bu konuda sağduyu sahibi herhangi bir insan gibi davranıyor: Her insan gibi o da, duyarlı olduğu kişilerin kendisine, görünüşten daha fazlasını vermelerini bekliyor. Çocuklara duyulan şefkatten söz ederken, onları kucaklayıp öpmenin, aslında insanın kendi cinsel isteklerini karşılama amacı taşıdığını söylemesi, Korczak'ın erdemlilik tasladığı izlenimini yaratıyor: "Çocukları bunaltan okşamalarımızın, onlara karşı duyduğumuz yakınlığın bir ifadesi olduğunu düşünebilecek kadar eleştiri duygusundan yoksun muyuz? Bir çocuğu kollarımızın arasına aldığımızda, gerçekte acıdan ve yalnızlıktan kaçmak için onun kollarına sığınmak istediğimizi anlayamıyor muyuz?"[5]

Ancak Korczak'ın tartıştığı konu, yetişkinler olarak çocuklardan bir şeyler beklememizin doğruluğu ya da yanlışlığı değil; o, bizim bilinçsizliğimizi ortaya koymak istiyor: Korczak'a göre bizler, sırtımıza aldığımız bu ağır küfeyi, fırsatını bulur bulmaz aşka yükleme bilinçsizliğini gösterecek kadar hayvani içgüdülerin kölesiyiz.

İnsanlık tarihinin genel yasası: Yasaları, kuralları belirlemek en kuvvetli olanın hakkıdır; örneğin anne, hukuk ya da sübyancı bu hakkı kendinde görebilir.

Öte yandan Korczak, çocuğunun kendisini öpücüklere boğmasından hoşlanan bir annenin, duyduğu heyecandan kuşkulanmıyorsa, canının istediği gibi davranabileceğini söylüyor.

5. *Le Droit de l'enfant au respect*, a.g.y.

Korczak'ın kendisiyle ilişki kuran bütün insanlardan (yaşları ne olursa olsun) beklediği tek bir şey var: dürüstlük.

Bir canlının kendi isteklerinde –dünyayla ilgili bütün isteklerinde– tümüyle bağımsız olması gerektiği anlaşılmadan hiçbir eğitim biçimi üstünde tartışılamaz. O canlıya tek bir soru sorulabilir: Senin dünyanda bana yer var mı?

Cinselliğin önemini yadsıyor değilim. Bununla birlikte bence cinsellik, söylendiğinden çok daha önemsiz ve sanıldığından çok daha önemli. Koşut-okulların basın ve polis çevrelerini allak bullak etmesine, doğrusu hiç şaşırmadım. Gemi Okulu'ndan Léonid Kameneff'e minnettarım; alçak dedikoducuların ağzından, açık saçık ve bayağı sırları almayı başardığı için. O, okula alternatif olan bu teknelerle maceraya atılan yetişkinlerin ve çocukların hep birlikte şefkati, isteği ve aşkı yaratmasını istiyor: "Bu ilişkileri kuramadığımız sürece, özgürlükçü bir tatil grubu, yeni bir okul türü, bir gençlik kampı ya da bütün bunların bir karışımı olarak kalmaya mahkûmuz."[6] Kendi utangaçlıklarını çocukların yardımıyla yenebildiğini, onlarla birlikteyken sevgiyle "dolup taştığını" ve "arzu duymaktan rahatsız olmadığı"nı yazıyor. Daha az kısıtlayıcı, daha özgür bir cinsellik yaşamayı nasıl öğrendiğini ama her zaman bunu gerçekleştirmeyi başaramadığını anlatıyor; örneğin aptalca bir sıkılganlıkla bir çocuğun davetini reddettiğini, ona dostça bir gülümsemeyle bile yanıt veremediğini, "budala davranış"larıyla çocuğu kırdığı için şimdi çok pişman olduğunu söylüyor. Pislikböceklerine işkence yapan, yengeçlerin kıskaçlarını koparan başka bir çocuğa, şunları söylemeyi çok geç akıl edebildiğini belirtiyor: "Seninle sevişmeliydik [...] ancak sen de yasaklısın, ben de. Çünkü yasalar var." Peki Léonid özgürlüklerine kavuşturuldu mu? Hayır. Zaten, birine herhangi bir özgürlüğün tanınması düşüncesi, bana son derece itici geliyor; insanın, zincirlerle kıskıvrak bağlanmış olduğunu bilmesini, bu duruma karşı çıkmasını ve kendi başına zincirlerden kurtulmanın yollarını aramasını tercih ederim. Sevgili dostum, canım kızım; yalnızca yetişkinlerin

6. *Écoliers sans tablier*, Léonid Kameneff, Jean-Claude Simoen, 1979.

değil çocukların düşünceleri de tutsak alınabilir. Klasik kalıba sokulabilir. Çocuklar ister Gemi Okulu'nda olsunlar ister başka bir yerde, dış dünya karşısında mesafeli bir tutum takınma alışkanlığını üstlerinden atamıyorlar. Peki, o zaman aşkı yeniden öğrenmek için ne yapmalı? Kurallara ve yasalara bağlı olmayan ilişkileri nasıl yaratmalı? İşte Kameneff'in başka bir gözlemi: Grupta yer alan ergenler, çocukların ve yetişkinlerin tersine çıplak dolaşmak istemiyorlar; Kameneff'e göre, toplum içinde kuvvetli olanların koyduğu kurallara kesinkes uyma isteğinden kaynaklanmasaydı bu tepkileri önemsiz bir ayrıntı olarak değerlendirilebilirdi. Oysa ergen insan, "etkin yaşam"da bu davranışından dolayı dehşet duyacağını biliyor; isyan etmek onu yalnızlığa sürükleyeceği için kurtuluşu, bağlı olduğu grup içinde ölesiye toplumsallaşmakta buluyor; ne var ki bu grubun da kendi yasaları, kendi yasakları ve kendi değersiz özentileri var.

Pedagogların, ana babaların ve öğretmenlerin çocuklara gösterdiği sevgi, onların boynuna geçirilen laleden farksız. Suzanne Ropert bu konuda, gerçekten acınacak bir durumda; o, karanlık bir kıskançlıkla seviyor çocukları. Bir yandan yasaların temsilcisi, savunucusu olduğunu itiraf ederken bir yandan da sevilmek, doyasıya sevilmek istediğini söyleyebiliyor.

Çocuksevicilerin, diğer insanlardan daha pervasız olduklarını sanmıyorum. Hatta onların bir özelliğini sevimli bulduğumu itiraf etmeliyim: Yasakları, kınamaları, denetimleri, aşağılanmaları, hapishaneleri hiçe saymak için en azından tutkulu olmak gerekiyor.

Bir de çocukları çok sevdiklerini öne süren ama gerçekte sübyancı olanlar var; işte bunlara tahammül edemiyorum. Bunlar içinde küçük kızlara düşkün olanlar son derece az, onların daha çok erkek çocuklarla ilgilendikleri ortada.

"Ortada"mı?.. Lafın gelişi işte... Neden küçük kızların bedeni arzuya değer bulunmaz? Çocuk, bugün benimsenen anlayışa göre cinsiyetsizdir (erkekse, o başka, *of course*) ve kadın, kendine özgü cinselliği olmayan bir canlıdır. Çocuk ve kadın: Sıfır artı sıfır eşit sıfır. Yani gerçekte küçük kız diye bir şey

yoktur. Zaten çocuk da yoktur çünkü o yalnızca geleceğin yetişkinidir. O halde, henüz ergenleşmemiş küçük bir kız, iki kez yoktur. Çoğunlukla bir oğlandan söz edilirken: "Ne kadar güzel bir çocuk" bir kızdan söz edilirken de: "İleride güzel bir kız olacak" denir. Bu yaklaşımın "son derece doğal" olduğu sanılır. Artık, "feminizmi aşma" noktasına gelindiği öne sürülüyor; bu yargı karşısında öfke duyanların kimler olabileceğini az buçuk tahmin edebiliyorum. (Her şeye çabucak uyum gösteren insanların gözünde, modası geçmiş bir insan olduğumu biliyorum: Gülünç duruma düşmeyi göze almasaydım çocuğumu okula gönderir, 81 seçimlerinde oy kullanır, karamsarlık moda olduğunda ben de umutsuzluğa kapılır ve 83'lerde, "herkes gibi" "Yaşasın bunalım!" çığlıkları atarak kendimi toparlardım. Ne var ki ben yavaş düşünen, ağır hareket eden bir insanım).

Arzu olgusunda kızların yeriyle ilgili birkaç küçük soru yanıtsız kaldı. Çocukların cinselliği üstünde kafa yoran insanların bu noktada tıkanıp kalmaları beni şaşırtıyor. *Écoliers sans tablier*'de Léonid Kameneff, hemen hemen yalnızca oğlanlardan söz ediyor; Ève'e ayırdığı kısacık bölümde, "tatlı niyetine, tekneye bir de kız aldığını duyduk" diyerek kendisini eleştirenler karşısında alaycı bir tavır takınması bence hafiflikten başka bir şey değil. Ève Skardana'dan ayrılmış; çünkü Kameneff'e göre burada bir şeylerden yoksun kalıyormuş, bunları da ancak başka bir kızda bulabilirmiş. Şu işe bak... Gemi'ye gidip gelen başka kızlar da olmuş ancak pek azı burada uzun süre kalmış. Neden? Kameneff bu konuda hemen hiçbir şey söylemiyor. Örneğin ailelerin, kız çocuklarının gözetiminde daha duyarlı oldukları söylenebilir; buna karşılık, "gelenekselleşmiş" bir yaklaşımla, oğlan çocukların *gerçek* bir eğitim almalarını istedikleri belirtilebilirdi. Çocuklardan pek çoğunun bu güzel serüvene katılırken, çoğunluğun yasasını uygulama kaygısı içinde olmadıklarını sanıyorum. Bununla birlikte, çocuğunun bir yelkenliye binip aylarca kendisinden uzak olmasını kabul eden ana babaların gelenekler üstünde uzun boylu düşünmek zorunda kaldıklarına inanıyorum. Kısacası, kızların bu tür ortamları sev-

memelerini ana babaların "gerici" yaklaşımıyla açıklayamayız. Léonid Kameneff'in çocuklara, onların bedenine ve özgürlüğüne gerçekten saygı duyan bir insan olduğuna inanıyorum ancak –naçizane düşüncem– o da herkes gibi, "yokluğu duyulan" ve kızların yalnızca "başka bir kızda" bulabildikleri "bir şeyleri" görmezden geliyor. Kızların yokluğunu duyduğu şey ne biliyor musun? Yalnızca bir kız olarak değerlendirilmek ve başka hiçbir şey olmamak. Kadın olmaktan son derece memnunum ancak kadın olma özelliğinden önce gelen yanım Catherine Baker olmak; seninle birlikte yaşıyorum Marie Baker; ve sen, Marie Baker olarak cinsel özelliklerine indirgenemezsin. Çünkü sen yalnızca bir dişi değilsin; keşke bunu kabul ettirebilmek bu denli zor olmasaydı.

Tatlı kızım, gördüğüm insanların kadın mı erkek mi olduklarını öyle hemen, bir çırpıda teşhis edemiyorum. Çünkü bir insanın –erkek ya da kadın– kendini ne olarak gördüğünü öğrenmem gerekiyor; o insan kendini bir kadın olarak görüyorsa, bence de kadındır. Ancak benim gözümde insanlar cinsiyetlerine indirgenemez. Bu düşünce çocuklar için de geçerli; bu yüzden oğlancıların bir çocuğu cinsel organına indirgemelerine kızıyorum.

Evet, eski bir hikâye. Eski çağlardan kalan bir yanlış anlama... Sokrates, *Phaidros*'da, bir delikanlının güzelliğini anlatırken hoş sözler söylüyor; ne var ki aşkla, arzuyla, tutkuyla ve özellikle hayranlıkla ilgili bu söylem, eşcinsellik sınırları içinde yorumlanamaz. "Diş çıkaran bir çocuğun damağının kaşınması gibi, ruhumuzda bitiveren o küçücük kanatlar insanı önce rahatsız eder" diyor Sokrates, "ama bunlar aşkın yarattığı coşku, arzu, değişim ve heyecandır." Bu diyalogda Platon, "kendini haz dürtüsüne bırakarak [...] doğadışı bir şehvetin ardından gidenler"i[7] mahkûm ediyor. Burada söz konusu olan aşk, kadın-erkek ayrımının ötesindedir; bu ateş, bu tarifsiz acılar, bu dayanılmaz nostalji ("çünkü, çok önceleri ruh yalnızca kanatlardan oluşuyordu"), canlı köklerini toprağa salarken yaşamaya

7. *Phaidros*, Platon, XXI, Çev. Hamdi Akverdi, MEB Yayınları, 1943.

başladı; burada bütün ölümlülerle tanrılar birbirine eşittir; aşk hiçbir koşul tanımaz: Kadın, insan, çocuk ya da Tanrı olmak bütün önemini yitirir. Tek bir gerçek aşk vardır: Kuralsız ve koşulsuz aşk.

Platon'un kaleminden çıkan şu satırlar olağanüstü güzellikte: Fazla mantıklı düşünen ve "ölümcül bir bilgelikle bozulmuş" insanın yakınlığı, zavallı sevgilinin ruhunu bayağılığa mahkûm eder; "kalabalığın erdem adıyla onurlandırdığı bir bayağılığa"; "aynı kalabalık, bu bayağılığı mantıktan da yoksun bırakacak, onu yeryüzünün çevresinde ve yerin altında dokuz bin yıl boyunca dolaştırıp duracaktır". Mantığa dayanan aşk bir suçtur... Aşkın bayağılığa tahammülü yoktur.

Bir çocuğu oğlan olduğu için, bir kadını da kadın olduğu için arzulamak (bu arzuyu duyan ister karşıt-cinsel bir erkek, ister eşcinsel bir kadın olsun), aynı önyargının sonucudur. Tek bir cinsle yetinen aşk hasistir. Hepimiz, yeryüzünde yaşayan bütün kadınlar ve erkekler, sevme isteğini, yaşamın en önemli göstergesi saymıyor muyuz?

Oğlancılık ve oğlan çocuklarına karşı duyulan aşkı tartıştığım bu büyük parantez, umarım kimseyi yanılgıya düşürmez. Her kavramı yerli yerine koymak istiyorum çünkü pek çok insan çocukseviciliği savunma bahanesiyle, bu olayla sübyancılığın birbirine karıştırıldığını bilmezlikten geliyor. Sübyancıların çoğunda görülen kadın düşmanlığını es geçmem olanaksız. Genellikle kadınlar bu konuda konuşmak istemiyorlar ve şu iğrenç atasözünü duyar duymaz boyunlarını eğip her şeye razı oluyorlar: "Her horoz kendi çöplüğünde öter"; erkek eşcinselliği onların sorunu değil.

Bütün bunlara neden burnumu sokuyorum? Hiç kimse beni toplumsal düzenin özerk sistemlere dayandığı aldatmacasına inandıramaz. Her şey kendi içinde son derece tutarlı ve birbirine bağlı; sistemin bütün parçalarının, diğerlerinden aldığı destekle kuvvetlendiğini gözlemek nasıl beni karamsarlığa sürüklüyorsa, sistemi oluşturan çarklardan birine saldırmanın bütün sistemi etkilediğini görmek de bende haklı bir iyimserlik

duygusu yaratıyor. Şu yetişkin ile bu çocuk arasındaki tutkulu bağlılığı sonuna dek savunurum –savundum da–, ancak genel olarak bayların oğlanlara duyduğu aşkı ya da kadınların aşkını ya da karşıt-cinsellerin aşkını destekleyemem. Genel bir aşk yoktur. Savunulması gereken "ilkeler" de yoktur. Çünkü her aşk hikâyesi başlı başına bir olaydır.

Bununla birlikte, başkalarının koyduğu ilkelere meydan okuyan insanların tarafını tutmaktan da asla geri kalmadım; örneğin şu Coral olayı üstüne laf ebeliği yapan alçaklara, kendileriyle ilgili düşüncelerimi en açık biçimde ifade ettim. Çünkü onlar her şeyi birbirine karıştırıyor ve iğrenç bir kudurganlıkla saldırıyorlardı.

"Yaşam ortamları"ndan birine, şu ya da bu nedenle gelmiş olan herhangi biri, buralarda her şeyin yalnızca yaşam, istek ve aşk üstüne kurulu olduğunu bilir. Claude Sigala, *Visiblement, je vous aime*[8] adlı kitabında, işte bu şefkati anlatmaya çalışıyor ve bu tür yerlerin, şefkatten yoksun olmaları halinde kuru birer psikiyatri kliniğine dönüşeceğini belirtiyor.

Claude Sigala ve arkadaşlarının, psikotik çocukları gerçekten koruduklarına, onların tedavi amacıyla götürüldükleri kurumlarda korkuya, dehşete mahkûm edilmelerini engellemeye çalıştıklarına kuşku yok. Neden mi? Çünkü onlar buralarda neler yaşandığını çok iyi biliyorlar. Coral'i sarıp sarmalayan da aşk; ama kutsal aşk değil; hani şu eğitimcilerin "şefkat isteyen zavallı yaratıklara" gösterdiği sevgi değil, basbayağı aşk.

Okşamalar? Cinsellik? Önemli olan bunlar değil. Claude Sigala, çocuk uzmanlarının kendilerini "sakınmakla" büyük bir suç işlediklerini ve çocukların kişiliğine saldırdıklarını öne sürmekte son derece haklı. Çocukları sevgiden değil sevgisizlikten korumak gerekir. İsteksizlik ve sevgi yoksulluğu, en az tecavüz olayları kadar zarar veriyor gezegenimize. Elbette tecavüz, işkencelerin en korkuncu.

Bütün bu gerçekleri görmezden gelen polis, büyük bir utanmazlık içinde, yüzümüze tükürürcesine haykırıyor: "Siz

8. *Visiblement, je vous aime*, Claude Sigala, Le Coral, 1980.

hiçbir sınır tanımaz mısınız?". Sigala, kurnazlığa kaçmadan açık ve sade bir yanıtla karşılık veriyor: "Aklınıza olur olmaz şeyler getirmeyin, elbette bizim de sınırlarımız var. Ancak biz ahlaksızlığı sizin yasalarınıza göre ve sizin dilinizle tanımlamıyoruz.

Bizim sınırlarımız her birimizin ve içinde yaşadığımız grubun sınırlarıdır.

İçimizden birinin ya da grubun ya da hayvanların ya da sebzelerin yok olmak üzere olduğunu hissettiğimizde, anladığımızda hep birlikte oturup tartışıyoruz."

Sigala, bütün dünyada, "umutsuzluğu, iğrenç çılgınlıklar yaparak aşmaya çalışan insanlar" olduğunu kabul ediyor ama kadınlar tecavüze uğruyor diye hiç kimsenin aşkı yasaklamaya kalkışmadığını söylüyor. En iğrenç aşk kurumlaşmış aşktır, D.D.A.S.S.'nin denetiminde olan aşktır, arzudan yoksun kalan, aşktan yoksun bırakılan aşktır. Sabır konusuna değinirken de şöyle diyor: "Biz kendini şu ya da bu engele uyarlayan bir 'new look' yani günün H.P.'si değiliz." Sabır, bir gerçeğin habercisidir: Sevgisizliğin; birine katlanmaya çalışan, ona "sabır"la yaklaşan bir insan gerçek sevgiden yoksun kalmış demektir.

Sigala'nın yazdığı bu kitabın yayımlanmasından hemen hemen üç yıl sonra "Coral olayı" patlak verdi. Coral olayı tam anlamıyla bir deli masalıydı ve iki farklı söylemin çatışmasına tanık olduk: "Çocukları sevdiğimiz için onlara saygı duyuyoruz" ve 'Çocukları sevdiğiniz için onlara saygı duymuyorsunuz". Bütün mezarlar açıldı ve ortalığı iğrenç bir koku kapladı. Christian Colombani *Le Monde*'da çıkan yazılarında, "olayı örtbas etme" adına haddini aşan yorumlar yaptı; nefretini gazetenin yağlı kâğıtlarına kusarken kendisi "objektif" gazetecilik anlayışının ardına gizledi. Doğrusu, hayran olunacak bir beceriklilik ya da bir ikiyüzlülük örneği verdi. 19 Kasım 1982 tarihli makaleyi bütün gazetecilik okulu öğrencilerinin okumasını salık veririm, öylesine mükemmel bir alay; antipsikiyatriyi ve yaşam ortamlarını konu alan şu bölümü aktarmadan geçemeyeceğim: "Kendini göstermek için karşı çıkmak, yeni bir tedavi yöntemi yaratmak için psikiyatrinin bazı verilerini alaşağı etmek, bir psi-

kozun üstesinden gelmek için "birlikte yaşamak" ya da "sevgi vermek" sereserpe yaşayabilmek için her tür profesyonel uzmanlığı yadsımak yeterli mi? Psikiyatrik ve Toplumsal Değişim Dergisi-Geçişler'in genel yazmanı Bay Jean-Louis Zanda, bu konuda şunları söylüyor: "Daha dün Güney'de koyun yetiştiriyorlardı; bugün ise sapık insanlar..."

Eksik olmasın, Bay Zanda bu sürüngenler tartışmasına katılmak lütfunda bulunmuş.

Colombani'nin titizliği sayesinde sürdürülen bu tartışmaya katılmak istemiyorum Marie. Ama Le Monde benim kadar tembel değil; onlar kendi kendilerine yetmeyi çok iyi biliyorlar:

"Koşullar ne olursa olsun bir çocukla onun sorumluluğunu üstlenen bir yetişkin arasında cinsel ilişki kurulmasını kabul edemem. Bütün sosyal hizmet uzmanlarının "eğitim" ve "tedavi" perdesinin ardına gizlenmeye çalışılan bu tür davranışları mahkûm edeceklerine inanıyorum. Bu konuda, asla taviz vermeyeceğimin bilinmesini istiyorum. [...] Çocuğu dinlemenin, ona yardım etmenin *doğal sınırlarını, yasalar ve çocuğun sorunlarına duyulan saygı belirler.* [...] Ancak çocuğun isteklerinin cinsel bir yanıtla karşılanabileceğini yazılı ya da sözlü hiçbir kanıt doğrulayamaz." Bu da Georgina Dufoix, Aile'den Sorumlu Devlet Bakanı.

Charenton'dan Bay H. Menou "herkesin kabul etmediği bir gerçekliği anımsatıyor" (aynen): "Evet, cinsellik ve kurum birbirine uyum gösteremiyor; yetişkinler ile çocuklar arasında cinsel ilişkinin yasaklanması, yalnızca ahlaki kaygılardan kaynaklanmıyor; bu yasaklama, *psikiyatri kurumunun bir parçası olan* tedavi yöntemlerini de göz önüne alıyor; çünkü psikiyatri kurumu, *eyleme dönüşmeyen* bir duygu aktarımını yüceltmek amacıyla kurulmuştur."

Rüya mı görüyoruz acaba? Şu tümceyi sırf gülünç olduğu için aktarıyorum. Zikredildiği tarih aynı, yani 26 Aralık 1982: "Bizim için önemli ve vazgeçilmez olan şu: Eğitimcilerin, çocukları ve ergenleri benimsemeleri olgusu, onların duygusallı-

ğını –yani sorunlarını– geliştirip artırmanın bir yolu olmamalı". (??) Kendini bu kadar iyi ifade eden bu insanlar iyi, dürüst, görevine bağlı ve özverili eğitimciler. Yukarıdaki düşünceler yapıcı bir öneriyle noktalanıyor; öneriyi hazırlayanlar, Drôme'da kurulan Vercheny Pedagoji Birliği'nin kırk yedi üyesi:

"Toplumbilim alanında bir araştırma programı saptanmalı, toplumsal yenilikleri ele alacak geniş bir birim oluşturulmalı, bu birim yaşamın çeşitli alanlarında etkinlik gösteren yetkililer tarafından ve özel bir tüzükle yönetilmelidir; yetkililer özenle denetlenmeli, bu yönetici kadroya yeterince özgürlük tanınmalı bununla birlikte yöneticilerin uyması gereken kurallar kesin olarak belirlenmelidir."

Bence, bu sosyal hizmet uzmanları kafadan çatlak! Onlar seni de beni de öldürür. Çocukları *koruyan* da işte bu muhabbet tellalları. Soğuk herifler!

İnsan her zaman tedbirli olmalı, toplumlar da: Aşk yasaklanmalı çünkü çocuğun yasal otoritelerin egemenlik alanı dışına çıkmaması gerek; toplum ancak böyle ayakta kalabilir; toplum ancak bireyler boyun eğdiği sürece kendini yeniden üretebilir. Aşk ölümden daha kuvvetli olmasa da onun kadar kuvvetlidir; erdemli pedagoglarımızın temsil ettiği ölüm, aşkın yarattığı arzudan, şefkatten ve "birbirini anlama" isteğinden ölesiye korkar.

Yanı sıra, Mayıs 1983 tarihli *Le Monde de l'éducation*'da yer alan şu başlık dikkatleri çekti: "Öğrencileri baştan çıkarmak, onları suiistimal etmek değildir..." (Bu tümce, gazetede tırnak içine alınmıştı; acaba *Le Monde*'un bu sorun hakkında düşünce üretebileceğine inansam mı, diye düşünüyorum kimi kez). İşte karşınızda dürüst, masum ve sevimli öğretmenlerin başrolde oynadığı parlak bir oyun! Toplu flört oyunu; ne hoş! Birbirine değmeden, dokunmadan oynamak; bu ne incelik, bu ne zarafet! İşte sana bu oyundan birkaç alıntı: "Bana gelince; kimi öğrenciler –hani şu çıtıpıtı ve cin gibi olanları var ya, işte onlar– beni müthiş cezbediyor [...]. Birbirimize cilve yapıyoruz. Bu duygudan hoşlanıyorum [...]". "Öğrencilerimin bana âşık

olduğunu görmekten çok hoşlanıyorum. Öylesine sevimliler ki beni de keyiflendiriyorlar; onlarla birlikteyken, adeta gençlik yıllarımı yeniden yaşıyorum. Kendimi hem bu olayın tanığı hem de suç ortağı olarak görüyorum [...]." "Söylenen her sözcük, hele felsefe öğretmeniyseniz, cinselliği çağrıştırır. Hatta bir bakış, bir duruş, baş başa yapılan kısacık bir konuşma, nükteli bir laf, özgür bir ses tonu. Öğrencilerimle kurduğum ilişkilerde nezaket kuralları dışına çıkmamaya özen gösteriyorum, ayrıca aramızda mesafeli bir yakınlık var. Kızlardan biri bana askıntı olduğunda –yaşlandıkça bu tür olaylar da artmaya başladı– onu kırabilecek bir ret yanıtı vermektense kibar ancak mesafeli ve soğuk bir tavırla ilgisini savuşturmayı yeğliyorum. Bir öğretmenin öğrencilerini baştan çıkarması, elindeki güce dayanarak onların niyetini kötüye kullanması anlamına gelmez. Öğrencileri baştan çıkarmak, onlara bir şeyler öğretebilmek için onları sevmektir yalnızca. Öğrencilerde öğrenme isteği yaratmak için kendini onlara sevdirmektir [...]."

Ya şu ikisi başka telden mi çalıyor dersin: "Onlardan şefkat dilenmiyorum. Her öğretim yılının başında saldırgan, biraz da soğuk davranıyorum. Herhalde kendimi korumak ve daha ilk günden "sevimli öğretmen" izlenimi yaratmamak için. Ne var ki iki üç ay sonra, buzlar eriyiveriyor. Ancak ben yine de dikkatli davranıyorum [...]. Öğrencilerle fazla yakın bir ilişki kurduğumuzda iş yapamaz hale geliyoruz." Ve bir masumiyet örneği: "Bazen kızlar bana âşık oluyor. Hatta, içlerinden biri geçen yıl gelip açıkça duygularını ifade etti. Oturup konuştuk: Ona, aramızda yalnızca bir dostluk ilişkisi olabileceğini açıkladım. Neden böyle şeyler oluyor? Kuşkusuz benim de payım var. Belki de farkına varmadan kapıları açık bırakıyorum [...]".

O halde: baştan çıkarmak var, bir de baştan çıkarmak var; birincisi haklı nedenlere dayanıyor (eğitim), ikincisi haksız (haz). Düşüncelerimi bu sayfalara dökersem, biliyorum pişman olacağım: Bir tabloya iğnelenen kelebekler gibi... Mutlak erdeme inanmıyorum, mutlak alçaklığa da... Cazibe ve arzudan söz ederken cinsellikte her şeyin ama her şeyin iç içe girdiğini

çok iyi biliyorum; düşüncenin, bütün var olma biçimleriyle bütünleştiğini de...

Canım kızım, kendi kendime sorduğum soruları sana yazmaya; anlaşılır bir dille yazmaya çalışıyorum. Ancak korkuyorum; kafamdaki lafları art arda sıralarken laf ebeliği yapmaktan korkuyorum. Düşünmek için düşüncelerimi düzene koymam gerekiyor ancak özü yakalayamıyorum bir türlü. Bu birkaç gözlem, düşünce tarlasını yabani otlardan temizlemek için toprağa vurulan ilk kazma... ekilmiş topraklar değil...

Heyecanlanmak kıpırdanmak, sarsılmak demektir ve bir an için de olsa birinin varlığından duyduğum heyecanı, bu derin duyguyu nasıl olur da haykırmam? Aşkın verdiği mutluluğu biliyorum; o yumuşacık ve coşkulu mutsuzlukları da. Sana şunu söylemek istiyorum benim kocaman kızım; bu bölümde ikiyüzlü ve içten pazarlıklı olarak değerlendirdiğim davranışları kıyasıya eleştirdim ancak bir çocuk ile bir yetişkin arasındaki aşk konusunda bilerek sessiz kaldım. Çünkü bence bu bir giz ve benim bu giz hakkında söyleyecek lafım olamaz: İki insanın yaş, cinsiyet, değer yargıları ve dışlanma gibi sorunları aşarak yarattıkları bir giz.

Ama belki de sana küçük bir armağan verebilirim. Küçücük bir öykü; hatta bir öykü bile değil, bir öykünün gelip geçen görüntüsü.

Uyumsuz oldukları söylenen gençlerin barındığı yerlerden birine gitmiştim. İçeriye adımımı atar atmaz ergenliğin eşiğinde bir çocuk dikkatimi çekti. Öylece oturmuş boşluğa bakıyordu; hiçbir şey görmüyormuş gibi. Kestanerengi uzun saçları, garip, sanki bir şey olmasını bekleyen bir yüzü... yüzü güzel değildi ama derin bir zekâyı, bilinçli bir umutsuzluğu yansıtıyordu. Yetkililerin konuşmalarını dinlemiyordum, şu bildik heyecanı yaşıyordum yalnızca; bir yandan bunun hoş bir rastlantı olduğunu düşünerek seviniyor, bir yandan da onun kapalı dünyasına sokulan bakışlarımla onu tedirgin etmekten çekiniyordum.

Korku ağır bastı; bakalım çocuk kendisine yaklaşmama izin verecek miydi? On bir on iki yaşlarındaydı; davranışları yalın ve kararlıydı; herkesten uzak duruyordu: gururlu ve ilgisiz.

Yetişkinlerden birinin yanına gidip sanki öylesine soruyormuş gibi (neden?), çocuk hakkında bilgi almaya çalıştım. Adı Clémence'mış; psikotik bir çocukmuş.

Öğleden sonra grupla birlikte ormana gittim. Bütün çocuklarla ilgilendim ama bu arada Clémence'ı gözden kaçırmamaya çalışıyordum. Diğerlerinden farkı neydi? O da diğerleri kadar vahşiydi. Hepsi, dünyalarını kilitleyen bu çocukların tümü yabancıydı bana. Ama onların yarattığı dünyalar ne gizler saklıyordu kim bilir? Bu soru beni onlara itiyor, onların çekim alanına sürüklüyordu. Gizler... Bu çocuklarda benden bir şeyler vardı; benim derinlere gömdüğüm gizleri biliyordu onlar.

"Yanına oturabilir miyim?" diye sorduğumda, Clémence'ın benimle konuşup konuşmayacağını bile bilmiyordum.

"Evet, gel buraya!"

Yavaş yavaş başladık ve sanıyorum bir saatten uzun bir süre konuştuk. Paramparça tümceler, kimi zaman onun küçük çığlıklarıyla yarıda kalan konular... su, yapraklar, annesi, kar, elleri, aybaşı... Dakikalar ilerledikçe bu tuhaf sohbet kafamı allak bullak ediyordu. Nihayet toplanma zili çaldı, artık gitmemiz gerekiyordu; ne yazık! Eğitimcilerin ve diğer çocukların yanına gittim. Altı yaşlarında bir kız çocuğu çığlık çığlığa kollarıma atıldı. Eğitimcilerden biri beni uyardı: "Böyle yapmasına izin verme yoksa canına okur." Çocuğun bana bir zarar vermediğini ve burada yalnızca iki gün kalacağımı belirttiğimde başka bir öğretmen, oldukça katı bir ifadeyle şunları söyledi: "Çocuğu da düşünmen gerekiyor; sen çekip gideceksin ama o sana bağlanacak."

O.K. boys! Anlıyorum. Ama birkaç adım ötemde duran Clémence ne olacak? Onu buralardan götürmeliyim.

Yemekhanede gelip yanıma oturdu. Ruhumun eridiğini hissettim. Bütün sorularımı aynı sözcükle yanıtlıyordu: "Ben."

Yemekten sonra peşi sıra yürüdüm. Ona iyi akşamlar demek istiyordum. Yalnızca iyi akşamlar. Ama herkesin yanında değil.

Merdivenlerden aşağı indik ve yüz yüze geldik, ne yapacağımı bilemeden öylece kalakaldım. Bir süre sessizce gözlerinin içine baktım. "Beni görüyor musun." "Ben". Elimi yavaşça yüzünde gezdirdim. Yüreğim yerinden fırlayacak gibi çarpıyordu. Yukarıya çıktım. Yatağına uzandı. Pencereleri kapattım. Onu karanlıkta öpmeye cesaret edemedim. "İyi geceler Clémence" diye mırıldandım ve usulca kapıya yöneldim. İşte o an beni durdurdu: "Okşa!" Kafam allak bullak oldu ve verdiği emre hemen itaat etmedim. Ancak o, soğuk bir sesle emri yineledi. Bir kadın olduğum, bir anne olduğum için çocukları sevip okşayabilirdim. Ama burada asla. Burada kurum, onları sevmenin çok büyük bir hata olduğunu söylüyordu; yetişkin, yani sorumluluklarının bilincine varmış bir insan olduğumu, bu çocuklarla ilişki kuran ve "ruhsal bakımdan sağlıklı" her insan gibi, benim de "toplumsallaştırıcılık" rolü oynamak zorunda olduğumu ileri sürüyordu. Kurumun amacı açıktı: Bu çocukları, dökün-tüleri toplar gibi bir araya getirmek, intihara kalkışacak kadar kendinden geçmiş bu insanları eğitmek ve bütün bunları, ahlaki bir değer adına değil –ne ikiyüzlülük– çağdaş bir değer adına yapmak: Toplumsal kuralların yasakladığı her şey, burada yasaktır. Yani toplumsal yaşam yüce ve kutsaldır; toplumdışılık ise kötülüğün ve felaketin habercisidir. Ahlak, yine dört ayağı üstüne düştü.

"Okşa!" Şaşkınlık içinde yanına yaklaştım. Saçlarını, yanaklarını, dudaklarını okşarken ellerim titriyordu. "Ben...ben... ben" diye mırıldanan o yumuşacık ses beni bir anda kucaklayıverdi. Sonunda sustu. Yanağına bir öpücük kondurma cesaretini bile gösteremeden oradan ayrıldım.

Yatağıma uzandım; tedirgin ve son derece sinirliydim. Gecenin karanlığı hiç bitmeyecek gibiydi.

Sabah duşta küçükleri yıkıyordum. Clémence geldi, çırılçıplaktı. Bedeni beceriksiz ve acımasızdı; bedeni sağırlaşmıştı sanki. Yalnızca onu görebiliyordum. Oysa Yves'in saçlarını yıkamam gerekiyordu; dalgınlığımdan yararlanıp köpükleri yemeye çalıştığının farkına çok sonra varacaktım. Clémence...

Sabunlu fayansların üstünde diz çökmüş, öylece kalakaldım; kendimi büyük bir boşlukta ve işe yaramaz hissediyordum. Çocuklardan birinin çığlığıyla kendime geldim.

Gün boyunca yaşadıklarım işkenceden farksızdı: Ona nasıl yaklaşabileceğimi bilmiyordum. Jandarmalardan korkuyordum. Eğitimcilerin, bütün bir günü onunla birlikte geçirmeme izin vermeyeceklerini biliyordum. Ya ana babası? Onlar ne derdi sonra? "Güvenlikte olsun" diye onu buraya getirmişlerdi. Kesinlikle onun kafasını karıştırmamalıydım. O halde aklımdan geçenleri ona söyleyemeyecektim: Onu güzel bulduğumu, onu yeniden görmek, onunla konuşmak istediğimi, ona ihtiyacım olduğunu.

Akşam oldu ve ayrılık saati gelip çattı. Benimle kucaklaşmak isteyen çocukları, teker teker sarılıp öptüm. Clémence'dan uzak durmaya çalıştım, yanağına soğuk bir öpücük kondurup hemen yanından ayrıldım. Ne kabalık!

Trende ne kitap okuyabildim ne de düş kurabildim. Kafam bomboştu, hiçbir şey düşünmüyordum. Kendimi sakınmanın verdiği utançla alev alev yanıyordum sanki.

İşte Marie, ne işe yaramaz bir insan olduğumu görüyorsun. Ara sıra yasalara karşı çıkma cesaretini kendimde bulmuş olsam da, çoğu kez zavallı ve ahmak yasakçıların önünde boyun eğdim. Ama yine de bu vicdan azaplarından, bu pişmanlıklardan, öfke ve isyan yaratmaya çalışıyorum. Varolan hiçbir şey yok olmaz.

Annelerin aşktan pek söz etmemeleri beni kaygılandırıyor. Oysa onların dışında herkes anne sevgisi üstüne konuşup duruyor. Önceleri anne sevgisinin, doğa yasalarının bir gereği olduğunu söylüyorlardı, şimdi de kültürel, çağdaş ve yapay bir olgu olduğundan dem vuruyorlar. Peki, ya anneler ne yapıyor? Bu tür tartışmalar karşısında ağızlarını açıp tek laf etmiyorlar, üstüne üstlük büyük bir soğukkanlılıkla çocuk doğurmayı, kendilerinin ya da başkalarının doğurdukları çocukları evlat olarak

benimsemeyi, beşik sallamayı, mama hazırlamayı, saç örmeyi, merhem sürmeyi, çocuklarının ellerinden tutmayı ve onlara "hırkanı giy" demeyi sürdürüyorlar. Ve çocukları öldüğünde ağlıyorlar; herkes de anlıyor ki çocuğu ölen bir anne ağlar. Doğal ya da kültürel ama "kurallara uygun".

Çocuklarını sevmediğini söyleyen annelere helal olsun çünkü onların eşi, benzeri yok. Çocuklarını sevdiğini söyleyen annelere de helal olsun çünkü onların da eşi, benzeri yok.

Her halükârda, sevenler de sevmeyenler kadar kuraldışı çünkü onlar sevgiden söz ediyorlar. Peki, onları neden kuraldışı ilan etmiyoruz.

Anneler genellikle kadındır. İşin bu yanı göz ardı ediliyor. Şunu söylemek istiyorum; anneler kadın oldukları için, diğer insanlardan daha değersiz oldukları baskılanmasının etkisi altında kalıyor, sürekli olarak kendilerini, kendileri hakkında konuşanlarla karşılaştırıyor ve yanlış şeyler, yanlış anlaşılabilecek şeyler söylemekten korkuyorlar. Oysa annelerle ilgili söylemde yani psikologların, sosyologların ve üniversite çevrelerinin o bilgiç değerlendirmelerinde (bu değerlendirmeler birkaç aydın tarafından benimsenmiş olsun olmasın), her annenin yaşadığı o olağanüstü olay dikkate alınmıyor: Her anne birkaç yılını, kendisi için eşsiz olan biriyle birlikte geçiriyor; bu "biri" de annesinin benzersiz olduğuna inanıyor, öyle ki yaşamının ilk haftalarında her şeyi ondan ama yalnız ondan bekliyor. İnsanın tek bir annesi olabilir, işte bu kadar basit. İyi ya da kötü, canlı ya da ölü annemiz ilk bağlılığımız, ilk ayrılığımız ve ilk açlığımızdır.

Elbette, yaşamımız boyunca daha başka açlıklarla da tanışıyoruz. Diğerleri gibi bunları da kendi çocuklarımıza ya da bunları tanımayan insanlara aktarıyoruz.

Sübyancıların çoğu birbirlerini ve annelerini kendilerine rakip olarak görür. Çünkü onların istedikleri gibi davranabildiklerini düşünürler. Onlar için günah sayılan kadınlar için haktır; gerçekten de hemen hemen bütün kadınlar tanımadıkları bir çocuğa gülümseyebilir ve onunla konuşabilirler; aynı ilgiyi bir erkek gösterdiğinde "kötü" karşılanır. Nitekim tavuklar da civ-

civlerine yaklaşan her canlıyı tilki sanırlar. "Çocuksevicilik erkek adamın işidir çünkü bedenle sınırlı bir olaydır" diyor Leyla Sebbar.[9] Kuşkusuz sübyancıların çoğu cinsel eylemin anlamını kavrayamayan insanlardır. Yalnız onlar mı? Sübyancı olmayanlar cinsel eylemi çok mu iyi kavrıyor sanki? Her iki kesim için de sorunun nedenleri aynı değil mi? Ne yazık ki uygarlığımız, cinsel aşkı "bedenle sınırlı tutuyor". İstisnalar dışında. Öte yandan, Jean-Pierre K.'nın düşüncesine katıldığımı belirtmeliyim: Anneler (kadın ya da erkek), çocuk cinselliğinin "cinsel" olma niteliği taşımadığını öne sürmekle işin kolayına kaçıyorlar. Elbette çocuklar, bu işin nasıl yapılması gerektiğini "öğrenen" büyükler gibi sevişmiyorlar, ancak kız ya da oğlan, orgazma ulaşmak istediklerinde cinsel organ ile haz duygusu arasındaki bağı pekâlâ kurabiliyorlar. Bütün bu gerçeklere karşın, çocukseviciliğin bir organ olayı olarak görülmesini yanlış buluyorum. Jean-Pierre, çocuk erotizminin yetişkin erotizminden farklı olduğunu, cinselliğin ancak şefkat ve şehvetle birlikte ele alındığında bir anlam kazandığını ve çocukların bu duygulardan koparılmış cinselliği kabul etmek istemediklerini, onu alaya aldıklarını söylüyor. Bununla birlikte, bir cinsel "serüven" yaşama fırsatı yakaladıklarında bu fırsatı değerlendirmekten de geri kalmadıklarını belirtiyor. Ancak şurası açık bir gerçek: İster çocuk olsun ister yetişkin, hiç kimse yalnızca bir cinsel nesne olarak görülmeye katlanamaz (kendi iradesi dışında).

Nesne; evet, kimi sübyancılar ve ana babalar, çocuklarını nesne olarak görüyorlar. Ne var ki "çocuk özgürlüğü" söylemi "meraklı"ların ağzına, pişmiş armut örneği düşüverdi; çocuklarının cinselliğiyle ilgilenmeyen" (!) çocuk mülkiyetçisi ana babalar da kendilerine epey yandaş topladılar. Bu ana babalar, kendi çocuklarının bedenine keyifle bakmayı bile bilmiyorlar; ya bilinçsizce bakıyorlar ya da baktıklarının farkına varınca korkunç bir suçluluk duyuyorlar. Arzularını sınamaktan ölesiye korkuyorlar. Çocuklarının da kendileri gibi davranmasını istiyorlar. Çocuklarından bekledikleri sakınımı ana babalar göste-

9. *Le Pédophile et la maman*, Leyla Sebbar, Stock, 1980.

riyorlar mı dersin? Ne gezer! İşte, bitmek tükenmek bilmeyen bir hikâye. Yıllar ötesine dayanan baskılar...

Dilin, binbir çeşit fare kapanından biri de bu "çocuksevicilik" sözcüğü. Bu kapana düşmemeli. Kimi insanlar yalnızca delikanlıları ya da kadınları ya da kurbağaları okşamaktan hoşlanıyorsa bu onların sorunu; belki de onlar neler yitirdiklerinin farkında bile değiller. Yetişkinler ile çocuklar arasındaki cinsel ilişkiye gelince: İki insan birbirine aşkla bağlandığı sürece bu ayrımın hiçbir anlamı yok; zorlama ve dayatma olmadıkça...

9
Yaşama Sevincini Çalanlara Hayır!

Kurulu düzen karşısındaki en büyük tehlike yaşamdır. Yaşamı, her tür baskıya karşı koyabilecek tek kuvvettir. Çocuklardaki yaşama zevkini, olabildiğince erken çalmak isterler. Onların gösterdiği bütün yaşamsal etkinlikler, dış denetimlerin boyunduruğu altında olmalıdır; böylece, insanoğlu hukuku yaratır; yani yemek yemek, gelmek ve gitmek, oyun oynamak, vb artık birer haktır. (Ben, hukuksal bir boşluğun tamamlanması gerektiğini düşünüyorum: İnsanoğluna nefes alma hakkı da tanınmalı. Ancak o zaman kendimizle gurur duyabiliriz: İşte demokrat insan ve onun kazandığı zaferlerin en soylusu...)

Marie, biz yaşamdan zevk almayı bilen ender insanlar arasındayız ve bu zevkleri, kıskançlıkla korumalıyız. Düşün ki milyonlarca insan günlerce, haftalarca, aylarca tek bir mutluluk bile tadamadan yaşıyor.

Onlar ölümüne yaşıyor.

Her yol mubah; yeter ki çocukların çevrelerine sevinç ve mutluluk saçan enerjileri değersiz, hatta pis işlere yönlendirilebilsin. Yeter ki bu enerji, kişiliksiz bir kafa ve beden jimnastiğine dönüşsün. Ders sırasında sigara içmek, yemek yemek, sevmek, yazmak, gülmek, düş kurmak yasak. Adım adım altedilen şey, çocukların dünyaya sahip çıkma gücü ve isteği.

Asla, çocuk "kendi haline" bırakılmamalı; o başkalarının elinde yoğrulup biçimlendirilmeli.

Çocuklarını eğlendirmek ve onların boş zamanlarını değerlendirmek için yeni, daha yeni, en yeni "kültürel animasyon" arayışı içinde olan ana babaların sayısı gün geçtikçe artıyor. Bu işin uzmanları, doğrusu bizi çılgınlar gibi eğlendirmeyi başarıyorlar ancak bu eğlencelerin bedelini çocuklar ödüyor. Kendimize ayıracak zamanımız o kadar az ki! Bu çılgınca dönen çarkları çalıştırabilmek için zamanın çoğunu elimizden çekip aldıkları yetmiyormuş gibi kalanı da animasyon sanayisinin yardımıyla, dev gibi iğrenç bir hamburgere dönüştürüyorlar.

Zamandan daha kişisel ne olabilir? Kendi zamanımı değerlendirmek, kendi yaşamımı değerlendirmektir. Günlük dilde bile özgür olmanın anlamı kendine ayıracak zamanı olmak değil midir?

Çocuğun zamanı sihirli, daha doğrusu büyülü bir zamandır ve yetişkin insanlar, örneğin ara sıra halüsinasyon yaratıcı maddeler kullanarak bunun anlamını kavramaya çalışmadıkça çocuğun zaman anlayışını algılayamazlar. Öte yandan, küçücük çocuklardaki bilinç halinin, psişedelik hale, düş haline çok yakın olduğuna inanıyorum. Gerçekliği bu denli indirgeyen geleneksel yetişkin yaklaşımının herhangi bir hakikatle ilişkisi olduğuna inanmak için bir neden göremiyorum. Ancak du-

varlara laf anlatmaya çalışmanın bir işe yaramayacağını bildiğim için sözü fazla uzatmayacağım.

Şu kadarını söylemekle yetineceğim: Küçüklerin zaman kavramı öylesine engindir ki bizim zaman anlayışımızla asla karşılaştırılamaz; bizler için zaman ölüme biraz daha yaklaşmaktır. Uzunca bir süre çocuklarda zamanın daha yavaş aktığını, örneğin üç günlük bir süreyi onların sonsuz bir zaman parçası olarak algıladığını sandım. Ancak seni ve senin gibi okula gitmeyen ve "sürekli olarak oyun oynayan" çocukları daha yakından gözlemlediğimde, olayın bu kadar basit olmadığını anladım. Daha küçücükken bana günlerin "çok çabuk geçtiği"ni söylüyordun; sana doğum gününün yaklaştığını her söyleyişimde, "Ne çabuk geldi!" diyordun. Oyun oynayan bir çocuğun, "zamanı geçirirken" onu durdurduğunu herkes bilir...

Kendi çocukluğumuzla ilgili anılarımızda, bize en uzun, en bitmez tükenmez gelen zaman parçası, en çok sıkıldığımız olayla ilgili olandır.

Uzmanlar, çocuğun çalışma karşısındaki dayanma gücünü de incelediler. Kendilerine getirilen çocuklardan % 20'sinin "okul kökenli sorunlar" yaşadığını görmek, kimi çocuk uzmanlarını hayrete düşürdü. Orsay Hastanesi Çocuk Hastalıkları ve Sağlığı Servisi'nden sorumlu Dr. Guy Vermeil, okuldaki ritmini, acil olarak yeniden düzenlenmesi gerektiği konusunda defalarca ilgilileri uyardı: "İncelediğimiz otuz öğrencinin yarısından çoğu, aşırı gerginlik ya da marjinalleşme belirtileri göstermiş ve bu çocukların ders çalışırken hırçın, melankolik ya da sıkıntılı bir ruh hali içinde oldukları anlaşılmıştır." Ayrıca, yorgunluk düzeyi ile bazı hormonların salgılanması arasında bağlantı kurmaya yönelik biyolojik testler yapıldı ve bu testlerden elde edilen sonuçlar konuyla ilgili çözümlemelerde veri olarak kullanıldı. İktisadi ve Toplumsal Sorunlar Kurulu, 1979 yılının ocak ayında, okul ritminde bir reform yapılması gerekip gerekmediğini ele aldı. Kurulun tartışmaya değer bulduğu so-

runlar şunlar: "Tatil günleri daha uygun aralıklarla dağıtılabilir mi? Böyle bir uygulamanın sanayi üretimi, turizm ve taşımacılık üstünde yaratacağı etkiler ne olabilir?" Görüyorsun ya, ortada, öyle telaşlanacak bir şey yok... Bu araştırmanın sonuçları Magnin raporunda yer aldı. İşte bunlardan birkaçı: Altı ile sekiz yaşları arasındaki bir çocuğun okulda çalışabileceği toplam süre, haftada on saattir ("dayanabileceği en uzun süre: On iki saat"); sekiz ile on yaşları arasındaki bir çocuk, okulda, günde dört saatten çok çalışamaz; buna ek olarak, evde yarım saat daha çalışmaya dayanabilir.

Yedi yaşındaki bir çocuğun, herhangi bir konu üstünde dikkatini yoğunlaştırabildiği en uzun süre yirmi ya da otuz dakikadır (on ile on bir yaşlarındaki çocuklar için bu süre otuz ile kırk dakika arasındadır). Kimin umurunda?

Çocuğu, serseme dönünceye kadar çalışmaya zorladığımız yetmiyormuş gibi, bir de uyumaya zorluyoruz. Düşünebiliyor musun, arkadaşlarımla birlikte oturmuş sohbet ediyoruz ve ben, birdenbire, içlerinden birine: "Haydi bakalım, artık uyku saatin geldi, doğru yatağa!" diyorum. Yürümeye başladığından beri (sekiz aylıktın), hemen hemen her zaman benden sonra, gece yarısı saatlerinde yatıyorsun. Sabahları da tatlı tatlı uyuyor, uykunun keyfini çıkarıyorsun. Jonas, Vincent'ın gittiği yaşam merkezinde, ilk kez dikkatini çeken bir olgudan söz etmişti: Kimi çocuklar gündüzleri yaşamayı seviyor ve geceleri uyuyor, kimi çocuklar da geceleri yaşamayı seviyor ve gündüzleri uyuyorlardı. Elbette...

Ana babalar, çocuklarını neden yatağa gönderiyorlar, biliyor musun? Kafalarını dinlemek için. Kimi kez de "okul yüzünden". Ancak bu ana babalardan hiçbiri, kendi çocuğunun kişisel ritmi sabah saatlerine mi daha uygun yoksa akşam saatlerine mi, bilmiyor, bunu merak etmiyor bile. "Uyu": "Öl".

Çocuklar biraz fazla hareketli canlılardır. Tanımı gereği eğitim, doğaya aykırıdır. Çocuğu *canavar* olarak görme eğiliminin

doğal sonucu, onu topluma *kazandırma* isteğidir. Bu amaçla uygulanan baskı mekanizmaları içinde en yetkin ve en korkunç olanı onu, sürekli olarak güçlüklerle karşı karşıya bırakmak, onu sıkıntıya sokmak, canından bezdirmektir.

Okulun ne dayanılmaz bir yer olduğunu, okulda yaşanan sıkıntıların ne korkunç olduğunu anlayamazsın. Bunları yaşamadan anlaman olanaksız.

Kurutma kâğıdının tadını unutamıyorum. İlkokuldayken bize pembe kurutma kâğıtları dağıtıyorlardı; daha sonraki yıllarda kendimiz satın almaya başladık: Renk renk kurutma kâğıtları... Küçük parçalara ayırıp ağzımıza atıyor ve öylesine büyük bir hırsla çiğniyorduk ki bu garip çikleti bizim o körpecik dişlerimiz bile kesemiyordu; onlar da olmasa dişlerimizi gıcırdatmaktan başka ne yapabilirdik?

Bugün de derste sakız çiğnemek yasaktır. Ama yine de çocuklar hep bir şeyler "çiğnemek" isterler. Çünkü çiğnemek, hiçbir şey *yapmamaktan* iyidir. Hiçbir şey yapamamanın insanda yarattığı rahatsızlığı anlatamam. Saatler boyu kımıldamadan oturmak ve gözünü kırpmadan anlatılanları dinlemek... Bu kadar büyük bir sıkıntıya kim katlanabilir? Çok bilmişler, "konuya ilgi duymak yeterli" diyorlar.

Evet, konuya ilgi duymak yeterli. Zaten sorun da bu. Koskoca bir ders yılı içinde, çocuğun ilgisini çekebilecek dersler, kaç saati bulur ve devam zorunluluğu olduğu sürece öğrencilerin kaçta kaçı derslere ilgi duyabilir?

Eğitim bir aldatmacadır. Daha önce de sözünü ettiğim Edmond Gilliard, on beş yıl boyunca Latince öğretmenliği yaptıktan sonra bir *Günlük* yazdı; işte ilginç değerlendirmelerinden biri: "Geri zekâlı çocuklar için açılan okullarda, bu insanları normalleştirmeye çalışıyoruz.

Normal çocuklar için açtığımız okullarda da, onların zekâsını geriletmek, onları aptal birer insan haline getirebilmek için elimizden geleni yapıyoruz."

Bence reklam ve okul en başarılı aptallaştırma kurumlarının başında gelir. Elbette okulda verilen derslerin içeriğini incele-

yip eleştirmek olası ancak önemli olan bu değil. Aptallaştırılan çocuk, dünyayı anlama isteğini yitirir. Kendisini çevreleyen şeyleri *anlamayı* reddeder. Öğretmenleri ve kendisine dayatılan çirkinlikleri tanımak istemez. Dersliklerin o sıkıcı, o korkunç görünümünden (ister "eski" olsunlar ister "modern") ve bu görünümün çocuklar üstündeki olumsuz etkilerinden uzun boylu söz etmeyeceğim. ABD'de hazırlanan bir rapor, yayımlanır yayımlanmaz gürültü koparmıştı. Carnegie Vakfı, son derece ılımlı bir insan olan Dr. Charles Silberman'dan devlet okullarıyla ilgili bir araştırma yapmasını istemişti. Raporun yazarı, okulun her yönüyle "tartışma götürmez bir gerçek" olarak kabul edildiğini, dış görünümünün ve öğretmen-öğrenci ilişkilerinin bile "beyinlerin kısırlaştırılması" için yeterli bir ortam hazırladığını vurguluyordu. Önceleri büyük bir skandal yaratan bu raporun, sonraları "daha ne olsun" gibi yorumlarla karşılanmasını John Holt şöyle değerlendirdi: Halkın istediği de *işte bu* karanlık, bu sıkıcı, bu çekilmez okul; buna karşılık seçmenlerin çoğu okulun daha korkutucu, daha cezalandırıcı, daha tehditkâr olmasını bekliyorlar.

Evet, yetişkinler mutsuzluk ve çirkinlik istiyorlar; bu mutsuzluğun ve çirkinliğin kurbanları da çektikleri acının nedenlerini nasıl ifade edeceklerini bilmiyorlar. Çocukların okul hakkında bildiği tek şey şu: Okul, insanı canından bezdiren bir yerdir.

Sevgili Marie, can sıkıntısından *kuduran* çocuklar gördüm. Böylesi bir hastalıktan kurtulmak olası mı, bilmiyorum.

Öğretmenler koro halinde aynı dertten yakınıyor, beni, kendilerinin de sıkıntıdan patladığına inandırmaya çalışıyorlar; sanki bu onlara, küçücük insanların dünyalarını karartma hakkı verirmiş gibi. Zavallılar!

Kompozisyon yazmayı onlardan öğrendim. Nasıl yazmamızı isterlerdi, biliyor musun? Bir düşünce, bir konu, bir olayla ilgili benimsediğin ve karşı çıktığın yönleri belirteceksin, sonra da bir orta yol bulup onu geliştirecek ve o düşünceyi, konuyu ya da olayı, ne kadar iyi anladığını göstereceksin. Bize öğretilen ne

korkunç bir sağduyu, ne berbat bir uysallıkmış meğer! Oysa, artık ben hiçbir şeyin tam ortasını bulmak istemiyorum, orta halli olabilmek için kendimi cendereye sokmak da istemiyorum. Bir zamanlar okulun benden asla kişiselliğe kaçmayan bir özgünlük beklediğine inanıyordum. Yanılmışım; o benden, daha kötüsünü istemiş: kişisel olmak ancak asla özgün olmamak.

İşte, durumun ciddiyetini ortaya koyan başka bir olay: Öğretmenin biri öğrencilerinden, gerçekten "serbest" kompozisyonlar yazmalarını istiyor sonra da bunları bir kitapta toplayıp yayımlıyor; kitap çıkar çıkmaz da görevine son veriliyor. Kompozisyonlar, çocukların kendi el yazılarıyla basılmış (ofset baskıyla çoğaltılmış); ilginç bulduğum birkaç satırı aktarıyorum: "Okula başladığım günü çok iyi anımsıyorum: Buranın, gerçekten bir okul olup olmadığını düşünmüştüm çünkü babamın çalıştığı fabrika buradan daha temizdi." Ya da kitaba adını veren şu tümce: "Param, çok param olsaydı, hemen okuldan ayrılırdım."[1] Kurşun gibi ağır, öyle değil mi?

Okulun yarattığı bu dehşetli can sıkıntısı, sessiz ve derinden işleyen bir yaradır.

Kötülüğün kaynağını uyumsuzlukta aramak için *Le Monde*'un eğitim eki olmak gerekiyor. Şu gülünç tümcelere bir göz atmanı öneririm: Başlık "Okul Fobisi"; alt-başlık "Bir uyumsuzluk olayı". Önce "olay": "Jacques on dört yaşında; modern orta son sınıfına giriş sınavında başarılı olmuş. Ancak yeni ders yılıyla birlikte sorunlar da başlamış; annesiyle babası, onu derhal bir hekime götürerek sorunu anlatmışlar: İlk gün, normal bir biçimde okula gitti. İkinci günün sabahı da. Ne var ki öğleden sonra, inatla okula gitmeyi reddetti. Bu konuda bize tek söylediği şu oldu: '*Nedenini bilmiyorum ama çok korkuyorum*'. Liseye birlikte gitmeyi bile önerdik ancak hiçbir önerimizi kabul etmiyor".

"Bu tepkiye neden olabilecek koşulları saptamak üzere ayrıntılı bir araştırma ve çeşitli kişilerle görüşmeler yapılmış ve

1. *Si j'avais de l'argent, beaucoup d'argent, je quitterais l'école*, M. Jaknbowicz ve C. Pougny, Maspero.

kaygı verici bir durumla karşılaşılmamış. Yalnız, o günün sabahı, öğretmenlerden birinin Jacques'a şunları söylediği öğrenilmiş: 'Orta son sınıfına giriş sınavında başarılı olmanıza çok şaşırdım doğrusu.' "

"Jacques'ın annesi ve babasıyla yapılan görüşmede, çocuğun anaokulunda da benzer sorunlar yaşadığı anlaşılmış.

Jacques'ın okul macerası beş yaşında başlamış; annesi, '*Vahşi bir çocuktu, onu toplum içine sokmak istedik*' diyor. Bu ilk deneyimin ertesi günü, annesi onu okula götürmek istediğinde Jacques büyük bir öfkeye kapılmış. Annesinin kendisiyle birlikte kalması koşuluyla okula gitmeyi kabul etmiş. Onu yalnız başına bırakma girişimleri hep başarısızlıkla sonuçlanmış: Çocuk, sınıfta bütün gün ağlamış ve ertesi gün okula gitmek istememiş. Okula gitme saati geldiğinde karnı ağrıyor ve kusuyormuş.

Altı ile on dört yaşları arasında bu sorunlar tümüyle ortadan kalkmış ve Jacques akıllı, başarılı bir öğrenci olmuş. Ta ki yukarıda sözünü ettiğimiz olay ortaya çıkıncaya kadar."

Ana babalarla eğitimcilerin okulda karşılaştıkları sorunlarda, onlara danışmanlık hizmeti veren bir kuruluşun yöneticisi olan Dr. Pierre Ferrari, Jacques'ın sorununu şöyle yorumluyor: "Ayrılma endişesi: Jacques bize, 'Okul Fobisi' diye adlandırılan olayın çok belirgin bir örneğini sunuyor; bu fobi, bir korku olmaktan çok bir tür sıkıntıdır: Bu sıkıntı okulla birlikte başlar ancak okulun, diğer öğrencileri korkutan yönleriyle doğrudan bağıntılı değildir.

Çocuk, okula gitmeye zorlanırsa çok şiddetli endişe belirtileri gösterir, hatta paniğe kapılır. Bu endişe çeşitli bedensel tepkilere de neden olabilir (örneğin, Jacques'ın durumunda, kusma ve karın ağrıları). Çocuk, duyduğu bu sıkıntı yüzünden okula gitmeyi reddeder.

Ne yazık ki uzunca bir süre bu çocukların durumuyla 'okuldan kaçan' çocukların durumu bir tutuldu. Okuldan kaçan çocuklar okulu değil sokağın heyecanını severler. Oysa küçük fobiklerin durumu bambaşkadır: Onlar, genellikle, kendilerinde belli bir endişe yaratsa da okulu severler. Kimi kez okuldan

kaçıp sokaklarda dolaştıkları da olur ama bunun amacı okuldan değil duydukları sıkıntıdan kaçmaktır.

Son birkaç yıldır büyük bir artış gösteren okul fobisi, beraberinde pek çok sorun getirmiştir. (Tümce, aynen aktarılmıştır!)

—*Nitelikleri.* Nevrotik bir bunalımdır, ruhsal nedenleri oldukça karmaşıktır ancak bu fobinin ortak öğesinin, çoğu kez anneden ayrılma sıkıntısı olduğu görülmüştür.

Genel kanı şudur: Bu fobi, anneyle çocuk arasındaki bağımlılık ilişkisinin yanlış çözülmesi sonucunda ortaya çıkar. Bu durumla karşı karşıya kalan bir annenin alacağı tavır çok önemlidir; çünkü bir yandan, çocuğunun okula gitmek istememesi karşısında üzüntü duyarken, bir yandan da, bilinçsiz olarak bunu, çocuğun kendisine bağlılığının bir kanıtı sayar. Geleneksel görüş, küçük çocuklarda, daha anaokulu yaşlarında başlayan ve dışa vurulan fobilerle ergenlik ya da ergenlik öncesi yaşlarda görülen ve çoğunlukla gizli kalan okul fobisini birbirinden ayırmaktadır.

— *Çocuğun okul durumu üstündeki etkileri.* Okulu reddetme tavrı, çocuğu okuldan alıkoyacak kadar şiddetli olabilir; bu durumda çocuk derhal tedavi edilmelidir ancak bu tedavi aylar hatta yıllar alabilir; çocuğun derslerden geri kalmaması için evde eğitilmesi gerekebilir.

Bazen de çocuk, okula dönmeyi kabul etmektedir; ancak genellikle eski başarısını gösterememektedir.

— *Tedavi sırasında karşılaşılan sorunlar.* Uzmanların bir bölümü, çocuğun bir an önce okula dönmesini sağlamaya çalışmakta, diğer bir bölümü de okulu reddetme tavrı karşısında daha hoşgörülü davranmaktadır. Bununla birlikte bütün uzmanlar, rahatsızlığın tanımı ve tedavisinde aynı görüşleri paylaşmaktadırlar: Okul fobisi, çocuğun kişiliğinde görülen nevrotik bir bunalımın belirtisidir; çocuğun 'total nevroz'u psikoterapik bir müdahale gerektirmektedir; çoğunlukla anneye de bu tür bir müdahalede bulunmak gerekir çünkü annenin tutumu, çocuktaki bunalımın tedavisi bakımından son derece önemlidir."

İnsanın içinden çığlık çığlığa bağırmak geliyor. Eğitim saldırganmış, değilmiş, doktorun umurunda mı?

Herhalde gençler obur yaratıklar oldukları için alkole bağlanıyorlar (ve de uyuşturuculara) ve yetişkinlerin başına bela olmak için intihar girişiminde bulunuyorlar. 1979 yılında yapılan bir araştırmaya göre "sorunlu" liselerde öğrencilerin hemen hemen yarısı (% 46,3) intihar etmiş.[2] Ne var ki kitle iletişim araçları bu konuyla pek ilgilenmiyor; onların üstünde durduğu, bu okullarda yaşanan ve öğretmenlere yönelen saldırı olayları: Yüzde 43,9. Öğrenciler arasında gelişen şiddet olaylarından hiç söz edilmiyor (tehditle para gaspı: Yüzde 58,5, cinsel olaylar yüzde 26,8 vb.) İşte 3 Şubat 1984 tarihli *Le Nouvel Observateur*'de yer alan bir haber: Garges-lès-Gonesse'deki Henri-Wallon Koleji'nde camların üçte biri çıkarılmış ve onların yerine tahta panolar, kalan üçte ikisinin yerine de mermi geçirmeyen cam takılmış (maliyet: bir milyon frank). Buna karşın 1 Ağustosu 2 Ağustosa bağlayan gece, on iki ve on üç yaşlarında iki öğrenci okulu yakmış. Öğrencilerin duyduğu sıkıntı, biraz ölçüyü kaçırmış galiba. Bununla birlikte yetişkinlere yönelik cinayet eylemlerinin sayısı bir hayli az. Nedenlerini merak ediyorum doğrusu.

Vampirleşen ufaklıklar, yine de durumlarına şükretmeli. Gıcıklık eden bir öğretmene tokat attı diye cümle âlem ufacık bir çocuğa karşı ayaklanıyor; bence asıl felaket bu değil, asıl felaket çocukların tepkisiz kalması ve derslerin yarattığı boşluk duygusu içinde çözülüp yok olmaları.

Sıkıntının etkisiyle uyuşup kalan insanlar, zamanla budala yaratıklara dönüşmekten kurtulamazlar.

Sıkıntının tek çözümü vardır, ondan kaçmak. Bu katliamdan kurtulmak isteyenlerin verebileceği en iyi YANIT ona hayır demek, ondan kaçmak, okula gitmemektir. İster anaokulu söz konusu olsun ister Politeknik, yalnızca kaçanlar bu katliamdan kurtulabilir. Topluca okula gitmemenin adına kimi

2. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1979'da yayımladığı genel teftiş raporu (Kırk bir "sorunlu" kent okulunda yapılmış bir araştırma.)

kez boykot da diyorlar. Ancak boykot eylemleri –ister öğrencilerin, ister öğretmenlerin, ister her iki tarafın katılımıyla gerçekleşsin– çoğu kez sınırları ve hedefleri iyi belirlenmemiş bir tavır olarak kalıyor.

Bu tür olaylarda bazen öfke ön plana çıkıyor. Bu öfke militanlar tarafından örgütlendiğinde büyük bir başarısızlıkla karşı karşıya kalınabiliyor. Kendiliğinden gelişen gerçek bir öfke dalgası ise, çoğunlukla daha başarılı oluyor.

Bunlardan birini anımsatmakta yarar görüyorum. Eğitim sistemini hedef alan direniş olaylarına sık sık rastlanıyor ancak sözünü edeceğim olayın ayırt edici bir yanı var: Bu olaya katılan öğrenciler sisteme boyun eğmemeleri gerektiğini düşünüyorlardı ve kendi görüşlerini, deneyimlerini yazılı bir belgeyle kendilerinden sonraki kuşaklara bırakma sorumluluğu gösterdiler.

Seine-et-Marne'da bulunan Brie-Comte-Robert tarım lisesinin on yedi öğrencisi, Mayıs 1974'te disiplin kuruluna çıkarıldıklarında, hep birlikte yazdıkları bir metni okudular. Özenle sakladığım bu yazıyı sunmak istiyorum. Çocuklar, "devlet malına zarar vermek"le suçlanıyorlardı; hatta, onlara yöneltilen suçlamalar, sabotaj eylemleri düzenlemeye kadar varıyordu (makinelerin tahrip edilmesi). Disiplin kurulu, bu öğrencilerden altısının okuldan atılmasını kararlaştırdı. Bu kararı izleyen üç hafta boyunca okul tümüyle "tahrip" edildi. Kimse de sesini çıkarmadı. Bu tepkinin anlamı, korkunç bir öfkeden başka bir şey değildi. Sonunda lise kapatıldı.

İşte asi öğrenciler tarafından okunan metin. Bu metinde ortaya konan düşüncelerin tümünü benimsediğimi söyleyemem ancak bu düşünceleri kaleme alan gençlerin gerçekleri görmeye başladıkları ortada:

"Olayla ilgili görüşlerimi sorduğunuz için size teşekkür etmek istiyorum.

Umarım söyleyeceklerimi ciddiye alırsınız.

Benimle ilgili olan ve şu an burada bulunmama yol açan suçlamaları, genelde kabul ediyorum; üstelik, öğrenimimi tehlikeye atma pahasına kabul ediyorum; çünkü bu olayların ve bunları

yaratan nedenlerin tartışılmasını istiyorum; ancak bu yolla gizlenen pek çok gerçeğin su yüzüne çıkabileceğine inanıyorum.

— Birincisi; bu olayın rakamlarla ilgili olan yanı, bir kez daha ciddiyetle ele alınmalı: Burada yalnızca bizlerin, yani on yedi kişinin durumu görüşülecek; ama bundan sekiz gün önce arkadaşlarımızdan bir bölümü okuldan ayrılma kararı almamış olsalardı, daha çok sayıda öğrenciyle uğraşmak durumunda kalacaktınız; evet, iki yüz öğrenci içinde, topu topu on yedi kişiyiz; üç kişi olmadığımıza seviniyorum, ancak sayımızın elliye ulaşmaması da beni şaşırtıyor doğrusu; evet, buraya en az elli insanın suçlu olarak çağrılması gerekirdi; çünkü yüz elli öğrencinin derslere hiç girmediğini ben de sizler kadar biliyorum, yani bu yüz elli öğrenci, sizin deyiminizle okul disiplinine zaten uymuyorlar.

— İkincisi; gerçek suçluları açıklamak istiyorum. Kimin adına mı? Kendi adıma, yüz elli öğrenci adına, annem ve babam adına (belki de bu konuda hiç kafa yormamışlardır), yüz elli öğrencinin anneleri ve babaları adına (onların bu konuda kafa yormadıkları ortada). Evet, gerçek suçluları açıklayacağım çünkü suçlu görülen biziz; suçlu görülen lise müdürü, gözetim memurları ya da öğretmenler değil.

Müdürü, gözetmenleri ve öğretmenleri, benim derslere girmemem karşısında kayıtsız kalmakla suçluyorum; aynı kişileri, kendi kadrolarının yarıdan fazlasının, sürekli olarak okuldan uzak kalmasına göz yummakla suçluyorum.

— Üçüncüsü; öğrencilerin ve öğretmenlerin derslere girmemesini özendiren ya da kışkırtan herkesi suçluyorum; bütün öğretmenleri, biz derslere girdiğimiz halde sınıfa gelmemekle suçluyorum (ilgisizliklerine yasal bir gerekçe bulmuş olsalar da, davranışlarının meşru olmadığına inanıyorum). Ayrıca, öğretmenlerin devamsızlığına ilişkin rakamların kamuoyuna açıklanmasını istiyorum.

— Dördüncüsü; okul yönetimini ve öğretmen kadrosunu bizleri aldatmakla suçluyorum: Bu lise, bu haliyle kesinlikle bir tarım lisesi değildi.

Bizi, tarım çalışmalarına katılmaktan alıkoyan herkesi suçluyorum.

Yeterli tarımsal araç-gereç temin etmeden bir tarım lisesi açmaya kalkışmış olsa da, merkezi yönetimi fazla suçlayamayacağım; onlar bize öylesine uzak ve bizim için öylesine anlamsız ki! Öğretmen kadrosunu, hoşnutsuzluğumuzu dile getirmemize karşın eli kolu bağlı oturmakla, mühendislerle teknisyenleri de okul arazisinden –lise müdürünün izniyle– kendi çiftlikleri gibi yararlanmakla ve birkaç insana bu yönde ayrıcalıklar vermekle suçluyorum; *her şeyden önemlisi, adı geçen kişileri, isteklerimizi anlayabilecek yeterlilikte olmamakla suçluyor ve bu kişilerin, isteklerimizle ilgilenmemek, isteklerimizi küçümsemek suçundan cezalandırılmalarını istiyorum.*

— Sonuncusu; evet, okul tahrip edildi, malzemeler kullanılmaz hale geldi, makineler hasar gördü.

Öncelikle şunu belirtmek istiyorum: Bütün bu tahribat üç beş öğrencinin işi olamaz: Bunu herkes biliyor; işte bu yüzden, okul yönetimini birkaç kişiyi suçlamakla suçluyorum. Okul yönetimini yalan söylemekle, kasıtlı olarak yalan söylemekle suçluyorum.

Kaldı ki hiçbir lise, müze değildir; lise, olsa olsa ergen insanların gelip geçtiği koruyucu bir alan olabilir ve *'yeniden yönlendirilme' gerekçesiyle okuldan atılan öğrencilerin hesabı verilmedikçe tahrip edilen araç-gerecin hesabını vermek olanaksızdır; yetenekleri köreltilen öğrencilerin hesabı verilmedikçe tahrip edilen araç-gerecin hesabını vermek olanaksızdır; okulun ne büyük felaketlere yol açtığı ortaya konmadıkça tahrip edilen araç-gerecin hesabını vermek son derece anlamsızdır.*

Bizim sesimize kulak verilseydi, birlikte çok güzel bir ortam yaratabilirdik; bu anlaşılmadığı sürece, şu an yaşadığımız olay alay konusu olmaya mahkûmdur.

Hukuk terimleriyle ifade etmek gerekirse, ben, suçlanan bir insan olarak, "kovuşturmaya yer olduğu" düşüncesindeyim; bizi suçlayanlar, nedense birdenbire sorumluluklarının farkına vardılar ve bu uyduruk disiplin kurulundan yararlanarak herkesi yalanlarına inandırmaya çalıştılar.

Söze başlarken, umarım söyleyeceklerimi ciddiye alırsınız, demiştim.

Ben, işte buradayım, karşınızdayım; sizden oldukça uzakta."

Eleştiri dilinin ancak ve ancak okulda öğrenilebileceğini söyleyip duran ikiyüzlü insanlar var. Kesinlikle doğru değil. Evet, insan düşünme eylemini öğrenebilir; kuşkusuz Brie-Comte-Robert öğrencileri de bu metni hazırlarken düşünme ve eleştirme işini birlikte gerçekleştirdiler. Belki de onlara yardım eden öğretmenler oldu. Ama eminim bu öğretmenler, okul kadrosunda yer alanlar değildi. Bu insanların ister öğrenci olsunlar ister öğretmen özgürce ve okul dışında bir araya geldikleri ortada.

"Üniversiteli olmanın en güzel yanı" insanın, öğrenimin *yanı sıra* bir yığın şeyle ilgilenebilecek zamanı bulabilmesidir. Üniversitesi olan bir kentin daha "canlı" olacağını herkes bilir; sokaklarda genç insanlar dolaşır, kafeler gecenin geç saatlerine kadar açıktır, komşu kentlere göre daha çok sayıda sinema ve tiyatro vardır; kısacası öğrenciyi öğrenimin sıkıcılığından kurtarabilmenin olanakları yaratılmıştır.

Ne garip bir önyargı: Okulda bir şeyler öğrenilebileceğini, hele yalnız ve yalnız okulda öğrenilebileceğini sanmak. Milli Eğitim, her ne kadar öne atılmaya çalışsa da bu tıknefes haliyle zamanın gerisinde kalmaktan kurtulamıyor ve hâlâ çocuklara "televizyonun nasıl izlenmesi" gerektiğini öğretmeyi akıl edemiyor. O da olur bir gün. Daha neler olacak! Çocuklar, bütün dünyada giderek daha erken yaşta okula gönderildiklerine göre, gün gelecek, "okullar olmasaydı, çocuklar yürümeyi öğrenemezlerdi" diyecekler. Bana sık sık söylenen: "Okula gittin de, bak şimdi kitap falan yazıyorsun" saçmalığı da aynı budala önyargının ürünü. Şimdi anlatacağım olay fikra değil, yaşanmış bir gerçek: On aylık bir mücadeleden sonra Lip fabrikası işçilerine... okula devam etme hakkı tanıyorlar. Peki izlemeleri önerilen dersler hangileri biliyor musun? "İşletmenin iktisadi yaşantısı" ve "Çağlar boyu saat tarihi"; bunların dışında bir de "Yazılı ve sözlü anlatım teknikleri" (oysa onlar o güne dek kim bilir kaç

kez yazı yazmış ve konuşmuşlardır!) ile "Kadronun yetkinleştirilmesi" var. İşçilerin okul kurumunu atlayıp birbirlerini eğitmeleri doğru olmadığına göre onları okula göndermek gerek.

Koskoca bir psikolog ordusu, kitle iletişim araçlarının da desteğiyle, çocuklara yetişkinlerin yaşam biçimini kabul ettirmeye çalışıyor. Böylesi bir işin, çocuğa zarar vermeden gerçekleştirilmesi tümüyle olanaksız. Çünkü çocuk yaşamak ister. Hiçbir canlının doğal gelişim süreci onu özveriye, ılımlılığa, biçimciliğe ulaştırmaz.

Yaşama düşüncesi çocuğun beyninde parıldamaya başlar başlamaz yetişkinlerin kurallarıyla gölgeleniverir. İnsanlar ya üst üste ya da iç içe yaşayabileceklerine inanırlar; bununla birlikte toplumsal ilişkilerden müthiş korkarlar; herhangi birinin onları çırılçıplak ve silahsız görmesini engellemek için yalnızlığın karanlık gölgesine sığınmaya çalışır ve bu amaçla kırk bin çeşit kural icat ederler. Kendi duydukları bu saçma kuralların ve bu kurallardan doğan çılgın ilişkilerin kulu kölesi olur, çocuklarının da kendileri gibi davranmasını isterler: Çocuklar çeşitli cezalarla ("sevimli ana babaların" sıradan azarları da içinde olmak üzere) yola getirilir. Çocuklar, kendileriyle oyun oynamayı kabul eden yetişkinlerin bile diğer oyun arkadaşlarından farklı olduğunu çok iyi bilirler. Büyüklerle birlikteyken insanın davranışlarına her zaman dikkat etmesi gerekir. Onlardan hep yumuşak olmaları istenmemelidir; birkaç dakika sonra oyundan bıkıp, uzun eşek oynayanların yanına gitmek yetişkinler tarafından asla hoş karşılanmaz. Aşkın da bazı biçimleri vardır ve bu biçimlere saygı gösterilmelidir. Büyükler -ne yazık!- gülmek ve mutlu olmak için sevmezler. Sevginin amacı bu olamaz. Her şeyin bir yeri ve zamanı vardır. Ayrıca eğlenmek, hiç de ciddi bir iş değildir. Hem sonra çocukları çıldırtmak pahasına onları topluma "kazandırmak" gerekir.

Teneffüs zili çalıp da çocukları serbest bıraktığınızda, onların çığlık çığlığa bağrıştıklarını duyarsınız. "Oyun oynarlar". Oyun

mu oynarlar? Eğlenmek için oynayanlarla, sinirlerini gevşetmek için oynayanların bağrışlarını birbirinden ayırmak için allame olmak gerekmez. Yetişkinlerin çoğu, çocukların oyun oynarken "gevşeme"sini ister. Teneffüsün amacı, her şeyden önce, çocuğun "çalışma gücünü yeniden toplaması" olmalıdır. Ana babalar, sınıfta ders işlenirken eğlendirici, keyifli bir ortam yaratılmasını hoş karşılamazlar; bazı mediko-psiko-pedagoji merkezlerinde çalışan eğitimciler, bütün çabalarına karşın kendilerini azarlayıp duran ana babalardan yaka silkiyorlar: "Biz, çocuğumuzu buraya açığını kapatsın diye gönderdik, sabahtan akşama kadar dans edip top oynasın diye değil!"

Öteden beri hukukçular ve polis, öğretmenlerin en vefalı yandaşları olmuşlardır. Özellikle de çocukların eğlenmesini önlemek için ellerinden geleni yaparlar. (Halk Sanatları ve Gelenekleri Müzesi'nde bulunan 27 Mart 1752 tarihli afişte şunlar yazıyor: "Öğretmenlerin, ders saatlerinde bilya ve top oyunları oynatmaları yasaktır...")

Oyuna güven olmaz. Oyun oynama ve düşünme pek tekin olmayan eylemlerdir. Şu uzun tatiller sırasında öğrencilerin harcadıkları zaman endişe vericidir. Boş kalan bu zaman parçasından sakınmak gerekir. İnsanın çalışmaması, serbest kalması son derece tehlikeli olabilir.

Nedense, oyun aylaklıkla bir tutuluyor, fenalıkla eşdeğer görülüyor. Büyüklerin kabul edebildikleri oyunların hepsi yapay ve sıkıcı.

Bugün oyun konusunda hemen herkesin kafası son derece karışık; bununla birlikte, en ufak bir eğitici yanı olmayan "eğitici oyunlar"a duyulan ilgi oldukça fazla. Bir de bu sıralar "uç okullar"da pek rağbet gören "çocuk kurulları" olayı var; çocuklardan, elle tutulacak tarafı kalmamış eğitim sistemini yönetmeleri isteniyor. "Toplantı yapmak"tan ne kadar nefret ettiklerini Tanrı bilir!

Çağdaşlık, işin bir oyun, oyunun da bir iş olarak değerlendirilmesini gerektiriyor. Günümüzün genç kurtları para kazanma oyunu oynarken deliler gibi eğleniyor ve bu parayı, sıkıntıdan

patladıkları boş zamanlarda kendilerini meşgul etmek için harcıyorlar.

Okul karşıtları, oyun konusunda pek çok şey yazıp söylediler. Neill, çocukların oyunu çalışmaya yeğlediklerini çünkü oyun oynarken düş güçlerini kullanabildiklerini söylüyor. Araştırmacılar, gerek bilimde, gerekse diğer alanlarda çalışırken düş güçlerinden yararlanırlar. Kameneff ise oyunun, "zaman geçirmeye yarayan" bir haptan başka bir şey olmadığını "çocukların gerçek yaşama katılma konusunda duydukları açlığı bastırmak için" ağızlarına verilen bir emzik olduğunu ileri sürüyor. Gemi Okulu'nda oyun çocuğunun yerini yaratıcı çocuğun aldığını, çocuğun çıngıraklara gereksinimi olmadığını, onun kendi varlığına egemen olmak ve kendi tasarılarını gerçekleştirmek için çalışmak istediğini savunuyor.

Kuşkusuz bütün bu iddialarda bir gerçek payı var. Oyun dayanılmaz bir eğlence aracıdır; çalışma ise, genellikle korkunç bir sıkıntı kaynağı. Oyun; şu yararsız lüks, şu hep birlikte görülen düş... Şiir de bir oyun değil mi? Dünyaya başka bir gözle bakma özgürlüğü ve onun bağrında en derin heyecanları yaratma çabası; bunlar da oyun değil mi?

Ne yazık ki biz yetişkinler, oyunun çocuk için taşıdığı anlamı unutuvermişiz ve oyuna tümüyle yabancılaşmışız. Oyunun anlamını tek bir kez yakalayabildim. Bilmem, anımsıyor musun? O gün L.S.D. almıştım; yanımda olduğun için büyük bir mutluluk duyuyordum; beş altı yaşlarındaydın ve birlikte evcilik oynamıştık. Bu oyundan sonra, oyun oynayan bir çocuğun gerçekle düşü tam anlamıyla bütünleştirdiğini anladım. Onun için gerçek ve düş birbirinden ayrı şeyler değildi; aslında ne gerçek vardı ne de düş, ikisinden doğan oyun ikisinden de farklıydı. (Yetişkinlerin oynadığı oyunlar içinde, yalnızca "hakikatten esinlenen oyunlar" ve Rus ruleti çocuk oyunlarına benzeyen özellikler göstermektedir.) Ergenlik sürecinin başlamasıyla birlikte çocuk, yavaş yavaş oyundan kopar. Örneğin sen, artık pek oyun oynamıyorsun. Daha doğrusu oyunla arana belli bir mesafe koyuyorsun; "büyümek" dedikleri de bu olsa

gerek. Bundan böyle, dünyayla kurduğun ilişkiyi, işte bu mesafe belirleyecek...

"İnsanın olgunlaşması: Çocukken oyunda gösterdiği ciddiyeti yeniden bulması." Nietzsche (*İyinin ve Kötünün Ötesinde*).

İnsan dünyanın bir parçasıdır oysa çocuk dünyanın kendisinden bir parça olduğuna inanır: Onu değiştirir, onu yaratır, onu düşünür. *Onun* dünyası değişken ve özgürdür. Bizim dünyamız ise mutlak ve zorunluluklarla sınırlıdır; düş gücümüz öylesine kısırdır ki bu zorunlulukların ötesine geçemeyiz.

Sanıyorum dikkatini çekmiştir; okula gönderilmeyen çocukların hepsi son derece canlı ve neşeli; okula gidenler ise ezik ve içine kapalı: Cepheye gönderilen ve savaşın yarattığı dehşet karşısında donup kalmış insanlar gibi. Evet cephe, yani "etkin yaşam". Şu garip düşünce çeşitli biçimlerde karşıma çıkıyor: "Ne yazık ki" çocukların okula "alışabilmek" için birazcık sıkıntıya katlanmaları gerekiyor. Sen de bir zamanlar bana, seni okula göndermemekle hata ettiğimi, ileride "çalışma yaşamının sıkıntılarına asla katlanamayacağı"nı söylemiştin. Evet, insanlar "çalışma yaşamının sıkıntıları"ndan söz ediyorlar, "köle gibi yaşamanın verdiği acılar" demek istemedikleri için.

Çok yaygın bir görüşün aksine, insanların ölüme alışmak için korkunç bir çaba gösterdiklerine inanıyorum. Ölüme alışmak için ölüler gibi son derece tutumlu yaşıyorlar.

Okula başladıktan kısa bir süre sonra çocuklar da yetişkinler gibi standartlaşıyor, yavan ve donuk insanlar haline geliyorlar. Amerikalı bir yazar, Lewis Mumfort bu konuda şunları söylüyor: Gençler, daha şimdiden Üçüncü Dünya Savaşı sonrasının ölüm kokan havasını solur gibiler.

Okul kurbanı çocuklarla okul cenderesine hiç girmemiş olan çocukları karşılaştırmaktaki amacım, otoriteye karşı çıkan ve çocuklara özgürlük *vaat eden* şu ya da bu *eğitim* sistemini yüceltmek değil.

Öncelikle şunu belirtmek istiyorum: Ben ömrümde hiç özgür çocuk görmedim.

Hem sonra ben, ne özgürlükçü bir eğitimden yanayım ne de bir başkasından.

Çocuklarının yakasını okuldan kurtarmak isteyenlerin, şu düsturu benimsediklerini görüyorum: "Canının istediğini yap." Ancak Rabelais'nin -o sevimli papaz efendinin- Thélème Manastırı'nı, ince ve nazik insanların yaşadığı bir yer olarak düşlediğini biliyoruz; toplumsal zorunlulukları aşmış olan bu insanlar mutluluğu özgür ilişkilerde buluyorlardı.

Bunun yanı sıra, hiç kimse 20. yüzyıl sonu Fransa'sında yaşayan yetişkinlerin ve çocukların, birdenbire kendi aralarında, her tür toplumsal baskıdan arınmış ilişkiler kurabileceklerini öne süremez. Bizi kuşatan baskı duvarlarını üfleyerek yıkabilir miyiz? Yasaklar, en az büyükler kadar küçük insanları da köşeye sıkıştırıyor.

Özgürlükçü ortamların büyük bir bölümü hukuku ve ahlakı tahtından indirip... baş köşeye oturttular; bu kadarı bile toplumsal bir düzen oluşturmaya yetti. Arkası çorap söküğü gibi geldi: Kurallar saptandı: elbette, "hep birlikte". Topluluğun işleyişine karşı olan her şey *kötü* ilan edildi. Bu anlamda, cephede yeni bir şey yok; günümüz toplumları da aynı ilke temelinde kurulmadı mı zaten?

İster yetişkin olsunlar ister çocuk, insanların şunu anlaması kolay olmuyor: Sevgiye dayanan bir ilişki kurabilmek için verili gruplar karşısında tekilleşmek gerekir (o grup içinde yer alsa da). Bireylerin birliği olarak işe başlayan toplulukların büyük bir bölümü daha sonra toplumsal bir grıba dönüşmektedir.

Karşıt-okulları ziyaret eden gazetecilerin hepsi, buradaki çocukların özgür olduklarını söyleyip durdular; aslında söylemek istedikleri şuydu: Burada çocuklara, okulda yasak olan şeyleri yapma hakkı verilmişti. *Hak vermek*, başlı başına bir baskı belirtisi değil mi?

Bazen insanların mantıklarını biraz fazla zorladıklarına inanıyorum. Örneğin Korczak, Öksüzler Yurdu'nda kurulan "mahkeme"den söz ediyor. Çocuklar mahkeme üyelerini yetişkinler ve çocuklar arasından belirliyorlar. Korczak, kendisinin bu mahkemede beş kez yargılandığını söylüyor (bir çocuğun kulaklarını çektiği için, gürültü yapan başka bir çocuğu yatak-

haneden attığı için, başka birine sınıfta köşeye gidip bekleme cezası verdiği için, yargıca hakaret ettiği için, küçük bir kızı hırsızlık yapmakla suçladığı için); dört davadan hüküm giymiş, birinden beraat etmiş. Yargıçların dürüst davranması, savunma hakkına saygı gösterilmesi ve verilen cezaların akla uygun olması, iki dünya savaşı arası dönemde yurdu ziyaret eden insanlar tarafından hayranlıkla karşılanmış.

Korczak'a ne kadar değer verdiğimi daha önce de belirtmiştim; bununla birlikte bütün görüşlerine katılmadığımı belirtmeliyim. Bir yandan okul kurumuna karşı çıkıp öte yandan, biçimi ne olursa olsun hukuk kurumunu benimsemek bana son derece ters geliyor. Çünkü ben zorunlu olan her şeye karşı çıkıyorum, yani yasalara.

Kayık deneyimine -hem de büyük bir tutkuyla- katıldım çünkü her birimizin "eğitim"le ilgili görüşleri farklıydı ve bir araya gelmemizin tek nedeni, hepimizin, "grup kuralları" düşüncesine karşı çıkmasıydı.

Pek az insan bizi anlayabildi; yalnızca şık gazetelere çeşitli konularda makaleler hazırlayan yazarlar değil, profesyonel düşünürler içinden de bizim ne yapmaya çalıştığımızı kavrayan pek çıkmadı. Guy Avanzini (Lyon II Üniversitesi'nde eğitim bilimleri profesörü) karşıt-okulları eleştirirken, bu ortamlarda, otoriteyi dışlayan yeni bir ilişki türü yaratılmaya çalışıldığını ancak bu seçimin bile kendi özünde belli bir baskıyı içerdiğinin farkına varılamadığını söylüyordu: "İnsanın aklına şu sorular takılıyor: Ailelerin, çocuklarını tümüyle toplumun dışına çıkarma kararı, onların oldukça "otoriter" bir yapıda olduklarının göstergesi değil mi? Böylelikle onlar çocuklarının, ileride kendi iradeleriyle seçim yapma özgürlüklerini sınırlamış ve gerçek seçeneklerin sayısını azaltmış olmuyorlar mı?" (*Autrement*, sayı 13, Nisan 1978.)

Hiçbir zaman, Kayık'ta bulunan yetişkinler birbirinden çok farklı davranışlar gösteriyor diye çocukların huzursuz olduğunu görmedim. Bazı anneler ikide bir öfkeleniyor, bazıları da son derece sabırlı davranıyordu; kimi babalar trafik lambalarına

aldırmıyor, kimileri metro istasyonuna girerken turnikelerin altından geçiyor, kimileri de kurallara uyma konusunda büyük bir özen gösteriyordu. Çocuklar farklı yetişkinlerle birlikte olabildikleri için her birinin alışkanlıklarının bir diğerinden farklı olduğunu ve bunlardan biriyle yapabilecekleri herhangi bir şeyi, bir başkasıyla yapamayacaklarını çok iyi biliyorlardı.

Birbirimize güveniyorduk. Hiçbir çocuğun, "Neden, Pierre'le birlikteyken kibritlerle oynayabiliyorum da Paul'le birlikteyken oynayamıyorum?" diye sorduğuna tanık olmadık. Çünkü ister yetişkin olsun ister çocuk herkes, her bireyin *kendisi için* uygun olanı yaptığını ve bunu diğer bireylere, genel bir yasa ya da bir hukuk kuralı olarak dayatmayacağını biliyordu.

Örneğin sık sık "müdahalecilik" olgusu üstüne tartışıyorduk; kimi ana babalar çocukların kavga etmesine dayanamadıklarını söylüyorlar, kimileri de hiç karışmadan büyük bir soğukkanlılık içinde kavganın bitmesini bekleyebildiklerini belirtiyorlardı ama çoğu yetişkin yardım isteyen olursa koşuyordu; herkes kendisi için doğru olanı yapıyor ve asla "diğerleri ne der" kaygısına kapılmıyordu. Bununla birlikte birbirimize karşı ilgisiz kalmıyor, davranışlarımızı ve tepkilerimizi etkileyen nedenleri birlikte araştırıyor, kendi aramızda uzun uzun konuşuyorduk.

Herhalde o günleri anımsıyorsun Marie; Kayık'ta yaşanan şiddet, diğer ortamlarda görülen şiddetten fazla değildi. Hepimiz kendimizi hukukun dışına atmıştık ve böyle yaşamaktan hoşnuttuk. Herkesin karşı çıktığı bazı davranışlar vardı (tuvaletlere olur olmaz şeyler atıp tıkamak gibi); ama bu anlaşma, aramızdaki ilişkileri belirleyen bir yönetmelik hükmünde değildi. Küçüklerden biri tuvalete un, kâğıt, öteberi atarak sifonun bunları nasıl temizlediğini anlamaya çalıştığında, ilk kızanlardan biri ben oluyordum. Hiç kimse bir başkasına ceza vermeye kalkışmadı. Çünkü "yasak" diye bir şey yoktu; herhangi biri bizi sinirlendirdiğinde rahatlıkla ona: "Beni rahatsız ediyorsun!" diyebilirdik. (Elbette biz derken, "olayla doğrudan ilgili olan biz"i kastediyorum.) Kayık'a ziyaretçi olarak gelen ve

tuvaletimizi kullanmaya ihtiyacı olmayan birinin, burayı "tıkayan" yaramaza çatmasını, doğrusu yadırgıyorduk.

Ne yetişkinlerin ne de çocukların tek bir yaşam biçimini benimsemeleri istendi. Bununla birlikte, bu birkaç yıl boyunca okula karşı çıkarak bir arada yaşayabildik; bizi birleştiren, birbirimize duyduğumuz güvendi. Bu duygu, her birey diğer bireyler karşısında kendisi ve yalnızca kendisi olma yürekliliğini gösterdikçe gelişti.

Avanzini'nin otorite ve özgürlükle ilgili sorularının yersiz olduğu anlaşılmıştır sanıyorum. Evet, bizler, kendi aramızda farklı ilişkiler kurabileceğimiz bir yolda yürümek istiyorduk; bu zorlu yürüyüş sırasında, çocuklarımızla birlikte büyük serüvenler yaşayabileceğimizi de biliyorduk. Ancak bilmem hangi özgürlüğü, otoriter bir yaklaşım içinde onlara benimsetmeye çalıştığımız doğru değil. Bizim tek isteğimiz birey olabilmekti ve ortak arayışımızın herhangi bir ilkeye -özerklik de dahil- bağımlı olmasını kabul etmiyorduk. Örneğin, okula gitmek isteyen bir çocuğun hiç kimseden izin alması gerekmiyordu.

Oysa, yaşımız kaç olursa olsun her birimiz, özgür bir dünyada yaşamadığımızı pekâlâ biliyorduk. Dört yaşından küçükler de içinde olmak üzere, her birimiz toplumun varlığını kabul edecek kadar akıllıydık. Her birimiz yüreklilik, korkaklık, ikiyüzlülük, tembellik, beceriklilik gibi özelliklerin izin verdiği ölçüde kendi yaşamını yaşamaya çalışıyordu; arabalara ve polise kendini ezdirmeden...

Bazen çocuklar, evlerinde ya da Kayık'ta korkusuzca gösterdikleri bir davranışı dışarıda da denemek istiyorlardı: Bir keresinde ufaklıklar havuza gidip çıplak yüzmek istemişler; yüzme öğretmeninin kendilerini uyarabileceğini de biliyorlarmış. Kimse sesini çıkarmamış. Başka bir gün yetişkinler ve çocuklar, parkta çimlerin üstünde yürümek istemişler; düşündükleri gibi olmuş ve parkın bekçileri müdahale etmiş. Bazıları sinemaya beleş girmekten hoşlanmazdı ve diğerleri onların bu erdemli davranışlarını yadırgamazdı. Ayrıca hiç kimse hile yapanları, "grubun adını kötüye çıkaracak" kaygısıyla eleştirme hakkını

görmezdi kendinde. Çünkü kendimizi bir grup olarak görmüyorduk.

Birbirimizi çok seviyorduk. Her şey sanıldığı kadar kolay ve yalın değildi elbette; ancak yaşadığımız her olayın yeni ve bir öncekinden farklı olmasını istediğimiz için ilişkilerimiz asla standartlaşmadı. İstediğimiz her konuda birbirimizle konuşuyorduk ve birbirimizin düşüncesini, asla "durdurmuyorduk". Yaşam yaşıyordu. Her olay tekildi.

"Özgürlük" sözcüğünün bir anlamı var mı, bilmiyorum; benim istediğim, olanaklı olanın olabildiğince engin olması. Bu engin alanın, bu uzayın boyutları da asla belirlenemeyecek; ama gerçekliği aştıkça bu uzay genişleyecek. İstediğim her şeyi isteyebilirim. Biyolojik ya da toplumsal baskıların etkisiyle şu ya da bu tutumu kabul edebilir, reddedebilir, dışlayabilir, benimseyebilirim. Kendi yaşamımın öznesi, yalnız ve yalnız benim. Bu kadar basit.

Sevgi yasalara ve kurallara boyun eğebilir mi? Sevgililer toplum önünde diz çökebilir mi? Canım kızım, umarım benim gibi senin de sevgi dolu dostların olur; sana neşe ve gurur verecek dostlar... Dünyada en güzel şey sevmek; kuralların katılaştırmadığı bir dünyada... Kurallara boyun eğmeyen sakin insanların dünyasında..

10
Standartlaşmaya Hayır!

"Sağlıklı bir çocuğun pırıl pırıl zekâsıyla ortalama bir yetişkinin zihinsel zayıflığı arasındaki o iç karartıcı çelişkiyi bir düşünün." Freud (*Bir Yanılsamanın Geleceği*).

Saçmalıkların en büyüğü, "çocuğun düzeyine inme" düşüncesidir; bunun ne denli büyük bir aptallık olduğunu anlamak için çocuklar için üretilen mallara bakmak bile yeterli (hele o duvar kâğıtları, hele o kâğıtlar!). Korczak, *Quand je redeviendrai petit* adlı kitabının önsözünde yer alan yetişkin okuyucular için yazdığı mektupta, pek haklı olarak şu düşünceyi savunuyor: "İnanılanın aksine asıl yorucu olan, çocukların düzeyine çıkmak için, hep parmaklarının üstünde yükselmek zorunda kalınmasıdır."

Çocuğu, geleceğin yetişkini olarak gören o iğrenç düşünceye karşı ne büyük mücadeleler verdiğimi biliyorsun. Çocuk, bir yetişkin taslağı ya da tasarısı değildir. Çocuk şimdi, şu an varolan bütünsel bir canlıdır. *O da bütün canlılar gibi her an ölebilir.*

Yaşamı ve ölüm; bu iki karşıt kavram, kuşkusuz insanın ayırt edici özelliklerinin başında gelir. Herkes bu noktada birleşiyor ancak bundan sonra yollar ayrılıyor. Kimileri her bireyin insan türünün bir parçası olduğuna ve insanların yaşamı sürdürebilmek için toplumsal kurallara gereksinim duyduklarına inanıyorlar; eğitimi de toplumun bir canlıya ilişkin tasarısını gerçekleştirmek üzere uyguladığı bir yöntem olarak değerlendiriyorlar. Kimileri de her canlının başlı başına bir birey olduğuna, kendisi için var olduğuna, kendi dışında kalan bireylere varlığını paylaşmak gibi son derece değerli bir fırsat sunduğuna, bunun için de her bireyin -çocuk ya da yetişkin, erkek ya da kadın, mahpus ya da "özgür"- birey olma çabası göstermesinin ve başkalarıyla kurduğu ilişkilerde toplumsal baskılara karşı çıkma hakkını kendinde görebilmesinin yeterli olduğuna inanıyorlar.

Evet, gerçekten de çocuk olağanüstü bir güzellik kaynağıdır çünkü onun dünyaya açılan pencerelerine henüz duvar örülmemiştir. Ne var ki üç yaş grubu çocuklar içinde bile tümüyle yıkılmış, benliği parçalanmış olanların sayısı hiç de az değil.

Eğitim önerenlerin/dayatanların tümü çocukluğu, bir tamamlanmamışlık hali olarak değerlendiriyor. Çocukluk ve ergenlik çağı gerçek yaşam için hazırlık yapılan bir dönemdir; gerçek yaşamın kendisi değildir. Eğitimci de çocuğu, ileride oynayacağı yetişkin rolüne hazırlar; böylece, zamanı geldiğinde topluma yararlı olabilecek bir insan yetiştirilir.

Çocuklarla birlikte yaşamayı seçenler ve eğitimcilik işlevine karşı çıkanlar, en azından düşüncesizlik etmekle suçlanıyorlar. Onlar bize hep aynı soruyu sorup duruyorlar: "Bütün bunlar iyi hoş da, peki ya *daha sonra* ne yapacaklar?" Özellikle, "sorunlu" çocukları kabul eden yaşam ortamları, sürekli olarak bu tür bir söylemle karşı karşıya kalıyorlar. Eğitim yanlıları bu ortam-

ların çocukların "asosyal" yönüyle uğraşmamasını ve "her şeye karşın" onlara toplum içinde bir yer bulmaya çalışmamasını doğru bulmuyorlar.

Seninle yaptığımız sohbetlerde, senin gücü kuvveti yerinde bir yetişkin olmadığını ve ancak kendi içinde belli bir bütünselliği olan bir canlı olduğunu söyler dururum. Bu düşünceyi ilk ortaya atan ben değilim. Özgürlükçü görüşlerin önemli bir bölümü bu düşünceyi benimsiyor. Söz konusu değerlendirmenin en tutarlı kuramcılarının (ve uygulayıcılarının) Hamburg'lu "arkadaş-öğretmenler" olduğuna inanıyorum.

İçlerinden pek çoğu olgunluk çağını bir gerileme dönemi olarak değerlendiriyorlar; onlara göre gençlik kesinlikle bir olgunlaşmamışlık hali değildir; aksine, insanın büyük bir hızla geliştiği bir dönemdir ve hemen ardından çok hızlı bir zihinsel ve fiziksel gerileme dönemi yaşanır. İnsanoğlunun söz konusu yaşlardaki görüntüsü arkadaş-öğretmenlerin görüşünü doğruluyor. Ne var ki benim yaşadıklarım ve senin gözlemlerin bu söylenenlerden oldukça farklı: Ben ağaran saçlarıma karşılık "gençleştiğimi" hissediyorum ve daha uzunca bir süre bu duyguyu koruyabileceğime inanıyorum; sen de daha on yedi yaşında olduğu halde yetmişini yaşayan küçük ihtiyarlardan şikâyet edip duruyorsun...

Hayır, arkadaş-öğretmenlerin görüşüne katılmıyorum: Gençliği ve neşeyi hissetmek için belli bir yaşta olmak gerekmez. Bununla birlikte, kesin ve açık bir dille eğitime karşı çıkmayı başardıkları, "çocuğu iktisadi yaşantıya ve varolma mücadelesine hazırlama" düşüncesini tümüyle reddettikleri için onlara saygı duyuyorum: "İşte bu yüzden biz, önümüze belli bir eğitim planı ya da hedefi koymuyoruz. Okul, çocuğun çocuk olabileceği, gençliği ve neşeyi tam anlamıyla yaşayabileceği, bir ortam sunabilmeli ve asla onun önüne, ulaşılması gereken hedefler koymamalıdır."[1]

Hamburg'lu öğretmenler, o dönemlerde SSCB'de olan bitenlere karşı çıkıyor, çocuğun üretime katılmasının, yani ik-

1. *Le Maître-Camarade et la pédagogie libertaire*, a.g.y.

tisadi bakımdan özerkliğe kavuşmasının, beraberinde bireysel özerkliği getireceği düşüncesini kesinlikle reddediyorlar; onlar çalışmanın, iktisadi etkenlerden biri olarak ele alınamayacağını ve çocukluğun yetişkinlik öncesi dönem olarak değerlendirilemeyeceğini savunuyorlar.

Onlar, büyüklerin bazı şeyleri yapmak zorunda olmalarının hiçbir anlam taşımadığını, "etkin yaşam" denen olgunun bir iğrençlikten başka bir şey olmadığını ve çocukları bu pisliğin içine sokmamak için ellerinden gelen çabayı göstereceklerini söylüyorlar. Çocuklar, yalnızca hakiki olan yaşamı yaşamalı; "üretim-tüketim" ilişkisinin belirleyici olduğu bir ortam, asla hakiki yaşam olarak kabul edilemez. Eğitim özverisinden kaçınmak ise bir uçurumu aşmaktır.

Hamburg'lu öğretmenlerin hedefi ne eski pedagoji ne de yenisi; onlar her tür pedagojiye karşı çıkıyorlar. Onlar da, benim gibi, eğitimin belli bir *görev* üstlenmesini istemiyorlar. Eğitimcinin çocukla ilgili bir tasarıda bulunması asla kabul edilemez. Açtıkları karşıt-okullarda çocukları kendi hallerine bırakıyor ve onların ancak böyle bir ortamda kendi yaşamlarını yaşayıp büyüyebileceklerine inanıyorlar.

Görüyorsun ya, yetişkin insanı eğitimin hedefi yapan ve herkes tarafından benimsenen düşüncelere karşı çıkarken yalnız değilim ve yalnız kalmamaktan da büyük bir mutluluk duyuyorum. Evet çocuk bu eylemin nesnesi olmaktan öteye gidemiyor; onun varlığı, yalnızca eğitilebilir olduğu sürece anlam taşıyor. O, asla bu işlemin öznesi olamıyor. Çocuk, toplum tarafından yoğrulup biçimlendirilen bir kil parçası olarak görülüyor. Önce aile, kaba hatlarıyla ve özel kuralları olan bir şefkat ortamı içinde, sonra da okul, zor kullanarak çocuğa toplumsal talebe uygun bir biçim veriyorlar. İşte ben de buna karşı çıkıyorum, Marie: Sırf çocuk olduğu gerekçesiyle bir canlının yadsınmasına karşı çıkıyorum.

Çocuğun, böylesine biçimsel bir işlem sonucunda bir taslağa indirgendiğini anlatmaya çalışan Bruno Bettelheim'dan, Janus Korczak'tan ve daha nicelerinden yüzlerce alıntı yapabilirim.

Çok garip, bize karşı çıkanlar bile çocukların, bizimkinden farklı ve korunması gereken bir dünyalarının olduğunu, "kimsenin bu dünyayı onların elinden almaya hakkı olmadığı"nı rahatlıkla savunabiliyorlar. Bu insanlar çocukların dünyasını korumaya çalışıyor ve bizleri, çocukları küçük yetişkinler olarak gördüğümüz gerekçesiyle suçluyorlar. Ne var ki çocukların dünyasıyla yetişkinlerin dünyasının farklı olduğunu savunmakla aslında, birinden diğerine köprü kuran eğitimi kabul etmiş oluyorlar.

Çocuk toplumun bir üyesidir ancak henüz onun beklentilerini gerçekleştirebilecek durumda değildir. Neden? Çünkü zaman tarafından, yeterince perdahlanmamıştır. Oysa ben, ne "senin çocukluğunu korumak" gerektiğine ne de "seni, yetişkinlerin yaşamına hazırlamak" gerektiğine inanıyorum çünkü bu inançların aynı kapıya çıktığını biliyorum: İnsanlar önceden çizilen sınırlar içine hapsediliyor, çocuklar oyun oynarken yetişkinler çalışıyor. Noktaları birleştirirsek, bu tavrın başka bir tavırla aynı çizgi üstünde olduğunu rahatlıkla görebiliriz: "Kadın erkek eşitliği sağlamanın ne yararı var? Kadınsı küçük kadınlardan daha hoş bir canlı var mı şu dünyada?.." Oysa kadınların sorunu ne "erkekleşmek" ne de "kadınsı kadın" olmak. Bizim istediğimiz, tümüyle bu sistemin dışında kalmak. Bizim sorunumuzun tek bir çözümü var: O da, bambaşka bir şey olmak.

Geçici bir süre için de olsa -şimdilik- çocuğun ve kadının bir üstünlüğü var: Onlar bu dünyanın dışında. İşte bu yüzden, dışında kaldıkları bu dünyaya karşı gururlu, alaycı ve öfkeli bir tutum takınabiliyorlar. Ancak diğerlerinden daha elverişli bir konumda olmaları, kesinlikle onlara gerçek bir üstünlük sağlamıyor: Böyle bir üstünlükleri *var* ancak yine de üstün *değiller*.

Çocuk ve kadın, çocuk ve kadın rollerini oynamaya mahkûm edilmişler. Onlara dayatılan ve onların yalnızca işletmeciliğini yaptıkları bu toplum -artık bunu anlamak zorundayız- onların tasarladığı, belirlediği bir toplum değil; bu, yetişkinlerin ve erkeklerin toplumu.

Sen Sen'sin Marie. Senin tek amacın, kendin için var olmaktır. Seni, kendin için var olmaktan alıkoyacak her şey sana aykırıdır.

Çocuklar sevimli ve güzeldir çünkü onlar yaşam ve tutku denizinde doğarlar. Hareketli çocuklar, çevrelerine canlılık aşılarlar. Ya o minicik bebekler? Ne kurallara aldırırlar ne yasalara? Her an kıpır kıpır olmaları bizi şaşkına çevirir. Sonra büyür ve düş kurmaya başlarlar. Çocuklar düş kurar.

Düşlerinde sonsuzluğu yakalar onlar... Kendilerine bir düş dünyası, bin düş dünyası kurarlar. Biz ise, onlara "hepimizin bildiği" o yalınkat dünyayı dayatırız: *gerçek* dünyayı. Bilmez miyiz ki katmerli çiçeklere benzeyen düşler olmaksızın bütün çocuklar çalıya, aklı başında insanlara dönüşür?..

Düş gemisi nereye götürür acaba o küçücük insanları?

Ellerine tutuşturulan bebeklerle, oyuncak hayvanlarla, trenlerle yetinmeye çalışırlar. Ama gerçek bir trenle oynama, vahşi hayvanlarla dost olma, yasa tanımayan ülkelerde gerçek bir bedeni okşama umudunu asla yitirmezler.

Düş dünyasında gezinen bir çocuk yapayalnızdır; ama o denli güçlüdür ki kolayca başkalarını bu dünyaya çekebilir, başkalarının dünyasına girebilir. "Ben uçağa biniyorum..." "Ben de haydudum, şimdi uçağını kaçıracağım..." İnsan yaşlandıkça ne kendi düşlerini başkalarıyla paylaşabilir ne de başkalarının düşlerine ortak olabilir. İşte bu yüzden düşlerden bize kala kala bir sanat kaldı. Çocuk kendi evrenini yaratırken başkalarını hesaba katmaz ama bu evrenin kapılarını herkese açık tutar; rahatça girip çıkabilsinler diye. Paylaşma isteği işte böyle gelişir. İster çocuk olsun ister yetişkin, başkalarına düşlerini sunsa bile her şeyini paylaşmaz onlarla; yaratıcı insan çevresindekilerle *ilgilenmez* ve sürekli kendi içinde derinleşir; başkalarına çekici gelen budur; mutluluğa ve neşeye ulaşmak isteyen insanları bir araya getiren de bu tekilliktir işte... Birlikte tadılan bu mutluluk ve başkalarını tanıma isteği düş dünyasını daha bir geliştirir,

zenginleştirir. Sevgili Marie, çocuklar kendi dünyalarını böyle yaratır, çoğaltır ve kurdukları bu dünyalarda cıvıl cıvıl bir yaşam sürerler.

Sonra da en kuvvetli olana itaat etmeyi öğrenirler, hiyerarşiyi ve "oyunun kuralları"nı öğrenirler; kendisine itaat edilmesinden büyük yararlar sağlayabileceğini ilk gören komutayı alır; artık, yalnızca Paul'ün ya da Fougère'in önerdiği oyunlar oynanır. Birazcık büyümüş olmak bir şeyleri anlamak için yeterlidir.

On, on iki yaşlarında birkaç sarsıntı daha yaşanır; bu yaşlar büyük aşk bunalımlarının çağıdır ve dayatılan aşkın, ölüm gibi şiddete dayanan bir olgu olduğu anlaşılır. Sezgiler korkunç bir savaşın başlayacağını söyler ancak bu savaşın nedenleri sonsuza dek bilinmez kalacaktır.

Çocuklarının birdenbire ağırbaşlı bir tutum takındıklarını görmek ana babaları şaşkına çevirir. Çocuk, o eski çocuk değildir artık; her şeye boyun eğmez, geceleri yatağında ağlarken hıçkırıklarını tutmak için bileklerini ısırır, küçük düşme duygusuyla kahrolur; yalnız kalma korkusuyla, kabul edilmemesi gerekeni kabul etmiştir çünkü. Ah! Marie, çocukları ehlileştirmek için ne büyük bir bedel ödeniyor! Ne iğrenç bir yıkım bu! Onları yetişkin birer insan yapma uğruna beyinlerini yaralamayı, sakatlamayı, uyuşturmayı göze alıyorlar.

Yine de düş gücünden yoksun dünyamızın karanlık geceleri boyun eğmeyenlerin pırıl pırıl zekâsıyla aydınlanır. On üç on dört yaşlarında *olağan* bir delilik yaşanır; düşünceler, bu yaşlardaki bir insanı öylesine itip kakar, öylesine ezip geçer ki... öylesine ezer, ezer, ezer ki... Soluk aldırmaz insana. Çocukluk ile boşluk arasındaki bu kopuklukta zekâ sel olur, akar gider. Ergenlik bunalımı budur, bu dayanılmaz umutsuzluktur, öğrenme isteğiyle yanıp tutuşan bir beyni terk etmek zorunda kalmanın verdiği umutsuzluk. Onu uyutmanın zamanı gelmiştir artık; bunu anlayıp da acı duymamak mümkün mü?

Bu dönemi yaşarken on iki on üç yaşlarında bir çocuğun sevgisine ve bilgisine sığındığımı daha önce belirtmiştim. Düşüncelerim çok berrak değildi ama yine de tutku, isyan ve

zekânın değerini algılayabiliyordum; boşluğa düşmemenin tek yolu bunlara dört elle sarılmaktı. Kimi ahmaklar insanın bu yaşlarda aptallaştığını öne sürüyorlar; kendi beyinlerinin içindeki son zekâ kırıntılarının da ergenlik döneminden kaldığını bilmez gibi.

Neşe pınarı, sevgili Marie; gözlerimi senden alamıyorum; gençliği ve bilgeliği birlikte yaşıyorsun; nasıl da güzelsin, nasıl da yumuşak ve gururlusun. Asla pişman değilim. Daha doğduğun gün, yitirilecek zamanın olmadığını biliyordum ve istedim ki seni kendi mevsimlerin büyütsün, hiçbir konuda sana baskı yapmadım; ne mutlu sana, şu lanet kopuşu tanımadan büyüyorsun. Daha şimdiden benden uzaklaştın; daha şimdiden ve hâlâ aramızdaki dostluğa dört elle sarılıyorsun.

Tanıdığım öğretmenlerin çoğu gençlere karşı "hoşgörülü" davranıyorum diye bana kızıyor ve öğrencilerinin ne denli dar görüşlü, ne denli bayağı olduğunu bana kanıtlamaya çalışıyorlar. Gerçekten de kimi ergenler ya isyan etme ortamı bulamıyor ya da daha çocukluklarını yaşarken yeterince kırılıp parçalanmış oluyorlar. Ayrıca, ortaokullardaki başarı yaşamı anlamanın göstergesi sayılamaz. Katılıyorum. Ancak şu da var: Anlama yeteneğinin kurumlaştırılması yavaş yavaş öldürülmekten başka bir şey değil; onlar ölümü kabullenmek istemedikleri için isyan ediyorlar. Bu konuda ne söylesem az ancak şu kadarını belirtmekle yetineyim: Cesetlerle birlikte çürümektense kundakçılarla bir arada yaşamayı yeğlerim.

Hâlâ kendimi yıllar öncesinin çocuğu olarak görüyorum. Kuşkusuz fiziksel kuvvetim arttı (buna karşılık, görebildiğim kadarıyla dayanıklılığım azaldı). Çocukluğumdan bugüne tek farklı yanım da bu galiba. Evet farkındayım, zaman hızla akıp gidiyor ve ben hem değişiyor hem de aynı kalıyorum; o gün neysem bugün de oyum: canlı ve hareketli. Çocukluk ve yetişkinliğin birbirinden çok farklı özellikler gösteren iki aşama olduğuna inanmıyorum.

Ne garip! Yetişkinler kendilerini çocuklardan üstün görüyorlar. Hem de hangi gerekçeyle? Çocuklar onlara itaat etmek zorunda kalıyor ve çocuklara bir şeyler öğretiyorlar diye. Kuşlar yavrularına uçmayı, çakallar da avlanmayı öğretiyorlar. Ancak hiçbir hayvan "falanca amaca yönelik bir eğitim verme" aptallığını göstermiyor. Doğanın yasalarını yorumlama işini, benden daha iyi bir eğitim almış olanlara bırakıyorum; ancak bu konuda ne derlerse desinler, çocukların eğitilmesinde doğal bir yan bulamadığımı belirtmeliyim çünkü şu tür değerlendirmeler üstünde tartışmak istemiyorum: "Yetişkin hayvan bile, hiçbir şey bilmeyen yavrusundan üstün olduğunu biliyor." Peki, siz bunu nereden biliyosunuz? Ben kanaryaların pedagoji kitapları yazmayacak kadar aklı başında canlılar olduğuna inanıyorum ve bu yüzden, kendilerini civcivlerinden üstün görüp görmediklerini hiçbir zaman bilemeyeceğimizi düşünüyorum. Yavrularını küçük gören bir tek insanoğlu var; ya çok gelişmiş bir canlı türüyüz ya da çok geri kalmış!

Çocukları ve gençleri küçümsediklerini dobra dobra söyleyenler de var: "İnsanoğlunun ancak yirmi yaşından sonra kendini bir göreve adayabildiği doğru değil mi? Bir görevi yerine getirmek için çalışmanın, insanın yaşamına bir anlam kazandırdığı, bir yön verdiği doğru değil mi?" Gerçeği başımıza bir balyoz gibi indiren yine Schmid[2] (ve zavallı dünyanın diğer Schmid'leri). İddiasına girerim, Schmid'e gülüp geçenlerin gençlerle ilgili düşünceleri, onunkilerden daha olumlu değildir. Gençler "sağduyudan yoksun" yaratıklardır; kurallar koyup bu kurallara göre yaşamayı bilmezler; kısacası hep kararsızdırlar vb vb. Bu bir doğa olayıdır. Timusun işlevi henüz yeterince bilinmiyor; ergenliğin sonlarında küçülen bu bezenin "çocuklarda görülen" şu ünlü "bilinçsizlik hali"ni salgıladığını hiç sanmıyorum; bildiğim kadarıyla büyümeyi ve kuvvetlenmeyi sağlıyor. Bence çocuğu, isteklerini bastırmaya ve kötüler içinde bir seçim yapmaya zorlayan o şiddetli çalkantılar, gizemli bir biyolojik gelişmenin ürünü değil!

2. *Le Maître-Camarade*, a.g.y.

A.S. Neill, "çocuğun, doğuştan bilge ve gerçekçi" olduğunu öne sürüyor; bu anlatımda kullandığı sözcüklere karşı çıkılabilir ancak önemli olan onun ne demek istediği ve ben Neill'i anladığımı sanıyorum: Çocuklar ne istediklerini çok iyi biliyorlar. Örneğin sen, küçücük bir bebekken bile davranışlarınla niyetin tam bir uyum içindeydi. Yaşlandıkça beynimiz de bedenimiz gibi çarpılıyor. Neill'in sözünü ettiği ve pek çoğumuzun yitirdiği bu *dolaysızlığı* koruyabilen insanların sayısı parmakla gösterilecek kadar az; bu bilge ve yalın insanlar için evetin anlamı evet, hayırın anlamı da hayır. Elbette bu gerçekçilik ve bilgelik en kötüyü kabullenemez çünkü daha önce de belirttiğim gibi çocuklar yaratıcıdır, onların düş dünyası son derece zengindir; çocuklar dünyayı olduğu gibi kabul etmez, tam tersine onu avcunun içine alır. Bazı yaşlılar da çocuklar gibi algılarlar dünyayı çünkü kurallar onların işine yaramamaktadır artık. Ne var ki bu noktaya ulaşmayı başaranlar hemen herkes tarafından eleştiriliyor. Çocuklaşmak hiçbir zaman hoş karşılanmıyor.

Bir kez daha belirtmekte yarar görüyorum: Benim inancım, çocukların yetişkinlerden üstün olduğu değil. Ben, yaşlandıkça toplumsal baskıların etkisinde kalma tehlikesinin de arttığına inanıyorum. Çocuklar bile, zamanlarını okulda tüketmek zorunda kalmadıkları sürece kapasitelerini daha çabuk ve kolay geliştirme fırsatı buluyorlar. Bence Marie, bütün düşüncelerin anası aylaklık. 1665 yılında korkunç bir veba salgını baş gösteriyor ve Cambridge Üniversitesi kapatılıyor; henüz yirmi iki yaşında olan Newton, elma ağaçları altında aylak aylak dolaşma fırsatını işte böyle yakalıyor. Söylendiğine göre dersleri izlemektense on sekiz ay boyunca evinde oturup düşünmek, onu son derece mutlu etmiş.

Fred M. Echinger, Summerhill'le ilgili kitapta yer alan bir yazısında şu noktaya değiniyor: "Kendi haline bırakılan ve yetişkinlerin etkisi altında kalmayan bir çocuk, kendine ait olan potansiyeli yine kendi çabasıyla geliştirebilir."[3] Echinger, söz

3. *Pour ou contre Summerhill*, Petite bibliothèque Payot, 1978.

konusu yazılarında, A.S. Neill'i zekice eleştirmeyi başarabiliyor. Ancak yukarıda aktardığım görüşün sağlam bir temele dayanmadığına inanıyorum. Herhangi bir araştırmacı, ister çocuk olsun ister yetişkin, başkalarının etkisi altında kalır, başkalarının görüş ve düşüncelerinden yararlanır. Çocukları okula göndermemenin amacı, kesinlikle onları insanlardan soyutlamak değildir. Hele Summerhill gibi, çocuklarla yetişkinlerin bir arada yaşadıkları bir ortamda, nasıl olur da insan çevresindekilerin "etki"sinde kalmaktan kaçınabilir. Çocukların, kendilerini geliştirmeye yönelik çabalarını ortaya çıkarma görevini pedagogların, yalnız pedagogların eline bırakmak kadar garip ve saçma bir düşünce olamaz.

Pedagoji doktorası yapanlar "çocuğu kendi gelişimine bırakma"ya razı olduklarını söylüyorlar; ancak bir koşulla: Kendilerinin çocuğu "dikkatli" bir biçimde gözlemlemeleri koşuluyla. Schmid'in yazılarının bir bölümü var ki her okuyuşumda kendimi gülmekten alıkoyamıyorum: Schmid, çalışmak zorunda bırakılmayan çocukların "aşırı heves"i karşısında şaşkınlığa düştüğünü söylüyor. Hevesli insan, zevk için kendini bir etkinliğe adayan insandır; hevesli insan, "aşırı" sözcüğünün münasebetsizliğine hayrandır ve yaşamı bir zorunluluklar süreci olarak görenlere karşı çıkmak ona büyük mutluluk verir. Evet, zevk ve özgürlük hepimizin hakkıdır ama *fazlası da gereksizdir*, diye homurdanıyor aklı başında beyler.

Çocukları "kendi hallerine bırakırsak" zamanla hayvana dönüşürler yorumunu yapmak moda oldu. Bence bu eleştiri temelden yanlış. "Kendi haline bırakmak" dendiği zaman "el değmemiş bir ormana bırakmak" anlaşılıyor. Oysa, söylenmek istenen bu değil. Ben "kendi haline bırakmak" deyimini, "fuhşun" "işverenlerin" "karaborsacıların" ya da "diğer çocukların" insafına terk etmek anlamında kullanmıyorum. Benim anlatmaya çalıştığım şu: Bir çocuk, yalnızca kendine aittir ve bütün haklardan dilediği gibi yararlanabilir; yani istediği insandan istediği kadar sevgi alabilir; yani canı ne zaman, neyi öğrenmek istiyorsa onu öğrenebilir. Çünkü –nedeni oldukça basit– yalnız-

ca kendine ait olmak, sevmek ve öğrenmek, yaşamın en büyük zevkleridir ve bu zevklerden asla vazgeçilemez.

Çocuklarımızı okula göndermeyeceğimizi söylerken olaya nasıl baktığımızı herkesin bilgi ve görüşüne sunmuştuk: Olur olmaz bilgileri kafalarına tıkıştırmak zorunda bırakılmadıkları sürece insanların, sonsuz sayıda olasılığı değerlendirme fırsatı bulacaklarına inanıyoruz.

Çocukları rahat bırakalım; diledikleri gibi oyun oynasınlar, âşık olsunlar ve sevişsinler! Bizden istemedikleri boş ve anlamsız bilgilerle kafalarını doldurmayalım! Çocukların en büyük gereksinimi rahat bırakılmaktır. Onları *rahatsız* eden yeterince olay var. Çocukluk yıllarının yaşamın en güzel yılları olduğu kesinlikle doğru değil. Küçükler büyük korkular, son derece ciddi kaygılar ve bunalımlar yaşıyorlar. İtiraf etmeliyim ki onlara saygı duyuyorum; saygı duyuyorum çünkü kendilerini tehdit eden ve dehşete kapılacak kadar bilincinde oldukları bu tehlikeler karşısında son derece metin ve yürekli davranıyorlar. Doğumdan başlayarak yaşadıkları olayları özümleyebilmeleri için onlara zaman tanımalıyız. Yaşanı karşısında aynı şaşkınlığı duyan kimi yetişkinlere de. Bir kez daha belirtmekte yarar görüyorum; çocuk olmak, kendini kısa bir süre önce dünyaya gelmiş hissetmekten başka bir anlam taşımıyor.

Çocukları hiçbir zaman yüceltmediğimi bilirsin; genç sersemlerin sayısı, yaşlı sersemlerin sayısından daha az değil (her ne kadar kimi ergenlerde görülen aşırılıklar, bazılarına çekici gelse de). Kendimi yineleme pahasına, genç insanlar arasında, gençler kadar yaşlıların da bulunduğunu belirtmeliyim.

Fernand Oury, karşıt-okullarla ilgili bir araştırmamı eleştirirken, yetişkinlerin yasama görevini üstlenmek zorunda olduklarını belirtiyor (Oury, Paris Freud Okulu'nda öğretim üyesidir). Bu düşüncesini doğrulamak için bize iki olay aktarıyor: Geri zekâlı çocukların barındırıldığı bir yatılı okulda İvan diye biri varmış, çocukları korkutup sonra da büyük bir zevkle

onların ırzına geçermiş; başka bir okulda, oybirliğiyle Korkunç Guy'nin öldürülmesine karar verilmiş (tek bir muhalif oy çıkmış, o da Oury'nin kullandığı oymuş). Gerek *Sineklerin Tanrısı* ve *Öğrenci Törless'in Şaşkınlığı* adlı kitaplarda, gerekse Oury'nin aktardığı olayda çocukların bütün yaptığı, içinde yaşadıkları toplumun kurallarına uymak. Guy'yi Seine Nehri'ne atma kararını verebilmek için oylama yapmak gerektiğini çocuklar kimden öğrendiler acaba? Onlara "demokrasi"nin kurallarını kim öğretti dersin?

Evet, gerçekten de çocuklar acımasız yaratıklar; ama ne zaman acımasız olmayı öğreniyorlar biliyor musun? Toplum yaşantısına girer girmez, toplumun bireye karşı çıktığını anlar anlamaz. Bir insanın ölüme mahkûm edilmesi Oury'yi neden bu kadar ürkütüyor, anlayamıyorum. Sokaklarda dolaşmasını öneririm; hemen anlayacaktır ki Fransızların çoğu, en az onun çocukları kadar acımasız.

İvan, kendisinden daha zayıf olan çocukların ırzına geçiyor. Her gün bu işi yapan en az sekiz yetişkin İvan var Fransa'da. Yasalar da bu durumu değiştirmeye yetmiyor. Yasalar öldürmeyi, işkence yapmayı ve soygunu yasakladığı halde insanlar öldürülüyor, işkence görüyor ve soyuluyor. Bay Oury, size şu kadarını söylemekle yetineceğim: Yasa, onu çiğneme isteği karşısında bir hiçtir. Yasa, o saçma işlevini ne zaman yerine getirir biliyor musunuz? Ona karşı konmak *istenmediği* zaman.

Ne bir çocuğun ne de bir yetişkinin zarar vermesi yasaklanabilir (olsa olsa insan kendini bu zararlardan koruyabilir ya da insan, kendisine zarar vermek istemeyecek olanlarla ilişki kurabilir vb.). Toplumumuzda suç ve cezanın ne anlam taşıdığı konusuna girmek istemiyorum. Şunu bir kez daha belirtmekle yetineceğim: Çocukların, sütten çıkmış ak kaşık olmadıklarını, biz de biliyoruz. Çocukların rahat bırakılmasını istiyoruz ve bu yüzden, Rousseau'dan tek bir satır okumamış insanlar tarafından "Rousseau'cu" olmakla suçlanıyoruz. Başka bir suçumuz da iyimser olmak (bu, günümüzde, en ağır suçlardan biri olarak görülüyor), çocukları toplumun etkilerinden "korumaya"

çalışıyormuşuz, onların "doğal" gelişim sürecini yaşamalarını istiyormuşuz. Oysa, en şapşalımız bile (biz derken suçlananları kastediyorum) şu gerçeği anladı: Yeni doğan bir çocuk ya kaldırım kenarına bırakılır -ve şansı varsa bir dişi kurt tarafından emzirilir, şansı yoksa kimsesiz çocukları barındıran kurumların eline düşer- ya da toplumsallaşmış ailesiyle birlikte yaşayıp gider. "İnsan özgür doğar" ama çocuk değil.

Hamburg'lu öğretmenleri sevimli bulduğumu belirtmiştim; asiler içinde, onlardan başka hiç kimse çıkıp da "insan iyidir" diyememişti. Onlarla bizim aramızda zaman zaman kapışmalar, sürtüşmeler de oldu. Biz, psikanaliz ve bilişimle de çatıştık çünkü her ikisi de insana güvenmeme düşüncesinden yola çıkıyordu. Kaba hatlarıyla çizmeye çalıştığım bu dünyadan memnun olmak için bir neden göremiyorum. Buna karşılık, hiç kimsenin (Rousseau'nun da), insanın "doğal hal"ine ya da hatta "vahşi hal"ine dönmesi gerektiğini savunacağını sanmıyorum. Hem sonra herkes gibi Rousseau da, "iyi" ve "kötü" sözcüklerinin yalnızca ahlaki, yani toplumsal bir anlam taşıdıklarını çok iyi biliyordu. Sözümona "iyi" olan bir vahşinin sıfatı, "iyi" değil, olsa olsa sakin olabilir.

Bizi "Rousseau'culuk"la suçlayanların (aslında onlar, bu filozofu biraz yaşlı bulduklarını söylemek istiyorlar) bir türlü Hobbes'u aşamamaları insanı üzüyor doğrusu: "İnsan, insanın kurdudur." Oury yalnız olmadığını bilmeli; kuvvetli, hatta mutlak bir iktidarın kaçınılmaz olduğu, kötü yürekli sadistlere karşı toplumun güvenliğini sağlayabilecek tek gücün, bu nitelikleri taşıyan bir iktidar olabileceği düşüncesini savunan yalnız Oury değil.

Zorlayıcı toplumsal ilişkilere karşı çıkınca hep şu lafları dinlemek zorunda kalıyoruz: "İnsanoğlu yalnız başına yaşayamaz" ve "İnsanları dizginlemezsek herkes birbirini öldürür."

Marie, bu dar kafalı insanlarla uğraşmak ne yorucu bir iş, bir bilsen! Biz, ilişkileri bireylerin belirlediği bir dünyada yaşamayı seçtik. Bu ilişkileri kurarken mutlu olmayı amaçladığımıza göre neden birbirimize kötü davranalım? Küçük ya da büyük,

hepimiz başkalarının varlığıyla mutlu olmak istiyoruz ve tek yapmamız gereken, doğar doğmaz bizi sıkıştırmaya başlayan zorunluluklar çemberini kırmak.

Freud ve Alexandre Dumas'nın görüşlerini bir noktada birleştirmek hemen hemen olanaksız; bununla birlikte, çocukla ilgili değerlendirmelerinde çakıştıklarını görmek oldukça ilginç. Bu bölümün başında Freud'un görüşlerine yer vermiştik; Dumas'nın görüşleri ondan bir adım ileride: "Çocukların çoğu akıllıdır ve yetişkinlerin çoğu aptal. Eğitim konusunda tartışırken kesinlikle bu olgu dikkate alınmalıdır."

Dumas haklı çünkü -daha önce de belirtmiştim- çocuk, toplumsallaşma sürecini henüz tamamlamamıştır. Okulda öğrenilen şeylerin başka bir ortamda da öğrenilebileceği düşüncesine hiç kimse karşı çıkmadığına göre, okulun çözmeye çalıştığı da bu süre sorunu olsa gerek. Yani okulun bütün yaptığı çocuğa "zaman kazandırmak"tır; yani okul, bir yandan çocukluk süresini kısaltırken bir yandan da sorumsuzluk süresini uzatır. Kendi hacmimizi en kısa sürede, olabildiğince küçültmemizi sağlar. Eşi bulunmaz bir insan hülasası üretir okul....

11
Çünkü Seni Seviyorum ve Yitirecek Bir Şeyimiz Yok!

Bizler geleceğin ölüleriyiz. Ancak yaşamımızın belli bir süreye sıkışıp kalması bizi şimdiki zamana mahkûm etmiyor. Bir de geleceğimiz var. Seni, yalnızca bugün varolanın sınırları içinde değerlendirmiyorum. Tam tersine, her birimizin sonsuz sayıda olasılıkla karşı karşıya kalabileceğini bilmek, beni son derece mutlu ediyor.

Yitirecek ne var? İşler pek iyi gitmiyor ve hemen herkes bunun farkında... Ama kimsenin umurunda değil. Rönesans'la birlikte tarihin vektörü olarak kabul edilen "ilerleme" düşün-

cesi, değişkenliği değil değişmezliği savunuyor. Herkes hareket halinde olduğunu sanıyor (çağdaşlık) ancak hiç kimse, topaç gibi aynı nokta üstünde dönüp durmaktan başka bir şey yapmıyor; kendi ekseni çevresinde, birbirine hiç değmeden, birbiriyle hiçbir iletişim kurmadan dönen topaçlar... Kitle iletişim araçlarıyla kurulan "iletişim" de sistem içinde kurulan bir bağlantıdan başka bir şey değil.

Hiç olmazsa bu sistem ilginç olabilseydi... Ne gezer!

Öyleyse ben de başka bir şeyler yapmaya çalışırım. Bu o kadar zor bir iş değil. "Evet ama aç kalmayı göze alabiliyor musun?" Aç kalacağımı sanmıyorum. Hem sonra, sistem içinde yer alınca bütün temel gereksinimlerimin karşılanacağı güvencesini kim verebilir? Yani ben açlık korkusundan ölmektense açlıktan ölmeyi yeğliyorum. Ben tabansızın tekiyim ve hiçbir şeyden korkmak istemiyorum.

Kısacası ben, aptal bir insan olarak yaşamak istemiyorum ve senin yaşanabilir bir dünyada yaşamanı istiyorum. "Yalnız ve yalnız senin iyiliğin için her şeye katlanıyorum." Ne saçmalık! Bu dünyayı olduğu gibi kabul etmek gerektiğine, yani bu yaşanılmaz dünyaya katlanmak gerektiğine inanmak, senin iyiliğini düşünmek olabilir mi?

Dünyayı değiştirip değiştiremeyeceğimi bilmiyorum (bu konuda düşünmem gerekiyor) ancak kendi düşüncelerimi geliştirebileceğimi çok iyi biliyorum. Düşüncelerim, yani var olma biçimim; alışveriş yapma, yıkanma, oynama, yazma biçimim. Ne kadar yalın değil mi? Her zaman böyledir: Karmaşık görünen yalın, yalın olduğu sanılan da karmaşıktır.

Bütün toplumsal düzenlerde bizi sessizce ezen bu kuvvet, biz onun varlığını onayladığımız için var olabiliyor; işte yalın bir gerçek daha! Günlerce kafa patlattıktan sonra, sorunu çözmek için yapılması gereken şeyin inanılmaz derecede kolay olduğunu görüp rahatlamak da var. Sorunu çözmek için düşünmek, *düşünebilmek yeter.*

Özetleyelim: Okul, çocuklara gardiyanlık yapan bir kurumdur (ana babalar çalışırken onları gözetim altında tutar); toplumsal-iktisadi makinenin işlemesi için gerekli olan bilgileri onlara öğretir, itaati aşılar, eler ve rolleri dağıtır.

Bu yaklaşımlardan hiçbiri aklıma yatmıyor.

Gerçekten de pedagoji, "zamanımızın en büyük sorunlarından biri"; daha doğrusu bu işle uğraşan bir yığın insanı besleyenlerin en büyük sorunlarından biri. Ve biz, -şu bunalım döneminde-, büyük bir soğukkanlılıkla zavallı eğitim teknisyenlerini aç susuz bırakmayı düşünen bir avuç insan, onları ne kadar üzüyoruz, öyle değil mi? Haftada otuz dokuz saat ders verdikleri yetmezmiş gibi kalkmış onlardan çocuklara sevgi ve saygı göstermelerini istiyoruz. Olamaz! Bu kadarı da fazla! Bu konuda taviz vermeyecekler (hele bir de çürük öğrencilerle uğraştıktan sonra!..) Üstüne üstlük maaş bordrolarıyla alay ediyoruz! Deli miyiz ne?

Eğitimciler ne yapmak istiyorlar, biliyor musun? "Sistemi değiştirmek". Tam bir mizah örneği: Kendilerine uygulanan ücret sistemini eleştirmekten aciz olan bu insanlar sistemi değiştirecekmiş! Ne olağanüstü bir gayret, ne büyük bir özveri! Karşılığı parayla ödenen bu özveri ve sevgi karşısında duygulanmamı beklemesinler!

Okulda dayatılmak istenen o sığ ve iğrenç yaşam, hiç de öyle gülünüp geçilecek türden değil. Üstelik birkaç iyimser insanın öne sürdüğü gibi yaşamın sınırlı bir süresini de kapsamıyor. Çünkü terbiye etme işlemi, uzmanlar tarafından ve etkili yöntemlerle gerçekleştiriliyor: Şimdi sevimli, disiplinli, terbiyeli ve mutlu görünen öğrencilerin hemen hemen tümü ileride olay çıkarmamak için yerlerde sürünen korkak yetişkinlere dönüşecekler. Şimdi de göründükleri gibi olduklarını söyleyemeyiz; kimi duyarlı öğretmenler, öğrencilerinden saygı göremedikleri için mutsuz oluyorlar. Kendini savunmak için dudaklara takılan o gülümseme herkesi tuzağa düşürüyor. Benim niyetim ne barbarlığı öğütlemek ne de isyanı; hele kabalığı, hiç değil. Anlatmaya çalıştığım şu: Bir okulun ya da bir kışlanın bünyesinde

kalıp ona karşı tavır almak olanaksızdır. Çünkü kurumlaşmış ilişkiler, kendilerine karşı çıkan hareketleri de lekelerler. Çünkü karşı olmak köleliğin başka bir biçimidir. Tek yol DIŞINDA KALMAKtır.

Son günlerde, sık sık "okula karşı bir kitap yazıyordun, bitirdin mi?" diye soranları, bir de yazılı olarak yanıtlamak istiyorum: Ben, kesinlikle okula karşı değilim, okul beni hiç mi hiç ilgilendirmiyor. Benim bu kitapta anlatmaya çalıştığım, okula sırtını dönüp yokmuş gibi davranmanın yararları.

Okul, kendi yarattığı öfkeyle besleniyor, bu yüzden okulu eleştirmek istemiyorum. Rabelais, Montaigne, Rousseau ve Foucault'yu kullanarak beyinlerimize işkence yapıyorlar. Aline'i anımsıyor musun? İlköğretmen okulunda okuyordu ve bütün bir paskalya tatilini Illich'in *Okulsuz Toplum* kitabını konu alan bir ödevi hazırlamakla geçirmişti. Okul her şeyi midesine indirdikten sonra bir güzel sindirir. Yani bir anlamda, kendisini gelişmelere "uyarlar". Lise öğretmeni bir arkadaşım var; geveze öğrencilerini diğer tepkisel öğretmenler gibi cezalandırmıyor. O, çalışmak isteyenlere engel olma hakkının hiç kimseye verilemeyeceğini düşündüğü için, öğrencilerine *birlikte yaşama* notu veriyor. (Seni bağışlıyorum sevgili René çünkü sen harika bir insansın; umarım bu davranışını eleştirmem seni şaşırtmıyordur.)

Okul, acıdan başka bir şey vermez. Çocukların, ilgi duymadıkları için okuldan kaçmaları bizim benimsediğimiz tavırla çakışan bir biçim. Paul Rozenberg'in 1974 yılında *Temps Modernes*'de yer alan bir makalesine daha önce de değinmiştim; yazı şu tümceyle noktalanıyor: "Artık bir seçim yapmak zorundayız: Hangi okul değil; okul *mu* çocuklar *mı*?" Hiç kimsenin buna kafa yorduğu yok; çocuklar bir okuldan çıkıp öbürüne giriyorlar; ana babalar ise, az ya da çok dikkatli izleyiciler olarak, zavallı küçük gladyatörlerin arenada verdikleri bu kanlı mücadeleyi seyrediyorlar. Bütün bunlara çocuklarının iyiliği için katlandıklarını öne sürüyorlar. Çocukların, neden okula

gönderildiği konusunda başka bir değerlendirme daha yapmak istiyorum: Çünkü herkes çocuğunu okula gönderiyor (aslında, bu soruyu kendilerine hiç sormadıklarına eminim); hem sonra, çalışıyorlar ve çocuklarının "ayakbağı" olmasını istemiyorlar; bir de çocukları bir sorunla karşı karşıya kaldığında: "Sayım suyum yok, ben elimden geleni yaptım" diyebilmenin rahatlığını taşımak işlerine geliyor ve bu noktada olasılıklarla zorunluluklar çakışıyor: ne şans!

Okulu yalnızca eleştirmekle kalan bir yığın insan tanıyorum ve onları alaya almak istemiyorum. Onlar, son derece şiddetli eleştiriler yöneltip sonra da çocuklarını okula gönderiyorlar. Milli Eğitim'in çocuk üstündeki zararlarını konu alan ve aydınlar tarafından yazılmış yüzlerce makale ve kitap okudum!.. Bu düşünürlerden hemen hepsinin çocukları, diğerleri gibi, bakanlığın ikide bir değiştirdiği sistemden nasiplerini alıyorlar; değişmeyen tek şey, bu ana babaların da, diğerleri gibi çocuklarını okula "emanet etmiş" olmaları; evet, okula yani ev ödevlerine, notlara, cezalara, sınavlara... "İçimiz rahat değil ama başka ne yapabiliriz!" Ne yazık; soru işaretiyle değil, her zaman ünlemle biten bir tümce.

Çocuklarının çöplüğe atılacağı söylendikten sonra gerçeği anlayan ana babalar da var. Kimi çocuklar eğitim sistemine "uyum gösteremiyorlar". 1975 tarihli yönlendirme yasası, bu konuda saptanan standartların rastlantısal ve keyfi olduğunu resmen kabul ediyor: Egemen toplumsal modeller değişebilir ancak yine de standartlar varolan modele göre belirlenir. Bu kadar basit. "Okulda verilen eğitimi izleyemeyenler" için "özel koruma atölyeleri" açılıyor. Bu girişim, öyle sanıldığı gibi pahalıya mal olmuyor (çocuklar, "normal" işçilerin aldığı ücretten çok daha düşük bir ücret alıyorlar; işverenin ödemek zorunda olduğu sosyal sigorta bedelinde indirim yapılıyor vb.), üstelik, Robert Castel'in de belirttiği gibi atıklar toplanıp değerlendirilmiş oluyor. Yani makinenin enerji kaybı = sıfır. "Okul bir sistem olarak ele alındığında, onun normal işleyişine engel

olanların açıkça belirlenmesinde yarar olduğu görülecektir."[1] Bundan daha iyi ifade edilemezdi.

Evet ama kimi ana babalar sahibinin sesinden açıkça ifade edilen bu gerçeği anlayamıyor ve çocuklarını ne korkunç bir taşkırma makinesinin içine attıklarını anlamak için okuldan atılmasını bekliyorlar. Yeri gelmişken belirteyim: Büyük bir çoğunluk, çocukta görülen gecikmenin giderilebileceği palavrasına inanıyor.

Birkaç yetişkinin "gerçekleri anlayarak" çocuğunu okuldan alması, bence çok önemli ve umut verici bir olay değil. Çünkü bu tür olaylar, çoğunlukla tepkisel davranışlar olarak kalıyor. Ayrıca, bu kararı alan yine "yetişkinler". Bütün zayıf yanlarını bildikleri halde okulu savunan ana babalar tanıyorum: "Bir bilsen, bizimkiler öğretmenlerini ne çok seviyorlar"; bir yıl sonra aynı insanlar iyi bir koşut-okul aradıklarını çünkü "öğretmenin berbat bir insan olduğu" ve "çocukların ondan nefret ettiği"ni söylüyorlar. Çocuklarının mutluluğu için yapamayacakları yokmuş! Fırıldak gibi: Rüzgâr ne yana eserse onlarda oraya... Daha birkaç ay önce doğru buldukları gerçeği yadsıyıp tam tersini savunabiliyorlar. Bu tür insanların tutarsızlığı beni çok rahatsız ediyor. İyi bir şey yapabilmek için on on beş yıl dayanmak çok mu zor? Hangi konuda olursa olsun, yaptıkları seçimin bedelini ezilmeden ödeyen insanlara bayılıyorum. Ne yazık ki böylelerinin sayısı parmakla gösterilecek kadar az. İnsanlar, genellikle aldıkları kararları pranga gibi yıllarca peşlerinden sürükleyip duruyorlar; konu, acı veren düşler, üzücü fanteziler olsa neyse. İnsan iradesinin en büyük gizlerden biri olduğuna inanıyorum: Ne istediğini bilmek ve onun gerçekleşmesini istemek çok mu zor? Her adımda insanların önüne çıkan bu bataklık da neyin nesi? Neden insanlar, gömülüp gideceklerini bile bile, ondan kurtulmak için çırpınıp duruyorlar? Mutluluk hakkında bildikleri her şeyi neden dört duvar arasına hapsediyorlar? İnsanoğlu bu denli güçsüz ve yeteneksiz mi? Herkes, günün birinde kendine şu soruyu sormuyor mu: "Ben yaşamdan ne bekliyorum?" Büyük küçük, bütün

1. *La Gestion des risques*, Robert Castel, Editions de Minuit, 1981.

insanların, düşlerini gerçekleştirmek için yaşadıkları bir gezegende olmak isterdim. Bir düşünsene, yaşam ne büyüleyici olurdu! Elimizde ne varsa hepsini paylaşabilirdik: Filmler, pastalar, felsefe, müzik, bilim ve milyonlarca, milyarlarca düş...

Sevgilim, yalnız ve yalnız düşlerimiz için çalışmalıyız!

Biliyorum, insanın ne istediğini bilmesi o kadar kolay bir iş değil. Zaman alıyor. Sana da söylemiştim; küçükken okulu sevdiğimi sanıyordum (orduyu seven askerler de var...); aslında ben öğrenmeyi seviyordum (bana, bir şeyler öğrenmek istiyorsam mutlaka okula gitmem gerektiğini söylüyorlardı, ben de inanıyordum). Erkeklerin çoğu karılarını sevdiklerini sanırlar; aslında, onların sevdiği birinin kocası olmaktır. Bazıları, "işlerinden memnun" olduklarını söylerler; aslında, onların hoşuna giden başarılı olmaktır. Gerçekte neyi sevdiğini bilmek kolay bir iş değil. Hatta belki de insanlardan, bu konuda açık olmalarını beklememek gerek. Arkadaşlarımdan bazıları, çocuklarını vahşi kreş ya da anaokulu denen yerlere gönderirken "okulun el atmadığı bir buralar kaldı" dediler; daha sonra da konuştukları kadar açık davrandılar ve kesinlikle çocuklarını okula göndermediler. Buna karşılık, çocukları daha üç yaşındayken, okula göndermeme yemini eden düzinelerle insan, devlet okullarının o muhteşem kapıları açıldığında yelkenleri suya indirdiler.

Sonuç olarak pek az insan bu konuda doğru bir karar alabildi. "Çocuk adına karar vermek" zorunda kaldıklarını öne sürenler içinde kaç kişi, çocukları -kendi deyimleriyle- anlayabilecek yaşa geldiğinde, onları karşılarına alıp şu gerçeği açık yüreklilikle söyleme cesareti gösterebildi: "Bak canım, sana zarar verebilecek bir karar almaktan korktuğum için seni okula gönderdim; ancak günün birinde okuldan bıkarsan ya da sıkılırsan ya da hatta korkarsan, okula gitmeyebilir ve istediğin kadar bizimle birlikte kalabilirsin?"

İnsanların en büyük eksiği ne biliyor musun? Küstahlık! Şu "sağlık karneleri" olayını düşünüyorum; çocuklarını anaokulu-

na gönderen ana babalara her ay bu karneleri gönderiyor ve şu soruları yanıtlamalarını istiyorlar: Çocuğunuz nazik mi, güleryüzlü mü, itaatkâr mı, geçimli mi? Doldurulan karneler, düzenli olarak D.D.A.S.S.'nin ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun bilgisayarlarına gönderiliyor. Çocukların doğar doğmaz fişlenmesi karşısında kimse gıkını çıkarmıyor, kimsenin uykuları kaçmıyor. Ana babaların açıktan açığa polislik yapmasını herkes olağan karşılıyor. Bu olay, doğrusu benim midemi bulandırıyor. Yapayalnız olmadığımı biliyorum. Eğitimin kof bir sistem olduğunu anlayan ve çocuklarının orada çürüyüp gitmesini istemeyen birkaç kişi daha var. Onlar da benim gibi on beş yıl boyunca çocuklarını bu kurumun insafına terk etmek istemediler. En az on beş yıl süren bir vatani hizmet! Üstelik bu hizmeti tamamlayan bir insanın kendini toparlaması, istediği yaşam biçimini seçmesi de olanaksız. O, artık ömür boyu sakat kalmaya mahkûm. Savaşta her şey olabilir ve savaşan insanlar kendilerini fazla duyarlı olmamaya alıştırmalılar!

Eğitim hizmetine başkaldırmayı seçenler bunun bedelini ödediler, evet gerçekten ödediler; onlardan daha sonra söz edeceğim. Seninle benim yakamı bırakmasalardı avazım çıktığı kadar bağırırdım (sırf bu tatsız duruma biraz gülmece katmak için): "Özgürlükten yana eylemleri nedeniyle eziyete uğrayan her insan, Cumhuriyet topraklarına sığınma hakkına sahiptir" (27 Ekim 1946 tarihli Fransa Cumhuriyeti Anayasası'nın giriş bölümünden); yabancı bir insan gibi davranır ve bu ülkede kalabilmek için bize geçici ikamet belgesi vermelerini isterdim. Başka nereye gidebilirim ki? Her yerde eğitim var...

Okulu eleştiren ve reddeden ana babalarla ergenler, tavırlarını çok yalın bir dille ifade ettiler. *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı*'nda[2] Robert M. Pirsig, oğlunun: "Neden herkes evrensel çekim yasasına inanıyor?" sorusunu şöyle yanıtlıyor: "Kitlesel hipnoz yüzünden –bu hipnozun herkes tarafından bilinen saygın adı eğitimdir." İpnozculara karşı koymak sanıldığı gibi özel

2. *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yayınları, 2012.

bir beceri gerektirmiyor; itaat etmemeyi bilmek yeterli; yeni doğan bir bebek bile bunu kolayca yapabiliyor. Şu konuda beni iyi anlamanı istiyorum: Eleştirmekten söz ederken durumun kuramsal bir çözümlemesini yapmayı kastetmiyorum; pek çoğumuz, okulun zararlı bir ortam olduğunu, salt sezgilerimizden yola çıkarak kavradık. 1976 yılında Kayık'a gelen kadınlardan birinin yaşadığı şaşkınlığı anımsıyorum: "Sorup soruşturdum; aramızda, Illich'in kitaplarını okumuş olan tek bir kişi bile yok; bu hafta bir kitabını okumaya başladım: Görüşleri bizimkilerle çakışıyor!" Ben de henüz Illich'i okumamıştım ve bu kadının olayı, "düşünce akımları"nın çakışması olarak görmesi hoşuma gitmişti. Aslında herkes, orada bulunan bütün kadınlar ve erkekler yavrularını korumak isteyen "hayvanlar"dan farksızdı: Çocuklarının kendi gözleri önünde öldürülmesine katlanamadıkları için onların önüne geçiyor ve ölüme razı oluyorlardı. Okulun çocuklarını mahvetmesine kesinlikle izin vermeyeceklerdi ancak çoğu bu kararlılığı nasıl ifade edeceğini bilmiyordu. Sayımız az da olsa birkaçımız bu vahşi -ama tutarlı- iradeyi açıklamaya çalıştık. Ne var ki -gizlemeye gerek görmüyorum-, tartışmalardan çok hakaretle karşı karşıya kaldık.

Herkes her konuda seçimini yalnız başına yapıyordu ancak çoğumuz yapayalnız yaşamak istemiyorduk. Kimileri grup olarak adlandırılabilecek her tür oluşumun dışında kalmaya özen gösteriyordu. Geriye kalanlar birleşti. Jules Chancel, yetişkinlerle çocukların yeni ilişkiler kurma girişiminde bulunabileceklerini söyleme yürekliliğini ilk gösteren insan oldu. Daha sonraları koşut-okullar, başlangıçtaki amacından epey uzaklaştı; biz eğitim olayına hemen hemen hiç ilgi duymuyorduk; bizim istediğimiz, ana baba-çocuk, çocuk-yetişkin, kadın-erkek rollerinin dışına çıkmaktı. Her birimiz, çevremizde bulunan çocuklarla, yetişkinlerle ve kendi çocuğumuzla, toplumsal kurallar tarafından geçerli sayılan ilişki biçiminin *dışında kalan* bir ilişki kurmaya çalışıyorduk.

Çocuğunu okula göndermemek elbette aile, çalışma ve siyaset konularının bir kez daha gözden geçirilmesini gerektiri-

yor. Karşıt-okul ortamlarda birleşme yolunu seçenlerin hemen hepsi "ev" düşüncesini yeniden değerlendirmek istediler.

Tek tek bireyler olarak ve topluca sarsıntılı anlar yaşadığımız oldu ancak hepimiz şu temel noktada birleşiyorduk: Kendimize başka bir yaşam kurmadan çocuklarımıza başka bir yaşam veremeyiz. Bütün olayları topluca ele alma gereksinimi duyuyorduk; şiddete yer vermeyen bir doğumdan aldatmacasız bir ölüme dek... Bize karşı olanların küçümsedikleri yanımız da buydu işte: *Her şeyi* değiştirmek istiyorduk, o halde biz çılgın birer ütopyacıydık.

Elbette her şeyin değişmesini isteyecektik! Toplumun bize ne gözle baktığı, heyecanlı bir tartışma konusu olabilir ancak bizim tepkimizden yola çıkarak bir şeyler yapmaya çalışmak, nedense kimseye ilginç gelmiyor.

Direniş öyle durup dururken, aklına esti diye, heyecan olsun diye yapılmaz; her direniş gerektiği yer ve zamanda yapılmalı; her direnişin belli bir tutarlılığı olmalıdır. Kimileri, şu ya da bu yönetime karşı çıkmakla muhalefet ettiklerini sanıyorlar. Sol, iktidara geldi geleli her sabah çocukların eline pembe yalama şekerleri tutuşturuyor; oysa, o merhametsiz sağ iktidarda olsaydı zavallı çocuklarımız gözyaşı selinde kaybolup giderlerdi; Meclis'te çoğunluğu sağladıklarından beri öğretmenlerimizin hiçbir sıkıntısı kalmadı; herhalde gazino, fabrika, falan filan satın alabilecek duruma geldiler.

Anarşistlere gelince; koro halinde, benim düşüncelerime katıldıklarını ve kesinlikle devletin yıkılması gerektiğini haykırıyorlar. Bir dakika! Benim anarşist olmaktan başka özelliklerim de var. Devlete karşı olma düşüncesi son günlerde pek moda oldu ve kimi kez *Newsweek* bile bu konuda solcu anarşistlerle boy ölçüşecek yazılar yayımlıyor. Fransızlar da bu akımın gerisinde kalmıyor ve öncüler, büyük bir sabırla kitlelere şunu anlatıyorlar: Devlet olmasaydı bu hallere düşmezdiniz. Hayır! Bence devlet olmasaydı her şey eskisi gibi sürerdi. Topluma öylesine kalıcı bir disiplin aşılanmış ki... Devlet altı yaşına gelen bir çocuğun okula gönderilmesini buyuruyor. Bizim vur de-

yince öldüren ana babalarımız ne yapıyor? Yaklaşık on yıldan beri, daha dört yaşına yeni basmış çocukları okula gönderiyorlar.

Aslında toplum düşüncesinin kendisi sorgulanmalı. Tek tek bireyler olarak neden topluma gereksinim duyuyoruz? Bizi bir ağ gibi kuşatan ilişkiler dışında, daha farklı -ve yalnızca bireysel olmakla kalmayan- ilişkiler yaratamaz mıyız?

Büyük bir aldatmacanın kurbanlarıyız; bütün rejimler bizi *siyasi düzene* muhalefet edebileceğimiz konusunda ikna etmeye çalışıyorlar (bu anlamda, bütün yönetim biçimleri içinde en başarılı ve en baştan çıkarıcı olanı demokrasi). Oysa tek gerçek muhalefet, *toplumsal* muhalefettir.

İki binli yıllara ramak kaldı. Bereket versin uygarlıklar ölüyor. En iyiyi ve en kötüyü yaratmakta insanoğlunun üstüne yok; bu gerçeği kabul etmeliyiz. Her şey bir anda allak bullak olabilir; yarın, olaylara yaklaşımımız bugünkünden çok farklı olabilir.

Düşünmek ve yaratmak; bir kişi adına yapıldığında müthiş bir mutluluk, iki kişi adına yapıldığında ya müthiş bir mutluluk ya da küçültücü bir itaat. "Akılcı, birbirini anlayabilecek kadar akıllı, her biri kendi içinde bir bütün oluşturan ve doğal bakımdan birbiriyle rekabet etme eğilimi göstermeyen bireylerden oluşan bir toplumun yönetilmeye, yani yasalara ve şeflere gereksinimi olduğuna inanmak için hiçbir neden göremiyorum." Keyifle okunan kitabında ne güzel, ne doğru şeyler söylüyor Valérie Solanas.[3] Dünya, bir türlü şunu anlamak istemiyor: Bu ütopya, varsayıma dayanan bir gelecek değildir. *Bizler* başkaldırmaya başlayalı şunun şurasında birkaç yıl oldu ama yine de epey yol aldık.

Elimize yeni bir yontma kalemi alıp düşüncemizi yeniden yontabilir, zekâmızı geliştirebiliriz Marie. Hiçbir güç, bizi hiçbir şey yapmaya zorlayamaz. Her birimiz ne kadar özgür olmak istiyorsak, o kadar özgürüz. (Biyolojik ana baba kavramının ye-

3. *Erkek Doğrama Cemiyeti Manifestosu,* Valérie Solanas, Çev. Ayşe Düzkan, Sel Yayıncılık, 2002.

niden değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sen, beni kendine anne olarak seçtin; ben de seni biricik kızım. Ancak bu olayı genelleştirmek için neden göremiyorum. İnsan, başkalarının dünyaya getirdiği bir çocuğu pekâlâ her şeyden çok sevebilir.) Kader diye bir şey yok, küçüğüm. *Ansızın* karşı karşıya kaldığımız olaylar bile yeniden ele alınmalı, yeniden değerlendirilmelidir; o zaman, durup dururken ortaya çıkmadıkları görülecektir. Gerçeklik denen şey sürekli derinlere kaçıyor; onu, bizde yarattığı izlenime indirgemek giderek zorlaşıyor. Ancak hiçbir güç seni hiçbir şey yapmaya zorlayamaz. Senin için dünya, senin onayladığın dünyadır ve reddettiğin her bir şey, reddedilmiş bir şey olmaktan öteye gidemez. *Olan bitenler*, öz anlamıyla bir *geçiş*, bir ilişkidir. Hiçbir şeyin kendi başına bir anlamı yoktur. Her şey kıpırdar, hareket eder; sen de, dünya da. Anlamı olan tek şey harekettir.

Bir gün babam bana, *Lie-Tseu*'dan bir fabl anlatmıştı: "Bir adamın tek bir atı varmış. Bir sabah at kaçmış ve adam çok üzülmüş. Ertesi gün at, düzinelerle vahşi atla birlikte geri dönmüş ve adam çok sevinmiş. Oğlu atlardan birine binmek istemiş ancak düşmüş ve bir bacağını kırmış ve adam çok üzülmüş. Kısa bir süre sonra savaş çıkmış, topal oğlanı orduya almak istememişler ve adam çok sevinmiş..."

Umudumuzu yitirmemeliyiz: Bu kargaşa, bu çürümüşlük iyiye güzele gebe. Her birimiz kendimizi yeniden keşfetmeliyiz; varlığımızın tekil ve özel olduğunu; yalnızca hoşumuza gideni yapma düşüncesinin, bir gruba bağlı olma düşüncesinden daha zararlı olamayacağını...

Şu anlaşılması güç "çok ayıp!" karamsarlığının nedeni ne? Retz kardinali, "İnsanlar güvene değil, güvensizliğe inanıyorlar" diyor. Bankalar hırsızlığa, yasalar düzenbazlığa, anayasalar yetkinin kötüye kullanılmasına vb özendiriyor insanları... Biz, "...ve adeta mağrur, salhaneye koşanlar..."dan değiliz. Biz, kendimize güveniyoruz. Korkular nafile...

Bu kitabın sonuna geldik; kendimi biraz yorgun hissediyorum. Diyalektiğin d'sinden anlamayan pedagogların hoşuna

gitmek için başka şeyler yazmam gerekiyordu, farkındayım; onlar parlak lafları ve "üstesinden gelebilecekleri" eleştirileri severler. Ayrıca arada sırada "eğitim gazetecileri derneği"ne göz kırpsam, hiç fena olmayacaktı. Canım istemedi.

Bu yüzden sana bir mektup yazmayı ve bu arada, ilgi duyan insanları sohbetimize ortak etmeyi yeğledim. Bununla birlikte bu satırların, ister istemez sesimizi bütün insanlara ulaştıracağını biliyorum. Aptal olanlar benim kendilerini kışkırtmaya çalıştığımı sanacaklar; daha açıkgöz olanlar benim çok saf bir insan olduğumu düşünecekler. Varsın olsun! Bundan böyle bizim için önemli olan tek şey kendi yandaşlarımız: Hemen yarın başlayacağım kitabı onlara adayacağım. Bazı gerçeklerin, artık herkes tarafından bilinmesinde yarar görüyorum: Zorunlu eğitime karşı çıkan benden başka insanlar da var ve onlar, başka konularda olduğu gibi bu konuda da yalnızca kendileri için doğru olanı yapmaları gerektiğini çok iyi biliyorlar.

Yalnızca senin için doğru olanı yap, Marie. Küçücük bir bebekken bile seni asla ağlatmadım; her istediğinde sütümü emzirdim. "Doyasıya" beslendin, kuvvetlendin. Hiçbir şeyden yoksun kalmadın ve her zaman istemeyi bildin. Doğar doğmaz özgürlükten ve hazdan yoksun bırakılanlarla senin arandaki en temel fark bu işte! Dünya senin. Yalnızca gelecekte değil, bugün de...

Dayatılan "zorunluluklar" karşısında ister evet de ister hayır. Nasıl istersen öyle yap, canım yavrum.

Dizin

'68 dönemi 68
1515 Marignan Savaşı 175
1789 Devrimi 175

A
ABD 35, 48, 89, 114, 115, 158, 163, 175, 225
Af Örgütü 97, 98
Afrika 175
Agathon, Papa 183
ahlak 47, 62, 63, 111, 129
ahlaki 40, 57, 58, 94, 119, 131, 210, 215, 256
aile 26, 28, 29, 33, 52, 99, 114, 117, 170, 246, 266
aile yardımı 52, 114
Alkibiades, General 183
Almanya 158, 175
Amerika 175
anaokulu 34, 58, 96, 154, 228, 229, 264
anarşistler 53
Apollon 186
Ardoino, J. 147
Ariès, Philippe 107
arkadaş-öğretmen 57, 104
Arthaud 57
aşk 65, 111, 183, 184, 190, 192, 193, 194, 198, 200, 206, 207, 208, 209, 213, 249
Atala 135
Atina 200
Auchy-les-Mines 58
Avanzini, Guy 239, 241

Avrupa Parlamentosu 119
aylaklık 252

B
bağımsızlık 17
bakalorya sınavı 152, 154, 160, 175
Bakunin 62
Banga 25
Barère 52
baştan çıkarmak 183, 211, 212
Baudelot, Christian 66, 79, 146
Beethoven 168
Bertin, Jacques 20
beş yıllık planlar 85
Bettelheim, Bruno 103, 188, 246
Bienne, Gisèle 148, 159
bilgi aktarımı 25, 181
bilgiciler 62
bilgi-işlem 78, 164
bilimsel 40, 54, 58, 80, 157, 158, 177, 185
bilinçdışı 186
bilinçsizlik hali 251
bilişim 59
Binet 41, 168
bireyin varlığı 32
Blache, Jean-Pierre 39, 121, 160, 218
Blake, William 35
Bonneuil 61
Botticelli 175
Bourdieu 61, 63, 66, 87, 152
boykot 55, 68, 230
Bretécher, Claire 155
Brie-Comte-Robert 230, 233
Brunot 154
Buda 92
Buisson 47
buluğ çağı 194
burjuvazi 36, 63
bütünsel eğitim 62

C-Ç
Cambridge Üniversitesi 252
Carnegie Vakfı 225
Castel, Robert 262
Celma, Jules 194
Cenevre 48
C.E.T. 142
ceza 46, 95, 99, 100, 101, 103, 144, 240
Chancel, Jules 36, 67, 197, 266
Charlemagne 25
Chateaubriand 135
Chazal 43
Çin 59, 89
cinsellik 194, 203, 210
cinsel özgürlük 119, 195
cinsel suç 200
cinsiyet 70, 198, 213
Citron, Paic 25
Cleveland 114
Clotilde 66
çocuğun özerkliği 64
çocuk cinselliği 197
çocuk ruhu 107
çocuksevicilik 219
Colombani, Christian 209, 210
Konvansiyon 52
cool 120, 198
Coral olayı 208, 209

Corneille 175
Cuernavaca Manifestosu 37, 38
Cumhuriyetçi Parti 42

D
d'Alençon, May 70
Danimarka 35
Darwin 168
D.D.A.S.S. 209, 209, 265, 265
Delacroix 175
Delphoi Tapınağı 186
demokrasi 49, 89, 255, 268
demokratik 48, 49, 59, 85, 129, 138
demokratikleşme 87, 88
denetim 39, 48, 49, 51, 53, 69, 154
deney 128, 130, 141, 155, 175
devamsızlık oranı 18, 37
devlet 21, 26, 28, 29, 32, 36, 41, 48, 105, 152, 225, 230, 264
devlet memuru 152
devlet okulları 28
Dickens, Charles 35
dilbilgisi 157, 180, 190
dinsel 28, 58
direniş 230, 267
disiplin 21, 46, 57, 99, 119, 131, 148, 160, 230, 232, 267
disleksi 146
doğal hal 256
Drôme 211
Dufoix, Georgina 210
Dumas, Alexandre 257
Duneton, Claude 171
Duras, Marguerite 135
Durkheim 57

E
Echinger, Fred M. 252
edebiyat 152, 159, 174, 182
eğitim 11, 16, 18, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 47, 51, 52, 53, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 81, 85, 86, 88, 105, 114, 119, 123, 134, 143, 147, 151, 152, 154, 156, 160, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 190, 199, 201, 203, 205, 210, 212, 223, 226, 235, 237, 239, 245, 251, 260, 262, 265, 266, 270
eğitim çalışması 123
eğitimciler 105, 143, 174, 211, 235
eğitimcilik 130, 244
eğitim gazetecileri derneği 270
eğitim planı 245
eğitim sistemi 39, 45, 88, 143, 165, 177
eğitim yöntemi 105
Einstein 167, 168
ekonomi 64
elemek 79, 141, 174
ergen insan 204
Erikson 166
eşcinsellik 53, 206, 207
Establet, Roger 66, 79, 146
estetik 58
etimoloji 173
etkin yaşam 204, 237, 246

F
F.E.N. (Ulusal Eğitim Federasyonu) 156
felsefe 39, 101, 138, 160, 165, 212, 264
Ferry, Jules 47, 48
fizik 152, 172, 173
fiziksel 29, 57, 107, 191, 194, 245, 250
Foucambert, Jean 165
Foucault, Michel 4, 39, 44, 46, 50, 99, 261
Fouchet 85
Fourastié, Jean 178
Fox, Robin 169
Fransa 10, 11, 13, 15, 26, 31, 34, 35, 42, 49, 52, 56, 66, 117, 158, 163, 166, 169, 175, 238, 255, 265
Fransa Cumhuriyeti Anayasası 265
Fransızca Konuşulan Ülkeler Pediatrları Derneği 164
Fransız Devrimi 175
Freinet 123, 153
Freud 19, 186, 200, 243, 254, 257

G
G.A.M.I.N. 42
Garges-lès-Gonesse 229
gardiyanlık 124, 260
genel kültür 33
Géorgiques 62
Gide 115
Gilliard, Edmond 39, 224
gizli cinsellik 194
Godard 24
Golding, William 197
gözetim 44, 46, 47, 48, 60, 99, 100, 111, 132, 231, 260
gözetim ağı 100
gözetim altında tutmak 47, 99
gözetim memurları 231
Granny 176
Grass, Günter 135
Grévisse 180
grup analisti 147
Guyard, Jacques 36

H
Haby Reformu 85, 87
halk eğitimi 158
halk sağlığı 159
Halk Sanatları ve Gelenekleri Müzesi 235
Hall, Stanley 41
Hamburg 199, 245, 246, 256
Harry Franck Guggenheim Vakfı 169
hastane 10, 60, 91, 114, 123, 159, 222
Heisenberg 167
Hernu, Charles 50
Hıristiyanlık 27, 63
Hobbes 256
Holt, John 36, 110, 113, 117, 225
Hoyt, Donald 168
hukuk 43, 202, 239
Hutshnecker 42

I-İ
ideolojik baskı aracı 61
iktidar 100, 144, 163, 256
İktisadi ve Toplumsal Sorunlar Kurulu 222
ilerleme 59, 66, 258
iletişim 35, 55, 61, 63, 108, 141, 147, 167, 229, 234, 259
ilköğrenim 80
ilkokul 70, 79, 86, 105, 136, 142, 152, 171
Illich 4, 32, 38, 42, 43, 61, 163, 169, 261, 266
İngiltere 158
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 33
İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi 32
integralleme/bütünleştirme 166
IQ 83, 84, 168
İskandinav ülkeleri 35
İsveç 40
itaate zorlama 119
İtalya 35, 69, 158
İtalya Birleşik Metalurji İşçileri Federasyonu 69
İzlanda 35

J
Jacobson 141
Jacquard, Albert 163, 168
Jaknbowicz, M. 226

K
Kaf Dağı 35
kalıba sokmak 126
Kamaneff, Léo 115
karantina 24
kara tahta 24
karşıt-eğitim 65
kendi kaderini belirleme 123
kendini tanıma 184
kendisi olma 41, 241
Kilise 27, 46, 156
kimya 182
kitle iletişim araçları 54, 229
klasik edebiyat eğitimi 174
kolektif 47
Komünist Parti 52, 66, 165
konformist 62, 64, 143
Konstantinos 46
Korczak, Januas 98, 115, 116, 201, 202, 203, 238, 239, 243, 246
koşut-okullar 25, 26, 52, 67, 103, 203, 266
kreş 264
Krishnamurti 35
Ksenophon 25, 154
küçük burjuva 138
kültürel animasyon 221
Kültür Müsteşarlığı 51
Kundera 197
Kurtarılmış Okul 156

L
laik okullar 167
La Ruche 53
Lévine 164, 165
Lévitan 25
liberal 45, 48, 89, 125
Lichtenberg, G.C. 162, 196
Lip fabrikası 233

lise 14, 15, 22, 61, 78, 86, 96, 136, 138, 152, 160, 181, 230, 231, 232
Lobrot, M. 147
Louis, XIV 175
Louis, XV 175
Louis, XVI 175
Louis, Aziz 175
L.S.D. 188, 236
Lyon II Üniversitesi 239

M
Maginot Hattı 22
Mannoni, Maud 61
Marx, Karl 25, 52, 166
matematik 152, 165
Metrodoros 189
Meyer, Philippe 43, 44, 51, 52
Michelet 65
Milgram deneyi 130
Milgram, Stanley 126, 127, 128, 129, 130, 131, 149, 155
Milli Eğitim Bakanlığı 41, 51, 75, 78, 80, 82, 85, 229
Milli Eğitim Federasyonu 138
Milli Eğitim sistemi 28
Mısır 174
M.L.A.C. 152
M.L.F. 18
modern 26, 50, 64, 79, 98, 135, 147, 170, 200, 225, 226
modern ana baba 126
modern psikoloji kuramı 200
Molineau, Jean-Huges 28
Montaigne 190, 261
müdahalecilik 240
mülkiyet 114
Mumfort, Lewis 237
mutlak kuşkuculuk 42
mutluluk 33, 38, 46, 55, 60, 70, 103, 134, 143, 180, 189, 221, 236, 246, 248, 253, 268
müzik eğitimi 170

N
Nantes Akademisi 161
Napolyon 50
Nathan 70, 173
Neill, A.S. 4, 103, 126, 153, 236, 252, 253
Neptün 164
nevrotik 228
nevroz 19, 228
Newton 252
New York 142, 169
ne yapmalı 155, 204
Nietzsche 62, 93, 237
Nixon, M. Bay 42
nörolojik 146

O-Ö
Ohm yasası 172
okul fobisi 226, 227, 228
okul nevrozu 121
okul sistemi 88
okulsuz toplum 32, 42, 261
okuma yazma 21, 29, 33, 146, 158, 159, 163, 170, 176, 177
ordu 51
Orsay Hastanesi Çocuk Hastalıkları ve Sağlığı Servisi 222
ortaöğretim kurumları 28

ortaokul 79, 154
otantik eğitim 147
otorite 49, 122, 126, 129, 144, 147, 149, 241
otoriteye itaat 129, 131, 155
otoriteyi yadsımak 129
Oury, Fernand 157, 254, 255, 256
oyun 115, 122, 144, 211, 220, 222, 234, 235, 236, 247, 254
ödev 63, 65, 96, 148, 169, 261, 262
öğrenim yardımları 86
öğrenme nesnesi 140
öğretim hizmeti 20
Öğretmenler Kurulu 136
Öksüzler Yurdu 238
ölüm kalım hakkı 132
özdeşleştirme 45
özel eğitim birimleri 85
özel eğitim kurumu 29
özel okullar 26, 27, 28, 29, 53, 105, 156
özerk 17, 36, 63, 134, 207, 241
özgürlük 17, 20, 92, 103, 104, 113, 116, 119, 157, 195, 198, 211, 237, 253
özgürlük duyguları 198
özgür okullar 53
özyönetim 151, 158
özyönetim liseleri 158
özyönetim okulu 151

P
Papin, Denis 175
paranoya 104
Paris 34, 41, 60, 134, 148, 158, 175, 254
Paris Freud Okulu 254
Paris Havzası 175
Pascal 135
Passeron 61, 63, 66, 87, 152
pedagog 19
pedagoji 121, 145, 155, 160, 165, 166, 201, 235, 246, 251, 260
pediatri 164
Pers 174
persona 109
Piaget 41, 108, 166, 167
Picasso, Pablo 175
Pirsig, Robert M. 265
Piveteau, Jacques 156
Platon 154, 183, 200, 206, 207
platonik aşk 200
polis 43, 51, 124, 203, 208, 235
politeknik 163
Pré-Saint-Gervais 148
proje 42
proletarya diktatörlüğü 66
Prometheus 188
Proust 175
psikanaliz 193, 256
psikiyatri 10, 42, 43, 123, 159, 208, 210
psikolog 86, 201, 234
psikoloji 127, 164, 186, 200
psikolojik 40, 42, 104, 131, 186
psiko-motor 167
psikoterapik 228
psikotik 42, 61, 146, 208, 214
psişedelik 221
Pygmalion 141

Q-R
Québec 145
Rabelais 238, 261
Racine 175
readaptasyon 61
Reggea 45
Reimer, Everett 67
Riesman, David 56, 132
Rochefort, Christane 32
Romalılar 149
Rönesans 258
Roorda, Henri 172
Ropert, Suzanne 122, 124, 125, 126, 204
Rosenthal, R. 142
Rouge, Secours 18
Rousseau 255, 256, 261
Rozenberg, Paul 54, 261
Ruche 53, 158
Rus ruleti 236

S-Ş
sağlık 29, 32, 42, 53, 114, 132, 159, 264
sağlık işleri 159
Saint-Nazaire 158
sanat 63, 248
Santé Hapishanesi 20
Scelles, Jean 44
Schiff, Michel 83, 84
Schmid, Jakob Robert 57, 104, 199, 200, 251, 253
Sebbar, Leyla 218
seçmecilik 87
Seine Nehri 255
sendikalar 35
serbest metin 194
seri üretim 46
Sigala, Claude 208, 209
Silberman, Charles 225
sistem 48, 49, 114, 181, 259, 262, 265
siyasal iktidar 57
siyasal otorite 49
siyasal sistem 49
siyasal toplum 57
siyasal yaşam 49
siyaset 47, 67, 157, 266
sınav 46
sınıf 75, 79, 97, 137, 140, 143, 148, 155, 160
sınıf mücadelesi 156
sınıfta kalma 79, 80, 85, 86, 177
Skinner 166
S.M.I.C. 75
Sokrates 145, 183, 200, 206
sol 13, 35, 52, 54, 67, 84
Solanas, Valérie 268
Şölen 183, 200
Sophie-Germain 94
sosyal güvenlik 32, 143
Sosyal Güvenlik Kurumu 265
sosyal hizmet uzmanları 211
Sosyalist Parti 36
Sparta 200
SSCB 245
Stalin, Josef 175
standart 45, 167
standart derecesi 45
standart testleri 167
standartlaşma 43
standartlaştırma 44, 45, 46, 121

Stirner 62, 190
suç ve ceza 255
Sulivan, Jean 53, 189
Summerhill 103, 110, 153, 166, 252, 253
sürekli eğitim 164
şiddet 40, 117, 196, 229, 240

T
tamamlanmamışlık hali 244
Tamina 197
tapon kültürü 182
tarama yöntemi 42
tarım işçisi aileleri 81
tarih 27, 64, 138, 139, 152, 174, 182, 210
tatil ödevi 169
tek tip okul 85
telematik 164
telepati 186
temel eğitim 34, 170
teneffüs 25, 93, 94, 97, 155, 160, 234, 235
terbiye etme 41, 260
Thélème Manastırı 238
Theodosius 46
Timus 251
Tolstoy 168
Tomkiewicz 201
toplum 13, 19, 20, 32, 51, 58, 59, 62, 63, 68, 93, 119, 131, 141, 164, 169, 178, 197, 204, 211, 227, 242, 245, 246, 247, 268
toplum düşüncesi 268
toplum düzeni 197
toplum yaşamı 141
topluma kazandırma 224
toplum bilimleri 43, 142
toplumsal değerler 58
toplumsal deneme 54
toplumsal denetim 48, 49, 51
toplumsal düzen 120
toplumsal eleme 85
toplumsal ilişkiler 124, 234, 256
toplumsal konum 150, 152
toplumsal kurallar 266
toplumsal model 111, 262
toplumsal muhalefet 268
toplumsal rol 150
toplumsal sınıf 80, 86
toplumsal sistem 118
toplumsal yaşam 174, 215
toplumsal-iktisadi makine 260
toplumsallaşma 257
toplumsallaştırıcılık 215
toplumsallaştırma 62
toplumsal-mesleki kategori 80
Torino 18
totaliter kurum 159
total nevroz 228
Tournier, Michel 145
tüccar devlet 52

U-Ü
Üçüncü Dünya 170, 237
Üçüncü Dünya Savaşı 237
üniversite 15, 83, 217
üretim-tüketim 246
ütopyacılar 84, 185
uzmanlaşma 63

V
vahşi hal 256
vahşi kreş 264
vahşi okullar 25
Valium 97
Varşova 116
Vermeil, Guy 164, 165, 222
Vietnam 18
Vitruve 151
Voltaire 175

W
Watergate 48
Watt 25
Wyneken 199, 200

Y
yabancılaşma 24, 35, 147
Yardımlaşma Sandığı 22
yasalara uyma ahlakı 49
yatıştırıcı psikoşirürji 132
Yehova 164
yeni sol 54
yetişkinler iktidarı 196
yönetim 36, 42, 129, 268
yönlendirme 42, 43, 58, 145, 168, 169, 262
yorumlama 33, 40, 251
yükseköğrenim 38, 75, 77, 78, 113, 152, 163
yüksek yönetici okulu 163

Z
Zanda, Jean-Louis 210
zaman 12, 13, 14, 16, 24, 26, 28, 32, 35, 40, 46, 47, 49, 53, 55, 58, 59, 60, 70, 72, 76, 77, 81, 88, 96, 97, 99, 102, 109, 110, 115, 116, 129, 134, 136, 138, 139, 141, 142, 145, 148, 150, 152, 154, 155, 156, 158, 169, 170, 173, 174, 178, 179, 183, 185, 187, 191, 192, 195, 200, 203, 204, 211, 214, 220, 221, 222, 223, 234, 235, 236, 239, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 262, 269, 270
Zeidler, Kurt 200
zekâ 36, 41, 43, 55, 82, 83, 84, 115, 141, 142, 166, 167, 173, 180, 249, 250
zihinsel 65, 100, 107, 132, 187, 243, 245
Zola 180
zorunlu değiş tokuş 111
zorunlu eğitim 16, 35, 163, 177, 184, 199

Der: Hüseyin Köse
Flanör Düşünce

İnceleme/Der: Hüseyin Köse/496 sayfa/ISBN 978-975-539-691-0

Modern kentlerin insanı görünmez kılan cümbüşü içinde "görünür olma" arzusunun görkemli bir tirada ihtiyacı vardır daima. Özellikle de yüzeysel yerleşiklik cehenneminin her yeri sardığı bir dönemde... Var olmak algılanmış olmakla lanetlenmiştir artık ve boş zamanlarının erdemini hesaplı kesinliklere kurban etmiş bir uygarlığa inat, zamansızlığın efendisi olan aylaklığın esaslı bir övgüsü yapılmalıdır şu halde. Dahası, böyle bir övgüye her zamankinden daha fazla arka çıkılmalıdır. Çünkü aylaklığın erinci, düzenin ve mutlak değişmezliğin değil; rastlantısallığın ve apansız karşılaşmaların hesapsız harcama kalemine kayıtlıdır. Yersizyurtsuzluğun güven telkin etmeyen ama özgürleştiren toprağına buyur edilmiş her düşüncenin yolu er ya da geç aylaklığın muazzam bakışının gücüyle kesişmek zorundadır. "Asla yerleşmeyin!" der o kadim yargı, gezinmenin sonsuzluğa kapanan döngüsünde kalın hep; çünkü ancak oradayken ve onunla birlikte kazınır bilince saplanıp kalmış sabit yargıların kökü. Değil mi ki, gösterişli boş zamanların yüzeyinde biriken görüntüde, gezgin düşüncelerin boş inançları boşa çıkaran kilden anıtı yükselir. Düşüncenin kilden anlatısıdır bu; tasarlanmış, ince ince düşünülmüş her düşünce gibi çabucak dağılıp gitmelidir; yabancılaşmış ve yabancılaştırıcı güvensizliğin karşısında aylağın temsil ettiği şey de tastamam budur işte: kalabalıktaki adamın muhayyel varlığının ete kemiğe bürünmüş silueti... Çağın örselenmiş belleğinde, düşüncenin sonsuza dek kayboluşuna karşılık, sonsuzlukta kaybolmanın düşüdür asıl doğrulanmayı bekleyen de. Öznesi aşınmış bir tahayyül gücünün yeniden ve geri dönüşsüz biçimde peşine düşülmesine; dahası, böylesi bir aranışın hiç bitmeyecek öyküsüne odaklanıyor elinizdeki kitap. Bu nedenle de zamanla değişen, başkalaşan algılama ve görme biçimlerinin mahiyetini kavramaya çalışırken, yolu üzerinde karşılaştığı her çarpık imgeyi sürekli biçimde çağcıl bir içtihada tabi tutmayı alıyor gündemine. Ezcümle, yer değiştirme itkisinin yersizyurtsuzluğa yazgılı serüveninin felsefi/sosyolojik yörüngesi etrafında kümelenmiş bir dizi toparlayıcı, çerçeve kurucu metni bir araya getiriyor Flanör Düşünce. Elinin altındaki dünyayı son derece çekilmez ve dayanılmaz bulan huzursuz bilinçler, bilgisizlikle ve büyük bir aymazlıkla sürdürülen bir hayata esaslı bir güzergâh arayanlar için son bir öneri: Çünkü yol, belki de esirgenmiş mutluluğun kol gezdiği bir dünyada "gitme"nin ayakucuna dek inen bir kelimedir. Belki de dur durak bilmeden akıp giden bu tekinsiz gidişe en iyi onun içindeyken ve "yolda"yken katlanılabilir, tıpkı yalnızlıkla ancak bir başınayken baş edilebileceği gibi...

Arif Dirlik
Küreselleşmenin Sonu mu

İnceleme/Arif Dirlik/288 sayfa/ISBN 978-975-539-701-6

Yaşadığımız dünyada eskiler sonlanırken yeniler başlamıyor...
İnsanlığın kadim ikilemi tekrarlanıyor: Kaosun getirdiği belirsizlikten doğan hüzünlü umutsuzluk ve aldatıcı dinamizmden kaynaklanan rahatsız edici Panglosyan kutlamalar...
Dünyanın en önemli Çin uzmanlarından, "global modernite" kavramının mucidi Arif Dirlik, uzun sürmüş birikimin ışığında küreselleşmenin modernite ile ilişkisini, kurumlarını, uygarlıklarını, yerlerini sorguluyor ve sonlanmayacak sanılan küreselleşmenin bitişini anlatıyor:
"... Sonlanmakta olan modernite değil, bu haliyle Avromodernitedir, yani, global
hedeflerini realize etmek isterken kendisini yadsıyacak konuma gelen modernitenin iki
yüzyıllık Avro/Amerikan egemenliğidir." ... "Bir kavram olarak 'global modernite,' ortaklıktaki farklılık (veya farklılıktaki ortaklık) durumunu yakalamayı hedeflemiştir; bu hedef, ulusal veya uluslararası düzeyde gündelik politikayı harekete geçiren zıtlıkları üretmekle kalmayıp, aynı zamanda bunları anlamak için gerekli kavramsal aygıtların aranması çabalarını da kapsamaktadır. Benim bu terimi kullanırken temel aldığım anlam, kapitalist modernite tarafından biçimlenen bir dünyada yaşarken, küresel bir kapitalist ekonominin evrensel talepleri ve gerekleri ile buna yönelik yerelleşmiş kültürel talepler arasındaki birçok yüzleşmede, esas belirleyici olan ve yeniden işleme uğrayan modernitenin kendisi olduğudur. Modernitenin parçalara ayrılışı modernitenin sonu olarak algılanabilir; tarihselleştirilmesi için de bir fırsat sunabilir, şu anda hangi konumda olduğunu tanımamıza yardımcı da olabilir ve bugünkü uygun bir noktadan geçmişe ışık tutar..." Arif Dirlik, Küreselleşmenin Sonu mu

Joseph Heath & Andrew Potter
İsyan Pazarlanıyor

İnceleme/Çev. Tamer Tosun/352 sayfa/ISBN 978-975-539-711-5

Tüketim dünyasında yaşıyoruz. Kapitalizm var olmak için sınırsız, hedefsiz ve insafsız bir tüketimi körüklüyor. Kültürel gıdalarını, arzuları yönlendiren, hatta yoktan var eden, reklam sektöründen alan kitleler aynı giysileri giyip, aynı müzikleri dinleyerek, aynı turistik mekânlarda sürüler halinde dolaşarak özgürlüğün tadını çıkarıyor!

Sözde çeşitlilik sunan günümüz büyük şirketler dünyasının insanları soktuğu tek-tip giyim ve yaşam tarzına karşı durmak amacıyla kimileri ayrıksı saç şekilleri, giysiler, duruşlar ve tarzlar benimsedi. Kimileri el değmemiş müziklerin peşine düştü, kimleri ayak basılmamış yerlerin. İçlerindeki isyanı gösterdiler böylece. Bir karşı-kültür yaratarak sistemin dışına çıktıklarını düşündüklerinden, dünyayı değiştirmek için politik eylem çağrılarına kulak vermediler. Renkliydiler, heyecanlı ve yaratıcıydılar.

Şimdiye kadar girdiği her çağa, her toprağa ve yaşam tarzına uyum sağlamada olağanüstü bir yetenek sergileyen kapitalizm bu meydan okumayı da kendi lehine çevirmeyi başardı, başarıyor. Bir isyan piyasasının oluştuğunu bile söyleyebiliriz. Artık isyankârlar için her tür tüketim malı, ayakkabılar, giysiler, takılar, müzikler, bakir topraklara alternatif turlar bulmak kolay. Bohem muhitler "in" oldu... Sonunda gelip şu sorulara takılıyoruz: Hakiki isyan, mücadele, direniş ve devrim imkânı kalmadı mı artık? Kapitalizm her karşı çıkışı piyasanın yeni bir metası haline dönüştürüp yine bize mi satacak? Bu kısır döngüden kurtulmanın bir yolu yok mu? Buraya kadar mıydı yani?

İşte Joseph Heath ve Andrew Potter *İsyan Pazarlanıyor*'da hem hikâyenin devamını anlatıyor bize hem de bu sorulara yanıt bulmaya çalışıyor.

Gülay Er Pasin

Vampirin Kültür Tarihi

İnceleme/480 sayfa/ISBN 978-975-539-722-1

Günümüz sinemasında, edebiyatında, televizyon dizilerinde ve çizgi romanlarında hep başköşeye oturmuş, çarpıcı bir görsellikle sunulan ve çelişkili özellikleri bünyesinde barındıran vampir, popüler kültürde her geçen gün artan oranda bir arzu nesnesine dönüşüyor.

Bilincini, hafızasını, dolayısıyla insanlığını tamamen yitirmemiş bu şeytani gece yaratığı irade sahibi, acı çekebiliyor ve zamanla baş etmeye, ölümsüzlüğüne anlam bulmaya çalışıyor; tanrıyı arıyor ve varoluşunu sorguluyor. Yaşayan bir ölüdür o. Ölümsüzlüğüyle çaresiz, güçleriyle kudretlidir. Gecede yaşamaya mahkûmdur ve her gece yaratığı gibi hem korkuya hem de şehvete, arzuya ve heyecana davetiye çıkarır. Zaten vampirin bu kadar ilgi görmesinin nedeni de böylesine derin çelişkilerin yaratığı olmasından geliyor.

Marx, kapitalist sistemde emekçinin sömürülmesini vampirin kan emmesi metaforuyla açıklayarak vampir imgesini olağanüstü zengin bir alana taşımıştır. Vampir gibi sermaye de yaşayan ölüdür, emekçilere geçirdiği dişleriyle artı-değeri emer damarlarından. Kanını emdiği kişi üzerinde hipnotik etki yapar vampir, tıpkı sermaye gibi.

Vampirin Kültür Tarihi, ölüm korkusu, ölüm ötesi, ruhun biricikliği, ölümsüzlük düşü gibi insanın en temel korkularını ve arzularını simgeleyen vampir karakterinin hangi kültür örüntüleriyle bugünkü kavranışına vardığını anlama çabasının ürünüdür. Aynı zamanda bir kültür tarihi olarak da okunabilecek bu kitap, dünyaya döndüğü andan itibaren vampirin kan izlerini takip ederek ona varlık kazandıran temel insani sorunlara eğiliyor.

Burcu Canar

Tuhaf Alan

Sessizlikten İletişime Bir Sahneleme Denemesi

İnceleme/272 sayfa/ISBN 978-975-539-733-7

Tuhaf Alan, okuru sessizliğe yazmanın tanıklığına çağıran bir sahneleme denemesidir. Sessizlikle yola çıkan bu yazı, bilinmeyen kılıklara bürünürken yazı üzerinde yavaş yavaş sessizliği yitirmenin yolunu da gösterecektir. Karşınızda Bakhtin olmayan bir karnaval, kelimeyi oyuna getiren bir yazım ve aktörler yerine filozoflar vardır. Sahneleme; yazının üzerinde Nietzsche'yi dipsiz kuyulara çıkaracak, Artaud ile metni yarıda kesecek, Deleuze'ü es geçecek, Heidegger'i elinde kitaplarıyla ortada bırakacak, Derrida'ya varmayı sürekli olarak erteleyecek ve Blanchot'yu her an uzaklaşmak üzere ziyaret edecektir. Böylesi bir yazımın buluşma yeri Beckett, "Derrida'nın yazılamayan"ı olarak kendini gösterirken Tuhaf Alan yolculuğu bir ileri bir geri giden bir yazıya yaklaşacaktır.

Bir yazı düşünün, her türlü okumaya davet ederken "Tuhaf Alan sizin okuyacağınız gibi değildir" desin. Bir sessizlik düşünün, yeni bir sessizlik değil diye yazıya çıksın. Bir iletişim düşünün, sahneye çekilsin. Bir sahne düşünün, sahneleme diye sahne arkasında kayboluversin...

Metnin sunuşunun yerine geçen üç perdelik bir oyunla, yazıya geçmenin sürekli hazırlığını gösteren bir akortla, giriş ve çıkışla işaretlenen bir alanla ve açıklama yapmamak üzere yazılmış bir sözlükle karşılaşmaya hazırsanız Tuhaf Alan için yazıdan şöyle bir geçen seyirciden fazlasısınız.

Tuhaf Alan'da "Yazı demeye bin sahne isteyecek" SESSİZLİK sizi bekliyor. Hoş geldiniz!

Nilnur Tandaçgüneş

Ütopya

Antik Çağ'dan Günümüze "Mutluluk Vaadi"

İnceleme/368 sayfa/ISBN 978-975-539-739-9

Ütopyanın değeri, uygulanabilirliğinden ve güncelliğinden değil, içinde taşıdığı özlem itkisinden ve olası gelecekle olan ilişkisinden kaynaklanır. Gücünü ise eleştirelliğinden almaktadır. Onun hiçbir yerdeliği, içimizdeki arama arzusunu kışkırtmaktadır. Bütün bu mükemmellik anlayışına karşın herhangi basit bir hayali yer değildir sahip olunan; kendine özgü tarihi ve karakteri olan bir bakış açısıdır söz konusu olan. Tam da bu nedenle tasvir edilen sözde tamamlanmış mükemmellik hali içinde dahi aslında insanlık için erişilemeyecek bir yer de değildir ütopya. Çünkü Pandora'nın Kutusu'ndaki umut, ütopyanın tözünde yaşamaktadır.

Kitle kültürü teorilerine, öznenin metalaştığı, gerçeğin de ancak temsiline dönüşerek varlık gösterdiği, yeni bir toplumsal yapının oluştuğu önermesi hâkim. Bu nedenle ideolojik yönüyle siyasi politiğin, edebi yönüyle de sanatsal üretimin, çağlar boyu ilgi odağı olmuş ütopya kavramının fantezi üretimiyle ilişkisi ayrı bir öneme sahip. Günümüzde ütopyanın taşıdığı ütopik işlev, iktidara talip olmayan ve hatta ona hizmet eden politik ekonominin bir parçası haline getirilerek sonsuza kadar sürüp gidecek bir fanteziye dönüştürülüyor. Kitle iletişim araçlarının yeniden üretilen bu kültürel kodların yayılma sürecine aracılık ettiği toplumsal düzende, ütopyanın sahip olduğu ütopik işlevin biçim olarak nasıl tüketim kalıplarına döküldüğünü anlamak kolaylaşıyor. Öte yandan, siber kültürde ütopyanın ölümsüz olan tözsel değerinin kendine yeni yaşam formları bulduğu demokratik açılımları göz ardı etmemek lazım.

İnsanlığın mutlak mutluluğa dair beslediği umudu ve bunun yanı sıra değişime ve gelişime duyduğu özlemi temsil eden ütopya gibi tüm çağlara direnme pahasına antikiteden beri varlık gösteren bir kavramın sınırları nerede başlar, nerede biter; ya da sınırlanabilir mi? Düşünce praksisi olarak taşıdığı değer nedir? Elinizdeki kitap, bu soruların yanıtını ütopya metinleri ve kültür kuramları ışığında siyasetten edebiyata, felsefeden sosyolojiye, iletişimden antropolojiye, sanattan psikolojiye metinler arası bir yolculuk izleğinde cevaplamaya çalışıyor. Ayrıca, ütopya külliyatına olduğu kadar kültür sosyolojisine de ilgi duyan okur için zihin açıcı bir perspektif sunuyor.

Michel Foucault
Akıl Hastalığı ve Psikoloji

İnceleme/112 sayfa/ISBN: 978-975-539-743-6

1950'li yılların ilk yarısı Foucault için, felsefi çalışma dönemi olduğu kadar, aynı zamanda edebiyatı, psikolojiyi ve psikiyatriyi yakından inceleme fırsatı bulduğu bir dönem de olmuştur. Nitekim 1952 ve 1953 yıllarında sırasıyla psikopatoloji ve deneysel psikoloji alanlarında eğitim görüp diploma almış ve sonra SainteAnne Hastanesi'nde Lacan'ın seminerlerine katılmıştır.

Michel Foucault, ilk olarak 1954 yılında yayımlanan ve 1962'de gözden geçirilmiş ikinci basımı yapılan Akıl Hastalığı ve Psikoloji adlı bu ilk kitabında, "psikolojinin ancak deliliğin kontrol altına alınabilmesiyle mümkün olduğunu" ileri sürer. Ortaçağ ve Rönesans, deliliği tanrısal bir gücün dışavurumu ve aklın daha üst bir aşaması olarak görüp yüceltirken (Erasmus, Deliliğe Övgü), Klasik Çağ'da deliler, diğer suçlularla bir tutulup akıl hastanelerine kapatılmaya başlanır. Böylelikle deliliği "anlama" çabası yerini "zapt etme" çabasına bırakacaktır.

Kitabın ilk bölümü Foucault'nun, Freud'a ve psikanalitik geleneğe başlarda duyduğu ilgiyi yansıtırken, 1962'de genişletilip tekrar yazılan ikinci bölüm, Foucault'nun düşüncesinde dramatik bir değişimi ortaya koyar. Deliliğin tarihini, toplumsal ve kültürel bir çerçevede inceleyen Foucault, kendisini psikanalitik geleneğin dışında konumlandırır ve daha sonraki çalışmalarında hâkim olan Freud eleştirisine yönelir.

Althusser'in ricası üzerine öğrenci kitlesine yönelik hazırlanmış olan bu eser, günümüzde Michel Foucault'nun düşünsel serüvenini anlamak isteyenler için belki de en iyi başlangıç metni olarak okunabilir.

Catherine Baker, anne ve anarşist... Çok sevdiği kızı Marie'yi okula yollamamış. Marie on dört yaşına gelince okula yollamama gerekçelerini ona anlatmak için bu kitabı kaleme almış.

Okulun, devletin kendine köle yetiştirmek için organize ettiği bir kurum olduğunu, yetişkinlerin bu köle eğitiminden başarıyla geçtikleri için bunun farkına varamadıklarını söylüyor. Ona göre, okul, çocuklara gardiyanlık yapan bir kurumdur; ana-babaları çalışırken onları gözetim altında tutar; toplumsal-iktisadi makinenin işlemesi için gerekli olan bilgileri onlara öğretir; itaati aşılar, eler ve rolleri dağıtır. Okulda, sezgi ve düş gücünün geliştirilmesi, aşkın ve düşüncenin yaratıcı bir nitelik kazanması için çok gerekli olan "aylaklık" yerine, üretimi artıran ve itaati sağlayan bir eğitimin uygulandığını anlatarak bir "karşıt-kültür" oluşturma çabasında olanları "Zorunlu eğitime hayır!" demeye çağırıyor. Baker'e göre, okul, çocuğun çocuk olabileceği, gençliği ve neşeyi tam anlamıyla yaşayabileceği bir ortam sunabilmeli ve asla onun önüne ulaşılması gereken hedefler koymamalıdır.

"Yirmi yıl boyunca gözlemlediğim başka bir şey de, çocukların okula karşı duydukları nefretin giderek büyümesi ve öğretmenlerin, mesleklerinin dayanılmazlığı ve öğrenciler karşısında duydukları tiksintiyi, kısmen de olsa itiraf etmeleri. Fransa'da, okuma yazma yüzdesi hiç bu kadar gerilememişti. Ve bu akşam, bu satırları yazarken, en yoksul banliyölerde yaşayan gençler okullara ve karakollara molotofkokteyli atıyorlar."

Catherine Baker, Türkçe basıma önsöz, Aralık 2005

"Sevgili 'aydınlar'lar, her şeyi bir kenara bırakın, gidin bu kitabı edinin ve çocuğunuzu okula yollamayın. Eğer hal-i hazırda okuyorsa okuldan alın! Bu bir 'emir'dir. Bu zorla olan her şeye karşı olan birisinin verdiği bir emir, yani 'zorlama'dır. Çünkü 'zorla' olması hak yolu olan tek zorlama, 'zor'a karşı çıkmaktır. Çünkü tek şans bu. Çünkü sizin için geç kalındı. Sizin bütün yapacağınız ve bugüne kadar hep yaptığınız 'yooook şöyle olmalı', 'bu niye böyle' ya da 'bu böyle' türünden, doğru bile olsa hiçbir işe yaramayan 'saptamalar' –geçin bunları bir kalem! Bari bırakın da çocuklarınız size benzemesin. Onlar da sizin gibi düzen içinde bir düzen karşıtı olmasın."

Metin Solmaz, *Birikim*

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-975-539-002-4
9 789755 390024

0916054
ALE

22 TL